

İDARE DERGİSİ

İçişleri Bakanlığınca Çıkarılır.

YIL: 18

MART — NİSAN 1947

SAYI: 185

İÇİNDEKİLER

TETKİKLER:

Sahife

İdari Velâyet Yetkileri	Suat ENGİN.....	3
Köy Muhtarının Görev ve Yetkileri	Mehmet TARCAN	31
Bazı Vergi Kanunlarının Mülkiye Âmirlerine Yükle- diği Sorumlar	Ziya OĞUZ	49
Vekalet ve Ek Vazife Ayrıkları	Ragıp ÖGEL	58

TERCÜMELER:

Sovyet Rusya'nın Devlet ve İdare Sistemi	Vecihi TÖNÜK	94
Avrupa'da İlk İdare ve Esas Teşkilât Şekilleri	C. Z. ŞANBEY	151
Belçika'da Devlet Memurlarının Seçimi.....	Hayri ORHUN	171

FİKİR HAREKETLERİ :

Başlıca Memleketlerde Basın Rejimleri	Hakkı BERKSUN	190
Müstakbel İngiltere'nin İmarı	Cahit KAYRA.....	207

YABANCI MEVZUAT:

İngiltere'de Suçları Önleme Kanunu		294
Fransız. Cumhuriyeti Anayasası	Dr. H. Tevfik ALYOT	312

İDARİ COĞRAFYA:

Abana İlçesi.....	Cemil POLATSOY	334
-------------------	----------------------	-----

İÇTİHATLAR :

Uyuşmazlık Mahkemesi Kararı		346
Danıştay Kararları		348

BİBLİYOGRAFYA: -

Bibliyografya		360
---------------------	--	-----

ABONE BEDELİ

Türkiye için yıllığı: 500 kuruş.

Yabancı memleketler için yıllığı: 750 kuruş.

Abone bedelinin gönderilmesi şekli:

A — Türkiye’de :

Bulunulan yerin malsandığına tutarı yatırılarak mukabilinde alınacak (Hasılatı müteferrika makbuzu) aynen ve taahhütlü bir mektupla :

İçişleri Bakanlığı Yayın Müdürlüğü — Ankara

adresine gönderilmelidir. (Hangi nüshalara abone kaydedilmesi istenildiğini gösteren mektuplar arzuhal puluna tâbi tutulmalıdır.)

B — Yabancı memleketlerde:

Abone bedeline, makbuz pulu için 4 kuruş eklendikten sonra hasıl olan meblâğ, posta veya banka havalesi olarak yukardaki adrese gönderilmelidir.

YAZI İŞLERİ

İdareyi ilgilendiren mevzularda hazırlanacak etütler kabul olunur.

Gönderilecek yazıların iki nüsha olması ve 20 - 25 sahifeyi geçmemesi, makinada seyrek satırla yazılmış olması ve yarım sahifeyi geçmiyen ayrıca bir de özü bulunması lâzımdır.

Yayınlanan yazıdaki fikir ve mütalâalar, yazı sahiplerine aittir.

Dergiye dercolummayan yazılar iade edilmez.

Yazı işleri için **İçişleri Bakanlığı Yayın Müdürlüğüne** müracaat edilmelidir.

TETKİKLER:

İDARİ VELAYET YETKİLERİ

Yazan:
Suat ENGİN
Şabanözü Kaymakamı

Önsöz:

Umumun müşterek ihtiyaçlarını devletin murakabesi altında tatmine yarayan teşebbüsler elemek olan kamu hizmetlerinin aralıksız şekilde yapılması şüphesiz teşkilâta ihtiyaç gösterir.

En büyük kamu kuruluşu demek olan devlet, üzerine aldığı hizmetleri merkezde kurduğu teşkilât ve bu teşkilâtın bütün ülkeye yayılan küçük ölçüdeki benzerleriyle yapmaktadır. (İdari bölünüş) ün parçalarını teşkil eden bu idare kademeleri hiyerarşik şekilde birbirine bağlıdırlar.

Memleketimizde bu kademeler il, ilçe ve bucaktır. (Anayasa Mad. 89).

Ancak: sadece merkezden görülen kamu hizmetlerinin zaruri kıldığı bu idari bölünüş kademelerini mahalli idare kuruluşlarından ayırmak gerektir. Mahallî idare tâbiri, mahallî ve müşterek hizmetlerini, haiz olduğu âmme kudretine dayanarak kendi kuruluş ve araçlarıyla yapan tüzelkişilikleri ifade eder. Bu mânada iller ve komünler birer mahallî idare kuruluşudur.

Mevzuatımızda köy ve belediye olmak üzere iki tip gösteren komünlerin, ekonomik ve sosyal icapların doğurduğu zaruri müesseseler olduğundan şüphe edilemez. Ne kadar küçük olursa olsun her beldenin mutlaka mahalli mahiyette müşterek ihtiyaçları bulunuşu ve bu ihtiyaçların o beldede kurulacak mahallî teşkilât vasıtasıyla daha iyi karşılanabilmesi, komünleri tabii ve zarurî bir varlık haline getirmiştir.

Bununla beraber kamu hizmetlerinin işlemindeki ahenk ve düzeni sağlamak amacıyla idarenin, komün faa-

liyetlerini denetlemesi ve onların umumî ve mahallî menfaatlerle bağdaşamayacak karar ve hareketlerini Önlemesi gerekir.

Bilhassa, görevli bulunduğu bölgenin genel idaresinden sorumlu olan her türlü kamu hizmetlerinin iyi işlenmesini sağlamak zorunda bulunan bir idare üstünün, mahalli mahiyetteki müşterek hizmetlerin birçoğunu görmek ödevini üstlenen komün idareleri üzerinde geniş bir denetleme yapabilmesi zaruridir. Bu maksatla idare üstlerinin köy ve belediye idareleri üzerinde haiz oldukları denetleme yetkilerine ait hükümleri belirtmek, bu hükümleri tatbikattaki kıymetlerine göre değerlendirmek ve kifayetsiz bulduğumuz hususlar için yapılması gereken değişiklikleri belirtmek istiyoruz.

BİRİNCİ BÖLÜM

İdare Üstlerinin Köy İdareleri Üzerindeki İdari Velayet Yetkileri

En küçük bir komün idaresi demek olan köyün hukuki ve idari durumu 18 Mart 1340 tarih ve 442 sayılı Köy Kanunu ile düzenlenmiş bulunmaktadır.

Nüfusu 2000 den aşağı olan ve cami, mektep, otlak, yaylak, baltalık gibi orta malları bulunan toplu veya dağınık evlerde oturan insanlar bağ, bahçe ve tarlalarıyla birlikte bir köy teşkil ederler.

Köy, bu kanunla kendisine verilen ödev ve yetkilere sahip tüzeldikliği olan bir komün idaresidir.

Köyün, yapılmasıyla ödevlendirildiği işler iki grupta toplanır:

1 — Görülmesi mecburî olan işler.

Kanun kurucusu köyün sağlığı, ekonomik ve sosyal varlığı ile yakından ilgili olan hizmetleri bütün teferruatı ile saymak suretiyle mecburî hizmetleri açıkça belirtmiştir. Bu hizmetlerin yapılması köy için bir kamu ödevidir. Bu hizmetlerin yapılmasından sorumlu olan köy organları bu

işleri yapmadıkları ve yapılması için gerekli parayı toplamadıkları takdirde ceza görecekları gibi yetkili koy uzuvlarınca tesbit ve usulü dairesinde kesinleşen salma borçların; zamanında ödeyemeyenlerden bu para haciz yoluyla tahsil olunur.

2 — Görülmesi isteğe bağı işler.

Kanunda, mecburî işler dışında köyün inkişafı ve güzelleşmesiyle ilgili hizmetlerde sıralanmış ve bu hizmetlerin yapılması köylünün isteğine bırakılmıştır. Kanun kurucusu, isteğe bağı işleri sıralamakla köy çalışma programlarının ana hatlarını tesbit etmek istemiş ve yol göstermiştir.

İdare üstlerinin köy idareleri üzerindeki idari velayet yetkilerini tesbit ederken köy idaresi uzuvlarının görevlerini tebarüz ettirmek ve her biri üzerindeki denetleme hükümlerini ayrı ayrı belirtmek yolunu uygun buluyoruz.

KÖY İDARESİNİN UZUVLARI

1 — **Köy derneği:** Köy Kanununun 24 üncü maddesindeki muhtar ve üye seçme şartlarını haiz olan kadın ve erkek köy halkının toplanması ile vücuda gelir. Yetkileri şunlardır:

A — Muhtar ve ihtiyar meclisi üyelerini seçmek.

B — Yapılması isteğe bağı olan işlerden hangisinin mecburi işler arasına alınacağına karar vermek.

C — Köy muhtarının aylık ücretini kesmek.

D — Köy imamını seçmek.

Köy derneği, ihtiyar meclisi tarafından toplanır ve kararlar çoğunlukla verilir.

DERNEK KARARLARI ÜZERİNDE İDARÎ VELÂYET

a — Muhtar ve üye seçimi için toplanan köy derneği aralarında anlaşamazlar ve seçim ertesi güne bırakıldığı halde yine netice vermezse, seçim, köyün bağı bulunduğu

yerin idare üstü veya memur edeceği şahsın nezaretinde yapılır. (Ka. 442, Mad. 31).

b — Çiftlik olarak bir mal sahibine ait olan köylerde seçimin tesir altında yapılmaması mahallî idare üstü tarafından sağlamı. Ancak buna rağmen seçimin serbest yapılamadığı görülürse kaymakamın teklifi üzerine köy muhtar vali tarafından seçilir. Mansup muhtar, dernek tarafından seçilen muhtarın bütün hukuk ve yetkilerine sahiptir. (Ka.442, Mad. 32).

c — Dernek tarafından tanzim edilen seçim tutanakları kaymakam tarafından tetkik edilir. Muhtarın ve üyelerin 25 inci maddedeki şartları haiz olmadıkları görülürse isten menedilir. Bu takdirde yeni seçim zarurî olur.

d — Köyün ihtiyari işlerini mecburi işler arasına almak hususundaki dernek kararları kaymakamın (vali) onaması ile kesinleşir.

e — Dernek tarafından seçilen imam, kaymakam kıratından tezkiye edilmedikçe müftülüklerce buyrultu verilemez ve işe başlayamaz. (İçişleri Bakanlığının 4/2/931 gün ve 6/194 sayılı genelgesi).

f — Dernek tarafından seçilen birden fazla imamdan İhtiyar meclisinde üyelik yapacak olanı tâyin etmek kaymakama (valiye) aittir.

II—İhtiyar meclisi: Köy derneği tarafından Köy Kanununun 25 inci maddesinde yazılı nitelikleri haiz kimseler arasından seçilen ve köyün nüfusuna göre 8-10 kişiden ibaret olan kuruldur.

Dört senelik süre için seçilen üyelerin en fazla oy alan yarısı ihtiyar meclisini teşkil eder. Diğer yatsı, ihtiyar meclisi üyeliklerinde açılacak boşlukları doldurmak üzere yedek üye olurlar. Köy öğretmeni ile köy imamı bu kurulun tabii üyesidir. Muhtar bu meclisin başıdır.

İhtiyar meclisi, köy isleri hakkıyla idari kararlar vermek ve bunların tatbikini denetlemekle mükellef köyün en yetkili kuruldur. Toplantılarını haftada bir defa muhtarın çağırmasıyla yapar. Bunun dışında gerekirse köy muhtarı-

nın haber vermek suretiyle kendi isteğiyle de toplanabilir. Yetkileri şunlardır:

A — İdari yetkiler:

1 — Köye ait işleri sıraya koymak ve ne suretle görüleceğini belirtmek,

2 — Köyün bütçesini ve kesin hesaplarını yapmak,

3 — Köylüye salınacak para miktarlarıyla imece miktarlarını belirtmek,

4 — Köy namına kamulaştırma yapmak,

5 — Köye salman ve ihtiyar meclisince hükmedilen para cezalarının tahsili için haciz kararı vermek,

6 — Mecburi işleri yapmayan köylüden para cezası almak,

7 — Köy korucusunu tutmak.

B — Kazaî yetkiler:

1 — On liraya kadar ödünç para dâvalarını görmek,

2 — On liraya kadar alım, satım, kira, ücret vesairenden doğan alacak dâvalarını görmek,

3 — On liradan yukarı elli liraya kadar ödünç para dâvalarıyla alım satım, icar vesairenden mütevellit alacak dâvalarını sulh ve tahkim yoluyla halletmek,

4 — Elli liradan fazla dâvaları tarafların rızasıyla tahkim yoluyla halletmek.

MECLİS KARARLARI ÜZERİNDE İDARİ VELÂYET

A — İdari kararlar üzerinde:

1 — Köy Kanunu'nun 43 üncü maddesi idare üstüne köy işlerinin gördürülmesi bakımından çok geniş bir denetleme yetkisi vermektedir. Şöyle ki:

Köy Kanunu'nun 13 üncü maddesinde sayılan mecburi işlerin bir anda yapılamıyacağı ve bunların köyün ekonomik, kültürel ve sağlık durumu ile en yakından ilgili olanlarının daha önce ele alınması icap edeceği tabiidir.

Bu işlerin sıraya konması her ne kadar ihtiyar meclisinin yetkisi içinde ise de 43 üncü madde meclisi bu bakım-

dan tamamen serbest bırakmamış ve sağlık, yol, mektep işleri geri bırakıldığı takdirde idare üstünün göstereceği yolda harekete mecbur etmiştir. (Mad. 43 son fıkra).

2 — Köyün bütçe ve kesin hesapları kaymakam (vali) tarafından onanır. Fasil ve maddeler arasındaki münakale de yine bu suretle onamakla kesinleşir.

3 — İhtiyar meclisi tarafından salınan paraya yapılan itirazlar hakkında kaymakamın (vali) vereceği kararlar kesindir. Bulunduğu yerin en büyük mülkiye üstü sıfatıyla bucak müdürleri de aynı yetkiye sahiptir. (Ka. 3664, Mad. 4).

4 — Meclis tarafından tutulan kov korucuları kayma kamın (vali) buyruktusu ile ise başlarlar. (Ka. 442. Mad 70).

5 — İki ve daha ziyade köylere düşen işler için bu köylerin ihtiyar meclisleri arasında çıkan anlaşmazlıklar, bağlı buldukları yerin mülkiye üstü tarafından halledilin (Ka. 442, Mad. 48).

B — Kazai kararlar üzerinde:

Mülkiye üstlerinin idari velayet yoluyla denetlemesi meclisin yalnız idari mahiyetteki yetkelerine aittir. Köy ihtiyar meclisinin kazai kararları kesin olup temyiz ve istinat, yoktur.

III — Köy muhtarı: Köy tüzelkişiliğinin temsilcisi ve ihtiyar meclisinin başı olan muhtar, meclis kararlarının yürütüm organıdır. Bu sıfatla köy işlerinde söz söylemek, emir vermek ve yaptırmak muhtarın hakkıdır.

Muhtarın ikinci bir vasfı da köyde devletin memuru sıfatıyla devlet işlerinin de icra organı oluşudur (*)

Muhtar, köy idaresinin başı olmak sıfatıyla:

a — Köyün mecburi hizmetlerini ihtiyar meclisleriyle görüşerek yapar ve yaptırır.

* Muhtarın, merkezî idare'nin bir memuru sıfatıyla yetki ve ödevleri, devlet işleri olarak Köy Kanunu'nun 36 ncı maddesinde sayılmıştır. Muhtar, bu işleri yaparken, merkezin bir memuru sıfatıyla hareket ettiğinden bu bakımdan denetleme mevzuu dışındadır.

- b — İmece ile yapılacak işler için köylüleri işe çağını.
- c — Köy salmasını tahsil ve köy işlerine sarfeder.
- d — Köy işlerinde davacı ve davalı olarak köy tüzel kişilini temsil eder.

KÖY MUHTARI ÜZERİNDE İDARİ VELÂYET

Muhtarın, köyün icra organı olarak yaptığı işler idare üstünün geniş bit denetlemesine tabidir. Bu denetleme iki şekilde tezahür eder:

a — Muhtarın, köyün faydasına olmayan kararlarını bozabilmek suretiyle (Ka. 442, Mad. 40).

b Yapılan ihtarla rağmen köy işlerini yapmayan muhtarın vazifeden çıkarılarak yeni bir muhtar seçtirilmesi suretiyle (Ka. 442, Mad. 41).

Bu iki bükümden ayrı olarak muhtarların mülkiyle üstleri tarafından denetlenmesine ait bir tamimin burada belirtilmesi yerinde olur.

Köy muhtarının yetkilerinden bahsederken muhtarın, köy tüzelkişiliğinin temsilcisi olarak köy işlerine ait dâvalarda köyü temsil edebileceğini kaydetmiştik, içişleri Bakanlığının 17/11/931 gün ve 29/194 sayılı tamimleriyle muhtarların köy namına dâva ikame etmek ve bu yolda köy parasını harcamak yetkileri idare üstünün denetlemesine bağlanmıştır. Bu tamime göre muhtarlar, kaymakam (vali) tarafından müsaade edilmedikçe köye ait işler hakkında dâva açamaz ve para sarı edemezler.

Köy Kanunu'nda, köyün idare organları ve bu organların yürütüm yetkileri üzerinde idare üstlerinin denetlemelerine ait bu hükümler dışında idare kurullarının denetleme yetkilerine dair hükümler de mevcuttur.

Seçimi zamanında yaptırmayan muhtarın cezalandırılması, mecburi işleri gördürmeyen, bu işlerin gerektirdiği paraları toplamayan köy muhtar ve ihtiyar meclisi üyeleri hakkında ceza vermek yetkisi, yolsuz harcanan köy parasının muhtar ve ihtiyar meclisi üyelerine ödettirilmesi idare heyetlerinin yetkisi içindedir

Mevzuumuz münhasıran idare üstlerinin denetlemelerine ait hükümleri belirtmek olduğu için idare kurullarının yetkilerini bahis dışında bıraktık.

Köy idaresi organlarının karar ve icraatı üzerinde birinci bölümde toplamaya çalıştığımız denetleme yetkilerine ait hükümlerin, idare üstlerinin köy işlerine belirli bir istikamet verebilmesini sağlayacak değerde olduklarını kabul etmek icabeder.

Bilhassa, köyün çalışma programı demek olan bütçesinin ve münakale kararlarının onanması, köy tüzelkişiliğinin başı ve icra organı olan muhtarın köy yararına uygun olmayan kararlarının tozatabilmesi ve köy işlerini yapmayan muhtarın, ihtar; müteakip vazifesine son verilebilmesi idare üstünün en esaslı denetleme yetkileridir. Ancak köy idaresinin ve köy organlarının özelliklerini nazara alarak bu yetkilerin daha esaslı bir şekilde tanzim edilmesi icap edeceği kanaatindeyiz. Kanunda yapılmasını düşündüğümüz değişikliklerin gerekçesini köy idaresinin bu özellikleri teşkil eder.

I — Köy idaresinin en esaslı organı olan ihtiyar meclisinin, muhtardan maada üyeleri bu hizmetlerini hiç bir maddî karşılık mukabilinde olmayarak yapmaktadır. İhtiyar meclisi üyelerinin ödevlerine bağlılığı münhasıran koy halkınca tecilmiş olmaları dolayısıyla kendilerine gösterilen teveccühe, bu hizmetin şerefine ve idare etmenin cazibesine dayanmaktadır.

Maddi hiç bir karşılığı olmayarak yapılan bir hizmet, içinde aşk olmayan kimseler tarafından ekseriya benimser iniyor. Meclis toplantılarına gelmemek, köy işlerine yeter derecede ilgi göstermemek suretiyle faydasız hale geliyorlar Bazan da maddi kuvvet ve nüfuzu ile oy toplamış üyeler bu sıfatlarını iş yapabilecek bir muhtarın kendi menfaatlerine engel olan icraatını baltalamakta kullanmaktadırlar.

Kanunda, köy işlerini yapmayan muhtarların İhtarı müteakip vazifesine son verileceği hakkında hüküm mevcut

olduğu halde ihtiyar meclisi üyeleri hakkında böyle bir hüküm yoktur.

Köy işlerini yapmakta gevşekliği görülen muhtarlara; vazifesine nihayet verebilmek yetkisinde olan idare üstüne, bu durumdaki bir meclis üyesini de saf harici edebilmek yetkisi verilmelidir.

Mevcut hükümlere göre üyelerin vazifesine nihayet verilemediğine göre, gevşekliği görülen üyelere Köy Kanunu'nun 46 ncı maddesindeki para cezasının verilmesi, ihmalin devamı halinde cezanın tekrarlanması faydalı olacağı kanaatindeyiz.

2 — Köylerin malî kaynakları mahdut ve ekserisinin malî durumları zayıfta. Salmanın en yüksek haddinin 20 lira olarak tesbit edilmiş olması birçok köy işlerinin köylü emeğinden (imece) faydalanmak suretiyle başarılmasını zaruri kılmaktadır.

Köy Kanunu'nun 56 ncı maddesi mecburi işleri yap mayan köylüden ihtiyar meclisinin kararıyla para cezası alınacağı tesbit etmek suretiyle imeceyi müeyyedeleştirilmiş ise de tatbikatta ihtiyar meclisleri bu yetkilerini çok az kutlanmaktadırlar. Muhtar ve meclis üyelerinin köy halkından olması ve oyları ile iş başına geldiği kimseleri darılmamak endişesi bu müeyyidenin kullanılmasına engel oluyor.

56 ncı maddedeki müeyyidenin büyük bir mahzuru da para cezasının kifayetsizliğidir. Bilhassa bir kaç gün devam eden sürekli mükellefiyetlerde bu mahzur kendini gösterir. Zira bir hafta veya daha fazla çalışmaktansa bir lira para cezası vermek herkes için elverişlidir. Bu sebeple müeyyidenin hafif oluşu âdeta isten kaçmayı teşvik edici ve imeceyi imkânsız hale getirici bir mahiyet göstermektedir.

İşte çalışmaktan ise para cezası ödemeyi tercih edenlere karşı ne yapılabileceği üzerinde biraz durmak faydalı olacaktır.

a — Akla ilk gelen ihtimal maddenin, (tekerrüründe para cezası iki kat alınır) hükmünden faydalanarak cezayı

iki kat almak ve bunu her iş günü için tekrar tatbik etmektir.

Kanaatimizce bu tarzı hareket kanun hükmünün yetkimiz dışında bir tefsiri olur. Buna rağmen bu tatbik tarzı; da kâfi değildir. Zira bu gün ortalama amele yevmiyesi iki liranın üstündedir.

b — İkinci düşünüş her gelinmeyen gün için rayiç amele yevmiyesi üzerinden para cezası tahakkuk ettirmektir.

Kanaatimizce 5 inci maddedeki hükmü bu suretle anlamaya kat'iyen imkân yoktur. Netekim bu maddedeki müeyyidenin kifayetsizliğini nazara alan 4274 sayılı Köy Okulları ve Enstitüleri Kanunu'nun 26 ncı maddesinde her iş günü için gelmeyenlerden rayiç amele yevmiyesi miktarında para cezası alınacağı açık olarak belirtilmiştir. Ancak, 56 ncı maddedeki hükümden aynı mânayı çıkarmak imkânsız ve bu yolda hareket kanunsuz olur.

Dikkate şayandır ki, İçişleri Bakanlığı 1938 yılında illere gönderdiği bir genelgede, köy yollarının imeceden faydalanmak suretiyle biran evvel yaptırılmasını bildirirken işe gelmeyenler hakkında bir gün için ihtiyar heyetlerince takdir edilecek yevmiye tutarı kadar para cezası alınmasını tavsiye etmiştir. Bu genelge ve buna uygun bir hareket tarzı kanaatimizce 56 ncı madde ile katiyen izah edilemez Bilhassa tahakkuk ettirilen para cezası verilmediği ve 66 ncı maddedeki haciz hükmünün tatbikine mecburiyet hâsıl olduğu takdirde aykırılık büsbütün meydana çıkar. Zira, kanunda sarîh hüküm bulunmayan hallerde Tahsili Emval Kanunu'nun ve dolayısıyla onun basit bir şekli olan 66 ncı maddenin tatbikine katiyen imkân yoktur.

c — Bir kısım idareciler imece mükellefiyetini yerine getirmekten kaçanların zorla işe sevk edilebilecekleri kanaatindedir. Halbuki kanaatimizce bu hareket asla tecviz edilemez. Zira, kanunda vazîh hal ve şekillerden başka hiç kimsenin hiç bir suretle hürriyetinin tahdid edilemeyeceği Anayasanın sarîh hükmü icabıdır. (Anayasa Mad. 72).

Görülüyor ki, düşünülebilin bütün tedbirler bir çare-

sizliğin ifadesi ve 56 ncı maddedeki müeyyidenin kifayetsizliğinden doğan zaruri fakat sakat tedbirlerdir.

Bu gün köylerde imece mükellefiyeti ve buna istinaden iş yaptırabilme, 56 ncı maddedeki müeyyideden ziyade köy büyüklerine itaat, idare üstlerine hürmet ve umumi işlerde, hizmet geleneğine dayanmaktadır.

Bu maksatlardır ki icabında idare üstü tarafından resen de tatbik edilebilecek kuvvetli bir müeyyidenin lüzumuna kani bulunuyoruz.

56 ncı maddedeki müeyyide hükmünün kuvvetlendirilmesi, Köy Kanunu'nda mecburi hizmetler arasında sayılan ve fakat köy ihtiyar kurullarınca ayrı bir karar almağa ihtiyaç hâsıl olmadan her köylünün tek başına yapmaya mecbur olduğu işlerin yapılmasını sağlamak bakımından da önemlidir.

Köylünün tek başına yapacağı mecburi işler arasında, üstü kapalı bir hela yapmak, evlerden dökülecek pis sulara üstü kapalı bir akıntı yapmak, her köylünün senede bir ağaç dikmesi, çöpleri köy dışına götürmesi, her ev sahibinin kendi evinin önünü kendisinin süpürmesi gibi köyün sağlık durumuna fevkalâde müessir işler vardır.

Kanaatimizce, 46 ncı maddedeki müeyyidenin ağırlaştırılması bu gibi tek başına yapılacak mecburi hizmetlerin gerçekleştirilmesine de mühim bir destek olacaktır.

3 — Köy idarelerinin denetlenmesi konusunda idare üstlerine verilmesi icabeden bir yetki de köyün ihtiyari işlerinden lüzum görülenlerin idare üstünün mecburi işler arasına dahil edebilmesidir,

Köy Kanunu, ihtiyari hizmetlerin ancak dernek kararıyla mecburi hizmetler arasına alınabileceğini derpiş etmektedir Halbuki, kanunda ihtiyari hizmetler meyanında köy için hayati ehemmiyette olanları vardır ki bu güne kadar hiçbir köyde tatbik yeri bulmadığı kanaatindeyiz. (14 üncü maddenin 2, 3, 4, 9 ve 26 ncı fıkraları gibi).

Bu fıkralarda yazılı hizmetlerin her birinin köy iktisadiyatında ve köyün sosyal bünyesinde çok mühim rolleri vardır. İdare âmirinin müdahalesi ise sadece mecburi hiz-

metlerin bir kısmının öne alınması şeklinde tezahür etmekte ve idare âmiri yukarıda sayılan hizmetlerden herhangi birinin mecburi işler arasına alınması hususunda rol oynayamamaktadır. Köylünün inisiyatifine bırakılan ihtiyari işler katiyen mecburileşememekte ve tatbıkatta idare âmiri kanuni yetkisizlik karşısında muhtelif suretlerde derneğe müessir olmak suretiyle dilediğini yaptırmaya çalışmaktadır. İhtiyaçların doğurduğu hu müdahale zarureti kanuni hükümlerle meşrulaştırarak bu gün sadece cesur ve enerjik idare üstlerinin yaptığını bütün idare âmirlerine âdeta bir külfet gibi tahmil etmenin lüzumlu ve faydalı olacağı kanaatindeyiz.

4 — Köy Kanunu'nda muhtar ve üyelerin mezuniyetleri hakkında hiç bir hüküm yoktur Köy işlerinin karar uzvu olan meclis üyelerinin ve yürütüm organı bulunan köy muhtarının dilediği zaman köyden ve dolayısıyla vazifesinden ayrılmasının köy işlerinin düzenini bozacağı tabiidir. Bu bakımdan onların mecburiyet olmadıkça köyden ayrılmamalarını sağlayacak hükümler ne kadar zaruri ise mezuniyetlerini mahallî mülkiye üstünün denetlemesine bağlamak da o kadar zaruridir. Köy Kanunu'na, muhtar ve üyelerin 3 günden fazla ayrılışlarının mutlaka mahallî mülkiye üstünün muvafakatiyle yapılması ve muhtarın ayrılması halinde mülkiye âmirinin tensip edeceği bir üyenin vekâlet etmesini sağlayacak bir hüküm konulmasının elzem olduğu kanaatindeyiz.

Köyün aylıklı adamları içinde köy muhtarının izin verme yetkisini açıkça belirtmek lâzımdır. Bu hükümlerle birlikte mahallî mülkiye üstüne, izinsiz ayrılan veya mezuniyetini tecavüz eden muhtar ve üyeler için cezalandırma yetkisi vermek icabedeceği tabiidir.

5 — Köy organları üzerindeki denetlemenin köyün aylıklı adamları üzerindeki murakabenin sağlanması suretiyle takviyesi lâzımdır.

Burada bilhassa köy kâtiplerinin durumuna işaret etmek istiyoruz.

Her köyün bir kâtibinin bulunması ve o köyde otura-

rak münhasıran kâtibî bulunduğu köyün işleriyle meşgul olması esas olmakla beraber tatbikatta birçok köylere tek kâtip bakmakta, muayyen bir köyü merkez ittihaz ederek diğer köylerin işlerini orada yapmakta, veya köyleri dolaşmakta oldukları görülmektedir. Bu hal köy kâtiplerinin lâyıki veçhile kontrolüne katiyen imkân vermemektedir. Köy Kanunu'nda köy kâtiplerinin vazifelerine bağlılığını temin edecek bir müeyyidenin de mevcut olmayışı kâtiplerin çatışmalarını verimli halde tutmayı fevkalâde güçleştirmektedir. Her nekadar İçişleri Bakanlığı bir genelgesinde: (muayyen günlerde muayyen köylerde çalışması icap ettiği halde çalışmayan köy kâtiplerinin aylık ücretlerinden köy ihtiyar kurullarınca tevkifat yapılması lâzım geleceğini) bildirmekte ise de bu tarzdaki münferit tedbirlerin dâvayı kökünden halledemeyeceği ve köy kâtiplerinin tâyin ve çalışma usullerinin bir yönetmelikle tanzimine şiddetle ihtiyaç olduğu kanaatindeyiz. Yönetmelik sadece muhtarların değil, gerektiği zaman mülkiye âmirinin de köy kâtipleri üzerinde murakabesini sağlayacak hükümleri ihtiva etmelidir.

Mülkiye üstlerinin köy idareleri üzerindeki denetleme yetkilerini arttırmaya meyleden görüşümüze, demokrasi esaslarını sarsacağı ve mahallî idareden beklenen faydayı ortadan kaldıracağı şeklinde itiraz edilmesi mümkündür. Hakikat sudur ki, mülkiye üstleri köy idarelerine nekadar müdahale ederlerse, köy organları üzerindeki denetleme yetkileri nekadar çoğalırsa köyün ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınması o nisbette hızlanıyor. İçişleri Bakanlığının 15/1/937 gün ve 301 sayılı tamimlerinde: «Bir daha tebarüz ettirmek isterim ki, köy dâvasının muvaffak bir sona götürülmesi, idare âmirlerinin şahsan gösterecekleri yüksek alâka ve hassasiyetle imkân dahiline girmiş olacaktır. Kanunlarımızın verdiği geniş salâhiyet, metotlu surette kullanıldığı takdirde verimsiz kalmış birçok varlıkların en kısa bir zamanda kalkınma ve inkişaf sahasında hız alacakları şüphesizdir» denilmek suretiyle bu husus veciz bir şekilde ifade edilmiştir.

Köy organları mülkiye üstünün devamlı ilgisine onun

bilgi, görüş ve enerjisine, harekete geçirici ve hızlandırıcı kuvvetine ne kadar muhtaçsa, harekete geçtikten sonra netice alıncaya kadar da onun devamlı takibine, hazan irşat ve teşvik yoluyla, hazan ise sert ve şiddetli müeyyideler tatbiki suretiyle denetlemesine muhtaçtır. Netekim İçişleri Bakanlığının bir tamiminde bu husus: « Köy idareleri, idare âmirlerinin daimi sorgu ve murakabeleri karşısında kalmaz ve onun sık sık kuvvet ve hız verici işaretleriyle karşılaşmazsa bütün alınmış tedbirlerin lâfzi ve nazari kalmaktan ileri gidemeyeceği tabiidir.» şeklinde çok güzel belirtilmiş bulunmaktadır.

Hedef 40.000 Türk köyünün kalkınması, Türk vatanının daha mâmur, Türk halkının daha müreffah olması ise Türk köylerini, bütün varlığını memleket sevgisi ve millete hizmet arzusuna bağlayan idare âmirlerinin bilgi ve enerjisinden kana kana faydalanmasına imkân vermek lâzımdır.

İKİNCİ BÖLÜM

Mülkiye Üstlerinin Belediyeler Üzerindeki İdari Velayet Yetkileri

Bir mahallî idare kurulusu olan belediyelerin idari ve hukuki durumu 1580 sayılı Belediye Kanunu ile tanzim edilmiş bulunmaktadır.

Nüfusu ne olursa olsun il ve ilçe merkezleriyle nüfusu 2,000 den fazla olan yerlerde kurulması mecburi olan ve belde sakinlerinin mahalli mahiyetteki müşterek ve medeni ihtiyaçlarını düzenleyip gidermekle ödevli bulunan belediyeler, tüzelkişiliği haiz birer mahallî idare kurulusudur. (Ka. 1580, Mad. 1 ve 2).

Belediyeler, kanun, nizamname ve talimatnamelerle kendilerine tevdi olunan her türlü vazifelerle birlikte 1580 sayılı kanunun 15 inci maddesinde 76 fıkra halinde gösterilen hizmetlerin ifasiyle görevlendirilmiştir.

Bu hizmetlerin bir kısmı, yapılması belediyeler için mecburi olan hizmetlerdir. Ancak, bu hizmetlerin yapılma-

sı belediyelerin gelir imkânlarıyla ilgili olduğundan belediyeler, yıllık gelirlerine göre ayrıca bir tasnife tabi tutularak mükellef oldukları mecburi hizmetler buna göre tesbit edil mis bulunmaktadır. (Ka. 1580, Mad. 16).

Belediyelerin diğer bir kısım vazifeleri de ihtiyaridir. 15 inci maddenin 59 uncu fıkrasından itibaren 73 üncü fıkrasına kadar sayılan hizmetler bu nevidendir.

Uzuvları ve yetkileri:

Yapılması belediye tüzelkişiliğine tevdi edilen hizmetler, belediye idaresinin üç organı tarafından ifa edilmektedir:

a — Belediye meclisi: dört senelik süre için 23 üncü maddedeki nitelikleri haiz hemşehriler tarafından ve beldenin nüfus miktarlarıyla mütenasip olarak doğrudan doğruya seçilen ve 24 üncü maddede yazılı nitelikleri haiz üyelerden teşekkül eder. (Ka. 1580, Mad. 20, 21).

Başlıca yetkileri şunlardır:

- 1 — Belediye sınırlarını çizmek. (Ka. 1580, Mad. 5).
- 2 — Belediye ve köyler arasındaki sınır anlaşmazlıkları hakkında mütalâasını beyan etmek. (Ka. 1580, Mad. 6).
- 3 — Belediye sınırları içinde mahalleler kurulması, kaldırılması, birleştirilmesi ve isimleriyle hudutlarının değiştirilmesine ve belde isimlerinin değiştirilmesine karar vermek. (Ka. 1580, Mad. 8 ve 9).
- 4 — Mazeretsiz olarak üyelik ödevini yapmaktan çekinen meclis üyeleri için seçilmek hakkından mahrumiyet cezası vermek. (Ka. 1580, Mad. 28).
- 5 — Üyelik sıfatının devamına, üyelerin müstafî addine veya istifalarının kabulüne karar vermek. (Ka. 1580, Mad. 30).
- 6 — Seçim şubeleri adedine göre seçilecek üye miktarlarını tesbit etmek ve seçim şubelerine başkanlık edecek belediye meclisi üyelerini kur'a ile tayin etmek. (Ka. 1580, Mad. 22,23).
- 2 — Belediye seçiminde oy atımının başlangıç ve bitimini belirtmek. (Ka. 1580, Mad. 38).

8 — Başkan bulunmadığı zaman başkanlık vazifesini yapmak üzere iki başkan vekili seçmek. (Ka. 1580, Mad. 58).

9 — Belediye başkanı hakkında ademi kifayet kararı verebilmek. (Ka. 1580, Mad. 61, 76).

10 — Belediye başkanını seçmek. (Ka. 1580, Mad. 89).

11 — Belediye bütçesini yapmak.

12 — Kesin hesaplarını onamak.

13 — Beş senelik mesai ve imar programları hazırlamak.

14 — Munzam ödenek kabul ve bütçenin fasıl ve maddeleri arasında münakale yapmak.

15 — Belediyece yapılacak ikraz ve istikrazlar hakkında karar vermek.

16 — Senesi için ödenecek avanslar için karar vermek.

17 — Kanunlarla vazedilmiş bulunan belediye vergi ve resimlerine ait tarifelerle bunun haricindeki belediye hizmetleri hakkında ücret tarifelerini tesbit etmek.

18 — Belediye namına 3 seneden fazla müddetle veya 10,000 liradan fazla senelik bedel ile yapılacak icar ve isticar mukavelelerini inceleyip karar vermek.

19 — Menafii umuma mahsus belediye mallarının bir hizmete tahsisi, ciheti tahsisinin değiştirilmesi veya akarı haline getirilmesi hakkında karar vermek.

20 — İvaz mukabilinde yapılan bağışlar hakkında karar vermek.

21 — Mevzuu 1000 liradan fazla olan dâvaların barış yolu ile halli hakkında karar vermek.

22 — Belediyece verilecek imtiyaz mukaveleleri hakkında karar vermek.

23 — Belediye zabıta talimatnamelerini incelemek ve onamak,

24 — Kanunların belediyelere verdikleri görevlere uygunluk şartıyla başkan ve meclis üyeleri tarafından tevdi edilen meseleler hakkında gerekli kararları vermek.

25 — Başkan tarafından seçilen belediye memurlarının tâyinlerini onamak.

26 — Başkan ve encümen arasındaki anlaşmazlığı incelemek ve karara bağlamak. (Ka. 1580, Mad. 97).

27 — Belediye vergi ve resimlerinin taksit zamanlarını; belirtmek. (Ka. 1580, Mad. 112).

Yukarda kanımdaki maddeleri sırasıyla sayılmış olan bu hizmetlerin aynı ehemmiyette olmadıkları şüphesizdir. Yalnız belediye hizmetlerinin yürütüm programı demek olan bütçenin yapılması, hizmetlerin yürütülmesi yolunda en önemli hususların karara bağlanması ve belediye başkanı üzerindeki denetlemeye ait hükümler belediye meclisinin, belediye idaresinin en yetkili organı olduğundan şüpheye yer bırakmaz.

BELEDİYE MECLİSİ EZERİNDE İDARİ VELÂYET

Belediye, tüzelkişiliğinin en yetkili organı olan belediye meclisi kararları üzerinde idari velayet yoluyla denetleme, yalnız mü ikiye üstleri tarafından kullanılmaz. Bir kısmı kararlar gerek alâkalıların tahriki ile gerek doğrudan doğruya idare heyetleri, Danıştay ve Bakanlar Kurulu'nca onamaya tabi tutulmuştur. Ancak mevzuumuz münhasıran mülkiye üstleri tarafından kullanılan yetkilere ait olduğu için bu makamların idari velayet yoluyla denetlemelerini konumuzun dışında bırakacağız [*].

Mülkiye üstlerinin belediye meclisleri üzerindeki idari velayet yetkileri şu suretle tezahür eder:

A — Bazı meclis kararları mahallî mülkiye üstü tarafından onanır:

1 — Meclis tarafından kabul edilen belediye bütçesi mahallî mülkiye üstünün tasdiki ile kesinleşir, (Ka. 1580, Mad. 122). Mahallî mülkiye üstlerinin bu yetkisi sadece bütçeyi noksanlarının tamamlanması için meclise iade şeklinde tecelli etmez. Mülkiye üstleri:

* 11 ilâ 24 numaralı fıkralarda yazılı yetkiler 1580 sayılı kanunun 70 inci maddesindedir.

a — Bütçe metnindeki kanun ve nizamnamelere uymayan madde ve ibareleri düzeltebilir.

b — Tahsili, belediyenin yetkisi dışındaki gelirleri çıkarabilir ve bu neviden tarifeleri tenzil edebilir.

c — Bütçeye, belediyelere ait olmayan hizmetler için ödenek konulmuş ise bunu çıkarabilir.

d — Bütçeye konulmayan mecburi masraflara ait ödeneği koyar.

e — Gelir kâfi değilse, tarifeleri, kanunun müsaadesi nisbetinde âzami hadde çıkarabilir ve ihtiyari masraflardan mecburi masraflara ödenek nakledebilir. (Ka. 1580. Mad. 123).

Ancak mülkiye üstleri gerek aynen ve gerek tadilen onama yetkilerini, bütçenin ellerine varışı gününden başlayarak bir hafta içinde kullanmak zorunda oldukları gibi, yapılan tadilâta karşı belediye meclislerinin Danıştay'a müracaata hakları vardır. Danıştay tarafından bir ay zarfına verilecek kararlar katidir. Bütçede yapılacak değişikliklerin de mutlaka yukarda sayılan sebeplere dayanması gerekir. Bir hafta zarfında onanmayan bütçeler kesinleşmiş sayılır.

2 — Belediyenin kati hesaplan mahallî mülkiye üstü tarafından onanır. Mülkiye üstü bu yetkisini de bir hafta içinde kullanmak zorundadır.

3 — Belediye meclisinin, beldenin harita, kadastro ve müstakbel şehir plânı, beş senelik imar programı, beldenin sokak ve meydanlarının plâna göre tanzimi, isim ve numaralarının tesbiti, iyi bir halde bulundurulması, lâğım ve çukurlarının inşa ve tamiri hakkındaki kararları mahallî mülkiye üstü tarafından onanır. (Ka. 1580, Mad, 15, fıkra 30, 31, 32 ve Mad. 71).

4 — Munzam ödenek, bütçede değişiklik ve fasıldan fasıla münakale kararları mahallî mülkiye üstünün onamasıyla kesinleşir. (Ka. 1580, Mad. 71).

5 — Belediyelerce yapılacak ikraz ve istikrazlar hakkındaki meclis kararları mahallî mülkiye üstünün onamasıyla kesinleşir. (Ka. 1580, Mad. 71).

Ancak, 25 seneden fazla süre için yapılacak ikraz ve istikraz kararları vilâyet idare heyetinin mütalâası üzerine valinin tasvibi ve Danıştay'ın onamasıyla kesinleşir.

6 — İhtiyat akçası mukabilinde alınacak avanslar hakkındaki meclis kararı mahallî mülkiye üstünün onamasıyla kesinleşir. Bu avansın senesi içinde mutlaka ödenmesi hususu da mülkiye üstleri tarafından denetlenir. (Ka. 1580. Mad. 132, son fıkra).

7 — Kanunda gösterilen belediye vergi ve resimlerine ait meclis tarafından tanzim olunan tarifeler, mahallî mülkiye üstünün onamasıyla kesinleşir (Ka. 1580, Mad. 71).

8 — Beldenin gelecekteki şekli, umumî imar programı, kanallar, havagazı, su, elektrik ve tenvirat tesisatına ait kararlar, mahallî mülkiye üstünün onamasına tabidir. (Ka. 1580, Mad. 71).

9 — Belediye tüzelkişiliğinin, mevzuu 1000 liradan fazla olan dâvalarının barış yolu ile halledilmesi hakkındaki meclis kararları, mahallî mülkiye üstü tarafından onanmakla kesinleşir. (Ka. 1580 Mad. 71)

Yukarda saydığımız meclis kararlarının onamak yetkisi, belediyenin bulunduğu mahaldeki bütün mülkiye üstlerine verilmiştir. Belediye meclislerinin bir kısım kararları ise münhasıran valilerin denetlemesine bağlanmıştır.

a — Belediye meclislerinin, belediye başkanları hakkındaki ademi kifaye kararları, il merkezi olmayan belediyelerde valinin tavsibi ile kesinleşir. (İl belediyeleri için İçişleri Bakanının tavsibi lâzımdır.)

b — Belediye meclisinin, belediye başkanı seçimi hakkındaki kararı valinin tavsibi ile kesinleşir. (İl belediyeleri için İçişleri Bakanının tavsibi lâzımdır.)

B — Mülkiye üstleri meclis toplantılarını denetlemesi altında bulundurarak aşağıdaki hallerin vukuunda meclisin dağıtılmasını isteyebilir:

1 — Kanunda belirtilmiş olan adi ve fevkalâde toplantılar dışında toplanırsa,

2 — Kanunda belirtilmiş olan yerden başka bir yerde toplanırsa,
 3 — Üstlendiği ödevleri kanuni süre içinde yapmaz ve işleri geri bırakırsa,

4 — Siyasetle uğraşır ve siyasi istekler açığa vurursa,

3 — Meclis üyelikleri değişik sebeplerle boşalarak mevcut üye. mürettep üye sayısının yarısından daha az kalırsa dağıtmaya karar vermek 1, 2 ve 4 numaralardaki haller için İçişleri Bakanlığının inhası ve Bakanlar Kurulu kararı ile,

3 numaradaki halde yine İçişleri Bakanlığının işarı ile ve Danıştay kararıyla olur.

5 numarada yazılı haller, il merkezi olan belediyeler için içişleri Bakanlığının emri ile yeni seçim yapılır. (Ka. 1580, Mad. 53).

Görülüyor ki, mülkiye üstlerinin meclis toplantıları üzerindeki denetleme yetkileri, onların dağıtılmasına karar vermek değil, dağıtılmasını temin için yetkili makamlara başvurmak şeklindedir. Kanun, yalnız 5 numarada yazılı hallerde il merkezi olmayan belediyeler için valilere yeni seçim yaptırmak yetkisini vermiştir.

C — Mülkiye üstleri, belediye meclislerinin açık ve gizli toplantılarına gidebilir veya memur gönderebilir.

D — Meclisin açık ve gizli oturumlarına ait zabıt hulâsaları mülkiye üstüne gönderilir.

E — İtiraz edilen meclis kararlarının uygulanması yetkili makamlarca kesin sonuca vardırılıncaya kadar vali tarafından tehir edilebilir.

F — Mülkiye üstleri meclisin onamaya bağlı olma yan kararlarını mevzuata veya belde sakinlerinin yararına bulmazlarsa, iptal edilmek üzere yetkili makamlara gönderebilirler.

b — Belediye encümeni:

Belediye başkanı ile, belediye meclisinin bir senelik süre için aralarından seçtikleri üyelere ve belediye daire baş âmirlerinden kurulur.

Belediye başkanı, belediye encümeninin de başkanıdır.

Yetkileri şunlardır:

1 — Belediye başkanı tarafından hazırlanan bütçenin ilk incelemesini yapmak.

2 — Aylık hesapları incelemek ve denetlemek.

3 — Artırma, eksiltme şartnamelerini ve ihale ve pazarlık kararlarını incelemek ve onamak.

4 — Kesin hesap hakkında meclise mütalâasını bildirmek.

5 — Muhasebe hesaplarını inceleyerek zimmet ve beraat hakkında mazbata düzenlemek.

6 — Kamulaştırma işleri için özel kanuna göre karar vermek.

7 — Umulmadık giderlere ait ödeneğin sarf yerlerini belirtmek.

8 — Bütçenin bir fasıl içindeki maddeleri arasında münakale yapmak.

9 — Belediye yasakları koymak.

10 — Nakliye araçlarına mahsus ücretleri ve havayıcı zaruriyeye ait narhları tesbit etmek.

11 — Belediyenin götürülemeyen mallarından gerekenlerin satışını yapmak.

12 — Belediye cezalarını tâyin etmek.

13 — Belediye memurlarının seçim, terfi, cezalandırma, mükâfatlandırma veya tekaüte çıkarılmaları hakkındaki belediye başkanı tekliflerinin incelenerek karara bağlanması.

14 — Bu görevlerden başka, belediye kanununda yazılı olmayıp ta muhtelif özel kanunlarla belediye meclisine verilen vazifeleri, meclisin toplu bulunmadığı zamanlarda incelemek ve karara bağlamak.

ENCÜMEN KARARLARI ÜZERİNDE

İDARİ VELAYET

Encümen kararlarının mahallî mülkiye üstleri tarafından idari velâyet yolu ile denetlenmesine ait yegâne hüküm belediyelerce yapılacak istimlâklar hakkındaki menafii umumiye kararının mahallî mülkiye üstlerince onanmasıdır.

Encümen tarafından verilen istimplâk kararları en büyük mülkiye üstleri tarafından 15 gün içinde incelenerek belediyeye bildirilir. Mülkiye üstlerinin kararı kesindir. (Ka. 3710 Mad. 7, fıkra 3)

C — Belediye Başkanı:

Belediye idaresinin en büyük üstü ve belediye tüzelkişiliğinin temsilcisi olan belediye başkanı, meclis adedi mürettebinin çoğunluğu tarafından ve 4 senelik süre için, meclis içinden, seçilme hakkına haiz hemşehriler arasından veya dışardan seçilir.

Ödev ve yetkileri:

1 — Hükümetin memuru sıfatıyla: mahallî en büyük mülkiye üstü tarafından tebliğ edilecek kanun, nizamname ve talimatnamelerin neşir ve ilânı ile bunların kendisine verdiği her türlü vazifeleri yapmak.

2 — Belediye idaresinin en büyük üstü sıfatile:

a — Belediye zabıtası görevinin yapılmasını sağlayacak her türlü talimat ve yasakları tatbik etmek.

b — Meclis ve encümen kararlarını yerine getirmek,

c — Meclis ve encümenin onanmasına bağlı olmayan belediye görevlerini yapmak.

d — Beldenin mahallî mahiyetteki selâmet, sağlık, ümran, iktisat ve intizamına ait işleri takip ve yapmak.

e — Belediye meclisinin müzakere edeceği maddeleri hazırlayıp meclise vermek.

f — Belediye meclisini kanunun belirttiği zamanlarda toplayıp başkanlık etmek ve görüşmeleri idare etmek.

g — Belediyenin senelik çalışma raporunu hazırlamak,

h — Belediye memurlarını tâyin ve meclisin onanmasına sunmak.

i — Belediye zabıtası vazifelerini yapmak.

3 — Belediye tüzelkişiliğinin temsilcisi sıfatile:

a — Belediye mallarını idare etmek,

b — Gelir ve alacakları tahsil etmek,

c — Belediye hesabına medeni akitler icra etmek,

d — Dâvâlı ve davacı sıfatile belediyeyi temsil,

e — Belediye bütçesinin ita âmirliğini yapmak.

BELEDİYE BAŞKANLARI ÜZERİNDE İDARİ VELÂYET

Belediye başkanları üzerinde, mülkiye üstleri tarafından kullanılan idari velayet yetkisini, belediye başkanının muhtelif sıfatlarla hareket edişine göre belirtmek yolunda olur.

1 — Hükümet memuru sıfatıyla; mahallî mülkiye üstü tarafından tebliğ olunan kanun, nizamname ve talimatnameleri yaymak ve verilen görevleri yapmak durumunda olan belediye başkanı bu bakımdan her zaman mahallî mülkiye üstünün denetlemesi altındadır.

2 — En büyük belediye üstü ve meclis ile encümen kararlarının en büyük yürütme organı sıfatıyla hareket eden belediye başkanları üzerinde, mülkiye üstlerinin en mühim idari velayet yetkileri, yazılı tebligata rağmen kanunen kendisine tevdi edilen işlerin görülmesinden makbul bir özürlü olmadan kaçan belediye başkanlarına işten el çektirmeleri keyfiyetidir.

Ancak, belediye başkanlarına işten el çektirme yetkisi bütün mülkiye üstlerine verilmiş değildir. 1580 sayılı kanunun 92 nci maddesi bu yetkiyi il merkezi olmayan belediyeler için ve münhasıran valilere vermiş bulunmaktadır. İl merkezi olan belediyeler için bu yetki içişleri Bakanına verilmiştir.

Mülkiye üstlerinin belediye idareleri üzerinde idari velayet yoluyla denetleme yetkilerine ait ikinci bölümde topladığımız hükümlerin kıymetlendirilmesi için mülkiye üstlerinin umumî idaredeki durumlarını ve belediyelerin üstlendikleri hizmetlerin önemini belirtmek yerinde olur.

Mülkiye üstleri, vazifeli buldukları bölgenin umumî idaresinden sorumlu ve her türlü kamu hizmetlerinin iyi işlenmesini sağlamak durumundadır. Her biri, kamu hizmetlerinin bir kısmını görmekle ödevli ayrı ayrı kuruluşların ahenkli şekilde çalışmalarını temin edecek nâzım otorite mülkiye âmiridir.

Mevcut makineyi aksatmadan işletmek de kâfi değildir.

Hizmetlerin görölüsünde daima ileri doğru gitmeyi, artan ihtiyaçları karşılıyacak yeni hamleler yapmayı ve yaratmayı sağlamak lâzımdır.

Bu durumda bulunan mülkiye üstlerinin, bölgelerindeki her türlü kuruluşlar üzerinde devamlı bir denetleme yapabilmek ve onların kamu menfaatlerine uygun çalışmalarını sağlayacak derecede müessir olabilmek yetkisinin verilmesine kati ihtiyaç vardır.

Belediye idarelerinin görevli buldukları hizmetlerin önemi ve bu teşkilâtın memleket bünyesinde kapladığı geniş saha göz önünde tutulursa bu murakabenin lüzumu daha iyi anlaşılır.

1 — Beldenin ve belde sakinlerinin medeni mahiyetteki her türlü müşterek ihtiyaçlarının tatmini işi belediyelere verilmiştir.

2 — Bütün il ve ilçe merkezleriyle nüfusu 2,000 den yukarı olan yerlerde belediye teşkilâtı mecburidir.

Bu kadar geniş bir sahaya yayılan ve bu kadar çeşitli hizmetler üstlenen bir kuruluşun üzerinde, belirttiğimiz denetleme hükümleri kâfi değildir. Bu kifayetsizlik başlıca şu noktalarda geliyor:

1 — Mülkiye üstlerinin belediye meclislerinde müzakere edilecek ve karara bağlanacak meselelerin tesbitinde hiç bir rolü yoktur. Belediye meclisinin göreceği işler (gündem) belediye başkanı tarafından hazırlanmakta ve başkan tarafından meclise verilmektedir. (Ka. 1580, Mad. 55). Ayrıca, meclis üyeleri de belediye ödevlerine giren hizmetler hakkındaki tekliflerinin gündeme alınmasını isteyebilirler. Meclisçe muvafakat edildiği takdirde teklif gündeme alınır. (Ka. 1580, Mad. 56).

Bu hükümler, mülkiye üstünü, belediye başkanı tarafından istenmedikçe ve üyeler tarafından teklif edilmedikçe beldenin ve belde sakinlerinin yararına bulduğu herhangi bir işi gerçekleştirmek imkânından mahrum bırakmaktadır. Şöyle ki:

Belediye Kanunu'nda geliri ne olursa olsun her belediye için mecburi olan birçok hizmetler vardır. Bunların

hepsinin muayyen bir müddet zarfında gerçekleştirileceği veya yapılmadığı takdirde belediye uzuvlarının cezalandırılacağı hakkında Köy Kanunu'ndakine benzer bir hüküm mevcut bulunmadığına göre bu hizmetlerin her belde varidat durumuna ve belde ihtiyaçlarının derecesine göre sıra ile tahakkukuna çalışılacağı aşikârdır.

Köy Kanunu'nda (sağlık, yol, mektep gibi işlerin geri kalması halinde kaymakama müdahale yetkisi) tanındığı halde Belediye Kanunu'nda böyle bir yetki yoktur. Sadece 123 üncü madde mecburi hizmetlere ait tahsisatın mülkiye âmirinin talebi ile bütçeye konulabileceğini söylemekte ise de pratikte bu maddenin mühim işleri öne aldırılmayı temin hususunda hiç bir rolü olamaz. Zira, belediye uzuvları bütçede mecburi hizmetler için—tabîî bütçenin kudretine göre bir kısım hizmetler için — tahsisat koymuş olabilirler. Fakat arzu edilen o hizmetlerden evvel diğer mecburi hizmetlerin yapılmasıdır. 123 üncü maddenin bu hükmü mülkiye âmirine bunu sağlayamaz.

Diğer taraftan, Belediye Kanunu'nda (mecburi hizmetlerin hepsi tamamlanmadan ihtiyari hizmetlerden birini yapmaya imkân olmadığı) hakkında bir sarahat da yoktur.

Keza, Köy Kanunu'nda, ihtiyari hizmetlerin dernek kararı ile mecburi hizmetler arasına alınabileceği yazılı olduğu halde Belediye Kanunu'nda bu hususta da bir hüküm mevcut değildir. Belediyelerin, mecburi hizmetlerden ifa edilmemiş bir hizmet kaldıkça, ihtiyari hizmetler meyanına dahil bir işi yapamayacaklarını kabul etmek belde ihtiyaçlarına uygun olmayabilir. Zira herhangi bir belde mecburi vazifeler meyanında zikrolunan meselâ eczahane veya laboratuvar tesisi imkânsız olduğu halde aynı beldeye ihtiyari vazifeler arasında savılan (Belecll3'e fırınları işletmek) hizmeti, pekâlâ şiddetli bir ihtiyaç halinde duyulabilir ve bunun yapılmasına da imkân bulunabilir. Bu takdirde bu nu bütçeye dahil etmek ve meclisin onamasını temin etmek lâzımdır.

Bulunduğu bölgenin genel idaresinden sorumlu olan bir idare âmirini, bu bakımda gerçekleştirilmesini zaruri gör-

düğü bir meselenin yapılmasını değil mecliste müzakere edilmesini dahi temin etmeyen Belediye Kanunu — zira gündemi belediye başkanı yapar — idare âmirini, belediye başkanını veya üyeleri ikna yollu gayri resmî teşebbüslerle yorar ve üzer.

Bu bakımdan bu gibi hallere meydan verilmemek üzere idare üstünün de belde vazifelerine dahil herhangi bir meselenin mecliste müzakere edilmesini talep etmeye ve ruznameye koydurmaya hakkı olmalıdır.

2 — Beldelerin sağlığı, imarı, güzelleşmesi ve belediye gelirlerinin artırılması ile ilgili birçok teşebbüsler belde sakinlerinin bir kısmını maddi fedakârlıklara mecbur etmekte ve bu hal belediye başkanlarının, oylarıyla iş başına geldiği belde sakinlerini gücendirmemek endişesiyle birçok hizmetleri ihmal etmelerine sebep olmaktadır. Bu bakımdan belediye başkanları mülkiye üstlerinin devamlı murakabesine muhtaçtır. Bu murakabe gerektiği zaman tecziye edebilmek suretiyle müeyyideleştirilmelidir.

Her ne kadar 1500 sayılı kanunun 92 nci maddesi belediye başkanlarına işten el çektirilebileceğini derpiş etmekte ise de bu yetki mahalli mülkiye üstünün değil, valilerin muvafakatine bağlıdır. Bu hüküm tatbikatta mahalli mülkiye üstünün yetkisini hiçe indirmektedir. Zira belediye başkanlarının mahallî mülkiye âmiri ile (meselâ bir ilçe belediye başkanının kaymakamla) olan münasebetleriyle, valilerle olan münasebetleri ekseriya farklı tezahür eder.

Belediye başkanının en yakın hususiyetlerine vâkîf, onun günlük sıkıntılarını duymuş, şu veya bu hareketlerinin günlük tezahürleriyle üzölmüş ve hattâ bizar olmuş olan mahallî mülkiye âmiri isten el çektirme teklif ettiği zaman valilerce ekseriya kabul edilmemektedir. Belediye başkanlarının mahallî mülkiye üstleri ile valiler tarafından aynı şartlar altında ve aynı nazarla görölememesinden çıkan bu netice, teklifi kabul edilmeyen mülkiye âmirinin durumunu fevkalâde zorlaştırmaktadır. 92 nci maddede derpiş edilmiş bulunan yetkinin netice verebilmesi mahallî

mülkiye âmirine bu hususta tam salâhiyet verilmesiyle kabildir.

3 — Belediye Kanununda belediye başkanlarının mezuniyetleri hakkında hiç bir hüküm yoktur. Ekserisi belediye başkanlığından ayrı olarak bir meslek ve iş sahibi bulunan başkanların vazifeli buldukları bölgeden diledikleri zaman ve diledikleri müddet ayrılmalarının belde hizmetlerini aksatacağı tabiidir.

Kanundaki bu boşluğu doldurmak ve belediye başkanlarının mezuniyetlerini mülkiye üstünün muvafakatine bağlamak lâzımdır.

* * *

Köy ve belediye uzuvları üzerinde idare üstlerinin murakabesini genişletmeye meyleden yukardaki görüşlerimize karşı, bu murakabe ve müdahalelerin komünlerden beklenen faydaları ortadan kaldıracığı ve bilhassa Belediye Kanunu'muzun mülhem olduğu demokratik esasları sarsacağı yolunda itiraz mümkündür. Ancak, kanaatimizce bu itirazlar, görüşümüzü çürütecek derecede değildir. Zira:

Kanunlar cemiyetlerin ihtiyaçlarından doğar. Kanunun bir bakımdan tarifi — ki kanaatimizce çok güzel bir tariftir— de: «Kanun, cemiyet ihtiyaçlarının müeyyideli bir ifadesidir. » şeklinde yapılan tariftir. Yani, kanunlar kanun kurucunun mutlak iradesi mahsulü değildir. İhtiyaçlar bu iradeyi şu veya bu yola tahrik eder. En iyi kanun memleketin tabii ve içtimai bünyesine en uygun olan ve dolayısıyla neticeleri en güzel olan kanundur.

Kanunlar için olduğu gibi, muasır medeni cemiyetlerin siyasi sistemleri için de bu söylenebilir.

Demokrasi devletin halk menfaatlerini, cemiyet menfaatlerini en iyi görmeğe ve en iyi tatmin etmeğe imkân veren bir idare sistemidir. Demokrasi için demokrasi bahse mevzu olamaz ve demokrasi bizatihi bir gaye olarak düşünülmez. Bilâkis demokrasi, cemiyet bünyesine uygunluğu halk ihtiyaçlarına cevap verışı nisbetinde kıymet ifade eder.

Diğer taraftan, kanunlara, demokratik esasları koy-

makla demokrasinin gerçekleşeceğini zannetmek de yanlış düşüncüdür. Kanunlarımızda mevcut ve mahallî idarelere muhtariyet veren en ileri prensipleri ifade eden hükümler tatbik sahası bulamamıştır.

Meselâ, belediye seçimlerine halkın mümkün olduğu kadar geniş nisbette iştirakini temin için teşvik dahi kâfi gelmemiştir.

Keza, köy ihtiyar kurulları Köy Kanunu ile kendilerine bahsedilen kazaî salâhiyetlerini katiyen kullanamamışlardır.

Bunlardan çıkan netice, memleketimizin iktisadi ve kültürel durumunu mahallî idarelerle komünleri kendi başlarına bırakmamayı icap ettirdiğidir. Bu gün belediye idarelerinin kendilerinden beklenen randımanı sağlayamadıkları âşikârdır. Seçilmiş başkanların bilgi ve ihtisas noksanlığı buldukları yerlerle iktisadi ve içtimai rabitaları bulunan başkan ve üyeler üzerinde bu rabitaların kaçınılmaz tesirleri ve oylarıyla iş başına geldikleri belde sakinlerini gücendirmemek endişesi bu aksaklıkların başlıca sebepleridir.

Devlet, mali bir muvazene yaparak ve bir kısım vergilerini terkederek komünlere yardım elini uzatmalı ve idare âmirleri de görevli buldukları bölgelerde komün idarelerini irşat ve icabında denetleme yapabilmelidir. Nitekim bu lüzumun kuvvetle duyulduğu bölgelerde belediye başkanlığı kaymakamlar uhdesine verilmiş bulunmaktadır.

Mutlak olarak, prensiplerde ısrar etmek hem prensiplerin tatbik edilmemesini intaç eder, hem de memleketin inkişafını engeller. Prensipier memleketin ilerletme ve yükseltmenin vasıtalarıdır. En iyi prensip, ihtiyaca en uygun gelendir. Binaenaleyh demokrasi esaslarını sarsacağı endişesi, komünlere her bakımdan yardım yapmamıza ve onları denetlemeye mâni olmamalıdır.

Mülkiye âmirlerinin bilgi ve ihtisas üstünlüğü, bitarafılığı ve nihayet yetiştirilmesindeki titiz itina, düşünülebilen mahzurları bertaraf edecek en kuvvetli garantidir.

KÖY MUHTARININ GÖREV VE YETKİLERİ

Mehmet TARCAN
Akseki Kaymakamı

18 Mart 1924 tarihinde kabul edilen 442 sayılı Köy Kanunu gerek bu kanunun yayımından önce ve gerekse sonra yayımlanan ve hâlen yürürlükte bulunan birçok konular köy muhtarlarına yeni yeni görevler yüklemiştir.

Muhtarlara yükletilen bu görevlerin noksatsız olarak, sözü geçen kanunların ruh ve maksatlarına uygun şekilde uygulanması, her şeyden önce yurdun idari, tarihî, iktisadi sosyal ve kültürel realite ve zaruretleri göz önünde bulundurularak en az yeter derecede yetki tanınmasıyla kabil olacağı en basit bir gerçek iken, vâzı kanun her kademedeki mülkî âmire yüklediği görevi karşılayacak yetki ve kanunun tatbikini sağlayacak müeyyideleri tanımak hususunda nedense çekimser davranmıştır.

Birinci idareciler kongresinde, idare âmirinin hali hazır yetkisizliği türlü kanunlar yönünden uzun tartışma konusu olduğundan bu konuya yeniden dönmeyerek şunu belirtmek isteriz ki; en demokratik esasları kapsayan ve nüfusumuzun % 80 gibi büyük çoğunluğunu teşkil eden köylüyü ve köyü kalkındırmak ruh ve amacıyle tedvin edilen Köy Kanunu'nun 23 yıllık uygulanması teessürle kabul edilmelidir ki, yeter müeyyide ve yetki kıtlığından ötürü umulan sonucu doğurmamıştır. İşte bu bakımdan muhtarın görev ve yetkisini kısaca tebarüz ettirerek köylerimizin bu günkü ekonomik, sosyal ve kültürel durumu karşısında, bu görevlerden hangilerinin ve ne derece yerine getirilebildiğim okuyanın takdirine arz etmek maksadiyle bu kısa etüdümüzü hazırlamak cesaretini gösterdik.

a — Köy Kanunu na göre köyün sınırı içinde köylüye ait işleri yapmak ve yaptırmak muhtarla onun başında bulunduğu ihtiyar kurulunun görevidir. Kanun, muhtarın gö-

receği işleri devlet ve köy işleri olmak üzere iki kısma ayırmışsa da konumuzun şümül ve muhtevasını aydınlatmak maksadiyle devlet teşkilâtına uyararak ve ikinci derece dallara bölerek köy muhtarının görevlerini incelemeyi uygun buluyoruz.

I — Güvenlik, dirlik ve düzenlik yönünden muhtarın görevleri:

1 — Köy sınırı içinde dirlik ve düzenliği korumak.

2 —Köye gelip gidenlerin niçin gelip gitmekte olduklarını anlamak ve bunlar içinde yabancı veya şüpheli adam görürse hemen en yakın jandarma karakoluna haber vermek.

3 —Köy civarında eşkiya görür veya türerse hemen en yakın mülki âmire haber vermek ve elinden gelirse tutturmak (İzalei Şekavet Kanunu).

4 — Köylünün ırzına, canına ve malına el uzatan ve kanunları dinlemeyen kimseleri köy korucuları ve gönüllü korucular ile yakalattırarak en yakın mülki âmire göndermek.

5 — Köy içinde yangın çıkar, köyü sel basar, deprem veya arazi yahut dağ kayarsa köylüyü toplayıp yangını söndürmek; nehir, çay veya derenin yatağını temizletmek, yahut akıntı yönünü çevirtmek, ölüleri gömdürmek, yıkıntıyı temizlettirmek, yaralıları barındırmak, (Men'i Harik Nizamnamesi madde 8, seylâptan dolayı irası hasar eden gayri memlûk enharı sagirenin sureti tathiri hakkında kanun, madde 1, 4623 sayılı Ka. madde 3, 4).

6 — Hırsızlık, soygunculuk, dilencilik yapanları, ceza evinden kaçanları, köy kahvesi veya herkesin görebileceği ve girip çıkabileceği yerlerde kumar oynayan veya oynatanı mahallin mülki âmirine ve en yakın jandarma karakoluna yazılı veya ağızdan bildirmek (2559 sayılı kanun, madde 8).

7 — Köyde hayvan çalınmasından haberdar edilir edilmez hayvanın izini takip ve sonucundan mülki âmire

ve en yakın jandarma karakoluna haber vermek. (Hayvan sirkatinin men'i hakkında kanun, madde 5, 18).

8 — Köy sınırı içinde adam ölüsü veya öldürülmüş bir adam görülürse en yakın jandarma karakolu ile mülki âmir ve C. savcısına haber vermek, failleri belli ise yakalattırmak,

II — Kültür dâvası ile ilgili görevleri: Köylerimizdeki eğitim ve öğretim geriliğini kısa zamanda sona erdirmek amacı ile son yıllarda girilen kültür faaliyeti muhtarlara önemli görevler yüklemiştir.

1— Meşru mazereti dışında okula devam etmeyen öğrencilerin devamını sağlamak, velilerini cezalandırmak (4274 sayılı kanun, madde 16).

2 — Fakir çocukların ders ve iş araçlarını köy bütçesinden temin etmek (madde 19).

3 — Okulun ders ve iş araçlarını temin etmek.

4 — Köy ve bölge okulu ile öğretmen evinin yapım ve onarılması için gereken ödeneği zamanında bütçeye koymak, lüzumlu arsa ile araç ve gereci zamanında sağlamak (madde 22).

5 — Köy halkından olan veya 6 aydan beri köyde yerleşmiş bulunanlardan 18-50 yaş arasındaki erkek Ödevlilerin cetvelini düzenlemek.

6 — Köy sınırı içinde ziraat işlerine elverişli araziden öğretmenin ve ailesinin geçimine, okul öğrencisinin ders tatbikine yetecek miktardaki arazinin okula tahsisi, satın alınması ve istimlak işlerini sağlamak.

7 — Köy okulunda, Arap harf ve rakamları ile kitap okutulup, öğretim yapıldığını duyunca hemen mahallin mülki âmirine haber vermek (1353 sayılı kanun, madde 9, 1288 sayılı kanun madde 1).

III — Sağlık İşleri bakımından görevleri:

1 —• Salgın ve bulaşık hastalıkları günü gününe hükümete haber vermek (Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, madde 61).

2 — Hekim olmayan yerlerde, üfürükçülerin hastalara

ilâç yapmasını menetmek, diplomasız doktorluk, dişçilik, sünnetçilik yapanları hemen mahallin mülki âmirine haber vermek. (Tababet ve suabatı sanatların tarzı icrasına dair kanun, madde 1, 30, 47, 58).

3 — Köylünün çiçek ve diğer bulaşık hastalıklara karşı aşılmasını temin ve aşıdan kaçanları mahallin mülki âmirine derhal bildirmek (Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, madde 72, 88, 89, 90, 94).

4 — Kuduz olan veya kudurmuş olduğundan şüphe edilen hayvanlar tarafından ısırılmış olanları vakit kaybetmeden mahallin mülki âmirine bildirmek (madde 75).

5 — Zührevi hastalıklardan birine musap olan veya bunlar arasında evlenmeye teşebbüs edenleri hemen bildirmek (madde 103, 123).

6 — Köye etrafı duvarla çevrili bir mezarlık yaptırmak ve iyi halde muhafaza ettirmek (madde 213).

7 — Köyde ölenleri muayene ederek defin ruhsatıyesini vermek (madde 215, 219).

8 — Mezarlardan izinsiz ölü çıkaranları bildirmek (madde 227)

9 — Köy ebe ve sağlık memuru için yapılacak ev, ailesinin geçimine yetecek kadar araziye sağlayacak kadar bütçeye ödenek koymak (4459 sayılı kanun, madde 2).

10 — Sıtmanın çoğalıp yayılmasına hizmet eden her türlü su birikintisi ve sürfe yuvalarını yok etmek için gereken bütün tedbirleri zamanında almak (4871 sayılı kanun madde 6).

11 — Yılda beş günlük küçük say ödevine tabi 18-60 yaş arasında erkek nüfusa ait iş cetvellerini yapmak ve halka bedenen veya para olarak salmak (4871 sayılı kanun, madde 8).

12 — Uyuşturucu ve keyif verici maddeleri izinsiz ih zar, ithal, ihraç ve satış yapanları hemen mahallin mülki âmirine haber vermek (2313 sayılı kanun madde 1, 2, 3 4, 5, 20, 23).

13 — Köye kapalı yoldan içilecek su getirmek, suyollarını tamir ettirmek; mezarlık, gübrelik, süprüntülükten

geçiyorsa yolunu değiştirmek (831 sayılı kanun, madde 1, 4, 5; 2659 sayılı kanun, madde 2, 7).

14 — Köyde çeşme yaptırmak.

15 — Köydeki kuyu ağızlarına 70 santim yüksekliğinde taş veya çimentodan bilezik yaptırmak ve etrafını iki metre eninde harçlı döşeme ile kaplatmak.

16 — Köyün her evinde ve uygun bir yerinde de ahali için üstü kapalı, kuyulu veya lâğımlı bir hela yaptırmak,

17 — Evlerden dökülecek pis suların kuyu veya çeşme sularına karışmaması için kapalı toprak künklerle akışını temin etmek.

18 — Köyde evlerin etrafını ve sokakları temizlettirmek, her evin önünü süpürtmek.

19 — Yol üstü olmayan ve devamlı rüzgâr cereyanına mâruz bulunmayan köyden uzak bir yeri köyün süprüntü ve gübreliliğine ayırmak.

20 — Köyde çürümüş ve kokmuş meyva, sebze v. s. gibi sıhate zararlı şeyleri köyden dışarıya gömdürmek, yok etmek.

21 — Köyde fuhşu san'at ve maişet vasıtası ittihaz eden veya genel eve kayıtlı olup da izinsiz köyüne gelen umumi kadınları derhal mahallin mülki âmirine haber vermek (Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, madde 129, fuhuşla ve fuhuş yüzünden bulaşan zührevi hastalıklarla mücadele tüzüğü, madde 13, yönetmelik, madde 44).

IV — Tarım işleri bakımından görevleri:

A — Ziraat yönünden:

1 — Muhtar, köy ihtiyar ve koruma meclisinin başı olmak itibariyle 4081 savılı; çiftçi mallarının korunması hakkındaki kanunun 1 inci maddesinde yazılı çiftçi mallarını korutmak ve bu mallara zarar iras edildiği hallerde kanunda gösterilen işlem ve yükletilen diğer görevleri yapmağa mecburdur.

2 — Mezruat, mera ve ormanlarda başıboş yakalanıp da 15 gün içinde sahibi çıkmayan hayvanları müzayede ile satmak ve keyfiyeti tutanakla tesbit etmek, bir yıl

içinde hayvanın sahibi çıkmazsa bedelini sandığa irat kaydetmekle ödevlidir. (4081 sayılı kanun, madde 20, 3116 sayılı kanun, madde 130, Hayvan sirkatinin men'i hakkında kanun, madde 11, 12).

3 — Çeltik ekecekler, çeltik komisyonundan izin almağa mecburdur. Muhtar, suların taksim edilmesi ve sıraya konulmasını sağlar. Çeltikçiler arasında bu yüzden çıkacak anlaşmazlık ve dirliksizlikleri düzeltir. Çeltik komisyonu kararlarına muhalif hareket edenleri hükümete bildirir. (3030 sayılı kanun madde 7, 8, 11, 28).

4 — Müstevli olmayan mahallerde çekirge zuhur ettiği veya tohum bıraktığı anlaşıldığı halde derhal mahallin mülkiye âmirine haber vermek, (858 sayılı kanun madde 1, 8)

5 — Tarla, bağ, bahçe, fidanlık ve buna benzer sahipli arazide herhangi bir hastalık veya zararlı bir böcek görülürse veya duyarsa hemen mahallin mülki âmirine ve ziraat memuruna bildirmeğe mecburdur. Bu hususta ziraat idaresi tarafından bildirilen ve öğretilen mücadeleyi müddeti içinde yapmayanları haber vermek (2906 sayılı kanun, madde 8, 10).

6 — Bir mahalde pamuk mahsulüne herhangi bir haşere veya sari bir hastalık arız olursa, hariçten pamuk kozası, çekirdeği sokulursa, veya ıslah edilmiş pamuk tohumları yok edilir veya edilmezse hemen mahalli hükümete ihbar etmek, (541 sayılı kanun, madde 1, 3, 4, 5: 2903 sayılı kanun, madde 1, 2).

7 — Meyvalı ağaçlar arasında hayvan otlatanları, şoselerde ve yollarda dikilmiş meyvalı ve meyvasız ağaçları sökenleri, kesenleri, yaralayanları veya kabuklarını soyanları tutanakla mahallin mülkiye âmirine bildirmeğe mecburdur. (1523 sayılı kanun madde 25,27).

8 — Zeytinliklere hayvan sokanları, yanma ağıl yapanları tutanakla hükümete bildirir. (3573 sayılı kanun, madde 14).

9 — Hariçten ipekböceği tohumu sokanları veya ka-

nunun mevat ve akşamına mugayir olarak elde edenleri ihbar etmek (859 sayılı kanun madde 4, 11, 20).

10 — İl muzır hayvanların itlafi komisyonunca cins ve miktarı bildirilen hayvanları yılı için sürekl avı tertip ederek mükelleflere öldürtmek (393 sayılı kanun madde 2,8).

11 — Kanunen yasak olan yerlerde ve aylarda veya izinsiz avlananları tüfek, fişek, av malzemesi ve avları ile yakalattırarak tutanakla en yakın jandarma karakoluna teslim mecburdur. (3167 sayılı kanun madde 4, 6, 7, 8, 9, 20, 22).

12 — Köy halkından askerde bulunan muhtaç ailelerin ve bakacağı olmayan öksüzlerin tarlalarını, bağ ve bahçeleri ini imece yolu ile sürüp ektirmek ve harmanlarını kaldırmak, aynî ve nakdi yardımlarda bulunmak, (4109 sayılı kanun madde 1, 2, 3, 7).

13 — Köye ortaklama korucu, ziraat korucusu, sığırtmaç, danacı, çoban tutturmak.

B — Veteriner yönünden:

1 — Her sene köyde mevcut aygır ve boğaları ihtiyar kurulu ile muayene etmek ve sonucunu mahallin mülkiye âmirine ve veterinerine bildirmek (904 sayılı kanun madde 1, 2).

2 — Köyde damızlık en az bir boğa bulundurmak ve bak imini sağlamak (904 sayılı kanun madde 4, 33).

3 — Sıfatına müsaade edilmeyerek idiş edilmesine veya tefrikına karar verilen hayvanları bulunduran veya ayırmayanlar, yahut inek ve kısraklara çekmede devam edenleri bildirmek (904 sayılı kanun madde 31).

4 — Köyde bulaşık ve salgın hayvan hastalığı veya sebebi bilinmeyen ölümü görür veya duyarsa hemen mahallin mülkiye ve veteriner memuruna yahut jandarma karakoluna haber vermek (1234 sayılı kanun madde 9, 10).

5 — Mahalline veteriner veya hayvan sağlık memuru gelinceye kadar hasta hayvanları diğerinden ayırmak, çayır veya meraya gitmesini önlemek.

6 — Her cins hayvan ve hayvani maddeler naklinde

sahibine meccanen ve serian menşe şahadetnameleri vermek (1234 sayılı kanun madde 29).

7 — Elinde izin vesikası bulunmayan celeplerin hayvan toplamalarına mâni olmak ve derhal mülki âmir ve veterinerine bildirmek (1234 sayılı Ka. 33),

8 — Köyde çıkan hayvan hastalığı tesbit edilir ve kordon altına alınırsa karantina devam ettiği müddetçe oraya hayvan sokulması veya hayvani mevaddın çıkmasını önlemek, dinlemeyenleri hemen bildirmek (1234 sayılı kanun madde 45).

9 — Kov namına nalbant, arabacı dükkânı yaptırmak

10 Köyde çalışan nalbantları, nal ve mıh yapanları, yaptıkları yerleri, nalbant dükkânlarını, bulunduğu yerin mülki âmirine ve veterinerine bildirmek (3277 sayılı kanun madde 4, 5).

11 —Köyde, köyün en sonuncu evinden en az 250 metre uzakta, tesbit edilen plân ve şeraite uygun şekilde bir mezbaha yaptırmak (Köy mezbahası yapı yönetmeliği madde 1 ,10).

C — Orman yönünden:

1 — Köy yolları ve meydanın etrafına, köyün içinde ve etrafındaki su kenarlarına, mezarlıklara ağaç diktirmek.

2 —Köy korusunun bakımını sağlamak ve korutmak.

3 — Muayyen orman olmayan ve muhiti itibariyle ağaçsız olan bölgedeki köyler, sınırları içinde en az 5 hektar genişliğinde bir orman yetiştirmekle ödevli bulduklarından orman yetişmesine elverişli araziye ve bakımını sağlamak (3116 sayılı kanun madde 80).

4 — Orman içinde veya yakınında ateş veya yangın alâimi görülünce hemen en yakın jandarma karakolu ve mülki âmire haber vermek ve yangın mahalline, söndürmeye yarayan âlet edevatla birlikte 18-50 yaş arasındaki ödevlileri bizzat sevk etmek (3116 sayılı kanun, madde 88, 89).

V — Nüfus işleri bakımından görevleri:

1 — Her ay içinde köyde doğan, ölen, evlenen ve

boşananların listesini yapıp ertesi ayın onuncu gününden önce nüfus memuruna vermek ve köyün nüfus defterini beraber götürerek vukuatı yürütmek (Umumi Hıfzıssıhha Kanunu madde 220), (Sicilli Nüfus Kanunu madde 19, 31, 2576 sayılı kanun madde 2, 4).

2 — Her Türk öz adından başka soyadını da taşımağa mecbur olduğundan soyadı almamış olanları ihbar etmek (2525 sayılı kanun madde 1, 8; soyadı tüzüğü madde 28, 30, 33; soyadı yönetmeliği 10, 15, 27).

3 — Evlenmek için müracaat eden kimselerin işlerini kabul, ilân muamelesini icra, evlenmeye vaki itirazları tetkik etmek ve ilân vesikası vermek, evlenme merasimini yapmak ve evlenme kâğıdı vermek (Evlenme talimatnamesi madde 4, 12).

4 — Köyde ev, dükkân, cami, mescit gibi içinde oturtsun oturulmasın bütün binaları numaralattırmak, sokaklara ad verilip levhasını astırmak ve bunları bozan ve değiştirenleri mahallin mülki âmirine haber vermek (1003 sayılı kanun madde 1, 2).

VI—Mali isler yönünden görevlen:

1 — Vergi toplamak için gelen tahsildarlara yol göstermek, yardım etmek, bu hususta sorulan sorulara doğru ve noksansız cevap vermek.

2 — Tahsildarlara âdi makbuz veya senetle katiyen para verdirmemek ve tahsil işlerindeki yolsuzluğunu haber vermek.

3 — Hayvanlarını sayımdan, arazi ve binasını tahrirden kaçırınları, haciz memurundan mallarını saklayan veya kaçırınları haber vermek (2901 sayılı kanun, madde 9, 12, 15), (1837 sayılı kanun 15,27).

4 — Ruhsatsız taş ocağı veya maden arayan veya Çıkarınları haber vermek (Tas ocakları nizamnamesi madde 4, 5, 6, 29, 30).

VII — Askerlik işleri yönünden görevleri:

1 — ilk ve son yoklama esnasında yoklama memurla-

rınca istenilen bilgiyi noksansız vermek ve yoklamaya yardım etmek (1111 sayılı kanun madde 17, 21).

2 — Davet pusulalarında adı ve soyadı yazılı kimselere veya yakın akrabalarına haber vermek. Köyde bulunmayan, hasta, çürük, ölmüş, talebe ve hapisleri bildirmek (madde 25).

3 — Fevkalâde hallerde ve seferberliğe hazırlık kararında veya seferde muvakkaten tahliye veya seyrekleştirilmesine lüzum görülen köylerde tahliyenin temini için her türlü yardımı yapmak, tahliyeye mecbur olup da çıkmayan veya geri geleni mahallin mülkiye âmirine haber vermek (4656 sayılı kanun madde 1, 2, 6, 8).

4 — Fevkalâde hallerde ve seferde havadan kıt'a indirmelerine. paraşütçüleri ve denizden çıkan veya huduttan sızanları veya böyle zamanlarda kasden asılsız veya mübalağalı haberler yayan veya nakledenleri yahut ödevini yapmayan veya savsaklık gösterenleri derhal mahallin mülki âmirine haber vermek (4654 sayılı kanun madde 1, 2, 6, 7).

5 — Köyü hava taarruzlarına karşı korutmak veya tesirini azaltmak için her tedbiri almak ve ödevlilerin talimlerinde bulunmasını sağlamak (3502 sayılı kanun madde 1, 7).

VII —Adalet işleri ile ilgili görevleri:

1 — Mahkemelerden gönderilen celpname ve her türlü tezkere ve hükümleri ilgililere bildirmek, istenilen işleri 3'apmak, mübaşir ve jandarmaya görevinde kolaylık göstermek.

2 — İhzar ve tevkif gibi yakalama işlerinde her türlü yardımı yapmak, aranan kimselerin yerlerini öğrenerek yakalattırmağa çalışmak.

3 — 10 liraya kadar ödünç para, alım, satım, icar, ücret ve saireden doğan alacak dâvalarına bakmak.

4 — 10 liradan fazla alacak dâvalarını sulh yolu veya tahkim usulü ile halletmeğe çalışmakla görevlidir.

IX — Bayındırlık ve imar işleri:

1 — Köyün bir basından öbür başına kadar çaprazlama iki yol yaptırmak.

2 — Köyün orta veri veya uygun yanında bir Cumhuriyet alanı açtırmak.

3 — Bu alanın yanma gereğince köy derneğini alabilecek büyüklükte bir köy konağı (odası) yaptırmak.

4 — Köye gelin gidenlerin hüviyetlerinin kolayca teshili için Konağın yanma bir de konuk odası yaptırmak.

5 — Köyde bir mescit yaptırmak.

6 — Köyden il. ilçe, bucak veya komşu köylere giden yolların köy sınırı içindeki kısmını yeniden yaptırmak, onartmak, bu yollar üzerindeki bozulmuş köprüleri yaptırmak.

7 — Yol üzerinde kolayca gelip geçmeğe mâni olacak şevleri kaldırmak, çukur ve hendekleri kapatmak.

X — Muhtarın çeşitli görevleri:

1 — 1322 sayılı kanunun 11 inci maddesine göre cezaya, vergiye askerliğe ve halkı ilgilendiren diğer hususlara ait kanun ve tüzükleri köy içinde ilân etmek ve halka anlatmak ilân keyfiyeini tutanakla tesbit ederek tutanağı mahallin mülki âmirine göndermek.

2 — Kanun, tüzük, yönetmelik ve emirler ile kendisine verilecek isleri yapmak ve yaptırmak.

3 — Köyde metre sistemine göre tanzim edilmemiş veya ayar edilmemiş ölçü âletleri yapan, kullanan ve satanları veya zamanında damgalattırmayanları tutanakla tesbit ederek mahallin mülki âmirine ve C. savcılığına bildirmek (1782 sayılı kanun madde 1, 3, 24, 25).

4 — Hükümetten izin almadan faizcilik yapan gerçek veya tüzelkişileri veya tefecileri mahallin mülki âmirine haber vermek (2278 sayılı kanun madde 1, 14).

5 — Başına şapkaya benzemeyen bir şey giyenleri ihbar etmek (671 sayılı kanun madde 1).

6 — Kapatılmış tekke, zaviye veya türbeleri açanlar veyahut yeniden ihdas edenleri, memnu âyinleri yapan ve

ya unvaniarı taşıyanları mahallin mülki âmirine haber vermek (677 sayılı kanun madde 1).

7 — Herhangi din ve mezhebe mensup olursa olsun mabet ve âyinler haricinde dinî kisve taşıyanları bildirmek (2596 sayılı kanun madde 1).

8 — Millî ve dinî bayramlarda ve hafta tatilinde köy halk odası ve konağının önüne bayrak astırmak, renk, şekil ve ebat itibariyle asılması memnu olan bayrakları asanları ihbar etmek (2994 sayılı kanun madde 1, 6 ve tüzük) .

9 — İzinsiz ve her ne nam ile olursa olsun köylüden iane toplayanları hemen mahallin mülki âmirine haber vermek (Cem'i ianat nizamnamesi madde 14, men'i ianat kararnamesi madde 1).

10 — izinsiz evlenme ve sünnet düğünü yapanları veya bir günden fazla çalgı çaldıranları yahut köçek oynatanları mahallin mülki âmirine haber vermek (55 sayılı kanun madde 1) .

11 — Gerek hükümete ait ve sahipsiz gerekse sahipli yerlerde rastlanan âsarî atıkayı hükümete teslim veya böyle yerlerde izinsiz araştırma yapanları ve satanları derhal hükümete haber vermek (Asarî atika ve muhafazai âbidat nizamnamesi, madde 1, 4, 5, 7, 10, 26).

12 — Kaçakçılık fiillerini men ve takip ve tahkikiyle zamanında haber vermek ve köyde yapılacak aramalarda hazır bulunmak (1918 sayılı kanun madde 1, 2, 8).

B — Köy bütçe ve muhasebesi:

I — Köy bütçesi:

Köyün bir yıllık tahminî gelir ve giderini gösteren ve bunların senesi içinde toplanıp kanunlarla tâyin edilen işlere ve hizmetlere harcanmasına izin veren bir kararnamedir.

İhtiyar kurulu bütçeyi yaparken köyün gelir kaynaklarını ve köylünün İktisadî durumunu, imeceye tâbi ödevli adedini, köyün devamlı ve zaruri masrafları ile programlı

işlerini ve geçmiş senelerin gelir ve giderlerini dikkatle gözden geçirmelidir.

Köy bütçesinin hesap devresi bir yıl olup 1 Ocak günü başlar ve Aralık ayının son günü biter. Bu devre içinde yapılan tahsilat ve harcanılan para, mahsul ve imece tutarı bu yıl bütçesinin malıdır. Yıl içinde tahakkuk edip de toplanamayan köy gelirleri ile hesap devresinden sonra geçen yıllara ait olarak tahakkuk eden gelirlerden yapılacak tahsilat alındığı tarihteki gelir bütçesine kaydolunur.

Bütçede karşılığı bulunup da yılı içinde tahakkuk etmeyen masraflar ödenemeyeceği gibi yılı içinde yapılmayan işlerin ödeneği de ertesi seneye devredilemez.

Bütçede mevcut ödenek dahilinde ve senesi içinde yapılmış hizmetlere ait borçlar, ertesi yıl köy bütçesinin köy borçları maddesine konulacak ödenek ile ödenir.

II — Bütçenin hazırlanması ve onanması;

Köy bütçesi her yıl Kasım ayında hazırlanır. Köyün ihtiyari işleri arasından mecburi işleri arasına alınacak işlerle muhtar ve imamın ücretleri için alınacak köy derneği kararının bütçeye onanmadan önce ilâştirilmesi gerekir.

Köy ihtiyar kurulunca düzenlenen bütçenin kanunlara uygunluğu Kasım ayı sonuna kadar incelenmek üzere merkeze bağlı köylerde muhtarlar veya bucak müdürleri eliyle kaymakam veya valilere gönderilir. Bu makamlar tarafından gereken inceleme yapıp görülen noksanlar bir hafta içerisinde giderildikten sonra bütçe Aralık ayı içinde onanıp ait olduğu köylere derhal gönderilir. Bütçeyi vaktinde hazırlamayan köy muhtar ve ihtiyar kurulu hakkında Köy Kanunu'nun 41 ve 46 ncı maddeleri uygulanır. Köy bütçesinin onanmış bir örneği il veya ilçe köycülük bürolarında saklanır. İlçeler köyelerine ait bütçeleri tevhit ederek Şubat sonuna kadar il, il de ilçelerinkini tevhit ederek 15 Marta kadar içişleri Bakanlığına gönderirler.

III — Köy parasının tahsili:

Köy gelirleri muhtar tarafından toplanır ve karşılığında maliye tarafından basılmış makbuz verilir, imece yolu

ile çalıştırılan ödevlilere ve toplanılan mahsule de kopyalı ve devamlı sayılı alındı verilmelidir.

Köy gelirlerini toplayan muhtar topladığı para ve ayniyatı iyi şekilde muhafaza etmekle ödevlidir.

Milli banka olan yerlerde 25-50 liradan fazla olan köy paraları, bankada köy tüzelkişiliği adına açılacak cârî hesaba muhtar tarafından yatırılır. Bu miktarlar arasındaki âzami ve asgari haddi, köy bütçesini inceleyip onayan yetkili idare âmiri ihtiyar kurulunun da fikrini alarak tesbit etmelidir.

Köy sandığında 50 liradan fazla para bulundurmamak, mutlaka bankaya yatırılmalıdır.

Mâliyeden alınan makbuzlar köycülük bürolarındaki makbuz defterine, makbuz muhtara verilirken ve bitiminde kayıt edilmelidir. Makbuzlar mutlaka sıra numarası takip edilerek kullanılmalı ve makbuz ile dip koçanı köy parasının bulunduğu sandıkta saklanmalıdır. Tatbikatta köy sandığı denilen şey muhtarın kesesi olduğundan kıymetli evrakın saklanması gereken önem verilmektedir.

Köy muhtarı her ayın birinci günü çıkan ay içinde nerelerden ve ne miktar tahsilât ve nerelere ve ne kadar masraf yaptığını bütün vesikaları ile köy ihtiyar kuruluna göstermeğe ve hesap vermeğe mecburdur. Bu kontrolün sonucu köy gelir ve gider defterine alt alta yazılır ve ihtiyar kurulunca imza edilir.

IV — Masrafın tahakkuku ve tediyesi:

Masrafın tahakkuku, köy adına yapılan hizmetlerden dolayı köyün borcunu tediye suretile vuku bulur. Karşılığı bulunan ve muhtarın tasdiki ile tahakkuk eden köy borcu pullu senet veya fatura veya makbuz karşılığı köy sandığından ödenir. Masraf tahakkuk işinin evrakı müsbiteye dayanması lâzımdır. Evrakı müsbiteyi köy muhtarı yapar veya eğitmen, öğretmen, imam yahut kâtibe tanzim ettirir. Evrakı müsbiteye dayanmayan sarfiyattan muhtar sorumludur.

Kov bütçe ve muhasebesini konumuz dışına çıkmamak maksadı ile bilhassa muhtarın görev ve sorumluluğu bakımından İncelenmekle yeterlendik.

C — Köy muhtarının tutmağa mecbur olduğu defterler:

Muhtar, köy işlerinin düzgün görülebilmesi için aşağı da yazılı defterleri tutmağa veya tutturmağa mecbur olup aksi halde sorumludur.

1 — Bütçe defteri:

Bu defterin ilk sahifesine her yılın bütçe karnamesi aynen yazılacak diğer sahifelerinde bütçedeki sıraya göre gelir ve gider ayrı ayrı kayıt olunacaktır.

2 — Gelir defteri:

Bu deftere makbuz verilerek alınan bütün köy parası makbuz tarih ve numarası atılmak ve aldığı kimsenin adı ve soyadı yazılmak suretile kayıt edilecektir.

3 — Gider defteri:

Muhtar, harcadığı bütün paraları buraya kayıt eder. Paranın harcadığı yeri, ihtiyar kurulu kararının tarih ve sayısını, alanın adı ve soyadını yazmağa mecburdur.

4— Köy derneği karar defteri:

Bu deftere, köy derneğinin toplandığı günler ve verdiği kararlar madde sırasına göre yazılıp altı muhtar ve ihtiyar kurulunca tasdik ve imza olunmalıdır.

5 — İhtiyar kurulu karar defteri:

İhtiyar kurulunca verilen bütün kararlar etraflıca ve gün ve numara sırası ile bu deftere yazılıp, altı imza ve tasdik edilir. Bu deftere yazılmayan veya yazılıp ta altı imza ve tasdik edilmeyen kararlar verilmiş sayılmaz.

6 — İlmühaber ve mazbata defteri:

İhtiyar kurulunca gerek resmî dairelere ve gerekse köylüye verilen her türlü ilmühaber, mazbata v. s. nin birer örneği gün ve numara sırası ile bu defter geçirilip altı ihtiyar kurulunca imza ve tasdik edilmelidir.

7 — Kanunlar ve emirler defteri:

İhtiyar kurulunca mazbata karşılığı teslim edilen ve köylüyü ilgilendiren bütün kanun, tüzük, yönetmelik ve emirlerin birer örneği gereken duyurum yapıldıktan sonra gün ve numara sırasıyla bu deftere kayıt edilir.

8 — Devir mazbatası defteri:

Muhtar ve ihtiyar kurulunun yeni seçimlerinde veya

kanunda gösterilen sebepler yüzünden vukua gelen değişikliklerde eski kurul ile yenisi arasında Köy Kanunu gereğince toplanılan ve sarfedilen para ve mahsul ile köy işlerine ait izahat ve kuyudatı gösterir mazbata tutulması ve bu deftere kayıtla her iki kurulca imzalanması icap eder.

9 — Dâva defteri:

Bu deftere ihtiyar kurulunca görüşülüp sonuçlandırılan kararlar gün ve numara sırasında yazılacak ve altı kurulca imza ve tasdik edilecektir.

10 — Teftiş defteri;

Bu deftere, köyü teftiş eden vali, kaymakam, bucak müdürü veya bunların gönderdikleri memur, yahut mülkiye müfettişleri teftişlerinde gördükleri noksan ve yanlışlıkları ve yapılacak işler hakkında verilen direktifleri yazarlar, muhtar ve ihtiyar kurulu da yanlışlıkları düzeltmeğe ve istenilenleri yapmağa çalışırlar.

11 — Teavün sandığı defteri;

Bu defter, Köy Kanunu'nun 14 üncü maddesinin 21 ve 26 ncı fıkralarındaki yardımlara mahsustur.

12 — Yabancı defteri;

Köye gelip giden ve köy halkınca tanınmayan yabancı ve şüpheli adamların ad ve soyadı ile nereden geldiği ve nereye gittiği, köyde kaç gün kaldığı yazılır.

13 — Evlenme sicil defteri (Nikâh defteri);

Evlenme yönetmeliğine göre köyde nikâhları kıyılan çiftlerin nikâhları kayıt edilecektir. Nikâh töreninden sonra nikâhı kıyılanlar ile kıyan ve tanıkların defteri imza etmesi lâzımdır.

14 — Nüfus defteri;

Bu defter, nüfus dairesince yazılarak muhtara verilir ve muhtar hiç bir kalem karıştırmayarak güzelce korur. Köyde evlenen, ölen ve doğanlar ad ve soyadı ayrıca def terlerine yazılır ve her ay sonunda bir aylık nüfus vukuatını gösterir liste ve muameleli evrak, nüfus defteri ile nüfus memurluğuna götürülerek kayıtları yürütülür.

15 — Köy orta malları defteri;

Muhtar, Köyün bir yerden diğ er yere götürülebilen ve

götürülemeyen demirbaş bütün mallarının iyi korunmasın dan ve saklanmasından görevli ve sorumludur. Köyün bütün orta malları numara sırasıyla bu deftere kayıt edilirse de, terkin işlemlerindeki kolaylığı sağlamak için bu defterin menkul ve gayrimenkul malları yönünden, a — Orta malları defteri, b — Demirbaş defteri, diye ikiye ayrılması uygun olur.

16 — Kitapsaray defteri;

Köye, resmî dairelerce veya köylüden yahut köyü sevenler tarafından teberru edilen kitap, mecmua v. s. kayıt etmeğe yarar. Bu kitapların köy halk odasında bulundurulmasının, köylünün okuma hevesinin artmasında önemli yararlığı dokunacaktır.

17 — Gelen evrak defteri;

18 —Giden evrak defteri;

19 — Zimmet defteri;

Bu defterler, köylere devir ve teftişe çıkan her kademedeki mülkiye âmirlerince mutlaka ayrı ayrı tetkik edilerek görülen yanlışlık veya noksanlıkların son işlemin altına yazılması, tenkit edilecek cihet yoksa (Görölmüşdür) yazılarak, gün ve imza edilmesi icap ederse de; maalesef tatbikatta en çok bu yön ihmal edilmekte ve bazı köylerde bu defterlerin hiç birisi tutulmamakta ve bu hal mevcut bir tahkikatın ikmalî esnasında çok zaman hüsnüniyet sahibi muhtarlar hakkında muhakkak ki kötümser düşündürmeğe ve buna göre fezleke tanzimine sevketmektedir.

SONUÇ

Köy Kanunu ile köyü ilgilendiren diğerk kanunların muhtarlara yüklediğı bu önemli görevleri kanunların güdüğü amaç ve ruh yönünden başaracak nitelikte köylerde ender muhtar bulunmakta, bu hal içinde bulunduğumuz olağanüstü devirde türlü yönlerden önemli görevler yükletilen feragat sahibi idarecileri, her bakımdan kısa zamanda kal-

kınmasını ideal edindiğimiz köy kalkınma dâvasında elemansızlık ve yetkisizlik içerisinde kıvrandırmaktadır.

Köyün ve köylünün kalkındırılması dâvasının umulan sonuçları doğurmak ve gelecekte de sarsıntısız ve kesintisiz olarak aynı güvenç ve inançla ilerleyişini sağlamak, millî iç politikamızın en değışmez ana dâvası olduğuna göre; memleketin dünkü tarihî, iktisadi, sosyal ve kültürel tekâmülü ve mevcut realiteleriyle yarınki zaruretlerini telif edebilecek şekilde bu millî dâvanın tahakkukuna çalışılması bu işin başarılmasında başlıca rolü olacak kimselere en az yeter derecede yetki tanınması ve kanunlara müeyyide konulması ile mümkün olacağı bedihi bulunduğundan, bu günün icap ve zaruretlerini birçok bakımdan karşılamadığı 23 yıllık uygulanması ile sabit olan Köy Kanunu'nda radikal değışiklikler yapılması zarureti kendisini her zamandan ziyade ve şiddetle hissettirmektedir.

Sözü geçen imkân ve yetkiler sağlandıktan sonra, dâvanın önem, şiddet ve derecesine göre dönem dönem başarılmasının devamlılığı ve kontrolü; ister ifrada gidilerek bu millî idealin tahakkukunu temin maksadı ile kurulacak bir köy bakanlığının teşkilât ve görev çerçevesi içinde mansup ve kursa tabi tutulmuş bilgili, çevik ve çalışkan muhtarlar elile; isterse, fikrimizce, ikisi ortası, memleketin bünyesine uygun şekilde tâyin ve tesbit edilecek usul ve esaslar içinde 5-8 köyün genel idaresinden mahallin mülkî âmirine karşı sorumlu ve mutlak onun emri altında çalıştırılmak üzere yetiştirilmiş mansup ve atlı (Muhtar başı) ları elile, isterse tefride gidilerek bu günkü teşkilâtı daha bağımsız hale getirmekle sağlanacağı yönlerini memleketin mukadderatından sorumlu olan vazıı kanununun basiret ve kiyaseti ile değerli, tecrübeli, feragat ve fedakârlık timsali idarecilerimizin sözlü ve yazılı savunma ve tartışmalarına bırakıyoruz.

**KAZANÇ, İKTİSADİ BUHRAN, MUVAZENE VE HAVA
KUVVET - LERİNE YARDIM VERGİLERİ KANUNLARI İLE
MÜLKİYE ÂMİRLERİNE YÜKLETİLEN SORUMLAR**

Yazan:

Ziya OĞUZ

İçişleri Bakanlığı

Z. İ. G. Md. Ş. I. Md.

Kanunları uygulamak, görevleri başında gelen mülkiye âmirleri, çeşitli kamu hizmetlerini görürken ve bütün idari daireler üzerinde, nezaret haklarını kullanırken işlerin iyi cereyanından her an sorumlu bir durumda bulunmaktadır.

İdare âmirlerine devlet mevzuatında pek çok önemli vazife ve yetki verilmiş, buna karşılık da sorumlular yükletilmiştir.

Biz burada sadece, âmiri itelik vazifelerinden dolayı mülkiye âmirlerini şahsen sorumlu tutan kazanç, İktisadi buhran, muvazene ve hava kuvvetlerine yardım vergileri kanunlarının hükümlerini inceleyecek ve alınması gereken tedbirleri açıklayacağız.

Halen yürürlükte bulunan bu kanunların ilgili maddelerini sırası ile gözden geçirelim:

I — 3395 numaralı Kazanç Vergisi Kanunu:

Bu kanunun 74 üncü maddesinin «C» fıkrasında, «Hizmet erbabına ve vergileri bunlar gibi tediye sırasında kesilecek sair mükelleflere ait tahakkukat yekûnu, aylık bordroların varidat dairesine verildiği günde malsandığına teslim edilmek lâzımdır.

Daire ve müesseseler tarafından tediye sırasında tevkif olunacak paralar, tediye müteakip bir hafta içinde malsandığına teslim edilir.

Tevkif edilen vergileri yukarıki fıkralarda yazılı müddetler içinde malsandığına teslim etmiyen daire ve müesseselerin ita âmirleri ve muhasebecileri ile sair teşebbüsat sahip veya müdür ve muhasebecilerinden teslim mecbur oldukları paralar % 10 fazlasile tahsil olunur.

Muhasipler, vazifelerini yaptıklarını ispat ederlerse, mesuliyet yalnız ita âmiri, müdür veya teşebbüs sahibine ait olur.

II— 1890 No lu İktisadi Buhran Vergisi Kanunu:

Bu kanunun altıncı maddesinde, «İstihkaklarını umumî bütçeden alanlara ait vergi tevkifatı Muhasebei Umumiye Kanunu'nun 43 üncü maddesi mucibince toptan icra edilir. Munzam hizmetleri dolayisile istihkakları olanların bu istihkakları ile maaşı aslilerine tekabül eden vergi farkı bu kanundaki nisbetlere göre mahallerince tahakkuk ettirilip, tahsil olunur.

Mülhak ve hususî bütçelerde ve belediye bütçelerinde tediye olunan istihkaklara ait vergi, bu idareler muhasebecileri tarafından tevkif ve bir hafta zarfında malsandığına teslim olunur.

Tevkifatın muayyen olan zamanlarda yapmıyan veya vergiyi zamanında malsandıklarına teslim etmiyen âmiri italarla muhasiplerden müştereken vergi % 10 zammı ile tahsil olunur ve haklarında ayrıca kanuni takibat yapılır.»

III — 1980 numaralı Muvazene Vergisi Kanunu:

Bu kanunun üçüncü maddesinde, «Birinci maddenin «A» fıkrasında yazılı olup, umumî bütçenin yapılacak tediyeelere ait vergi tevkifatı, Muhasebei Umumiye Kanunu'nun 43 üncü maddesi mucibince toptan icra edilir.

Mülhak, hususî bütçelerle belediye bütçelerinden tediye olunan istihkaklara ait vergilerde bu idare muhasebecileri tarafından tediye sırasında tevkif ve bir hafta zarfında malsandığına teslim olunur.

Vergiyi muayyen zamanlarda tevkif veya malsandıklarına zamanında teslim etmiyen âmiri italarla muhasebecilerden, vergiyi %10 zam ile ve Tahsili Emval Kanunu'na

tevfikan tahsil olunur. Ve haklarında ayrıca kanuni takibat yapılır.»

IV — 2882 No: lu Hava Kuvvetlerine Yardım Vergisi Kanunu:

Bu kanunun 4 üncü maddesinde, «Umumî Bütçeden yapılacak tediyelere ait vergiler Muhasebei Umumiye Kanunu'nun 43 üncü maddesine göre toptan tevkif olunur.

Mülhak ve hususi bütçelerle belediye bütçelerinden yapılacak tediyelere ait vergi tediye sırasında tevkif ve bir hafta zarfında malsandığına teslim olunur.

Vergiye tediye sırasında tevkif ve zamanında malsandığına teslim etmiyen dairelerin âmiri itaları ile muhasebecilerden vergi (% 10 zam ile Tahsili Emval Kanunu na tevfikan müştereken tahsil olunur. Ve bunlar hakkında ayrıca kanuni takibat da yapılır.» denilmektedir.

Yukardaki maddelerde tasrih olunduğu üzere bu vergilerin kanuni müddetler zarfında yatırılmaması halinde özel, belediye ve katma bütçelerinde âmiri italar ve muhasiplerin, diğerlerinde müdür veya teşebbüs sahibi ile muhasebecilerin vergiyi % 10 zam ile birlikte ve şahsen ödemeleri gerekmektedir.

İncelediğimiz bu konuda, esas itibariyle mülkiye âmirlerini âmiri italik vazifelerinden dolayı özel idarelerin ita âmirlerine raptolunan tediyeleri ilgilendirmektedir.

Uhdelerinde belediye reisliği bulunan mülkiye âmilleri ise ayrıca bu vazifelerinden dolayı da âmiri ita sıfatile vergiyi kanuni süre içinde malsandığına yatırmağa mecburdurlar.

Görülüyor ki, belediye ve özel idare muhasipleri tarafından tevkifatın malsandığına teahhürle yatırılması mülkiye âmirlerini, âmiri italik vazifelerinden dolayı otomatik olarak sorumlu bir duruma düşürmektedir.

Şüphe yok ki, kanunlara konan bu hüküm ve müeyyideler, muhasiplerce tevkif olunan vergi paralarını kesildiği tarihten itibaren kanunen olan müddet içinde ilgili varidat dairesine bir irsaliye ile bildirilmesini ve aynı tarihte mal-

sandığına teslim olunmasını sağlamak maksadına dayanmaktadır.

İlk bakışta; verginin kesilmesini temin ettiği halde paraya el koyma salahiyeti olmıyan âmiri itanın vergiyi yatırıp yatırmamak işi ile alâkalandırılarak muhasiple birlikte vergi ile zam cezasını müştereken ödemeğe tabi tutulması ve ayrıca da hakkında kanuni kovuşturma yapılması gerçekten adalet ve nesafet kaidelerine uygun düşmemektedir.

Nitekim; âmiri itaların bu durumları nazarı dikkate alınarak mesul tutulmamaları için keyfiyetin tefsir yolu ile halline tevessül olunmuştur.

Büyük Millet Meclisin ce ittihaz buyrulan 868 numaralı kararda [*]âmiri itaların mesuliyeti mutlak olarak kabul

[*] Aşağıda yazılı Bütçe Encümeni Mazbatası Umumi Heyeti 2-5-935 tarihli inikadında kabul olunmuştur.

1890 sayılı İktisadî Buhran Vergisi Kanunu'nun altıncı maddesi ile Muvazene Vergisi Kanunu'nun 3 üncü maddesinin 2 nci fıkrasının tefsirine dair olup, Yüksek Meclise sunulan 21-10-933 tarih ve 6/3015 sayılı Başvekâlet tezkeresi İktisat ve Maliye Encümenlerinin mazbataları ile birlikte Encümenimize verilmiş olmakla Maliye Vekâleti Müsteşarı Faik Baysal bulunduğu halde okundu. Ve konuşuldu.

Tefsiri istenilen maddeler hakkında. İktisat ve Maliye Encümenleri mazbatalarında dazmıyan olunan mütalaalara Encümenimizce iştirak edilmiştir. Umumî Heyetin tasvibine konulmak üzere Yüksek Reisliğe sunuldu.

Kabul edilen Bütçe Encümeni Mazbatasında adları geçen İktisat ve Maliye Encümenleri mazbataları aşağıya yazılmıştır.

İktisat Encümeni Mazbatası:

1890 sayılı İktisadî Buhran Vergisi Kanunu'nun 8 nci maddesile Muvazene Vergisi Kanunu'nun üçüncü maddesinin ikinci fıkrasının tefsiri için Maliye Bakanlığınca hazırlanıp Başvekâletten Kamutaya sunulan tefsir tezkeresi Encümenimize havale edilmekle Varidat Umum Müdürü hazır bulunduğu halde okundu ve görüşüldü.

Tefsiri istenen İktisadî Buhran Vergisi Kanunu'nun 6 nci maddesile Muvazene Vergisi Kanunu'nun üçüncü maddesinin ikinci fıkrasının hükümleri, mülhak ve hususî bütçelerden ve belediye bütçelerinden tediye olunan istihkaklara ait verginin kesilmesine ve muayyen müddet içinde malsandıklarına yatırılmasına ve müddeti içinde yatırılmayan bu vergilerden dolayı muhasebeci ile âmiri itanın bu vergiyi % 10 fazlası ile ve müştereken ödemeğe mecbur olduklarına dair-

edilmiş ve mesuliyetin herhangi bir düşünce ile kaldırılamayacağı açıklanmıştır.

Maliye Bakanlığı ise; âmiri ita ve muhasiplerden vergi ile birlikte aranan % 10 zamları, âmiri italarla muhasiplere tevdi olunan vazifelerin yapılmaması dolayısıyla kanundan mütevellit bir borç veya tazminat mahiyetinde telâkki etmekte ve zam cezasını mirası kabul eden varislere intikal ettirmektedir.

dir. Tefsirin mucip sebebi olarak ileri sürülen mütaleaya nazaran, tatbikatla ita âmirlerinin bordrolarda mâliyyeye ait verginin kesilip kesilmediğini kontrol edebilecekleri, hususi idarelerin kasa işleriyle alâkadar olmayacakları, binaenaleyh vergisi kesilmiş bir bordronun itasına emir veren bir idare âmirinin kesilen vergiyi yatırıp yatırmamak işi ile alâkalandırılmasının belki vazı kanunca da kanunun ilk tanzimi sırasında düşünülmediği hatıra geldiği söylenmektedir.

Her iki kanunun tefsiri istenen madde fıkralarını tetkik eden Encümenimiz, hükümleri yazılış ve anlayışında katiyen tefsire tahammülü olmadıklarını görmüştür.

Ancak ita âmirlerinin tediyeye bordrosu üzerinde mâliyyeye ait verginin kesildiğini gördükten sonra bu verginin malsandığına yatırılmasından mesul olmasını da Encümenimiz esas itibarile adalete uygun bulmamış ise de, maddenin bugünkü açık şekline nazaran meselenin ancak tadil yolu ile halledilebileceği anlaşıldığından bu maksada göre, hükümetin yeni bir kanun lâiyhası hazırlaması muvafık olacağı neticesine varmıştır.

Havale mucibince Maliye ve Bütçe Encümelerine verilmek üzere Yüksek Başkanlığa sunulur.

Maliye Encümeni Mazbatası:

1890 sayılı İktisadî Buhran Vergisi Kanununun 6 ncı maddesi ile Muvazene Vergisi Kanunu'nun 3 üncü maddesinin ikinci fıkrasının tefsirini isteyen Başvekâlet tezkeresi İktisat Encümenimizce müzakereden sonra Encümenimize havale edilmekle Varidat Umum Müdürü bulunduğu halde tetkik ve müzakere edildi.

İktisadi Buhran Vergisi ile Muvazene Kanunu'nun tedvin edilirken, hususi idarelerle belediyelerin ve mülhak bütçeli idarelerin cibayet ettikleri devlet vergilerini muayyen müddetlerde hâzineye vermeleri lüzumu düşünülmüştür. Seyrisefain İdaresi ile Devlet Demiryolları İdaresinin nakliyat vergisini, kanunda bir kayıt olmadığından istifade ederek, uzun yıllar hâzineye ödemedikleri görülmüş ve bunlardan Seyrisefain için ayrıca bir mahsup kanunu da çıkarılmıştı.

Keza kanunlarda âmiri italar ile muhasiplerin müştereken mesuliyet teveccüh edeceği beyan olunduğu cihetle mâliyece âmiri ita ile muhasibin vergi ve zam cezasını yarı yarıya ödemeleri kabul edilmiştir.

Şimdi; muhasiplerin sorumluluğundan kurtulacakları hallerle vergileri müddeti içinde yatırmayan âmiri ita ve muhasipler hakkında yapılacak kanunî kovuşturmayı ve vergilerin geç ödenmesi halinde zam cezalarının terkin edilip edilmeyeceği hususlarını inceleyelim:

A — Muhasiplere sorumluluğun yükletilemeyeceği haller:

Bu kanunların yalnız Kazan Vergisi Kanunu'nun 74. üncü maddesinin «C» fıkrasının son bendinde (muhasipler vazifelerini yaptıklarım ispat ederlerse mesuliyet yalnız âmiri ita, müdür veya teşebbüs sahibine ait olur.) denilmektedir.

Kanunun bu hükmüne istinaden muhasipler, memurlarla hizmet erbabı vergilerini tevkif edip bir irsaliye ile kanuni müddet içinde malsandığına yatırmak hususunda uhdelerine terettüp eden vazifeyi yaptıkları takdirde sorumluluktan kurtulurlar. Şu kadar ki, bu cihetin ispatı muhasiplere aittir, aksi takdirde kendilerini sorumluluktan kurtaramazlar.

Buhran ve muvazene vergilerinde buna mahal kalmaması için sarıh ve etraflı hükümler konmuş, gerek muhasipler ve gerek âmiri italar bu vergilerin gerek cibayetinden ve gerek hâzineye tediyesinden müştereken mesul tutulmuştur. Bunlardan, hususi idarelerle belediyelerde nâzım vaziyetinde âmiri italar müessir olduğundan yalnız muhasebecilerin mesuliyeti maksadı temin edemez. Bu müesseselerde muhasiplerin tâyin ve azil salahiyeti âmiri italara ait olduğu düşünülmüştür. Âmiri itaların mesuliyetini kısmen bertaraf edecek şekilde istenilen tefsire Encümenimiz bu hükümlerin tedvini sebepleri noktasından imkân görmediği gibi, maddelerin ifadelerindeki itlâk sebeble de mesuliyetin bir taraftan kaldırılmasını mümkün bulamamıştır.

Binaenaleyh, maddelerin sarahatine göre, âmiri italar vergileri gerek tahakkuk ve cibayetinde ve gerek hâzineye tesliminde muhasiple birlikte mesuldürler. Bu mütalaamıza İktisat Encümenince de iştirak edildiği görülmüştür. Yüksek Reisliğe sunulur.

B — Vergileri kanuni müddeti içinde yatırmayan âmiri italarla muhasipler hakkında yapılacak kanuni kovuşturma:

Kazanç, İktisadî buhran, muvazene ve hava kuvvetlerine yardım vergileri kanunlarındaki bu hükümleri iki yönden mütalâa etmek uygun olur.

Birincisi; muayyen müddet içinde vergilerin malsandığına yatırılmaması halinde, âmiri italarla muhasiplerden vergilerle birlikte % 10 zam cezalarının müştereken tahsili.

İkincisi; vergileri malsandığına muayyen müddet içinde yatırmayan âmiri italarla muhasipler hakkında ayrıca kanuni takibat yapılması.

Birinci hüküm, bu kanunların cümlesinde mevcut olduğu halde ikinci hüküm yalnız Kazanç Vergisi Kanunu'nda yer almış bulunmaktadır. Aynı mahiyetteki hâdiselere tatbik edilmek üzere bu kanunlara «âmiri italarla muhasipler hakkında ayrıca kanuni takibat yapılacağına» dair konan hükmün, Kazanç Vergisi Kanunu'nda bulunmaması, diğer kanunlardan farklı olarak bu kanunun âmiri italarla muhasipler lehine mütalâa edilmesini mümkün kılmaktadır.

Nitekim, tatbikatta, kesilen vergilerin geç yatırılmasından dolayı âmiri italarla muhasipler hakkında Memurin Muhakematı Kanununa göre ayrıca kanuni kovuşturma yapılmayıp sadece % 10 zam cezalarının tahakkuk ve tahsili cihetine gidilmektedir.

C— Verginin geç ödenmesi halinde Danıştay kararı ile zam cezasının terkini:

Şimdi; kazanç, İktisadî buhran, muvazene ve hava kuvvetlerine yardım vergileri kanunlarına göre yapılan tevkifatın vaktinden sonra tekrar mâliyece takibine girilmeden evvel ilgili dairelerce ödenmesi halinde % 10 zam cezasının ayrıca âmiri ita ve muhasiplerden aranılıp aranılmayacağını araştıralım:

1 — Tevkifatın muayyen olan müddet içinde malsandığına yatırılmaması halinde hem vergi, hem de % 10 zam

cezasının âmiri ita ve muhasiplerden yarı yarıya tahsili lâzımdır.

2 — Tevkifat geç olarak malsandığına yatırıldığı takdirde bu para vezne tarafından alınmakla beraber mâliyece yalnız % 10 zam cezasının aranılması iktiza eder. Zira tevkifatın geç yatırılması hâdisesi ile zam cezası otomatik olarak tahakkuk etmiş sayılır.

Hulâsa edilmek lâzım gelirse; kazanç, iktisadi buhran, muvazene ve hava kuvvetlerine yardım vergileri kanunlarıyla âmiri ita ve muhasiplerden aranılan % 10 zamların, ne itiraz komisyonlarınca ve ne de mâliyece doğrudan doğruya terkini mümkün olamamaktadır. Bu hal, ilgilileri Danıştay'a idari dâva açmağa sevketmiştir. Bu hususta Danıştay'ca ittihaz olunan aynı mahiyetteki kazai kararlarda: «Memur maaşlarından kesilen vergilerin miadında malsandığına yatırılmaması halinde bunların âmiri ita ve muhasiplerden % 10 zamlarla tahsili yolunda, kazanç, iktisadi buhran muvazene ve hava kuvvetlerine yardım vergileri kanunlarında mevcut hüküm ancak bu vergilerin âmiri ita ve muhasiplerden tahsiline hükümetçe ıztırar halinde harekete geçebilir. Yoksa vergi asılları yatırıldıktan sonra müstakillen cezanın tahsili cihetine gidilemez. Zira cezanın hikmeti vaz'ı verginin miadında malsandığına yatırılmasını temin ve aksi halde bir kuvveyi teyidiye hâsıl etmekten ibarettir. Davacının ise, bu vergileri miadından sonra olmakla beraber hükümetçe takibata başlanmadan malsandığına teslim ettiği anlaşılmasına göre kendisinden ayrıca ceza tahsiline mahal görülmemiştir. Muamelenin bozulmasına karar verildi.» denilmektedir.

Devletin en büyük istişare uzvu tarafından ittihaz buyurulan bu çok önemli ve enteresan karar dolayısıyla bu gibi ihtilaflara halledilmiş nazarıyla bakılabilir.

Bu suretle vaktinden sonra dahi olsa, vergi tevkifatı, mâliyece takibine başlanmadan önce yatırılmış olduğu hallerde % 10 zammın münferiden aranılmayarak terkini cihetine gidilmektedir.

Ŗu kadar ki, her kazaî karar ancak taallûk ettiği ve hûkûm altına alınmıŖ olduğu hâdise hakkında meri ve muteber olacağı cihetle ilgililer tarafından DaniŖtay'dan bu yolda bir karar istihsal olunmadıkça aranılan % 10 zam cezalarının mâliyece doğrudan doğruya terkini yapılamaz.

VEKÂLET VE EK VAZİFE AYLIKLARI

Ragıp ÖGEL
Sayıştay Üyesi

Kamu vazife ve hizmetlerinin sürekli olarak yapılmasını temin için bu vazife veya hizmetleri görmeğe memur edilenlerin daima is başında bulunmaları zaruri olduğu malûmdur. Amme hizmet veya vazifelerini yürütmeğe memur edilenlerin herhangi bir sebeple işleri başından ayrılmaları halinde vazife veya hizmetin işlenmesini durdurmamak devairin başlıca dikkat edeceği noktalardan biridir, işte iş başından ayrılan memurların yerlerine muvakkaten getirilen memurlara vekil adı verilmektedir. Burada biz, bu vekillîğe ait mevzuat ve mukarreratı topluca gözden geçirmek istiyoruz.

Vekilin vasıfları: Genel surette bir vazifeye vekil olarak tâyin edilecek zatın ne gibi vasıfları haiz olması gerekeceği hakkında kanunlarda bir sarahat mevcut olmamakla beraber gelişi güzel herkesin bir vazife veya hizmete vekil tâyin olunamayacağı da açıkça anlaşılır. Zira ifa edilen vazife veya hizmet devlete ait bir iş olduğundan iyi yapılması için bunu yapmağa memur edilecek zatın asil veya vekil olması noktasından vasıflarında bir fark olmaması tabiidir. Netekim, Büyük Millet Meclisine ittihaz buyurulan 418 sayılı kararın 8 inci fıkrasında: (Devlet memuriyetini ifa eden herhangi bir zatın vekil olması halinde kendisine teveccüh eden vazife ve mesuliyeti müdrük olarak ifa eylemesi elzem ve zaten kanunda da «Memurlar Kanunu» bunun hilâfına bir kayıt ve malûmat olmamasına mebni vekil memurların da asil memurlarda aranması lâzımgelen bütün şartları cami bulunmaları iktiza edeceği) beyan edilmiştir. Bu itibarla vekil olacak zatın memur olmak için en aşağı Memurun Kanunu'nda gösterilen şartları haiz olması lâzımgelir. Bundan başka memur veya müstahdem olabilmek için şahsın reşit

olması lâzım geleceğinden vekil tâyin olunacak şahsın da rüşt için muktazi bulunan 18 yaşı ikmal eylemesi lâzımgeleceği tabiidir. Netekim Büyük Millet Meclisince ittihaz buyurulan 469 sayılı kararın 56 ncı fıkrasında 18 yaşını ikmal etmemiş bulunanların vekil suretile tâyin olunmamaları icabedeceği gösterilmiştir. Memurlar Kanunu'nun 6 ncı maddesinde her vekâletin kendi kanunlarında gösterilen vazifeler için reşit olan kadınların da memurluk ve müstahdemliğe tâyinlerine salâhiyet verilmiş olmakla kadınlardan da vekil tâyini caiz olur.

Asil memurun siyasetle işigali, Memurlar Kanunu'nun 9 uncu maddesile menedilmiş olduğundan vekil tâyin olunan zatın da bu memnuiyete tabi bulunduğu şüphesizdir.

Aynı kanunun 8 inci maddesinde asil memur için şirketlerde, sanayi ve ticaret müesseselerinde vazife kabulü yasak edilmiş olduğundan vekiller de böyle vazifeler alamazlar.

Bu hüküm, 4609 sayılı kanunla ücretli memurlara da teşmil edildiğinden, ücretli vazifelere hariçten vekil tâyin olunacaklar için de tatbik olunmak lâzımdır.

Bir zat uhdesinde birden ziyade vekillik toplanamaz:

Kamu vazife veya hizmetleri kadrolarla tesbit edilmekte olup her kadroya müteallik vazife veya hizmetin bir zat tarafından yapılması iktiza eylediği malûmdur. Netekim Memurlar Kanununun 47 nci maddesinde (Asaleten iki memuriyet bir zat uhdesinde içtima edemez, muallimlik bundan müstesnadır) şeklinde esas bir kaide mevcuttur. Bir vazife veya hizmet kadrosuna ancak bir memur tâyin olunacağından böyle bir vazife veya hizmet alan zatın uhdesine ikinci bir vazife veya hizmetin yükletilmemesi asıl vazife veya hizmetin iyi görülmesi için başlıca bir şart olduğu aşikârdır. İşte bunun için kaide olarak asil bir memurun uhdesine ikinci bir vazife veya hizmet yüklememek lâzımgelir Bu kaide 1108 sayılı Maaş Kanunu'nun 10 uncu maddesinde (Asaleten iki vazife bir zat uhdesinde içtima edemez) denilmek suretile Memurlar Kanununun 47 nci maddesi

tekrar edilmiş ve (memuriyet) tabiri yerine (vazife) tabiri kullanılmak, suretile maddenin hükmü tevsi edilmiş bulunmaktadır.

Ancak bu 10 uncu maddenin müteakip ibaresinde (Asil veya vekil olarak memur veya müstahdemler birden ziyade vekâlet deruhte edemezler) denilmek suretile bir asalet ile bir vekâletin bir zat uhdesinde toplanmasına müsaade edildiği gibi uhdesinde yalnız bir vekâlet bulunan zata ikinci bir vekâlet dahi verilmesine cevaz verilmiştir.

Vekillere verilecek vekâlet maaşı miktarı: Vekil tâyin olunan zata verilecek vekâlet maaşı miktarı ile bunun verilmeğe başlanacağı zaman ve devam edeceği müddet Maaş Kanunu'nun 8 inci maddesinin 1538 sayılı kanunla tadil edilen şekli ile ve 3656 sayılı Teadül Kanununun 21 inci maddelerinde tâyin olunmuştur. Bu maddeler aynen şöyledir:

«Resmî bir vazife ifası için memuriyet mevkiinden ayrılanların ve Memurin Kanunu'nun 78; 79 ve 84 üncü maddelerinde yazılı mezuniyetleri istimal eyleyenlerin yerlerinde vekâleten vazife görenlere üç aydan ziyade devam eden müddet için,

Refiki olmıyan veyahut aynı daire ve müessese içindeki refikleri arasında ihtisas veya zaman sebebiyle vazifesini ifa edebilecek kimse bulunmıyan memurların mezuniyet veya muvakkat memuriyetleri halinde yerlerine hariçten getirilecek vekillere ve birinci fıkradaki ahval haricinde bir vazifeye vekâlet edenlere işe başladıkları tarihten itibaren aşağıdaki şekillerde maaş verilir:

A) Aynı mahaldeki muvazzaf memurin ve müstahdeminden tâyin olunan vekillere vekâlet ettikleri memuriyete evvelce muhassas maaş ve tahsisat mecmuunun humsünden sülüsüne kadar,

B) Diğer bir mahalden izam olunan muvazzaf vekillere harcırah kararnameyi mucibince ikamet yevmiyesi,

C) Açıktan tâyin olunan vekillere maaş ve tahsisatın nısfından iki sülüsüne kadar.

A ve C fıkralarındaki vekâlet maaşının nisbetini tesbit

vekili tâyin eden makama aittir. Vekiller müşterek vezaif ashabından olsalar dahi bu madde hükmüne tabidirler. Vekillere mezuniyetlerinde maaş verilmez. Ancak münhal bir vazifeye açıktan tâyin olunan vekiller kanuni mezuniyetle rinde yerlerine başka bir vekil tâyin edilmediği halde maaşlarını alırlar.

Teadül Kanunu'nun 21 inci maddesi :«İnhilâl vukubulan memuriyetlerde vekil istihdam halinde Maaş Kanunu'nun 8 inci maddesi mucibince verilecek vekâlet maaş veya ücretlerin müddeti azami altı aydır.»

Bu iki madde birlikte mütalâa ve tetkik olunursa, evvelâ vekâlet maaşı miktarında türlü nisbetler kullanıldığı ve sonra da vekâlet maaşının verilmesinde bazı tahditler konulduğu görülür. 8 inci maddenin çetin ibaresini tahlil için biz de ilk olarak vekâlet maaşı miktarlarını tâyin eden hükümleri gözden geçirelim.

Meseleye bu noktadan baktığımız zaman vekil tâyin olunacak zatın şahsı durumunun vekâlet maaşı miktarına müessir olduğunu anlarız. Netekim vekil tâyin olunacak zat, vazifesinden ayrılan memurun bulunduğu mahaldeki memurlardan biri olabileceği gibi başka mahalden buraya gönderilmiş bir memur da olabilir. Yahut da vekil olacak zatın uhdesinde hiç bir resmi vazife bulunmaz. İşte bu üç vaziyeti nazara alarak 8 inci maddede bu haller şu tarzda izah edilmiştir:

I — Maddenin A bendinde aynı mahalde bulunan muvazzaf memur ve müstahdemlerden birinin vekil tâyini halinde bu vekile vekâlet ettiği memuriyete evvelce muhassas maaş ve tahsisat mecmuunun humsünden sülüsüne kadar vekâlet maaşı verilebileceği gösterilmiştir. Aynı mahaldeki memurlardan maksat asilin vazife gördüğü mahaldeki sair bütün memurlardır. Bu mahalde asilin mensup olduğu daire veya müessese içinde bulunan memurlardan biri vekil tâyin olunabileceği gibi, aynı mahalde bu daire ve müessese halicinde bulunan diğer daire ve müesseselerde müstahdem bulunan bir memur da vekil tâyin olunabilir. Bu suretle tâyin olunan vekile beşte bir veya dörtte bir veya üçte bir nis-

betinde vekâlet maaşı verilmek lâzımgelir. En çok vekâlet maaşı üçte bir olduğundan bundan ziyade nisbette bir vekâlet maaşı verilemez. En az vekâlet maaşı da beşte bir olduğundan bundan az vekâlet maaşı da tahsis olunamaz.

Beşte birden üçte bire kadar olan nisbetlerde tâyin olunacak vekâlet maaşının hesabında istinat olunacak aylık miktarı vekâlet edilecek memuriyete vekil tâyin olduğu zaman tahsis edilmiş bulunan kadro aylığıdır. Malûm olduğu üzere bir memura muhtelif sebeplerle tâyin olduğu kadronun aylığı ne ise onu vermek her vakit mümkün ve caiz olamaz. Bu sebeple meselâ 350 liralık bir kadroya 200 lira aylıkla bir memur tâyin olunabilir; şimdi, bu 200 lira ile çalışan memurun yerine bir vekil tâyin edilmek lâzımgelse verilecek vekâlet maaşı 200 lira üzerinden değil, o memuriyete muhassas olan 350 lira üzerinden hesap olunmak icabeder. Meselâ memur beşte bir vekâlet maaşı ile tâyin edilmiş ise 70 lira vekâlet maaşı alması iktiza eder. Netekim 25 lira aslî maaş almakta olan Bayburt Mal Müdürünün yerine beşte bir maaşla tâyin olunan muhasebe kâtibine verilecek vekâlet maaşının 25 lira üzerinden değil, asilin kadro maaşı olan 30 lira üzerinden hesap ve tesviye olunması iktiza edeceği Sayıştay Genel Kurulu'nun 21-5-934 tarih ve 893 sayılı kararı ile tadviz edilmiş bulunmaktadır.

Binaenaleyh vekâleten vazifeye başladıktan sonra o makamın kadro maaşı tezyit edilmiş olursa vekâlet maaşının bu artan kadro aylığına göre iblâğı caiz olamaz.

Lâkin meselâ vekâlet edilen makama muhassas kadro aylığı 8 inci derece aylığı olan 170 lira aylık iken bu kerre aylıkları ziyadeleştirilen 4988 sayılı kanun mucibince bu derece aylığı 350 lira olduğundan o memuriyete de 350 liralık kadro tahsis kılınmış ise, vekilin 4988 sayılı kanunun yürürlüğe girdiği 31-12-946 tarihinden itibaren vekâlet maaşını 350 lira üzerinden almağa hakkı olacağı tabiidir. Zira aylıktaki bu artış kadronun değiştirilmesinden değil, yâni 8 inci derece kadronun meselâ 6 ncı dereceye çıkarılmasından değil, aynı kadro aylığının iktisadi sebeplerle tutarının arttırılmış olmasından ileri gelmektedir.

II — 8 inci maddenin B bendinde başka bir mahalden izam kılınan muvazzaf vekillere harcirah kararnamesi mucibince ikamet yevmiyesi verileceği gösterilmiştir. Binaenaleyh vekil tâyin olunacak zat, vazifenin bulunduğu mahalden değil de başka mahaldeki asil veya vekil memurlardan seçilip buraya tâyin olunursa, kendisine harcirah kararnamesinin 27 nci maddesi mucibince ikamet yevmiyesi verilmek icabeder.

Harcirah kararnamesinin 27 nci maddesinin son fıkrası şoyale dernektedir: «Memurin veya askirden veya mütekaidin veya mazulinden bir makamda vekâlet etmek üzere gönderilenlerin azimet ve avdet harcırahları memuriyeti asliye veya rütbe veya tekaüt veya maluliyet maaşı ile vekâlet edilen memuriyetin asalet maaşından zamina göre hesap olunur.»

şu halde âhar mahalden vekil tâyin olunan zata hem gidiş hem dönüş seyahat yevmiyeleriyle veklette bulunduğu müddetçe müstahak olacağı ikamet yevmiyesini hesap etmek için kendi aylığı ile vekâlet ettiği memuriyete ait aylıktan hangisi fazla ise onu esas ittihaz etmek icabeder

Malûm olduğu üzere ikamet yevmiyesi alabilmek için bir il veya ilçe merkezinde iki günden fazla ikamet etmek lâzımdır. Yani bir il veya ilçe merkezinde üç ve daha ziyade gün ikamet eden memura ikamet yevmiyesi verilmek icabedip bir bucak veya köyde ikamet eden memura bu ikamet sebebiyle verilecek yevmiye seyahat yevmiyesinden ibaret olduğundan tetkik ettiğimiz B fıkrası mucibince verilecek ikamet yevmiyesi de oturlan yer bucak veya köy ise seyahat yevmiyesi olarak, ilçe veya il ise seyahat yevmiyesinin bir buçuk misli olan ikamet yevmiyesi olarak hesap edilmek iktiza eder.

31/12/946 tarihinden muteber 4988 sayılı kanunun 2 nci maddesinin 3 No. lu bendinde (Yolluk hesaplarında bir üst derece aylık asılları) esas tutulacağı gösterilmiş olduğundan vekil tâyin olunan zatın kendi aylığı ile vekâlet edeceği memuriyet aylıklarından hangisi fazla ise, ikamet veya seyahat yevmiyesinin de bu aylığın bir derece üstün-

deki aylık aslına göre hesap etmek icabeder. Yani 300 lira alan bir memur ahar mahalde 400 liralık bir memuriyete vekil tâyin olunursa kendisine verilecek yevmiye 400 liranın bir derece üstü olan 475 lira üzerinden hesap olunacağından kendisine verilecek ikamet yevmiyesi 475 liranın aslı olan 70 lira üzerinden tâyin olunur.

Memura verilecek bir günlük seyahat yevmiyesi 150 kuruştan aşağı olmamak üzere aydık aslının yüzde dördüdür. Bunun bir buçuk misli de ikamet yevmiyesidir. Gerek seyahat ve gerek ikamet yevmiyelerinden yüzde 4 nisbetinde hava kuvvetlerine yardım vergisi tenzil olunur Bakiyeye 4327 sayılı kanun mucibince o yevmiyenin yarısı ilâ ve olundukta memurun müstahak olduğu yevmiye elde edilmiş olur. Meselâ 70 liranın yüzde dördü 280 kuruş olup bundan yüzde 4 vergi olarak 11 kuruş çıkarılır. Bakiye 269 kuruş 280 kuruşun yarısı olan 140 kuruş zammolunursa memura seyahat yevmiyesi olarak 409 kuruş verileceği anlaşılır. İkamet yevmiyesi 280 kuruşun bir buçuk misli yani 420 kuruş olup bundan 17 kuruş vergi tevkif olundukta elde edilen 403 kuruşa 420 kuruşun yarısı olan 210 kuruş zammedildikte 613 kuruş ikamet yevmiyesi verileceği anlaşılır.

Ahar mahal memurlarından tâyin olunan vekillere vekâlet edecekleri mahalle kadar zatı harcırahlarının verilmesi tabii ise de bunlara aile harcırahı verilmeyeceği 33 sayılı Divanı Muhasebat Mecmuasında yazılı 12 Nisan 927 tarih ve 1333 sayılı Sayıştay Umumî Heyeti kararında gösterilmiştir.

III 8 inci maddenin C bendindeki açıktan tâyin olunacak vekillere verilecek vekâlet maaşı miktarı gösterilmiştir. Açıktan tâyin edilecek vekil demek; vekâlete tâyin edilecek zatın uhdesinde gerek asaleten, gerek vekâleten hiç bir resmî vazife bulunmaması demektir. Yani serbest bir zatın da bir vazife veya hizmete vekil suretiyle muvakkaten tâyinine müsaade edilmiştir. Böyle serbest bir zatın bir vazife veya hizmete vekâleten tâyini halinde vekile verilecek aylık o memuriyete tahsis edilmiş bulunan kadro

aylığının en az yarısı ve en çoğu üçte ikisi miktarında olur. Meselâ kadro ücreti 300 lira olan bir vazifeye serbest bir zat 150 veya 200 lira aylıkla vekil tâyin olunabilir.

Tâyin olunacak vekilin vekâlet edilecek memuriyetin bulunduğu mahalde bulunup bulunmamasının bir ehemmiyeti olmayacağı kendiliğinden anlaşılır.

Açıktan tâyin olunan vekil başka bir mahalde ise icabeden zatî harcirahı verilerek vazifesi başına gitmesi temin olunması icabederse de bu gibi vekâletlere tâyin olunanlara aile harcirahı verilmeyeceği 33 sayılı Divanı Muhasebat Mecmuası'nda vazih 12 Nisan 927 tarih ve 1334 sayılı Sayıştay Umumi Heyet kararında gösterilmiştir.

Vekillere verilecek vekâlet maaşı miktarının ne suretle tâyin olunacağını tetkik ettikten sonra şimdi, vekâlet maaşına konulan tahditlere geçelim.

Bu tahditler iki tanedir. Birisi vekâleten işe başlıyan memura üç ay müddetle vekâlet maaşı verilmemek, diğeri de yalnız münhal bir memuriyete vekil tâyin olunanlara altı aydan fazla vekâlet maaşı ita edilmemektedir.

Vekile üç ay hizmetten sonra maaş verileceği haller: Kaideten vekil olarak tâyin olunan zat vekâlete başladığı günden itibaren ay sonuna kadar olan müddete ait aylığını almağa müstahaktır. Ancak Maaş Kanununun 8 inci maddesiyle tadil edilen 1538 sayılı kanun aşağıda izah edeceğimiz hallerde vekile, vekâlete başladığı tarihten itibaren üç ay müddetle maaş vermemekte, bu üç aylık hizmetin parasız yapılmasını istemektedir. Bu haller şunlardır: Vekil tâyin olunan zat vazifesinden ayrılan memurun doğrudan doğruya refiki ise veyahut onun mensup olduğu daire veya müessese içindeki memurlardan birisi ise vazifesinden ayrılan memurun vaziyetine bakılır; eğer bu memur:

- a) Muvakkat bir vazife ifası için,
 - b) Senelik kanuni mezuniyetini kullanmak için,
 - c) Meşru mazerete ve mecburi sebebe binaen verilecek sekiz günlük mezuniyetini kullanmak için,
 - d) Sıhhi sebeple aldığı mezuniyetini kullanmak için,
- Vazifesinden ayrılmış ise, vekil vazifeye başladığı ta-

rihten itibaren üç ay müddetle aylık almadan vekâlet edecek ve ancak üç ay bittikten sonra vekâlet aylığı almağa Kak kazanacaktır. Meselâ asil memur sıhhi sebeplerden dolayı altı ay mezuniyet aldığı takdirde kendisine refiki veyahut da kendi daire ve müessesesi memurlarından biri vekil tâyin olunarak 12 Mart 936 tarihinde işe başlamış olsa, üç ay para almadan çalışacak ve ancak 13 Haziran 946 gününden itibaren vekâlet aylığına müstahak olacaktır.

Görülüyor ki üç ay müddetle aylıksız vekâlet etmek mecburiyeti hem vekâleti yapacak zatın vazifeden ayrılan memurun refiki olmasına veya kendi daire veya müessesesi memurlarından olmasına hem de A-D fıkralarında gösterilen dört türlü vazifeden ayrılmış olmasına bağlıdır. Yani asil memur bu dört sebepten biriyle ayrılmış olduğu için vazifesinin daire arkadaşlarına gördürülmesi istenmiş olduğundan vekâlet edecek arkadaşına üç ay vekâlet maaşı verilmeyecek demektir. Verilmeyecek üç aylık maaş vekâlet edilen memuriyetin boşaldığı tarihten hesaplanmayacaktır. Aksine vekil tâyin olunan zata üç ay maaş verilmeyeceğinden vekilin işe başladığı tarihten itibaren bu üç ay güzerana başlayacaktır.

Şurasını da işaret edelim ki, parasız olarak yapılacak üç aylık hizmet yalnız bir vekil için değil, bu vazifeye tâyin olunan bütün vekiller hakkında caridir. Misalimizi ele alarak izah edelim: 12 Martta vazifesinden ayrılan memurun yerine 13 Martta işe başlayan vekil bir ay sonra vekâletten ayrılarak yerine diğer bir arkadaş tâyin olunsun Bu da meselâ bir ay sonra ayrılarak vekâlet üçüncü bir arkadaşına tevdi edilmiş bulunsun, şimdi bu üç vekilin hiç birine vekâlet aylığı verilemeyecektir. Ancak üçüncü vekil zamanında üç aylık müddet hitam bulmuş yani 13 Haziran günü gelip çatmış ise kendisine 14 Hazirandan itibaren vekâlet aylığı verilecektir. Görülüyor ki, üç ay maaşsız vekâlet bütün vekillere cari bir tahdittir.

Şimdi A-D harfleriyle gösterilen sebeplerle vazifesinden ayrılan memurun yerine tâyin olunacak vekil o memuru-

run refiki veya mensup olduğu daire veya müessese içindeki arkadaşlarından biri olmazsa vekil için konmuş olan üç ay aylıksız vekâlet etmek mecburiyeti ortadan kalkmaktadır. Nitekim 8 inci maddenin ikinci fıkrasında mevcut (refiki olmıyan veyahut aynı daire ve müessese içindeki refikleri arasında ihtisas veya zaman sebebiyle vazifesini ifa edebilecek kimse bulunmıyan) memurların yukarıdaki dört sebepten biriyle vazifesinden ayrılmaları halinde yerlerine tâyin olunacak vekillere ise başladıkları tarihten itibaren vekâlet aylığı verileceği gösterilmiştir. Kanundaki (Aynı daire veya müessese içinde) tâbiri tavzihe muhtaç görüldüğünden Sayıştay'ca incelenmiş ve 60 No. lı Divanı Muhasebat Mecmuası'nda neşrolunan 10/6/935 tarih ve 1879 sayılı umumi heyet kararında hulâsaten şöyle izah olunmuştur:

1 — Bir vekâlet veya müstakil umum müdürlüğün inkısam ettiği şubeler ayrı ayrı daire telâkki edilmeyip her vekâlet veya müstakil umum müdürlük bir daire addolunmuştur. Binaenaleyh bu daire mensuplarından birinin diğeriine vekâleti halinde üç ay vekâlet aylığı verilemez.

2 — Merkezde mevcut vekâletlerin her biri ile müstakil umum müdürlüklerin her biri yekdiğeriine nazaran ayrı ayrı daire telâkki edilmiştir. Bu sebeple bunlara mensup bir memur diğeri vekâlet veya müstakil umum müdürlükte bir vekâlete tâyin olunursa üç ay maaşsız vekâlet etmek kaydına tabi tutulmıyarak hariçten gelmiş addiyle işe başladığı günden itibaren vekâlet açlığına müstahak olur.

3 — Vekâletlerin illerde bulunan şubeleri birbirinden ayrı birer daire olduğu gibi bir vekâletlin ildeki şubesi ile müstakil umum müdürlüğünün yine o vilâyetteki şubesi de birbirinden ayrı birer dairedir. Bu sebeple meselâ nüfus dairesinden bir memurun maliye dairesindeki bir memurluğa vekâleti halinde işe başladığı tarihten itibaren vekâlet aylığına istihkakı olur.

4 — Bir vekâletlin merkezi idaresi ile illerdeki şubeleri ayrı ayrı birer daire olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple meselâ İçişleri Bakanlığı şubelerinden birine mensup bir

memurun Ankara valiliğinde bir memurluğa vekâleti halinde mahal aynı olmasına rağmen vekâlet edecek zat hariçten getirilmiş telâkki olunarak işe baslar başlamaz vekâlet aylığına müstahak olur. Bunun gibi meselâ Tarım Bakanlığına mensup bir memurun Konya ilindeki Farım Bakanlığına bağlı bir şubedeki memurluğa vekâleti halinde zaten bu memura D bendi mucibince verilecek ikamet yevmiyesinin işe başladığı gündün itibaren hesap olunacağı tabiidir.

67 sayılı Divanı Muhasebat Mecmuası'nda neşrolunan 11/6/942 tarih ve 2464 sayılı Sayıştay Genel Kurulu kararında bir bakanlığa bağlı olarak bir ilde bulunan birbirinden müstakil muhtelif şubeler de aynı bakanlığa mensup olmakla beraber ayrı ayrı birer teşkilât şubesi oldukları için böyle bir şubeye mensup bir memurun diğer şubedeki vekâleti halinde bunun da işe başlamayı müteakip vekâlet aylığına hakkı olduğu gösterilmiştir.

Kararda kısaca şöyle denilmektedir: Bir ilde bulunan ve tâyini Maliye Bakanlığına ait olan bir askerî muhasebeciliğe mensup bir memurun hastalanması üzerine yerine o il defterdarlığı memurlarından birinin vekâleten tâyini sebebiyle vekile işe başladığı tarihten itibaren vekâlet aylığı verilmesi icabedeceği gösterilmiş ve sebep olarak da gerçi her iki şube Maliye Bakanlığına bağlı ise de her biri birbirinden müstakil bir idare şubesi olduğundan (vekil ile aslin aynı daireye mensup) telâkki edilmesi uygun düşmiyeceği beyan edilmiştir.

Vekile işe haslar başlamaz vekâlet aylığı verilecek haller: Yukarıki fıkrada A - D harfleriyle gösterilen dört sebeple ayrılan memurun yerine hariçten yani yukarıda sözü edilen 1879 sayılı Sayıştay kararına göre (Vekâlet edilecek memuriyetin bulunduğu mahalden başka yerden) getirilecek vekillere işe baslar başlamaz vekâlet aylığı verilmek lâzım geldiği gibi bu dört sebepten başka bir sebeple vazifesinden ayrılan memurun yerine 8 inci maddenin A, B, C, bentlerinde gösterilen yerlerden getirilecek vekillere de işe baslar başlamaz vekâlet aylığı verilmek iktiza eder.

Dört sebepten başka sebebin biri, memuriyetin inhilâli diğeri de asıl memurun kısa askerlik hizmeti yüzünden silâh altına alınması ile vazifesinden ayrılması halleridir. Aşağıda izah olunacaktır.

Bir münhale tâyin olunan vekile altı aydan fazla vekâlet maaşı verilemez. Verilecek vekâlet aylığının ikinci tahdidî de münhal bir vazifeye vekâlet eden memur hakkındadır 3656 sayılı Teadül Kanunu'nun 21 inci maddesinde (İnhilâl vukubulan memuriyetlerde vekil istihdamı halinde Maaş Kanunu'nun 8 inci maddesi mucibince verilecek vekâlet maaş veya ücretinin müddeti âzami altı aydan ibarettir.) denilmiştir. Şu halde münhal olan bir memuriyete tâyin olunacak vekile ancak altı ay müddetle vekâlet aylığı verilmesine müsaade edilmiştir. Binaenaleyh altı aydan fazla devam eden vekâletler için artık vekâlet aylığı verilmesine izin verilmemiştir. Altı aydan fazla maaş verilmemek yasağı o makama edilecek vekillik için konulmuş bir tahdit olduğundan bu münhale altı ay zarfında kaç tane vekil tâyin edilirse edilsin bunlara verilecek vekâlet aylıklarının mecmuu altı aydan fazla olamaz. Meselâ bir vazifenin 14 Şubatta inhilâli üzerine buraya bir vekil tâyin edildiğini farzedelim. Bu vekile vazifeye başladığı günden itibaren vekâlet aylığı verilecek fakat bu aylık altıncı ayın sonunda vekil vekâlet vazifesine devam etse dahi artık kendisine başkaca vekâlet aylığı verilmeyecektir. Hattâ tâyin olunan vekil, meselâ; iki ay sonra vekâletten çıkıp da yerine başka bir zat vekil tâyin edilse bu ikinci vekil ancak dört ay için vekâlet maaşı verilmekle iktifa olunacaktır. Bu suretle o münhale kaç vekil tâyin olunursa olunsun her birine ayrı ayrı altı değil ve fakat hepsine ceman altı ay vekâlet aylığı verileceğinden hangi vekilin zamanında bu altı ay müddet nihayet bulmuş ise yedinci ay için o vekile aylık verilmesine imkân kalmaz.

Altı ay tahdidî, altı aylık vekâlet aylığından fazla aylık verilmesini menettiği için akı ay m, hesabında inhilâlin vukuu tarihinin ehemmiyeti yoktur. Yani, inhilâl 14 Şubatta vaki olmuş ve vekil de 15 Haziranda işe başlamış ise

altı aylık müddet 15 Haziran tarihinden itibaren hesap edilecek ve inhilâlin vukubulduğu 14 Şubat tarihine itibar edilmeyecektir. Yani burada esas olan tarih inhilâlin vukuu tarihi değil, vekâletle işe başlama tarihidir. Münhal memuriyete vekâlet edecek zata altı aydan fazla vekâlet aylığı verilmemesi kaidesi 8 inci maddenin A, B, C fıkralarında yazılı üç nevi ve nisbette tâyin olunacak vekâlet maaşlarının hepsine de şâmil olduğundan gerek beşte birden üçte bire kadar; gerek yarımından üçte ikiye kadar verilecek vekâlet aylıkları ve gerekse vekâlet aylığı mahiyetinde olarak verilecek ikamet yevmiyesinin verilmiş müddeti altı ayı geçemez.

Münhal memuriyete A, B ve C bentlerinde gösterilen nisbet ve şekillerde verilecek vekâlet aylığına vekil işe başlamakla müstahak olduğundan işe başladığı meselâ 14 Nisandan itibaren vekâlet aylığı hesap ve ita edilmesi icabetler.

Vali vekilleri için istisna: 3907 sayılı kanun ile vali vekilliklerine tâyin edilecekler için bu altı aylık müddet bir terfi müddeti kadar uzatılmıştır.

Bir vazifenin inhilâli, o vazifeyi ifa eden memurun vefatı, istifası, tekâüde şevki veya başka bir yere veya vazifeye nakli veyahut da vekâlet emrine alınması ve işten menedilmesiyle olur. Binaenaleyh bu suretle boş kalan vazifeye tâyin olunacaklara ise başladıkları tarihten itibaren altı ay müddetle mahdut olmak üzere vekâlet aylığı verilir.

Vekile altı aydan fazla vekâlet maaşı verilmemek tahdidi yalnız münhal bir vazifeye vekâlet eden vekillere verilecek maaşa münhasır bir tahdit olduğundan inhilâlden gayri sebeplerle tâyin olunacak vekillere altı aydan fazla olan müddet için vekâlet aylığı verilmek iktiza eder.

Vekâlet aylığının tesbit edecek makam: Vekâlet aylığı olarak verilecek aylık nisbetini tesbit etmek vazife ve salâhiyeti vekil tâyin etmek salâhiyeti olan makama aittir. Binaenaleyh vekil tâyin edecek makam aynı mahal memurlarından birini vekil tâyin edecek ise beşte birden üçte bi-

re kadar vekâlet aylığı tâyin edeceği gibi vekillîğe açıktan yani serbest şahıslardan biri tâyin olunacak ise yarıdan üçte ikiye kadar verilecek aylığı da tesbit eder.

Vekil tâyin etmek için gerekli yazılı muameleler tâyin sırasında yapılması iktiza ederse de bazı hallerde vekilin şifahi bir emir ile ise başlattırılması da zaruri olabilir. Bu suretle şifahi emir üzerine vekillîğe başlayan memura vekâlet aylığının vekâlete tâyine dair yazılı muamelenin tekemmül ettirilip salahiyetli makamın tasvibine iktiranı tarihinden itibaren verilmesi lâzım geleceği düşünülebilirse de 51 sayılı Divanı Muhasebat Mecmuasında yazılı 26/5/ 932 tarih ve 1649 sayılı Sayıştay kararında (Devlet Şûrası'na ittihaz olunan 28 Ağustos 335 tarihli bir kararda salahiyetli makamın tasvibi ile ifa edilen vekâletler için tahrirî mezuniyet olmasa da vekâlet maaşı verilmesi muktazi olduğundan vukuu salâhiyettar makamın tasvibine müstenit olduğu sabit olan vekâletler için maaş itası lâzım geleceği) gösterilmiş bulunduğundan tahrirî bir muameleye istinat etmeyen vekâlet vazifesine başlamış olan zata sonradan tâyin olunacak nisbette vekâlet aylığı verilmesi ve (üç ay maaş vermemek gibi) kanunî mânî yoksa aylığın işe başladığı tarihten hesap edilmesi icabeder.

Memuriyetlerinin tasdikine kadar vekâleten işe başlattırılanlar: 1108 sayılı Maaş Kanunu'nun 14 üncü maddesinde (Memuriyetlerinin tasdikine kadar vekâleten vazifeye başlayanlara asaletlerinin tasdik veya reddinin tebliği tarihine kadar 8 inci madde mucibince vekâlet maaşı verilir.) denilmekte olmasına mebni teşkilât kanunlariyle veya Vilâyetler İdaresi Kanunu mucibince memuriyetleri valiler veya kaymakamlar tarafından veya bunların veyahut da salâhiyetli il idare reislerinin inhası üzerine merkez tarafından tasdik olunması icabeden memurların inha edenlerce işe başlattırılarak memuriyetlerinin tasdikine veya reddine kadar geçen hizmetleri için kendilerine vekâlet aylığı verilmesine müsaade edilmiştir. Bu suretle tâyin edilecek -serbest şahıslara asaletlerinin tasdiki tarihine kadar verile-

cek vekâlet maaşı C fıkrasında gösterilecek miktarlarda: olarak tesbit olunur.

Binaenaleyh tasdik tarihine kadar vekâlet aylığı verilecek olduğundan tasdik tarihinden sonra vekâlet aylığı verilemez. Su halde bu tasdik keyfiyeti ayın 16 sında vaki olmuş ise memura 15 günlük vekâlet aylığı vermek ve 16 dan itibaren ay sonuna kadar Maaş Kanunu'nun birinci maddesi mucibince bir şey verilmiyerek ertesi ay memuriyet maaşını vermek icabeder.

Tâyinleri Bakanlığa ait olan memurların vazifelerinden infisallerinde yerlerine diğerinin Bakanlıkça asaleten tâyinine kadar vazifeleri mensup olduğu vilâyetçe münasibi tarafından vekâleten idare ettirilmekte olduğundan bu suretle mahallerince tâyin edilen vekillerin bu memuriyetlerinin tasdik veya reddine kadar geçecek zamana ait vekâlet maaşlarının itasında kanuna muhalefet görülmemektedir.

Memur iken kısa askerlik hizmetine çağrılanların yerlerine tâyin olunacak vekiller: 65 sayılı Divanı Muhasebat Mecmuası'nda neşrolunan 23/1/941 tarih ve 2305 sayılı Sayıştay kararında kısa hizmetle askere alınan memurların yerine dahilden tâyin edilecek vekillere işe başladıkları günden itibaren vekâlet maaşı verileceği gösterilmiştir. Zira kısa hizmetle askere alınan ve talim veya manevra münasebetiyle silâh altına çağrılan memurların memuriyetlerinden ayrılış sebepleri muvakkat bir vazife ifası sebebiyle vaki bir ayrılış olmadığından bu suretle askere alınanlar kanunen mezun addedilmiş olup bu mezuniyet de nizamî veya sıhhi mezuniyetlerden bulunmadığından yerlerine tâyin olunacak vekillere işe başlar başlamaz vekâlet aylıkları verilmek lâzım gelip asıllarının vazifeden ayrıldıkları tarihten itibaren üç ay maaş verilmemek yoluna gidilmeyecektir. 4161 sayılı kanunun dördüncü maddesinde gerek daimi ve gerek muvakkat bir kadroda vekâleten istihdam olunanların herhangi bir sebeple silâh altına alınmaları halinde bu memuriyetlerle alâkalan kesilir denilmiştir.

Vekil memurların mezuniyeti: Maaş Kanunu'nun 8 inci maddesinde tâyin olunan vekillerin kanuni veya sıhhi sebeplerle mezuniyeti halinde olunacak muamele gösterilmiştir. Bu hususta mevzu hükümlere nazaran vekillere mezuniyet verilebilirse de mezun olan vekile izin müddetince vekâlet aylığı verilmez. Yalnız serbest şahıslardan münhal bir vazifeye vekil tâyin olunan zata izin verildiği takdirde vekâlet vazifesini görmek üzere yerine başka vekil tâyin edilmemek şartıyla bu zata mezuniyeti müddetince vekâlet aylığı verilebilir.

Vekil öğretmenlere tatil devresi esnasında maaş verilmemesi mülga Devlet Şûrası'na müttihaz karar iktizasından olduğundan öğretmen vekillerine tatil müddeti esnasında vekâlet aylıklarının verilmemesi gerekeceği 34 No. lı Divanı Muhasebat Mecmuası'nda neşrolunan 27 Haziran 927 tarih ve 1360 sayılı Sayıştay kararında beyan olunmuştur.

Öğretmenin öğretmene vekâleti: Maaş Kanununun 8 inci maddesi hükmü öğretmenler hakkında da tatbik olunacağı cihetle hastalık veya sair sebeplerle mezun bulunan öğretmenlerin yerine arkadaşlarından birinin tevkili halinde bu öğretmene 3 ay müddetle vekâlet maaşı verilmemesi icabedeceği Büyük Millet Meclisi'nce ittihaz buyurulan 783 sayılı kararda gösterilmiştir. Zaten Maaş Kanunu'nun 8 inci maddesi de bunu âmirdir. Tabii bu vekil öğretmene tatil devresi zarfında vekâlet aylığı yukarıki fıkra mucibince verilemez.

Bir vazifeye vekil tâyin olunan zatın yerinde vekil istihdamı: Büyük Millet Meclisi'nce ittihaz buyrulan 538 sayılı kararın birinci fıkrasında (Münhal bir memuriyete vekâlet eden memurun asıl vazifesinin kendisi tarafından ifasına imkân olmadığı idareten tahakkuk eylediği veyahut kanunen caiz olmadığı takdirde o vazifenin aynı mahaldeki memurlardan birine gördürülerek ona da vekâlet maaşı vermek) muvafık görülmüş ise de (Münhal olmıyan bir vazifeyi vekâlet maaşı verilmek suretiyle vekâleten ifaya

memur edilen aynı mahaldeki memurun vazifesinin kendisi tarafından yaptırılarak vekâletlerin teselsülüne meydan verilmemesi) lâzım geleceği de tasrih edilmiştir.

Görülüyor ki vekilin vekiline maaş verilebilmek için, evvelâ vekâlet vazifesinin münhal bulunmuş olmasına bağlı ve saniyen birinci vekilin kendi vazifesini bizzat yapması mümkün veya bu vazifesi ile vekâlet vazifesinin bir zat uhdesinde birleşmesi caiz olmıyan işlerden olması iktiza etmektedir.

İçtima edemiyen memuriyetler: .Asil bir memurun bir vazifeye vekâleten tâyin sırasında dikkat olunacak noktalardan biri de vekâlet ile asalet vazifesinin bir zat uhdesinde toplanamayacak vazifelerden olup olmadığına itina etmektir.

Filhakika Umumi Muhasebe Kanunu'nun 15 inci maddesinde âmiri italik ile muhasiplik, âmiri italik ile tahakkuk memurluğu ve muhasiplik ile tahakkuk memurluğu bir zat uhdesinde birleşmeyeceği gösterilmiştir. Bu sebeple meselâ, muhasip olan malmüdürünün âmiri ita olan kaymakama veya kaymakamın malmüdürüne vekâleti caiz değildir. Kaymakama vekâlet etmiş bulunan malmüdürüne vekâlet aylığı vermek caiz olmıyacağı Büyük Millet Meclisi'nce ittihaz buyrulan 862 sayılı kararın 3 üncü fıkrasında gösterilmiştir. Zira âmiri italik muhasipliğin ve tahakkuk memurlukları birbirlerinin murakıby olduğundan bunlardan iki vazifenin bir zat uhdesinde içtimai caiz görülmemiştir.

Jandarma subaylarının vali ve kaymakamlara ve bucak müdürlüklerine vekâlet etmeleri 3148 sayılı kanuna kadar memnu iken bu kanunun İçişleri Bakanlığının emriyle jandarma subaylarının muvakkaten vali, kaymakam ve bucak müdürlükleri vekilliklerinde istihdamına cevaz verilmiştir.

Açık maaşı alan bir zat bir vekâlete tâyin olunabilir: Vekâlet emrine alınarak açık maaşı alan bir zatın bir vazifeye vekâleten tâyini halinde hem açık hem de vekillik ay-

lıklarını beraber alabilecekleri 135 sayılı tefsirde gösterilmiştir.

Bundan başka aslı vazifesi olan bir memurun bir başka vazifeye vekâleti sırasında asil memuriyeti ilga olunursa hem asil vazifesine müteallik açık maaşını almağa hem de vekâlet vazifesine ait aylığını almağa müstahak bulunduğu yine işbu 135 sayılı tefsirde beyan olunmuştur.

Ancak 1777 sayılı kanun mucibince açık maaşı bu memurun bulunduğu dereceye muadil veya bir derece aşağısında bir memuriyete tâyin edilinceye kadar verilir. Bu kanunda 15 sene hizmeti olanlar için 4 sene ve 15 seneden yukarı olanlar için de 6 sene zarfında açık maaşının verilmesine devam olunacağı ve fakat bu müddet zarfında kendilerine derecelerine muadil veya ondan bir aşağı derecede bir vazife teklif edilir de kabul etmezlerse açık maaşlarının kesileceği de beyan olunmuştur.

Açık maaşı alanlara verilecek vekâlet maaşı muvazzaf bir memura verilecek vekâlet maaşı miktarınca olmak gerekeceği tabiidir. Şu halde açık maaşı alan zat vekâlet edeceği vazifenin bulunduğu mahalde ve aynı daireye mensup olduğuna veya olmadığına göre kanunun koyduğu tahditler gözönünde tutulmak suretiyle A ve B bentleri mucibince tâyin ve tesbit olunur.

Müstahdemlerin birbirine vekâleti: Maaş Kanunu'nun 10 uncu maddesinde (Asil veya vekil olarak memur veya müstahdemler birden ziyade vekâlet deruhte edemezler.) denilmek suretiyle bir memurun bil Ücretli hizmete vekil olabileceği gibi bir ücretli memurun diğer bir ücretli memura vekâlet edebileceği gösterilmiş bulunmaktadır. Bu kanunun 9 uncu maddesinde de (Memur veya müstahdemlerden birinin ücretli bir vazifeye vekâleti halinde) 8 inci madde hükümlerinin tatbik olunacağı beyan edildiğinden bir memurun veya bir müstahdemin ücretli bir vazifeye vekâleti halinde verilecek vekâlet ücretinin A bendi mucibince vekil aynı mahal memurlarından ise beste birden üçte bire kadar ve B bendi mucibince başka bir mahal memuru-

ru iken izam veya celbedilmiş ise ikamet yevmiyesi olarak ve C bendi mucibince uhdesinde asalet veya vekâlet suretiyle bir vazife bulunmıyan serbest bir şahsın tâyini halinde de yandan üçte ikiye kadar olacağı anlaşılmaktadır.

Tabii bu suretle verilecek vekâlet aylığının 3 ay verilmemek veya 6 aydan, fazla verilmemek gibi tahditlerine müteallik hükümler bu vekâletler hakkında da tatbik olunacaktır.

E cetveline dahil masraf tertiplerinden ücret alanlara vekâlet: Maaşlı bir memurun E cetveline dahil ve muvakkat mahiyeti haiz bir ücretli hizmete vekil olarak tâyininin kanuna uygunluğu derecesi Sayıştay'ca tetkik olunarak ittihaz olunan 26/2/940 tarih ve 2221 No. lı karar 64 No. lı Divanı Muhasebat Mecmuası'nda neşredilmiştir. Bu kararda: Maaş Kanunu'nun 9 uncu maddesinde memur ve müstahdemlerden birinin ücretli vazifeye vekâletleri halinde bu kanunun 8 inci maddesi hükmü tatbik olunacağı gösterilmiş ve bu hükümde muvazzaf yani maaşlı memurların ücretli vazifelere vekâleten tâyini mutlak surette kabul edilmiş bulunmasına ve muvazzaf bir memurun E cetveline dahil bir hizmette vekâleten istihdamını menedecek elde başkaca bir hüküm de mevcut bulunmamış olmasına mebnî vekâlet ücretlerinin tesviyesi icabedeceği gösterilmiştir.

Müstahdemlerin maaşlı memuriyetlere vekâleti: Maaş Kanunu'nun 8 ve 9 uncu maddeleri maaşlı bir memurun maaşlı bir memurluğa, maaşlı bir memurun ücretli bir vazifeye ve ücretli bir memurun yine ücretli bir vazifeye vekâletini bahis mevzuu etmiş ise de ücretli bir memurun maaşlı memuriyete vekâleti caiz olup olmayacağı hakkında bir sarahat ihtiva etmemekte bulunmuştur.

Ücretli bir memurun maaşlı bir memurluğa vekâletini kabul etmemek için ortada ciddi bir sebep yoktur. Binaenaleyh ücretli bir memurun maaşlı bir vazifeye vekâletini kabul etmek zaruridir. Aşağıdaki hal buna bir misaldir:

Namzet memurların vekâlete tâyini: 61 No. lı Divanı Muhasebat Mecmuası'nda neşrolunan 7/1/937 tarih ve

1980 sayılı Sayıştay kararında Maaş Kanunu'nun 20 nci maddesinde haklarında müstahdemin hükümlerinin tatbik olunacağı gösterildiğinden asaletleri tasdik olununcaya kadar ücretli muamelesine tabi tutulan memur namzetlerinin bir vazifeye vekil olarak tâyinleri mümkün olup olmayacağı meselesi tetkik olunarak namzet ve memurlar ücretli addolunmakla beraber muvaffaz memurlardan olduğuna ve Maaş Kanunu'nun 8 inci maddesinin A ve B bentlerinde yazılı (Muvazzaf vekiller) in ise maaşlı memuriyetlere vekâleti caiz bulunduğuna göre memur namzedinin maaşlı bir vazifeye vekâleti halinde hakkında durumuna göre 8 inci maddenin A ve B ve C bentlerindeki hükümlerin tatbiki kaabil ve lâzım olduğuna karar verilmiştir.

Asim üste vekâleti: Astın üste vekâletinin caiz olacağı şüphe götürmez bir keyfiyet ise de üstün asta vekâletini tecviz eden açık bir hüküm yoktur. Mamafih 62 No. lı Divanı Muhasebat Mecmuası'nda neşrolunan 15/7/937 tarih ve 2031 sayılı bir karara tesadüf edilmektedir. Bu kararda 130 lira maaşlı bir zatın 125 lira maaşlı bir memuriyete vekâleti meselesi başka bir noktadan tetkik olunarak bu nokta hal ve izah edilmiş ise de astın üst'e vekâleti maddesi hakkında bir şey denilmemiş olduğundan bu suretle vekâletin caiz olduğu ve tatbikatta bir takım emsali de bulunduğu anlaşılmaktadır.

Hâkim namzetlerinin muvakkat kaza memuriyeti: Hâkim namzetleri muvakkat kaza vazifesi ile başka bir mahalle izamları halinde kendilerine 2544 sayılı kanun mucibince muvakkat kaza salâhiyetiyle vekâlet ettikleri vazifeye ait tahsisatın verilmesi gerekeceği 61 No. lı Divanı Muhasebat Mecmuası ile neşrolunan 1/10/936 tarih ve 1950 No. lı Sayıştay kararında zikrolunmuştur.

Keza aynı mecmuada münteşir 6/5/937 tarih ve 2012 No. lı Sayıştay kararında ise icra memurluğu vazifesini ifa etmek üzere başka mahalle gönderilen hâkim namzetlerine 2544 sayılı kanun gereğince gereken tahsisatın verilmesinin kanuna uygun bulunduğu beyan edilmiştir.

Malûm olduğu üzere 2544 sayılı kanun muvakkat kaza salâhiyeti verilerek başka yerlere gönderilen hâkimlere gönderildikleri memuriyetlere muhassas maaş tutarının üçte birinden yarısına kadar Bakanlıkça tensip edilecek miktardaki paranın adliye bütçesinin maaş tertibinden verileceğini göstermektedir. Bu suretle muvakkat kazâ ile başka mahallere gönderilen hâkim ve namzetlere bu tahsisatın verilmesi için o hâkim veya namzedin gönderildiği yere kadrosunun da gönderilmemesine yani kadrosu eski yerinde kalmasına vabestedir. Kadrosuyla gönderilirse bahis konusu olan vekâlet hali zaten kendiliğinden kalkmakta ve yalnız kadro maaşının verilmesi iktiza etmektedir. Bunlar âhar mahallere gönderildikleri halde kendilerine başkaca ikamet yevmiesi verilemez.

Askerî doktorun sivil doktora vekâleti: Askerî rütbe esbabından bir doktorun sivil doktorluğa vekâleti caiz olup olmayacağı meselesi tereddüdü mucip olması üzerine Sayıştayca ittihaz olunan 26/6/936 tarih ve 1935 sayılı olup 61 No. lı Divanı Muhasebat Mecmuası'nda neşrolunan kararda Maaş Kanunu'nun 10 uncu maddesi sarahatine göre askerî tabiplerin dahi mülkî devairde asaleten maaş veya ücretli vazifelere tâyini mümkün olduğundan bu vazifelere vekâleten tâyinlerinin de caiz olacağı beyan edilmiştir.

İntihapla tâyin olunan belediye başkanlarına, intihabın tasdikine kadar olan müddet için verilecek aylık: 66 sayılı Divanı Muhasebat Mecmuası'nda münderiç 1/3/943 tarih ve 2540 sayılı kararda intihapla vazife başına gelen belediye başkanlarına bütçelerinde mevzu bulunan aylığın maaş olmamasına ve belediye başkanlığının da bir memuriyet bulunmamasına mebni intihap tarihi ile intihabın tasdiki tarihine kadar geçen müddet zarfındaki ücretlerinin Maaş Kanunu'nun 8 inci maddesindeki tahditlere tabi olmadan tamamının verilmesi gerektiği beyan edilmiştir.

Müntehap belediye başkanlarına vekâlet edenlere verilecek ücret: 69 sayılı Divanı Muhasebat Mecmuası'nda

münderiç 21/6/943 tarih ve 2569 sayılı kararda tâyinleri intihapla olan belediye başkanları kamu vazifesi ifa etmekle beraber Maaş Kanunu hükümlerine tâbi olmadıkları ve kendilerine verilen aylık da maaş mefhumuna girmeyeceği cihetle haklarında maaşlı memurlar ahkâmının tatbik edilmemesi ve bundan dolayı da işten menedilip beraet veya men'i muhakemelerine karar verilmesi halinde kendilerine bir şey verilmemesi tabii olduğundan bahisle belediye başkanlarına verilen para bütçe ve kadrolarında ücret kelimesiyle ifade edilmesine göre yerlerine vekâleten getirilen zevata en nihayet Maaş Kanunu'nun 9 uncu maddesi nazarı dikkate alınarak ücretli vekiller için tesbit edilen nisbetler dairesinde vekâlet ücreti itası mümkün görüldüğü içişleri Bakanlığının bir sualine cevaben beyan edilmiştir.

Vekillerin aylığı peşin verilebilir: Memurlar Kanununun 86 ncı maddesinde «memurların maaşı her ay bidayetinde peşin verilir. Vefat halinde verilen maaştan kistelyevm hesabıyla tevkifat icra edilemez» denilerek alelittlak memur maaşlarının peşinen verilmesi esas konulmuş olmasına nazaran bu hususta asıl ve vekil memurlar arasında bir fark bulunmadığı gibi istifa eyleyen veya vekâleti hitam bulan vekil memurların fazla aldıkları paraların istirdadı da kabil olmasına mebni gerek dahilden ve gerek hariçten tâyin edilmiş olan vekil memurların aylıklarının peşinen tesviyesi münasip görüldüğü 37 No. lı Divanı Muhasebat Mecmuası'nda münderiç 14/11/927 tarih ve 1433 sayılı kararda zikredilmiştir. Mamafih daireler istirdat muamelesinin zorluğunu nazara alarak vekillere aylıklarının ay sonunda verilmesi cihetine de gidebilirler.

Vekillerin mesken tazminatı: Ankara'da bir vazifede bulunan bir memur kendi vazifesine ait mesken tazminatını aldığından bunun yine Ankara da bir vekâlete tâyini halinde bu vekâlet için kendisine ilâveten mesken tazminatı verilmesine mahal yoktur. Bunlara (Vekâlet ettikleri memuriyetin muvakkat tazminatı fazla dahi olsa) yalnız kendi maaşlarına isabet eden mesken tazminatı verilir. Lâkin An-

kara'da bulunan bir memuriyete (açıktan) vekâlet suretiyle tâyin edilenlere almakta oldukları vekâlet maaşı nisbetinde mesken tazminatı verilmek icabeder.

Bu mesken tazminatı maaşlar hakkındaki tediye usullerine tabi olduğundan hariçten tâyin edilecek v ekile verilecek mesken tazminatı vazifeye başladığı günden ayrıldığı güne kadar olan müddet için verilip fazla birşey verilmez

Ek vazifeler: Maaş Kanunu'nun 10 uncu maddesi ile asaleten iki vazifenin bir memur uhdesinde toplanması menedilmiş olup ancak öğretmenlik, doktorluk ile mühendislik bu hükümden müstesna tutulmuştur. Bu istisnaya 2839 sayılı kanun ile veterinerler de ithal edilmiş iken sonradan neşrolunan 1452 sayılı İlk Teadül Kanunu ile bunu takip eden 3656 sayılı Teadül Kanunu'nun 4609 sayılı kanunla değiştirilen 18 inci maddesinde bu istisnaya mühendislik, yüksek mühendislik ile mimarlık ve yüksek mimarlık da ilâve edilmiştir.

Binaenaleyh öğretmen, doktor, mühendis, yüksek mühendis, mimar, yüksek mimar, veteriner meslekleri ahashabında bu birden ziyade vazifenin toplanması caiz bulunmakta olup, bu takdirde her bir vazife için verilecek aylık miktarı bu vazifelerden ne kadarının bir zat uhdesinde içtimai işbu 18 inci maddede gösterilmiştir.

18 inci madde, esas kaide olarak genel, mülhak, özel bütçelerle belediye bütçelerinden ve bunlara tabi teşekküllerden maaş veya ücret alan memurlar gerek buldukları müesseselerin içinde ve gerek dışında başka maaşlı veya ücretli ayrı bir vazife almalarını meneylediğinden ve memurlara gerek bulunduğu daire içinde ve gerek dışında maaşlı olsun ücretli olsun ikinci bir vazifenin ancak bir kanunla verilebileceğini tasrih ettikten sonra yalnız öğretmenlik ile doktorluk, veterinerlik, mühendislik yüksek mühendislik, mimarlık, yüksek mimarlığı bu kaideden istisna ederek bunların uhdesinde aynı meslekten birden ziyade vazifenin toplanmasına müsaade eylemiş ve toplanan vazifelere mukabil verilecek aylığı göstermiştir.

Maddenin ihtiva ettiği hüküm iki kısımdır. Birinci kısım genel, mülhak, özel bütçelerle belediye bütçelerinden veya bunlara bağlı teşekküllerden maaş veya ücret alan memurların uhdesinde ancak bir (öğretmenlik) bulunabileceğini göstermektedir.

İkinci kısım ise yukarıda sayılan meslek erbabının uhdesinde müteaddit vazifelerin içtima edeceğini beyan etmektedir.

Bu meslek erbabının uhdesinde bulunacak vazifeler dört mahiyet göstermektedir:

1 — Bu meslek erbabı doğrudan doğruya kendi mesleklerini ifa ederler. Öğretmenlik etmek doktorluk yapmak gibi.

2 — Bu meslek erbabı tarafından munzam vazife şeklinde idaresi lâzımgelen ek vazifeleri de ifa ederler: Dekanlık, mektep müdürlüğü, hastahane baştabipliği gibi. 4644 sayılı kanunun 9 uncu maddesine bağlı cetvelde böyle idari ek vazifeler tadat edilmiş bulunmaktadır.

3 — Bu meslek erbabı kendi meslekleri dahilinde diğer bir vazife daha ifa ederler. Ancak bir doktor tarafından ifası mümkün olan sıhhiye müdürlüğü gibi. Burada sıhhiye müdürlüğü idari bir vazifedir. Fakat meslekî bir vazifedir.

4 — Bu meslek erbabı kendi meslekleri haricinde diğer bir vazife daha ifa ederler: Meselâ bir doktorun doktorlukla ilgisi olmayan ve tamamen idari bir vazife bulunan neşriyat müdürlüğünü yapması gibi.

Maaşlı veya ücretli bir memurun uhdesinde birleşecek ek öğretmenlik: Maaşlı veya ücretli bir memurun uhdesinde yalnız bir maaşlı veya ücretli öğretmenlik bulunmasına müsaade etmiş ve bu öğretmenlik de daimi öğretmenlik olmasına lüzum göstermiştir Lâkin kanunda 3388 sayılı kanun hükmünün mahfuz olduğu gösterildiğinden maaşlı veya ücretli bir memurun uhdesinde bulunacak öğretmenlik hakkında 3888 sayılı kanun hükmünün tatbik olunması icabedeceği anlaşılmaktadır.

3888 sayılı kanunun 3 üncü maddesinde (3656, 3659

sayılı kanunlara tabi ücretli veya maaşlı memuriyetlerde müstahdem olup da mektep ve müesseselerde «kurslar dahil» daimi veya muvakkat öğretmenlik yapanlardan yüksek tahsil veren veya bu derecede tahsil görenlerin meslekî bilgilerini arttırmak maksadiyle kurulan mektep veya müesseselerde öğretmenlik yapanlara beher ders saati için 10 lirayı, veya orta derecede bulunan veya meslekî bir tahsil için kurulan mektep ve müesseselerde öğretmenlik yapanlara da beher ders saati için 5 lirayı geçmemek üzere alâkalı Bakanlıklarca tesbit edilecek miktarda kadrolarındaki maaş veya ücret karşılıklarından tedris ücreti verilir. Bu gibilerin haftalık tedrisatı dört saati geçemez ve bu vazifelere tâyin edilecek memurlara ancak meslekî vazifelerine uygun ve bir nevi ders öğretmenliği verilebilir. 2517, 3007. 3238. 3803 sayılı kanunlar ahkâmı mahfuzdur.) denilmiştir.

Görülüyor ki maaşlı veya ücretli memurlara ek vazife olarak verilecek öğretmenlik hakkında tatbik olunacak hükümler iki zümredir. Birinci zümre Millî Eğitim Bakanlığına bağlı ilk öğretim öğretmenlerinin terfi ve tecziyeleri hakkındaki 1702 sayılı kanunu tadil eden 2517 sayılı kanun ile ertik okulları öğretmenleri hakkındaki 3007 sayılı kanuna ve köy öğretmenleri ve köy enstitüleri hakkındaki 3238 ve 3803 sayılı kanuna dahil öğretmenliklerdir. İkinci zümreye dahil olan öğretmenler de yukarıda zikredilenle: haricinde kalanlardır. Birinci zümreye dahil öğretmenlere okul ve enstitülerde almakta oldukları kadro maaş veya ücretinden başkaca ilâveten okutacakları muayyen sani ders mukabilinde tedris ücreti olarak saat hesabıyla muayyen bir para verilecektir. Esasen maaşlı veya ücretli memur olanlara da 2517 sayılı kanunla ders saati hesabıyla o okullarda okutacakları dersler için saat hesabıyla muayyen bir para verilmesine müsaade edilmiştir. Şu suretle gerek asıl vazifesi öğretmenlik olanlara ve gerek memur olanlara ilk Tedrisat Kanunu mucibince verilecek ilâve dersleri için saat hesabıyla tedris ücreti itası caiz bulunmaktadır. İkinci zümreye dahil olan okul ve kurslara gelince, buralarda ma-

aşlı veya ücretli memurların ancak meslekî vazifelerine uygun bulunmak ve haftada 4 saati geçmemek üzere ders saati hesabıyla tedris ücreti verilmesi 3888 sayılı kanun icabındandır. Demek oluyor ki, maaşlı veya ücretli memurlara ek vazife olarak verilebilecek vazife öğretmenlikten ibaret olup bu hizmet karşısında tediye olunacak para da ders saati hesabıyla tâyin olunur. Memurlara bundan başka me selâ aylık ücret gibi bir para vermeğe imkân yoktur. Yalnız şurasını unutmamalıdır ki, ek vazife olarak, memurlara verilebilecek öğretmenlik asıl öğretmenlik hükmündedir. Binaenaleyh bir memurun bir öğretmenliğe vekâleti mümkün olup yukarıda izah edilen Maaş Kanunu'nun 8 inci maddesi mucibince öğretmen vekilliği mukabili olarak vekâlet maaşı almağa müstahaktır.

64 sayılı Divanı Muhasebat Mecmuası'nda münderiç 12/2/940 tarih ve 2210 No. 1ı kararda 2517 sayılı kanun mucibince öğretmen veya memurlara ders saati hesabıyla verilecek tedris ücreti hakkında Teadül Kanunu'nun 18 inci maddesi tatbik edilmemesi lâzımgelceği beyan edilmiştir. Yani 2317 sayılı kanun mucibince bir öğretmen veya memura verilecek tedris ücreti tamam olarak verilecek ve Teadül Kanunu'nun 18 inci maddesi mucibince bu tedris ücreti ilâve öğretmenlik için verilen bir ücret addolunarak üçte iki nisbetinde verilmesi cihetine gidilmeyecektir.

2517 sayılı kanun haricinde kalan ikinci zümre tedris ücretlerinin miktarını zaten 3888 sayılı kanun tesbit etmiş olduğundan bu kanuna tevfikan verilecek tedris ücretlerinin de üçte ikisi verilmesi tabii varit değildir.

Haftada 4 saat ders itibariyle verilecek tedris ücreti okulların daimi öğretmenliklerinde alınacak ek vazife mukabili olacağı gibi daimi mahiyette olmıyan kurslarda alınacak dersler için de caridir.

Yalnız birinci zümre tedris ücretlerinden farklı olarak bu zümre dersler için memurlara verecekleri dersler haftada 4 saattan fazla olamaz.

Saat hesabıyla verilecek tedris ücretine müstahak olmak için bilfiil ders okutmak gerektiğinden haftada dört

saatten noksan ders okutanlara tedris ücretinin buna ait miktarı verilmeyeceği tabiidir. Tatil aylarında fiilen ders okutulmadığı için bu müddete ait tedris ücreti de verilemez. Ancak okulların tatil edildikleri Haziran ayı ile ikmal imtihanlarının yapıldığı Eylül ayında imtihanla meşgul olanlara tedris ücretlerinin tam aylık olarak verilmesi kabul edilmiş ve 3888 sayılı kanun izahnamesinde tasrih edilmiştir.

Haziran ve Eylül ayına ait tedris ücretlerinin verilmesine edilen şu müsaade yalnız memurların öğretmenliği için değil, öğretmenlerin de ders saati üzerine okuttukları dersler için de tatbik edilmek gerekir.

Tedris müddeti zarfında okulların hastalık, sömestr, bayram sebepleriyle yapacakları tatillerle okul binası yüzünden yapacakları tatillerde tedris ücreti verilecektir. Zira bu öğretmenler bu tatillerde ders okutmağa amade olup kendi taksirleri ile ders vermemek vaziyetinde değildirler. Lâkin hastalık sebebiyle izin alan veya kanunî mezuniyet sebebiyle ders okutmayanlara tedris ücreti verilemeyeceği tabiidir.

Maaşlı veya ücretli memura gerek bir okulda ve gerek bir kursta tedris ücreti mukabilinde okutacağı ders, kendi mesleği ile uygun bir ders olacağından mesleği haricinde olan bir öğretmenliğin kendilerine ek vazife olarak verilemeyeceği gibi bittabi böyle bir hizmet için tedris ücreti almağa ve istemeğe de hakları olamaz.

Tedris ücreti mukabilinde ek öğretmenlik yapmak salâhiyeti yalnız maaşlı veya ücretli sivil memurlara verilmiş bir müsaade olmayıp 3661 sayılı kanunun 5 inci maddesi mucibince bu hak ve salâhiyet subaylarla askerî memurlara da verilmiştir. Bu sebeple subaylarla askerî memurlar da tedris ücreti alabilirler. Yalnız 4069 sayılı kanunda bu suretle verilecek tedris ücretinin rütbeleri maaşı tutarının üçte ikisinden fazla olmayacağı beyan edilmek suretiyle bir tahdit konulmuştur. Yine bu kanunda askerlik dersi okutacak subay öğretmenler için de haftada 4 saat kaydı yoktur. Bu öğretmenler 2517 sayılı kanunun 1 inci maddesinin B fıkrası mucibince haftada okutacakları her ders saati için

ayda dört liradan sekiz liraya kadar ve her müzakere saati için de 2 liradan 4 liraya kadar tedris ücreti verileceği beyan olunmuştur.

Aslî vazifesi öğretmenlik olanlara verilecek ek öğretmenlikler:

Mesleği öğretmenlik olan bir memurun uhdesinde vekâlet suretiyle diğer bir öğretmenliğin bulunabileceğine Maaş Kanunu'nun 10 uncu maddesi ile müsaade edilmiş bulunduğunu yukarıda arzetmiştik. Vekâlet suretiyle değil de aslî vazife olarak öğretmenlerin uhdesinde üç öğretmenliğin içtimama Teadül Kanunu'nun, sözünü ettiğimiz 4609 sayılı kanunla değiştirilen 13 inci maddesi müsaade eylemiş bulunmaktadır.

Üç öğretmenliği uhdesinde cemedecek olan memurlar, öğretmenlik mesleğine intisap etmiş bulunan memurlardır. Binaenaleyh bu müsaade yalnız bunlara verilmiştir. Meselâ profesörlük yapan bir zatın ister muvakkat ister daimî olsun bir kursta öğretmenlik etmesi halinde bu iki vazifeyi nefsinde cemedebileceği gibi başka bir okulda öğretmenliğe tâyini de mümkün ve bu suretle üç öğretmenliği uhdesinde bulundurmağa kanun müsaade eylemiş ve buna mukabil para almak hakkını vermiştir.

Bu suretle iki veya üç öğretmenliği uhdesinde toplayacak zata verilecek aylık miktarları maddemizde şöyle irae olunmuştur: (Bunlar, yani öğretmenler maaş veya ücretlerinden miktarca fazla olanın tamamını ve tâyin sırasıyla de İkincisinin üçte ikisini ve üçüncüsünün de üçte birini alırlar.)

Maddede öğretmenlik tâbirine müderrislik, profesörlük, doçentlik ile rektörlüğün dahil bulunduğu gösterilmiştir. Halbuki maddenin aslında lektörlük dahil değildir. Lektörlüğü de öğretmenler sırasına ithal eden 4609 sayılı kanun 15/7/944 tarihinde meriyet mevkiine girmişse de bundan sonra 12/8/944 tarihinde yürürlüğe başlayan.4644 sayılı kanunun 9 uncu maddesine bağlı cetvelde lektörlük vazifesi ek vazife olarak gösterilmiştir. Tabiatıyla son çıkan kanun hükmünün hâkim olması lâzım geleceğinden lek-

törlüğün öğretmenlik değil ek vazife olduğunu kabul etmek muvafık olur. Bu suretle öğretmenlik ve lektörlük vazifelerinin içtimasında aşağıda izah olunacağı veçhile (iki öğretmenlik içtima etmiş gibi değil) her iki aylık tamam olarak verilmek gerekir.

Bir öğretmenin uhdesinde bir de idari vazife bulunursa bu öğretmene üçüncü bir vazife olarak bir öğretmenlik daha verilebilir. Bu suretle bu zatın uhdesinde bir idari vazife ile iki öğretmenlik toplanmış olur. Bu takdirde verilecek aylık nisbeti kanunda şöyle gösterilmiştir. (Öğretmenlerde uhdelerinde rektörlük, dekanlık, müdürlük, enstitü müdürlüğü, başmuavinlik, muavinlik, başöğretmenlik, laboratuvar ve mühendis mektebi ve sanat okulları atölye şefliği gibi ücretli idari bir vazife bulunanların iki öğretmenlik cemetmeleri caizdir. Bunların idari vazifelerine ait ücretlerinin ve öğretmenlik maaş ve ücretlerinden miktarı fazla olanın tamamı ve İkincisinin üçte ikisi verilir.) Madde misalleri sayılan idari vazifelerin nelerden ibaret olduğunu anlamak için 4644 sayılı kanunun 9 uncu maddesine eklenen cetvele bakmak lâzımdır. Buradaki vazifeler idari ek vazifelerdir. Bu vazifeler mahiyetleri acabı öğretmenlik mesleğine intisap edenler tarafından ifası lâzımgelen ve meslekî bir bilgiye lüzum gösteren hizmetlerdir ki cüzî bir ücret mukabili ifa ettirilmek istenmektedir.

Bir öğretmenin uhdesinde ek vazife şeklinde iki idari vazife birleşemez. Netekim Büyük Millet Meclisi'nce ittihaz buyrulan 1145 sayılı kararın 17 nci fıkrasında ilk tedarisat müfettişlerinden birinin uhdesine ek vazife şeklinde verilen enspektörlük için aylık verilmesi kabul olunmamıştır. Keza 469 sayılı kararın 25 inci fıkrasında da bir lise müdürünün uhdesinde muvakkat mahiyette olan ticaret kursu idare müdürlüğünün muvakkaten verilmesi de caiz görülmemiştir.

Asistanların ders vermek hakları olmadığı için asistanlığın öğretmen mefhumuna dahil olmayacağı vaki bil sual üzerine Sayıştay'ca ittihaz olunan 9/12/940 tarih ve

2496 sayılı kararda zikredilmiş bulunduğu 65 No. lı Divanı Muhasebat Mecmuası'nda münderiçtir.

Asistan iken doçentlik imtihanı verip doçent unvanı kazanmakla beraber doçentlik kadrosu olmadığı için fiilen bu kadro maaşını alamıyan ve fakat fiilen doçentlik vazifesini ifa eden bir zatın laboratuvar şefliği gibi idari bir vazifeye tâyini halinde hakkında öğretmenlik ile idari vazifenin içtimasına mahsus hükmün tatbiki ile her iki aylığının tam olarak verilmesi icabedeceği 67 sayılı Divanı Muhasebat Mecmuasında münderiç 20/4/942 tarih ve 2436 sayılı kararda gösterilmiştir. Bu karar 4598 sayılı kanunun 4 üncü maddesi mucibince kadro bulunmaması yüzünden terfi edemeyenlere bir üst derece maaşı verileceğine dair olan hükmüne de uygundur.

Netice olarak şurasını tekrar etmek gerekir ki herhangi bir maaşlı veya ücretli öğretmen, profesör, doçent vesairenin uhdesine ek vazife mahiyetinde olan vazifelerden maada sair herhangi idari bir vazife verilemez. Meselâ bir öğretmen, öğretmenlik ücret veya maaşını tam almak şartıyla hususi kalem müdürü, defterdar tapu müdürü olamaz. Böyle bir vazifeye tâyin edilen öğretmen, öğretmenlik esas vasfı derhal değişir. Kendisi idari bir vazife sahibi memur olur. Ve memurun uhdesinde ancak (tedris ücreti) mukabilinde olmak üzere bir tane öğretmenlik bulunabilir.

Doktorlarda ek vazife: 3656 sayılı kanunun tetkik etmekte olduğumuz muaddel 18 inci maddesinde (doktorlar iki meslekî vazifeyi veya biri idari diğeri meslekî iki maaşlı veya ücretli vazifeyi deruhte edebilirler. Serbest tabip bulunmıyan il ve ilçelerdeki doktorların zaruret halinde o il ve ilçeye ait üç meslekî hizmet deruhte etmeleri caizdir. Bu takdirde bunların alabilecekleri ücret ve maaş nisbetleri öğretmenler hakkında yukarıda bulunan hükümlere göre hesap edilir.) denilmiştir.

Fıkradan anlaşıldığı üzere bir tabibin uhdesinde maaşlı veya ücretli iki meslekî vazife bulunabileceği gibi, maaşlı veya ücretli olmak üzere biri idari ve diğeri meslekî

iki vazife de bulunabilir. Hattâ vilâyet ve kazalarda serbest doktor yoksa, hepsi de meslekî olmak üzere üç vazife deruhte edebilirler.

Burada zikredilen (meslekî vazife) ile (idari vazife) tâbirleri üzerinde tekrar duralım:

Bir doktorun mesleğini yapması yani doktorluk etmesi meslekî bir vazifedir. Bunda şüphe yoktur. Bundan başka doktorlar tarafından yapılması lâzımgelen idari vazifeleri de meslekî vazifeden saymak icabeder. Meselâ sıhhiye müdürlüğü vazifesi idari bir vazife olmakla beraber doktor mesleğine mahsus bir vazife olduğundan doktorların meslekî vazifeleri meyanında sayılmaktadır.

İdari vazife, münhasıran doktorlar tarafından ifası lâzımgelen herhangi idari bir vazifedir. Meselâ bir doktorun sicil müdürlüğü yapması gibi. Sicil müdürlüğü münhasıran doktorlar tarafından ifası meşrut bir hizmet değildir. Binaenaleyh tamamen idari bir vazifedir.

Lâkin burada dikkat edilecek bir nokta daha vardır ki, bu da bu idari vazife ile 4644 sayılı kanunun 9 uncu maddesine bağlı cetvelin yazılı ek vazifelerde idari bir vazife olmakla beraber bu hizmetlerin yalnız meslek erbabı tarafından yapılması istenmiş ve bu maksatla bu hizmetler diğer idari vazifelerden ayrı tutulmuştur. Şimdi şu maruzata göre maddemizi tatbik edelim:

Şu halde iki doktorluğun bir zat uhdesinde içtimai iki meslekî vazifenin içtimai mahiyetinde olmakla iki öğretmenliği uhdesinde toplayan öğretmenlere verildiği gibi bu doktora da miktarca fazla olan aylığın tamamı ve diğer vazife aylığının üçte ikisi verileceğinde şüphe yoktur.

Kezalik doktorluk vazifesiyle muvazzaf bir zata 4644 sayılı kanunda gösterilen ek vazifelerden biri verilirse, meselâ rektörlük ile öğretmenliğin birleşmesi halinde her iki ücretin tamam verilmesi esasına tabi olarak bu doktora her iki aylığın da tam verilmesi icabeder. Doktorluk ile hastane baştabipliğinin içtimai gibi. Lâkin bir zat hem doktorluk yapar hem de hükümet tabipliği yaparsa, doktorluk da hükümet tabipliği de meslekî birer vazife olduğundan iki

meslekî vazifeyi deruhte ettiği için aylıktan miktarca fazla olanın tamamı, diğerinin üçte ikisi verilmek iktiza eyler. Lâkin doktorluk yapan bir zata meselâ neşriyat müdürlüğü gibi münhasıran doktorlar tarafından yapılması gerekli olmıyan bir vazife verilirse, biri meslekî diğeri idari olan iki vazife cemeylemesi yüzünden idari aylığının tamamı, meslekî aylığının üçte ikisi verilmek lâzımgelir. Burada miktarı fazla olan aylığın tamamını vermek esası yoktur, idari vazife tabibin uhdesine sonradan dahi tevcih edilmiş olsa bu vazife aslî vazife telâkki olunup doktorluğu ek vazife itibar olunur. Zira kanun idari vazifeyi asıl vazife addederek diğers meslekî vazifeleri buna ek vazife kabul eder.

65 sayılı Divanı Muhasebat Mecmuasında neşrolunan 15/7/940 tarihli bir kararda üniversiteye mensup bir tabip doçentin bu vazifesi öğretmenlik olmakla beraber tabipler için meslekî bir vazife olduğundan ücretli veya maaşlı bir doktorluğa tâyini halinde uhdesinde iki meslekî vazife içtima etmiş telâkki olunarak miktarca fazla olanın tamamı ve diğerinin üçte ikisi hesabıyla aylıklarının verilmesi kabul edilmiştir.

Uç meslekî vazifenin bir doktor üzerinde içtimai için şart, tabibin bulunduğu vilâyet veya kazada serbest tabip bulunmamasıdır. Binaenaleyh üçüncü doktorluk ancak böyle bir yokluk zarureti karşısında içtima edebilir. Meselâ hükümet tabipliğini, belediye tabipliğini ve hastane doktorluğunu bir zatta toplamak gibi.

Bir doktorun uhdesinde ek görev şeklinde diğers bir doktorluk veya idari vazife toplanabileceği gibi bu meslekî ve idari vazife vekâlet suretiyle de toplanabilir. Şu halde burada iki vaziyeti birbirinden ayıracak esas tâyin emrinde gösterilen şekildir. Eğer tâyin emrinde meselâ bir hastane doktorunun sıhhiye müdürüne vekâleti beyan edilmiş ise de bu ikinci vazife vekâlet vazifesi olup vekâlet aylığı Maaş Kanunu'nun 8 inci maddesinde gösterilen nisbet ve şekilde verilir. Fakat tâyin emrinde hizmetin ek vazife olarak verildiği beyan olunmuş ise burada vekâlet hü-

kümleri değil işbu muaddel 18 inci madde hükmü tatbik olunur.

31/12/946 tarihinden itibaren meriyet mevkiine giren 4988 sayılı kanunun 6 ncı maddesinde D cedveline dahil müteferrik müstahdemler meyanında sayılan ücretli doktorlar hakkında da işbu 18 inci madde hükmünün tatbik olunacağı gösterilmiştir.

Malûm olduğu üzere müteferrik müstahdemler Barem Kanunu na tabi olmadıklarından müteferrik müstahdemlerden sayılan kadrolarda çalışan doktorların haklarında 18 inci madde tatbik edilmeyeceğinden böyle bir doktorun iki meslekî vazifeyi uhdesinde toplaması halinde gerek müteferrik müstahdem sıfatıyla aldığı aylığın ve gerek ikinci hizmeti için aldığı aylığın tam olarak verilmesi iktiza edecekti. İşte buna mâni olmak için kanun müteferrik müstahdemler kadrosuna dahil doktorların da haklarında 18 inci maddenin tatbik edileceğine dair bir hüküm konmuş olduğundan meselâ İçişleri Bakanlığında D cetveline dahil bir doktorluk vazifesini ifa eden zatın uhdesinde ikinci bir meslekî vazifeyi de içtima ettirmesi halinde miktarca fazla olan aylığını tam ve diğer aylığını üçte iki hesabıyla alması icabetmektedir.

4646 sayılı kanunun 9 uncu maddesine bağlı cetvele nazaran tabipler için idari ek vazife hastane baştabipliği olarak gösterilmiştir.

Asker doktorlara ek vazife olarak sivil doktorluk verilmesi:

Büyük Millet Meclisi'nce ittihaz buyrulan 1450 sayılı kararda da mevzuatımızda askerî tabiplerin askerî hizmet haricinde başka bir meslekî vazife deruhte etmelerini nehyeden herhangi bir hüküm mevcut bulunmadığı gibi 3656 sayılı kanunun 18 inci maddesinde tabipler hakkında mevzu hükümlerde mutlak bulunması hasebiyle bu hükümlerin tatbikinde sivil ve askerî tabip diye bir tefrik yapılmasına imkân olmadığından 3656 sayılı kanuna tabi kadrolarda yani sivil hizmetlerde askerî tabiplerin de munzam vazife olmalarına kanunun müsait bulunduğu beyan edilmiştir.

Binaenaleyh bir askerî tabibin munzam vazife şeklinde sivil hizmetlere müteallik meslekî bir vazifeyi de ifa etmesi mümkün ve her iki aylığın da 18 inci maddede gösterilen nisbetlere göre itası muktazi bulunmaktadır.

Büyük Millet Meclisi'nin şu kararından anlaşıldığına göre askerî mühendis, veterinerin dahi 18 inci madde hükmünden faydalanması kabil ve mümkündür.

Esasen askerî öğretmenlerin ve subayların 3656 sayılı kanununun 18 inci maddesinden faydalanacakları 3661 sayılı kanununun 5 inci maddesinde tasrih edilmiş bulunmaktadır.

Veterinerler, mühendis ve yüksek mühendisler, mimar ve yüksek mimarlar: Doktorlar gibi veterinerler, mühendisler, yüksek mühendisler, mimarlar ve yüksek mimarlar da uhdelerinde iki meslekî veya biri idari diğeri meslekî iki vazifeyi cemedebilirler. Bu takdirde iki meslekî vazifeye mukabil miktarca fazla olan aylığın tamamı, diğerinin üçte ikisini alırlar. Biri idari, diğeri meslekî iki vazife mukabilinde de miktarca fazla olan aylığın değil, idari vazife aylığının tamamını ve meslekî aylığının üçte ikisini almak haklarıdır.

Tabii 4644 sayılı kanununun 9 uncu maddesine bağlı cetvelde gösterilen ek vazifelerden birinin veterinerlik ve saire ile içtimasında her iki aylığın tamamı verilmek icap eder.

Yalnız bu meslek erbabının doktorlar gibi il ve ilçelerde bu meslek erbabından serbest kimse bulunmadığı takdirde üç meslekî vazifeyi deruhte edebilip edemeyecekleri hakkında kanun sarıh değildir. Doktorlar hakkında üç meslekî vazifeyi içtima ettirmek için edilen müsaadeye hususî bir müsaade gözü ile bakarak veteriner ve saire hakkında böyle bir müsaade yoktur demek mümkündür. Buna mukabil kanunda veteriner vesaire hakkında da (Bu hükümler tatbik olunur.) denildiğinden bu hükümler arasın da üç mesleğin içtimasına dair müsaade de dahil olduğundan bunların da kaza ve vilâyetlerde bu meslekten serbest

kimse bulunmadığı takdirde üç meslekî vazifeyi içtima ettirebileceklerini kabul eylemek de akla gelebilir. Bu hususta henüz tekrâr etmiş bir esas yoktur.

Meslekî vazifeler hakkında 70 No. lı Divanı Muhasebat Mecmuasında münderiç 24/5/945 tarih ve 2714 sayılı kararda bir misâl gösterilmiştir: Bir il veteriner müdürünün aynı zamanda özel idareye bağlı aygır deposu veteriner ve idare memurluğunu ifa etmesi hasebiyle veteriner müdürlüğünün 18 inci maddede sayılan idari bir vazife yani ek görev olmayıp meslekî bir vazife olduğuna ve aygır deposundaki vazifenin de meslekî bulunmasına mebni iki meslekî vazifeyi içtima ettirmiş olduğu cihetle miktarda fazla olan aylığın tamamen ve diğerinin üçte ikisinin verilmesi lâzımgeleceği gösterilmiştir.

Orman mühendisleriyle tarım mühendisleri vesair mühendisleri: 70 sayılı divanı Muhasebat Mecmuası'nda münteşir 13/ 7 /944 tarih ve 2667 ve 23/10/944 tarih ve 2681 sayılı kararlardan anlaşıldığı üzere Teadül Kanununun 18 inci maddesinde sözü edilen mühendis san'at ve unvanı ötedenberi yalnız bayındırlık mühendislerine mahsus bir alem olarak kullanılmakta olup son senelerde bu vasıf ve unvan diğer meslek mensupları hakkında da ihtisas ve intisapları tasrih edilerek meselâ orman mühendisi, tarım mühendisi, mensucat veya kimya mühendisi vesaire gibi şekillerde kullanılmağa başlanmış ise de Teadül Kanunu'nun 18 inci maddesiyle bayındırlık mühendisleri hakkında kabul edilen hükümleri sözü edilen diğer meslek müntesibi mühendisler hakkında da uygulanması ancak tedvin yolu ile tâyin ve tasrih edilmek icabetmektedir. Şimdiye kadar bu kabil mühendislerin de 18 inci maddeden istifade etmelerine dair bir kanun veya karara tesadüf edilememiş olduğundan bu zümre mühendislere ek görev verilmesine imkân yoktur. Bunlara ikinci bir vazife ancak vekâlet suretiyle verilebilir.

Silâh altında olanların ek vazife aylıkları: Hazerde muvazzaflık hizmeti haricinde talim ve manevra münase-

betiyle silâh altına alınanlar ile seferberlikte muvazzaflık hizmeti haricinde silâh altına alınanlara ek vazifelerine ait aylıkların verilmeyeceği 4161 sayılı kanuna ait izahnamede gösterilmiştir. Bu itibarla talim ve manevra münasebetiyle silâh altına alınan öğretmenlere gerek ilâveten verilecek iki ek vazife ve gerek biri idari ve diğeri öğretmenlik olmak üzere verilecek iki ek vazife için aylık verilmez. İzahname- de verilen izahatın (Bu husus bu kanunun Büyük Millet Meclisi'nde müzakeresi sırasında vaki bir suale Bütçe ve Maliye encümenleri reisleri tarafından verilen cevap ve izahattan da sarih olarak anlatılmaktadır. Zira bu maddenin izahı sırasında «Hazerde ve seferde askere alınanların mezun addedildikleri vazife aslî vazifedir, munzam vazife değildir.» şeklinde yapılan beyan bu noktayı tebarüz ettirmektedir.) denilmektedir.

Bu itibarla yukarıda sayılan ek vazifelere ait aylıkların silâh altında bulunulduğu müddetçe verilmemesi lâzımgelir. Tabii bu kaide diğerk meslek erbabının ek vazifeleri hakkında da caridir.

TERCÜMELER:

SOVYET RUSYA'NIN DEVLET VE İDARE SİSTEMİ ⁽¹⁾

Yazan:
William Bennet MUNRO
 Kaliforniya Teknoloji Enstitüsünde
 Tarih ve İdare İlmi Profesörü

İngilizceden çeviren:
Vecihi TÖNÜK
 Tetkik Müşaviri

Halk hürriyetinden isteyerek asla vazgeçmez; ancak bazı hilelerle., desiselerle ondan mahrum edilir. — Edmond Burke.

BİR MİLLET OLARAK RUSYA

İyi tahsil ve terbiye görmüş Amerika'lılar bile Rusya hakkında yanlış düşüncelere sahiptirler. Bunlar Rusya'yı» İngiltere, Fransa İtalya gibi tek bir millet zannederler. Rusya haritada Kuzey Asya'ya göre doğuya, ve Kuzey Avrupa'ya göre batıya doğru yayılıp uzanan geniş bir ülke olarak görünmektedir: 8,000,000 mil terbiinde ve hemen hemen Birleşik Devletler'in üç misli büyüklüktedir işte bütün bu geniş ülke Sovyet Rusya diye anılır. Bu Amerika'lılar, 170,000,000 Rusyalı'nın başkenti Moskova olan tek bir hükümetin idaresi altında ve bu geniş ülkenin üze rinde yaşadıklarını kitaplarda okumuşlardır. Bu itibarla onların Birleşik Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri'ni, Birleşik Amerika Devletleri gibi tek ve birleşik (vahidî) bir memleket zannetmeleri tabiidir.

Fakat Rusya bu anlamda bir ulus değildir. Rusya çeşitli ve değişik ülkeler ve ırklardan mürekkeptir. Birinci Dünya Harbi'nden önce Rusya; Ruslar, Polonyalılar, Yahudiler. Finler, Letonyalılar, Türkler, Tatarlar ve Moğollar gibi birbirinden ayrı milletlerle meskûn ve en az 10 ayrı

¹ W. B. Munro; The governments of Europe Newyork 1939, 3 üncü basılış, ikinci tiraj, sahife: 732-776.

bölgeden tereküp etmekte idi. Birincisi asıl Rusya ki Baltık eyaletlerinden Ural Dağları'na ve Şimal Kutbu'ndan Karadeniz'e kadar uzanmaktadır. Bu geniş bölge hemen hemen tamamıyla Ruslarla meskündür. Bu bölgenin kuzey - batı, batı ve güney - batısında muhtelif dil ve dinlere mensup milletlerle meskûn Finlandiya Letonya, Litvanya, ve Rusya Polonyası bulunmaktadır. Güney - doğu, doğu ve güneyinde Kafkasya Orta Asya, ve Sibiryaya vardır. Buralardaki halk dahi yalnız dil ve din bakımından değil, ırk itibariyle de diğer bölgeler halkından farklıdır. Böylece Rusya yeryüzünün yedide birini işgal eden büyük bir semender (Salamander — karada ve denizde yaşayan büyük bir hayvan) gibiydi ve fakat her parçası da birbirine bitişikti. Harp sonrası barış andlaşmalarının sonucu olarak bu ülkenin bazı parçaları kaybedildi; fakat yine büyük bir kısmı bugün Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri Birliği diye bilinen devletin sınırları içinde kaldı.

Eski İmparatorluk Nasıl Vücut Bulmuştu?

Eski Rus İmparatorluğu ilhak suretiyle meydana gelmişti. Bu devletin büyümesinin ilk devirleri Birleşik Devletler'inkine benzer. Tacirler ve sömürgeciler sınırları aşıp içeri girmişler ve yerli kabilelerle temasa gelip onlara hulul etmişler ve bu suretle bu yerleri yutmuşlardır. Fakat Rus Devleti'nin bu genişlemesinin son merhalesi daha çok Roma İmparatorluğu na benzemektedir. Bu da onun gibi kılıç kullanmak ve kan dökmekle olmuştur. Harp ve fetih imparatorluğun esaslı hususiyetlerindendi Arazi ilhakları Roma İmparatorluğu'nda olduğu gibi merhametsizce yapılmıştı. Fakat Rus Çarları Roma İmparatorları gibi teşkilâtçı ve idareci değildiler. Çarlar, Avrupalı olmaktan ziyade Asyalı ve Roma tarzında olmaktan ziyade Bizans tarzında bir medeniyet kurmuşlardır. Bu kısmen 13 üncü asırda Rusya'nın Tatarların hâkimiyeti altında kalmasından ve kısmen de 16 ve 17 nci yüzyıllarda Bizanslılar'ın siyasi ve dinî inanışlarının tesiri altında kalmış olmalarından ileri

gelmiştir. Büyük Petro'nun zamanı saltanatına kadar (1689 -1725) Rusya küçük ölçüde bile Avrupa medeniyetinin tesiri altında kalmamıştır. Çar Petro devletini Avrupalılaştırmakla iyi bir iş yapmış oldu, fakat bu Avrupalılaştırma ince bir yaldızdan ibaret kalmıştı.

XIX UNCU YÜZYILDA RUSYA

Bununla beraber Rusya XVIII ve XIX uncu yüzyıllarda Avrupa diplomasisinde mühim bir rol oynamakta, idi. Fransız Devrimi'nin akisleri büyük Rus steplerine kadar nüfuz etmişti; fakat Napoleon iktidarının zirvesine çıkınca toplarının sesini buralarda da duyurmuştur. Her tarih okuyan Büyük Korsikalı'nın Moskova üzerine yürüyüşünü ve karlar arasından ricatini, mağrur ve azametli cüret ve cesaretinin yıkıldığını da okumuştur. Ruslar Napoleon'u yere sermek talihine erdiler. Napoleon'un sönen talih yıldızı ile beraber Fransa'nın askerî kuvvet ve kudreti de mahvoldu. Böylece Waterloo zaferi imkân dâhiline girdi, Rusya Fransa'ya galebe çalabildi; fakat kendisi zaferin neticelerinden faydalanamadı.

RUSYA'NIN SİYASİ İNKİŞAFI

Ülkenin genişliği ve bu çok geniş ülkede oturan ırkların tenevvüü, halkın cehaleti, okuryazar olmaması, militarizm, iptidai köy hayatı, ve şark gelenekleri Rusya'da mutlâkiyet idaresinin tutunmasına ve inkişafına yardım etti. Böylece müstebit bir hale gelen hükümet öylece de kaldı. Zaman zaman çarların halkçı bir hükümete doğru muhtelif hareketlerde buldukları olduysa da bunlar öyle büyük mâna ifade etmez. Hükümdarlar erk ve yetkinin esasını halkın temsilcilerine bırakmak niyetinde değildiler. 1848 yılında Batı Avrupa üzerine çullanan demokrasi dalgası Fransa'da, İtalya'da, Prusya'da yeni anayasalar yapılmasını intaç etti; hattâ Avusturya'yı bile bazı siyasi düzeltmelere zorladı. Fakat Rusya'da hiç bir tesiri görülmedi.

II NCİ ALEKSANDR VE KÖLELİĞİN

İLGASI (1859 - 1866)

Birkaç sene sonra, 1861 de, Çar İkinci Aleksandr Rusya'da köleliği ilga ve köylülerin içtimai vaziyetlerini ıslah etti; fakat arazi sahiplerinin nüfuzunu kırmak mümkün olamadığından halkın hükümet işlerinin yürütülmesine iştiraki sağlanamadı. Bununla beraber Aleksandr II. bir dereceye kadar il ve ilçelerde kendi kendini idare usulünü kurabildi Buralarda halka iki dereceli seçim yolu ile, mahallî vergi ve resimler tarh ve cibayet etmek hakkını kullanacak, yollar, köprüler, okullar, kamusal sağlık, umumî binalar ve yoksullara yardım gibi işlere taallük eden hususları düzenliyecek mahallî meclislere üye seçmek izni verildi. Çar kentlerde uray kurulları kurulmasına ve illerdeki kurulların yaptıkları işlere benzer işlerin şehirlerde bu kurullar tarafından yapılmasına müsaade etti.

HÜRRİYET LEHİNDE HAREKETLER

(1866 — 1905)

Bu mahallî kurullar, hemen bütün imparatorlukta siyasi ıslahat yapmayı amaçlayan ahrarane hareketlere koyuldular. Bunlar dilek ve iddialarını bir anayasa tanzimini ve bir millet meclisinin hemen toplantıya çağrılmasını isteyecek kadar ileri götürdüler. Fakat bu hürriyet lehindeki hareketler 19 uncu yüzyılın sonlarına kadar öyle fazlaca terakki gösteremedi. Liberalizm'e Çarın tarafındakilerin otokratik mahfillerinde ihtilâl ile müteradif bir nazarla bakılıyordu. İmparatorluğun resmî makamları anayasa ve millet meclisi kelimelerinden o kadar ürküyorlardı ki bu kelimeleri gazetelerden çıkarmak gibi gülünçlüklerin son derecesine varıyorlardı ⁽¹⁾ . Kari Marks ve müritlerinin ders ve öğütleri birçok genç liberalleri sosyalizm'e çevirdiler. Ve sosyal demokratik partisi için üye yazdılar.

¹ Sergius A. Korff Autocracy and Revolution in Russia. Newyork, 1923, Page, 7-8.

JAPONLARLA HARP

Böylece vaziyet Rusya'yı Japonlar la 1904-1905 harbine tutuşmağa kadar sürükledi. Rusya karada ve denizde hezimete uğradı. Bu millî zillet halk arasında öyle bir kin ve infial doğurdu ki hükümet korktu. Gördükleri tazyika rağmen sosyal demokratların adedi Rusya'da çok arttı ve açık bir hal aldı. Karışıklığın bilhassa sanayi işçileri arasında kızışmak istidadı göstermesi şimdi devlet makamlarının her zamankinden daha çok canını sıkıyordu. Köylerde köylüler arazi sahiplerinin arazilerini zapt ve konaklarını yağma etmeğe başlamışlardı. Memleketin birçok yerlerinde sıkıyönetim ilân edildi, büyük şehirlerde üniversite öğrencileri (irdemenler) ayaklanıp karışıklık çıkarmağa başlamışlar ve bu sebeple üniversiteler kapatılmıştı. Bu geniş ölçüdeki ciddi karışıklıklar eski tazyik ve zecr siyasetinin değiştirilmesi zaruretini açıkça ortaya koymuştu. Böylece çarlık hükümeti bizzat kendisinin varlığını muhafaza ve idame ettirebilmek ve halkın yaygara ve şamatasını başka tarafa çekmek için millî bir meclis toplamağa karar verdi

1905 ANAYASASI

İşte bunun içindir ki 1905 yılında Çar bir seri emirnameler çıkarmak suretiyle milletine bir anayasa sağlamak istiyordu. Hakikatta bu emirnameler otokratik sistemi ortadan kaldırmıyordu; bilâkis bunlar imparatorun en üstün bir icra âmiri olduğunu kabul ve her türlü yasama erki üzerinde mutlak bir veto hakkı bulunduğunu da teyit ediyordu. Bu emir ve kararnameler imparatorun Bakanlarının yalnız kendisine karşı sorumlu bulunduğunu açıklıyordu. Öbür yandan bu kararnameler iki meclisten müteşekkil bir millî meclis toplanması hakkında hükümler ihtiva ediyordu. Bu parlâmento bilhassa yüksek bir meclis (İmparatorluk Şûrası) ile bir halk meclisinden (Duma) tereküp edecekti. İmparatorluk Şûrası üyelerinin yarısı imparator tarafından tâyin edilecek, diğfer yarısı ise il kurulları, üniversi-

teler, kilise, ticaret odaları, asılzadegân ve arazi sahipleri tarafından 9 sene için seçileceklerdi. Üyelik 40 yaşını doldurmuş ve yüksek tahsil görmüş olanlara hasredilmişti. Duma'nın üyeleri ise yalnız erkek seçmenler tarafından seçilmiş bulunan ilçe kurullarınca (Zemstvos) seçilecekti. Bu mecliste hükümet şekline, askerî ve haricî işlere ait müzakere ve münakaşalar yapılmaması ve sadece genel kanunlar hakkında rey ve muvafakatinin alınması kararlaştırılmıştı.

Kâğıt üzerinde bu iyi bir başlangıç gibi görünüyordu. Bu, hiç olmazsa Rusya'yı 1905 te İngiltere'nin Magna Carta — Büyük Ferman ile 1215 te ulaştığı noktaya getiriyordu. Fakat iki sebep yüzünden bu hareket yeni bir devrin başlangıcı olamamıştır: Birincisi, Rus halkı verilen hakkı itidal ile kullanmayı bilmiyordu; İkincisi ne çar, ne de çarın Bakanları bu yeni siyasi usulü iyi niyetle kabul ve tatbik etmiyorlardı.

Bu yeni usul altında seçilmiş olan halk meclisleri (Duma'lar) çok liberal ve radikalleri sinesinde toplamış bulunuyordu. Bunlardan bazıları açıktan açığa Rus Parlamentosu'nun vazifesinin kanunlar yapmaktan ibaret bulunmadığını ve fakat bir devrimi çabuklaştırmak olduğunu beyan ediyorlardı; ilk iki Duma feshedilmiş ve 1907 de Çarın bir emirnamesiyle oy hakkı tahdit olunmuştu. Bundan sonra parlamento halkın mümessili olmaktan çıkmış ve vazifesi az çok istişarî bir mahiyetten ibaret kalmıştı.

BİRİNCİ CİHAN HARBİNDE RUSYA

Rusya birinci dünya harbine girdiği vakit işte vaziyet bu merkezdeydi. Duma içtima halinde ve fakat işlerin yürütülmesinde hiç bir tesir yapabilecek vaziyette değildi. Bununla beraber hükümetin düzensizliği ve herkesi şaşırtaan yetkisizliği çabucak halk arasındaki kızgınlığı körükledi. Fena teçhiz edilmiş ordular harb meydanlarına boğazlanmak için gönderiliyordu. Sivil halkın beslenmesi için alınmış olan tedbirler muvaffak olmamış, şehirlerdeki halk aç

kalmış, büyük gıda stokları Almanya ve Avusturya'ya kaçırılmış idi. Halkın duyduğu kinin baskısı altında Duma mütecaviz bir vaziyet almıştı. Duma üyeleri hükümetin ehliyetsizliğine hücum etmeğe başladılar. Bu bağımsızlık gösterilerinden cesaret alan işçiler şehirlerde atılmalıya ve grev yapmağa başladılar. Bunun üzerine hükümet emirnameler çıkararak Duma üyelerinin memleket içerilerine giderek işçilere grevlere son vermeleri tavsiyesinde bulunmalarını sağlamak istedi. Duma dağılmayı reddetti, işçiler hükümetin emirlerini dinlemediler. Devrim göklerden inen ışık hüzmeleri gibi seyrini takip etti.

MART 1917 DEVRİMİ

Mart 1917 devrimi Birleşik Devletlerin müttefikler yanında harbe girmesinden hemen biraz evvel Petrograd'da başladı. Bu devrim de her devrim gibi başladı. Grevci işçiler ve Petrograd'ın aç halkı yiyecek isteyerek sokaklara döküldüler. Hükümet, kalabalığı, Petrograd garnizonundan asker sevk ederek dağıtmaya çalıştıysa da askerler ateş emrini dinlemediler. Sokakları dolduran halk yığınına katıldılar. 1789 Parisli'leri gibi kargaşalık çıkararak Rusya'nın Bastili diye tanınan St. Peter ve St. Paul kalesine hücum ettiler ve mahpusları serbest bıraktılar. Duma üyelerinden bazıları bir komite teşkil ve yeni bir Bakan tâyin ederek vaziyete hâkim oldular. Muvakkat bir hükümet kurarak yeni bir anayasa tanzimini vâdettiler. Bu buhranlı anlarda Çar bir kararname çıkararak tahttan feragate zorlandı ve ailesi efradiyle beraber hapsedildi.

Devrimin ikinci safhası:

İşçilerin temsilcileri geçici bir hükümet kurmakla beraber aynı zamanda Petrograd'da asker ve işçilerin salgınlarından (murahas) mürekkep bir de sovyet teşkil etmişlerdi ki, bu sovyetin hiç bir sarih yetkisi olmadığı halde hükümete ait erk ve yetkileri kullanmaya başlamıştı. Bu sovyet ile muvakkat hükümet arasında noktai nazar ihti-

lâfları vardı ve ekseriya birbirine zıt emirnameler çıkarıyorlardı. Sovyet çıkardığı ve geçici hükümeti de kabul etmeğe zorladığı bir seri emirnamelerle eski süel disiplin usulünü ortadan kaldırdı ve böylece ordunun mânevi kuvvetini kökünden sarstı. Bunu önlemek için muvakkat hükümetle sovyet birleşmeye çalıştılar; fakat bu birlikte gayretler umumi dağılmanın önüne geçilmesini sağlayamadı.

KASIM 1917 DEVRİMİ

Durum böyle gittikçe fenalaşmakta iken Bolşevikler (1) diye tanınan sosyal demokratların bir kolu sovyet işlerinin düzenlenmesi işinde kendisine büyük bir pay ayırdı ve devriminin siyasi olduğu kadar iktisadi olması lâzım geldiğini ileri sürdü ve bunda ısrar etti. Köylülerin arazi sahiplerini kovarak toprağı kendilerine mal etmeleri ve işçilerin de fabrikalara el koymaları gibi olaylar da bu dilekleri desteklemiş bulunuyordu. Bu Bolşevikler Rus halkını hattâ sevilen ve sayılan bir azınlığını bile teşkil etmiyordu. Fakat onların belli ve kesin programları vardı ve askerlerle işçiler tarafından da anlaşılıp benimseniyordu. Çabucak barışa kavuşmak ve işçilerin diktatörlüğüne dayanan bir idare kurmak bunların amaçlarıydı. Fazla olarak Nikolai Lenin ve Leon Troçki gibi Çarlık hükümeti tarafından sürgün edilip şimdi tekrar yurda dönmüş olan iki bolşeviğin şahsında muktedir enderlere de mâlik idiler. Bu önderler hemen Moskova, Petrograd ve diğer kentlerdeki sovyetleri kontrolleri altına almağa muvaffak oldular. Sonra ordunun yardımı ile muvakkat hükümeti kadro dışı ettiler.

RUSYA'NIN KOMÜNİST BİR DEVLET OLUŞU

Böylece Rusya devriminin ikinci safhası da tamam-

¹ Bolşevik kelimesi Rusçada çoğunluk demektir. Bunun aksı Menşevik'dir ki bu da azınlık demektir. Fakat bu sıralarda Bolşevik'ler Sosyal demokrat partisinin çoğunluğunu teşkil etmemekte idiler.

lanmış oluyordu. Artık şimdi bir sovyetler kongresi, başında Nikolai Lenin bulunan halk vekillerinden mürekkep bir meclis kurmuş bulunuyordu. Troçki de ordunun başına geçmişti. Bu yeni hükümet hemen müttefiklerinden ayrıldı ve Almanya ile ayrı barış görüşmelerine başladı. Barış andlaşması Rusya için utanılacak bir şeydi; fakat yem sovyet hükümeti yurdun iktisadi ve siyasi işlerinin başına geçmek ve serbest kalabilmek için bunu kabul etti. Aynı zamanda bir teviye emirnameler çıkararak özel mal edinmeyi ilga ve demiryollarının, bankaların, madenlerin, fabrikaların işçilik fayda ve yararına müsadere edildiğini ilân etti; Çar ve hanedan âzası öldürüldü, asilzadeler, arazi sahipleri, eski çarlık devrinin subayları ve aydınların çoğu ya Öldürüldü, ya zindana atıldı, yahut da sürgüne yollandı. Her yerde sınaî müesseselerin başına sovyet temsilcileri kondu ve ortodoks kilisesi kaldırıldı. Birkaç ay içinde bütün memleket komünist bir devlet haline tahavvül etmişti.

YABANCI MÜDAHALESİ

Bu kuvvetli ve eylemli adımlar Rusya'nın Viladivostok, Arkanjel, Murnmansk gibi iskelelerinde birçok harb malzemesi ve yiyecek, giyecek eşyası yığılmış olan Rusyanın sabık müttefiklerini korkuttu. Bunların muhafazası için müttefikler askerî kıtalar yolladılar ve bu limanlar hemen birden bolşevik aleyhtarı önderlerle doldu ve devrime karşı hareketler başladı. Bu hareketler yabancı istilâsı ve çarlık idaresinin ihyası gibi gösterilerek bolşeviklerin elinde Rus halkını birleştirmeye yaradı. Devrim aleyhtarı hareketler çabucak bastırıldı.

1918 SOVYET ANAYASASI

1918 yazında sovyetler kongresi Rus Sosyalist Birleşik Cumhuriyeti için bir anayasa kabul etti. Bu anayasa artık şimdi kendilerini açıkça komünist tesmiye eden bolşevik önderler tarafından hazırlanmıştı. Bu anayasa ne bu

maksatla seçilmiş kişiler tarafından tanzim edilmiş, ne de Rus ulusunun kabul ve tasvibine arz edilmişti. Fakat bu bir başlangıç ve hareket noktası olmuş ve beş sene sonra bütün Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri Birliği için yapılmış olan anayasaya örneklik yapmış idi ⁽¹⁾.

Bu son vesika ile ortaya konulan hükümet tarzı 1936 da tamamiyle yeni ve başka bir anayasa kabulüne kadar yürürlükte kaldı.

1923 ANAYASASI

1923 Anayasası ile Rusya yedi cumhuriyetten müteşekkil federal bir cumhuriyet haline gelmiş idi. Yüksek siyasi otorite ise Sovyetler Birliği Kongresi'nde temerküz ediyordu ⁽²⁾.

Bu kongre şehir Sovyetlerinin (yahut mahallî işçi kurullarının) her 25,000 işçi için bir temsilci ve köy Sovyetlerinin her 125,000 köylü için bir temsilci hesabıyla gönderdikleri salgıt (murahhas) lardan kuruluyordu. Her ne suretle olursa olsun eski çarlık idaresinde bulunmuş olanlar ile işverenler seçilmek hakkına mâlik değildiler.

Birlik kongresinin toplantısında yüksek yasama erki bir Merkezî Yürütüm Komitesine tevdi edilmekte ve bu komite de birçok işleri başarmak için bir başkan veya idare komitesi teşkil ve tâyin etmektedir. Yürütüm erki Bakanlara yahut Komiserler kuruluna devir ve intikal ettirilmektedir. Bu kurulun üyeleri zâhiren Merkezî Yürütüm Komitesi tarafından seçilmekte iseler de hakikatte Komünist

¹ Her ne kadar bu anayasa Ocak 1924'e kadar tasdik edilmemiş ise de yürürlüğe konmuş idi Bu anayasanın metnini W. E. Rappard tarafından neşredilmiş olan Source book on European governments (Avrupa devletleri hakkında kaynak kitap). Newyork, 1937, sahife: 88 - 106) da bulmak kabildir.

² Bu yedi kurucu cumhuriyetler Rusya, Beyaz Rusya, Ukrayna, Türkmen. Özbek, Tacik ve Kafkas cumhuriyetleri idi.

partisinin önderleri tarafından tâyin edilmektedir. Her komiser (Bakan), dışışleri, harbiye ve bahriye, dış ticaret, ulaştırma, iş, gıda ve maliye gibi belli idari bir kolun başında bulunmaktadır. Bu komiserler kurulunun emir ve kararnameleri Birliğe dâhil cumhuriyetleri bağlamaktadır.

BİRLİK HÜKÜMETİNİN YETKİLERİ

1923 Anayasası ile birlik orunlarına; dışışleri idare etmek ve andlaşmalar yapmak, harb ilân ve sulh akdetmek, dış ticareti tanzim ve hariçten istikraz etmek, imtiyaz vermek, demiryolları tesis, posta ve telgraf merkezleri kurmak, süel müesseseleri denetlemek, Birlik için yeknesak kredi ve para ve hattâ vergi sistemi vazetmek ve ölçü sistemini düzenlemek de dâhil olmak üzere geniş yetkiler verilmişti. Birliğin Kongresi, birliği kuran cumhuriyetlerce takip edilmek üzere medenî hukuka, ceza hukukuna, muhakeme usulüne, iş hukukuna ve okullara ait hususlarda genel prensipler koymak yetkisiyle de donatılmıştır.

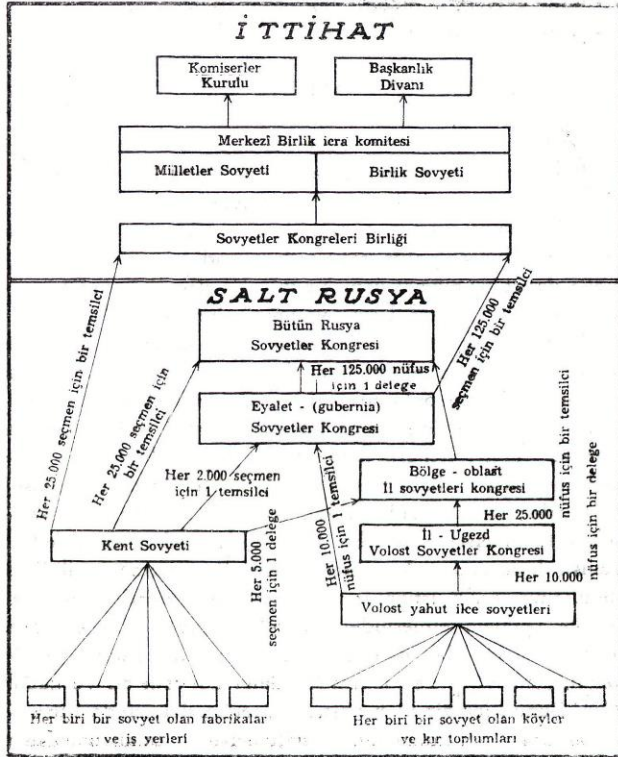
Nihayet birliğin orunlarına birliği teşkil eden cumhuriyetlerin herhangi bir kanun ve kararnamesinin anayasaya aykırılığı halinde bunları red ve iptal etmek yetkisi de verilmişti.

BİRLİĞİ KURAN YEDİ CUMHURİYETİN HÜKÜMETLERİ

Birliğin kurulmasıyla birliği kuran cumhuriyetlerin anayasaları ilga edilmemişti. Bu cumhuriyetlerin her biri kendine mahsus sovyet hükümet teşkilâtını muhafaza ediyordu. Zâhiren her cumhuriyet bağımsız idi; fakat hakikatte Moskova'daki Birlik hükümetinden gelen emirleri yerine getirmekten başka kendilerine pek az takdir hakkı ve hareket serbestliği kalıyordu. Bununla beraber Birlik Hükümeti'nce konan ve gösterilen genel siyaset esasları dâhilinde birliği teşkil eden cumhuriyetlerin hükümetleri eğitim.

kamusal sağlık, içtimai sigorta, adalet dağıtan mâdun mahkemeler kurmak ve ziraati teşvik gibi çeşitli mahallî işlerde yetkilerini ellerinde tutuyorlardı.

Aşağıdaki tabloya bir göz atalım. Bu tablo Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri Birliği Hükümeti ile Rusya Sosyalist Federal Sovyet Cumhuriyetleri' nin hükümetlerinin 1936 dan önceki yıllarda nasıl kurulduğunu göstermektedir. Bu tablo aynı zamanda daha aşağıdaki tablo ile karşılaştırılınca 1936 Stalin yeni Anayasası'nın kurduğu hükümet çatisının eskisine göre ne kadar farklı olduğunu da belirtmeğe

yarayacaktır. Bu eski tarzın açık görünüşü (bariz çehresi) onun karışık ve mürekkep olmasından ibarettir. Halk ile idare edenler arasında uzun ve dolambaçlı bir yol çizilmiş ve sorumluluk ortadan kaybolmuş idi. Köy seçmenleri kendi mahallî sovyetince ilçe sovyeti için temsilci seçmekte, bu da daha yüksek sovyetler için temsilci tâyin etmekte ve bu sonuncu ise tüm birliğin kongresine temsilci yollamaktadır. Birliğin kongresi ise bir merkezî icra komitesi kurmakta, komite de yüksek yürütüm orunlarını teşkil etmektedir. Kentlerdeki sanayi işçilerine ise sovyet sisteminin sadık ve sorumlu üyeleri oldukları kanaatiyle daha ehemmiyetli ve vasıtasız bir temsil hakkı verilmiştir.

TEMSİLİN DAYANDIĞI TEMELLER

1936 dan evvelki Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri hükümetinin göze çarpan taraflarından biri de yasama erkini haiz bulunan meclislerde halkın temsil edilmekte bulunması idi. İngiltere’de, Fransa’da ve Birleşik Amerika’da halk belli bir coğrafya sahasında kendi temsilcilerini seçmeğe davet olunuyor; yani bir ilin, bir ilçenin yahut bir seçim dairesinin seçmenlerine yasama erkini kullanacak meclisin üyeleri seçmek hakkı verilir; seçmenlerin meslek ve meşrebi ne olursa olsun buna bakılmaz, belli bir alanda oturanlar birlikte oylarını verirler. Böylece Birleşik Amerika’da bir kongre üyesi öyle bir ilçeyi temsil eder ki, orada çiftçiler, sanayi işçileri, madenciler, demiryolu işçileri, serbest meslekler erbabı vesaire gibi muhtelif sınıftan kimseler vardır; temsilci onların günlük çeşitli hayat hal ve şartlarına bakmaksızın tek bir halk kütlesi gibi temsil eder. Temsil hususunda Amerikan teorisi bir seçmenin ilgi ve bağlılığının onun iştiğal ettiği meslekten ziyade oturduğu yer ile taayyün etmesinden ibarettir. Başka bir deyimle coğrafi sisteme dayanan temsil usulü mahal, rabıta ve idrakini, sınıf alâka ve idrakinden daha kuvvetli ad ve kabul «der. Bunun içindir ki bir kongre, seçim dairesinde oturanlar arasında bir hukukçunun çiftçilerden, dükkâncılardan

daha çok temsilci olmasının neden daha münasip düşeceğini, ve seçim dairesi haricindeki çiftçi ve dükkâncıların seçilme ehliyetini haiz olmadığının sebebini anlatır.

Meslekî Temsil usulü neden tercih edildi?

Sovyet sistemi; temsilde meslekî bir esas aradı. Coğrafi sahaları esas tutan sistemden faydalandığı da doğrudur. Fakat bu sadece meslekî temsili tahakkuk ettirebilmek için münasip bir yol olarak kullanılmıştır. Muhtelif mesleklere mensup halk ayrı ayrı oylarını kullanmaktadırlar; madenciler bir grup halinde, demir sanayii işçileri diğer bir grup halinde, askerler üçüncü bir grup halinde, köylüler dördüncü bir grup halinde ve ilh... Her grup temsilcilerini kendi sınıflarından seçerler. Bir madenci yahut bir demir sanayii işçisi Birlik Kongresi'nde Kiyef'i yahut Odesa'yı veya Minsk'i, yahut da geldiği kenti temsil etmez; halkın belli bir sınıfını temsil eder. Bu usulün hayranlarına göre bu sovyet plânı daha önceleri tahakkukuna çalışılmış olan temsil usulünün en iyisini ortaya koymuştur. Zira bu plânda müşterek amaçları olan hakikî gruplar esas olarak alınmış ve mânâsız bir yığından başka bir şey olmıyan coğrafi alan ve bucaklar hiçe sayılmıştır.

Bu usulün lehindeki deliller

Nazariyat sahasında bu usulün pekâlâ lehinde söylenebilir. Gerçekten temsilde coğrafya esası nâkıstır. Çünkü sadece coğrafya alanını esas alan usul her seçmenin bir sınıf veya zümreye mensup olması vakıasını hesaba katmamaktadır, halbuki seçmenler sadece bir yerin sâkini değildirler, onlar aynı zamanda bir sınıf veya grubun üyesidirler de. Hattâ sınıf bağlılığı yer bağlılığından çok daha kuvvetli olabilir; hem öyledir de. İş adamları gündelikçiler, çiftçiler, serbest meslekler erbabı yalnız kendilerinin, iktisadi menfaatlerini düşünmezler; sosyal bağlılık (içtimai

rabita) ve dostluğu da nazara alırlar. Meşgaleleri ayrı olan seçmenler arasında sadece aynı ilde oturmakta olmaları sebebiyle esaslı bir alâka ve rabita bulunmayabilir. Aynı işle uğraşan insanların kamusal meselelerin hallinde aynı tarzda düşünecekleri hiç de iddia olunamaz. Bununla beraber bugünkü hayat şartları içinde coğrafya alanının sağlamasından umulan neticeyi almak için meslekî esasın daha iyi bir temel teşkil edebileceği pekâlâ iddia olunabilir.

Bu sistem aleyhindeki deliller

Fakat meseleye başka bir cihetten de bakmak lâzım değil midir? Siyasal erki muhtelif sınıfların maişetlerini temin ettikleri yollara göre dağıtmakla bütün halkın refah ve saadetini en iyi bir şekilde yükseltmek mümkün müdür? Sovyet devlet kuramı (nazariyesi) ve hükümet anlayışı bir insanın meşgalesinin umumi siyaset ve idare işlerinde onun vaziyetini tâyin etmeğe kâfi bulunduğu esasına dayanmaktadır. Fakat böyle yapılması teşvik edilecek midir? Biz Birleşik Amerika'da kişilerin her şeyden evvel Amerikan vatandaşları oldukları prensibinden hareket ederiz. Onların madenci, demir sanayii amelesi v. s. olmaları ikinci derecede gelir. Biz kişinin bütün bir ulusun saadeti içindeki menfaatini onun bir sınıf veya teşkilât içindeki menfaatinden üstün tutulmasını iltizam eden doktrini muhafaza etmeğe çalışmışızdır. Bu itibarla bir seçim dolayı seçmenleri bir kongre üyesi seçtikleri vakit eğer o gerçek bir kongre üyesi olmak vasıflarını haiz ise sadece seçim dolayını temsil etmez; onun bütün bir milleti temsil ettiği farzolunur ve böyle olduğu içindir ki, bunun karşılığı bütün Birleşik Devletler halkınca ödenir. Orta seviyeli kongre üyelerinin daima böyle düşünüp hareket etmediklerinden ve daha çok seçim dolaylarının işleriyle uğraştıklarından sık sık şikâyetler işitilmektedir. Eğer böyle olmasa da bir sınıf tarafından seçilmiş bulunsa temsil ettiği sınıfa hizmet ödeviyle bağlı olduğunu hissetmeyecek ve sadece bütün bir millete hizmet etmek görevinde bulunduğunu kendi kendisini zorlayabile-

cek midir? Meslekî temsil usulü de coğrafi seçim dolayî esası kadar temsilcinin ufkunu daraltmayacak mıdır?

Bu deneyin verdiği sonuçlar

Yeni anayasa meslekî temsile pek o kadar da muhtaç değildir. Çünkü kamusal oy (reyi âm) ve gizli oy verme usulüne tabi olmak şartıyla her idari alana seçimin zaman, mekân ve tarzına ait kuralları kendilerinin yapmasına izin verilmiştir. Birçok hallerde halk bu usule alışmış olduğu için oy verme ve seçim, coğrafi alan esasından ziyade iştiğal esasına göre cereyan etmektedir. Fakat serbest meslekler erbabı, dükkâncılar, aile kadınları gibi işçi olmıyanlar belli bir idari alanda oylarını vermektedirler. Meslekî temsil tarafıısı olanlar muhaliflerinin bu sistemin tatminkâr olmadığını ispat edemeyeceklerini ileri sürüyorlar; fakat buna artık uzun boylu lüzum ve ihtiyaç da kalmamıştır; Çünkü Rusya'da şimdi sınıf uyumsuzlukları ve meslekî menfaat ayrılıkları kalmamıştır. Bütün sınıflar, bütün partiler, bütün önderler tasfiye edilip de tek sınıf, tek parti, tek önder olunca artık temsilin herhangi bir esasa istinat ettirilmesinin bir önemi yoktur.

1936 STALİN ANAYASASI

Anayasayı gözden geçirerek ona yeni bir şekil vermek üzere 1935 yılında Komünist Partisinin Genel Sekreteri Jozef Stalin'in başkanlığı altında 31 üyeden mürekkep bir komisyon kuruldu. Bir seneden daha çok süren bir çalışmadan sonra bir taslak hazırlandı ve halkın tartışmasına arzolandu. Sonra 1936 yılının son haftalarında bu taslak Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri Birliği kongresinin onayına sunuldu ve bazı değişikliklerle ve oy birliğiyle kabul edildi. Bu anayasa halkın tasvibine arzedilmeden yürürlüğe girdi. Bir yazar son sahneyi şöyle anlatıyor: «Kongre son kabul oylarının toplanmasına kesin bir surette lüzum gör-

meyince üyeler bir neşe ve alkış tufanı kopardılar. 2016 murahhas İnternationale'in üç beytini bir bandonun iştirak ve yardımı olmaksızın berrak ve tok bir sesle söylemeğe başladılar. Aralık ayının 5 inci günü millî tatil günü ilân edildi ve bu tarih Anayasa Günü oldu (1).

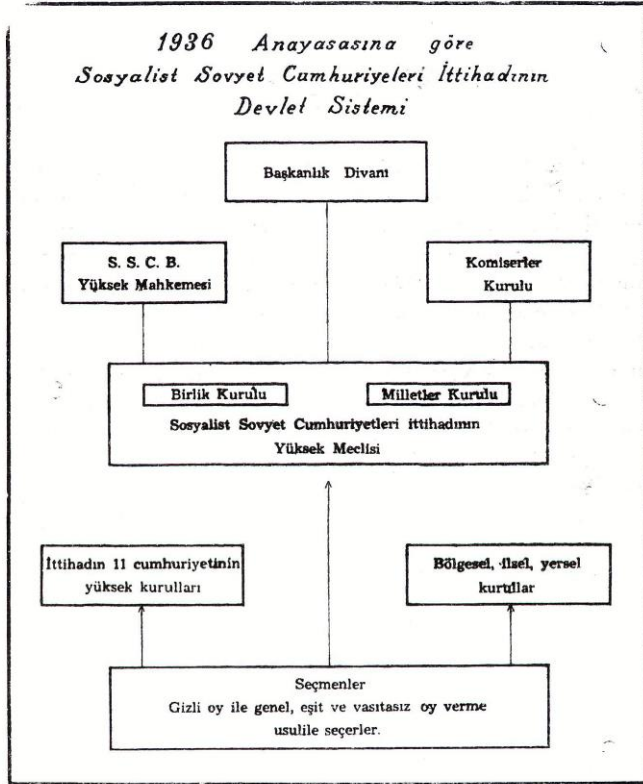
Bu Anayasa'nın amacı ve niteliği

Stalin Anayasası diye anılan bu 1936 Anayasası Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri Birliği'ni «bir sosyalist köylü ve işçi devleti» olarak ilân etmektedir. Bu anayasa aynı zamanda bu devletin eşit haklara mâlik Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri'nin istiyerek birleşmelerinden kurulduğunu da beyan etmektedir. Şimdi devleti kuran bu cumhuriyetler yedi yerine on birdir. Bu artış iki yeni cumhuriyet (Kazak, Kırgız) kurulmasının ve Kafkasya'nın üç cumhuriyete (Ermenistan, Azerbaycan, ve Gürcistan) bölünmesinin neticesidir. Dışişleri, millî savunma, birliğe yeni cumhuriyetler kabulü, dış ticaret, millî ekonomi, vergi ve gelirler, bankaların idaresi, sınaî ve ziraî müesseseler, bütün birlik ölçüsündeki teşebbüsler, ulaştırma işleri, para ve itibar, İçtimaî sigorta, kamu borçları, vatandaşlık, adalet teşkilâtı ve muhakeme usulü, ceza ve medenî hukuk, kamu sağlığı ve kamu eğitimi sahasında bütün birliğe şâmil esaslar konması için Birlik Hükümetine yetki verilmiş bulunmaktadır. Birlik Hükümeti'ne birliği teşkil eden cumhuriyetlerin anayasalarının birlik anayasasına uygunluğunu sağlamak yetkisi de verilmiştir. Ve birliğe dahil cumhuriyetlerin kanunlarıyla birliğe ait kanunlar arasında bir çatışma olduğu takdirde bu sonuncusuna üstünlük verilir. Anayasa Yüksek Kurul'un yani Birlik Parlamentosu'nun (Verkhovny Soviet) her iki meclisin üçte iki çoğunluğu ile değiştirilebilir.

1) Anna L. Strang; The New Soviet constitution. Newyork. 1937. S: 64.

YÜKSEK KURUL

Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri Birliği'nde yasama erki yeni anayasa ile iki meclisten mürekkep olan yüksek bir kurula tevdi olunmuştur. Bu kurul eski anayasanın kurmuş olduğu Rus sovyetleri kongresinin yerine geçmiştir. Bu yüksek kurulun iki meclisi; Birlik Kurulu ve Milletler Kurulu diye anılmaktadır. Birlik Kurulu seçim dairelerindeki halk tarafından her 300 bin nüfus için bir tane olmak üzere seçilen temsilcilerden teşekkül etmektedir. Milletler Ku-

rule da belli seçim dairelerinde halk tarafından seçilmekle beraber üyeler birliğe dahil muhtelif cumhuriyetler ile mevcut diğer siyasi üniteler arasında belli bir esas dairesinde dağıtılmaktadır. (Meselâ nüfuslarına bakılmaksızın her cumhuriyet için 25 er üye). Bütün seçimler gizli ve genel oy (reyi âm) usulile yapılmaktadır. Suçlular ve aklı muvazenesi noksan olanlar hariç olmak üzere 18 yaşına girmiş bulunan vatandaşlar seçime iştirak etmek salâhiyetine mâliktirler. Her iki mecliste de hemen hemen aynı miktarda üye vardır. Ve yasama teşebbüsünü almak hususunda eşit hakka sahiptir.

BU MECLİSLERİN ÇALIŞMA VE GÖRÜŞME USULLERİ

Bir kanunun yürürlüğe konması için her iki meclisin de kabul etmiş olması gereklidir. Bazı memleketlerde olduğu gibi malî kanunlarla diğer yasama tasarıları arasında bir ayrılık yapılmamıştır. İki meclis arasında bir ayrışma olduğu takdirde bu ihtilâf Birleşik Devletler'de olduğu gibi, her iki meclisten seçilmiş temsilcilerden kurulan bir komite tarafından çözülür. Eğer bu komite bir çözüm çaresi bulup bir sonuca varamazsa veya komitenin kararı meclislerden herhangi biri tarafından tatmin edici görülmez ise mesele her mecliste yeniden görüşülür. En son çare olarak Başkanlık Divanı, meclisleri dağıtır ve dâvayı çözmek için genel seçim yapılmasını emreder ⁽¹⁾. Meclislerin toplanma ve dağılma zamanları aynıdır. Meclislerin çoğunluğu ile bir kanun tasarısı kanun halini alabilir ve üçte iki çoğunlukla da anayasa değiştirilebilir.

¹ Yeni Anayasa'nın kabulünden önce yapılan tartışmalarda Milletler Kurulu'nun aradan çıkarılarak tek meclisli bir usul kabul olunması ileri sürülmüş idi. Fakat Stalin 1787 Amerikan Anayasası'nın görüşülmesi sırasında Senato'da devletlerin eşit olarak temsili lüzumu hakkında ileri sürülen delillere dayanarak bu önergeyi başarı ile reddetti.

BAŞKANLIK DİVANI

Yüksek Kurul toplantı halinde bulunmadığı zamanlarda bir (Başkanlık Divanı) (kurulca seçilmiş bulunan 37 üyeden mürekkep sürekli bir komite) onun yetkileriyle donatılmıştır. Bu komite gerçekten bir yasama kuruludur. Yüksek Kurul, hükümetin raporlarını tetkik ve yaptığı tasarrufları tasdikten başka belki bir şey yapmamaktadır. Başkanlık divanına anayasa ile birçok özel yetkiler de verilmiş bulunmaktadır. Meselâ: af, nişan vermek, soruşturma komisyonları teşkili, ordu kuvvetlerinin başına yüksek komutanlar tâyin ve azli, umumî ve kısmî seferberlik ilânı ve eğer Yüksek Kurul toplantı halinde değilse harb ilânı, andlaşmaları onaylamak ve kanunları yorumlamak (45 - 54 üncü maddeler) gibi yetki ve görevleri vardır.

HALK KOMİSERLERİ KURULU

Anayasa, Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri Birliği'nin yüksek yürütüm erkini Halk Komiserleri Kurulu'na tevdi etmiş olduğu gibi 37 üyeden mürekkep Başkanlık Divanı (Presidium) da bu müddet zarfında Sovyet ittifadının yasama organı olarak kendi görevini başarır. Halk Komiserleri Kurulu, Yüksek Kurul'un (Supreme Council) her iki meclisinin birlikte toplanması ile seçilen komiserlerden yâni Bakanlardan tereküp edip hemen hemen diğer hükümet sistemlerinde kabine denilen teşekküle tekabül ve tenazur eder. Fakat bu seçim hakikatte Komünist partisinin siyasi bürosu (Polit bürosu) tarafından verilen kararın sadece tasdikinden ibarettir. Böylece kabine sorumluluğu esası konmuştur. Anayasa hükümlerine göre Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri Birliği Halk Komiserleri Kurulu, Yüksek Kurul'a karşı sorumludur. Fakat gerçek sorumluluk Partiyeye karşıdır.

KOMİSERLİKLER (BAKANLIKLAR)

Halk Komiserleri Kurulu, iki çeşit komiserlik ihtiva

etmektedir. Birisi bütün Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri Birliđi'ne Őamil görevi olan ve birliđi kuran 11 cumhuriyette eŐi bulunmayan komiserliklerdir. Bu komiserlikler Millî Savunma, DıŐıŐleri, DıŐıticaret, Demiryolları, Su, UlaŐtırma (Posta, telgraf, v. s.) ve Ađır Sanayi Bakanlıklarından ibarettir. Bu komiserliklere tekabül ve tenazur eden komiserlikler, birliđi kuran on bir cumhuriyetin hić birinde mevcut deđildir. Zira bu cumhuriyetlerin hić biri bu hususlarda hić bir yetkiye sahip bulunmamaktadırlar. Halk Komiserleri Kurulu bunlardan baŐka 11 cumhuriyetin her birinde eŐi ve emsali olan komiserlikleri de muhtevidir. Bunlar da tarım, basım, maliye, hafif sanayi, ićticaret, adalet, sađlık ve sosyal yardım ve diđer mahallî mahiyetteki iŐler ki, bu hususlarda her cumhuriyet bazı yetkilere sahiptirler. Bu Bakanlıkların görev ve ödevleri bu alanlardaki idari faaliyetleri bütün birliđe Őamil olacak tarzda düzenlemek iŐiyle uđraŐmaktan ibarettir.

MERKEZ İLE MAHALLÎ İDARE ORUNLARININ İLİŐİKLERİ

Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri Birliđi Anayasa'sı Birlik Bakanlıklarının kendi görev ve yetki alanlarına dâhil iŐleri doğrudan doğruya veya tâyin edecekleri kendilerine bağlı memurlar marifetiyle idare etmeleri hakkında hükümleri ihtiva etmektedir. Fakat Birliđe dâhil her ayrı cumhuriyet komiserlikleri kendi idari görevlerini aynı većhile Birliđi kuran cumhuriyetlerdeki komiserlikler vasıtasıyla baŐarırlar. Bu komiserler her halde bu cumhuriyetlerin kendi orunlarınca tâyin olunurlar. Bir baŐka deyimle idari faaliyetlerin denetlenmesi merkezileŐtirilmiŐ, fakat idari iŐlerin yapılması geniŐ lćde ademi merkezileŐtirilmiŐtir. İŐlerin yolunda yürümesi ićin Birlik komiserliklerinin her cumhuriyet baŐkentinde bir temsilci bulundurması ve her cumhuriyetin de Moskova'ya bir temsilci göndermesi hakkında hüküm mevcuttur. Moskova'da bulunacak bu temsilcilerin

kendi cumhuriyetlerine ait işlerin müzakeresinde Birlik Halk Komiserleri Kurulu'na dâhil olmaya hakları vardır.

Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri Halk Komiserleri Kurulu üyelerinin her birinin müteaddit müşavirleri vardır. Bundan başka hususi istişare heyetleri vardır; hattâ bazı istişare heyetleri istişare görevi üstünde diğer yetkileri de haizdirler. Bunların başlıcaları; İç ve Savunma Kurulu, Devlet Plânlaştırma Komisyonu, Yüksek Öğretim Komitesi, Sanatlar Komitesidir. Bu kurullardan birincisine millî savunmanın ekonomik cephelerini kuvvetlendirmek için genel plânlar tanzimi, İkincisine muhtelif cumhuriyetlerin plânlı ekonomisini birliğin ekonomisiyle düzenlemek işi tevdi olunmuştur. Fakat bunlardan hiç biri plânlarını icra mevkiine koymak yetkisiyle cihazlandırılmamıştır. Bütün plânların icra mevkiine konması yetkisi Halk Komiserleri Kurulu'na veya Komiserliklere verilmiştir.

Anayasa'da Bir Sovyetler Birliği Başkanlığı Hakkında Hüküm Mevcut Değildir.

1936 Anayasası'nda Sovyetler Birliği için bir başkanlık derpiş edilmiş değildir. Birlik Halk Komiserleri Kurulunun başkanı vardır; fakat bu başkan herhangi bir mânada bir başbakan olmadığı gibi Birlik hükümetinin başı olmak sıfat ve unvanını da haiz değildir. Başka memleketlerde devlet reislerine ait olan merasim görevleri Rusya'da merkezî yürütüm komitesi başkanına tevdi olunmuştur. Hali hazırda bu mevkiî Mikael Kalinin işgal etmektedir. Fakat dünya onun sesini nadiren işitir. Yabancı devletlerin sefirleri Moskova'ya geldikleri vakit itimatnamelerini Başkanlık Divanının Reisine takdim ederler. Birliğin anayasası, birliği kuran cumhuriyetlerin bağımsız olduklarını söylemekte ise de bu cumhuriyetlerin hükümetleri nezdinde yabancı devletlerin diplomatik ajanları yoktur. Hattâ bu cumhuriyetlere istedikleri takdirde Birlikten ayrılmak hakkı da verilmiştir. Fakat bu ayrılabilmek hakkı hiç kimseye ayrılığı iltizam

ve müdafaa etmek hakkının verilmiş olması demek değildir. Böyle bir müdafaa hemen devrim aleyhtarlığı ile damgalanır ve bununla ilgili her kişinin çabucak hesabının görülmesiyle sonuçlanır.

RUSYA'DA BAKANLARIN SORUMLULUĞU ESASI VAR MİDİR?

Yeni Anayasa, Sovyet Rusya'da Bakanların sorumluluğu usulünü koymak suretiyle sorumlu hükümet esasını kurmuş mudur? Bu soruya ilmen verilecek karşılık evet, demekten ibarettir. Birliğin Halk Komiserleri Kurulu netice itibariyle bir Bakanlar Kurulu'dur. Bu kurulun üyeleri birlikte bir kabine gibi ve ferden de kabinenin birer üyesi gibi çalışırlar. Komiserler Yüksek Kurul tarafından tâyin edilmişlerdir ve bu kurula karşı sorumludurlar. Kâğıt üzerinde Bakanların sorumluluğu bahsinde Fransız Cumhuriyeti ile Sovyet Rusya arasında esaslı bir fark yoktur. Fakat fiiliyatta çok büyük ayrılıklar vardır. Sovyet komiserleri şimdi yasama kurulu tarafından seçilmemektedir. Komiserlerin seçilmesi Komünist Partisi nin siyasî bürosunun (Politbureau) eli altındadır, bu büro ise Parti Genel Sekreteri tarafından tâyin edilen komiserlerden teşekkül eder. Bu itibarla komiserler yasama kuruluna ve hattâ Başkanlık Divanına karşı bile sorumlu değildirler, fakat sadece ilmi mânada sorumludurlar. Bir komiserin sandalyesini muhafaza edebilmesi veya onu kaybetmesi parlâmento önderleri ile değil, parti liderleriyle anlaşmasına bağlıdır.

SOVYET ADLİYESİ

§. 1 — Adliyenin Genel Durumu;

Tek bir istisna ile Sovyet Rusya'daki bütün mahkemeler federal değil, devlet mahkemeleridir. Bu mahkemeler birliğin değil, birliği kuran cumhuriyetlerin yargı organlarıdır. Fakat bütün bu mahkemeler her cumhuriyette aynı tes-

kilât ve yetkilerle donatılmıştır. Rus siyasi düşünüş ve kavrayışı da adliyeye devletin ayrı bir kolu nazariyle bakmamakta ve diğer memleketlerde olduğu gibi yarı bağımsız bir vaziyete getirilmiş bulunmamaktadır. Adliye, bir maliye yahut ziraat komiserliği gibi idarenin bir parçasıdır. Adliyenin görevi de Bakanlıklar gibi devletin genel siyasetinin tahakkukuna yardım etmek ve bilhassa yeni İçtimaî düzeni dahilî düşmanların entrikalarına karşı korumaktan ibarettir. Mahkemeler bütün vatandaşların haklarını korumaya çalışırken vatandaşları devlete karşı korumak hususunda hiç bir görevleri yoktur. Zira Sovyet adalet anlayış ve kavrayışına göre vatandaşın böyle bir himayeye ihtiyacı olabileceği düşünülemez: Böyle bir ihtiyaç yalnız onun devletiyle kalb ve gönül birliğini kaybettiği vakit bahis mevzuu olabilir ki, bu takdirde de o devlete lâyük bir vatandaş değildir.

§. 2—Madun Mahkemeler:

Cumhuriyetlerin bazılarında mahkemeler üç dereceli dir. Birincisi halk mahkemeleridir. Bu mahkemelerden her ilçede (District) vardır. İlçe halkınca seçilen bir yargıç ile bir vatandaşlar listesinden ayrılan iki üyeden müteşekkildir. Bu liste bir komite marifetiyle mahallî sovyetlerce hazırlattırılır ve üyelik hizmetini görmek için seçilmiş bulunan bir kimsenin bir senede mütevali alt; günden fazla görev başında kalmasına lüzum gösterilmez. Yargıç ile iki üye arkadaşı; mahkeme önüne gelen dâvaları karara bağlamakta aynı yetkiyi haizdirler. Bu, adalet tevziinin tamamıyla işçilerin ellerinden alınmaması hususundaki Sovyet prensibine uygundur. Halkın adaletin tevziine iştirak ettirilmesi fikri Amerika Birleşik Devletleri'nde jüri usulünde teccüm ve tahakkuk ettirilmiştir; fakat jüri tarafından sorgu ve yargılama Rusya'da tutunamamıştır. Her ne kadar halk mahkemelerinin savcılar tarafından huzurlarına getirilmedikçe — ki mutad olarak getirilmemektedir — devlet aleyhine işlenmiş olan suçlarda görev ve yetkileri yoksa da Sovyet Rusya mahkemelerinde görülen dâvaların yüzde yetmiş halk mahkemelerinin huzuruna gelmektedir.

§. 3 — Bölge Mahkemeleri:

Halk mahkemelerinin üstünde bölge mahkemeleri vardır. Bu mahkemelerin yargıçları halk tarafından seçilmez; bölge sovyetleri tarafından seçilir. Yargıçların süresi beş yıldır. Bölge mahkemeleri halk mahkemelerine karşı istinaf merciidir; bundan başka devrim aleyhtarlığı hareketlerde devlet memurları aleyhine işlenen suçlarda da özel yargı yetkisini (aslî kaza salahiyetini) haizdir. Halk mahkemeleri ehemmiyetsiz uyuşmazlıklar ile küçük suçları rüyet etmekte, önemli suçlar ise bidadayeten bölge mahkemelerinin yetki çevresine girmektedir.

§. 4—Cumhuriyetlerin Yüksek Mahkemeleri:

Sovyetler Birliği'ni kuran on bir cumhuriyetten her birinin bir yüksek mahkemesi vardır. Fakat bunlar aynı tarz da teşkil edilmişlerdir. Yargıçlar beş yıl için ait olduğu cumhuriyetin yüksek kurulunca seçilirler. Fakat seçilecek yargıçların aşağı dereceli (mâdun) mahkemelerde hizmet etmiş olması lâzımdır. Bu yüksek mahkemeler, bölge mahkemelerinden çıkan kararlar aleyhindeki dâvaları istinafen tetkik ve hallederler, istisnaî ehemmiyeti haiz olup savcılar tarafından bu mahkemelerin huzuruna getirilen dâvalarda da aslî kazâ salahiyetini haiz bulunmaktadır.

§. 5 — Sovyetler Birliğinin Yüksek Mahkemesi

Nihayet, Sovyetler Birliğinin yüksek bir mahkemesi vardır. Bu mahkemenin yargıçları Yüksek Kurulca beş yıl için seçilirler. Anayasa bunların bağımsız olduklarını ve yalnız kanuna bağlı bulduklarını beyan etmektedir. Fakat bu yüksek mahkeme adli bağımsızlığı koruyacak bir teminata mazhar değildir; otuz üyesi vardır; ceza dairesi, hukuk dairesi, askerî işler dairesi diye üç daireye ayrılmıştır. Bu dairelerden her biri kendi yetki alanlarına giren işler hakkında her cumhuriyetin yüksek mahkemesinden birliğin mevzuatına aykırı olarak ısdar edilmiş bulunan kararlar aleyhindeki dâvaları istinaf yoluyla istima eder. Sovyetler Birliği yüksek Mahkemesi cumhuriyetler arasındaki uyuşmazlıkları çözer, Birlik hükümeti üyelerinin suçlandırılmaları halinde

bunların da yargılama yeridir. Kanunların anayasaya aykırılığı iddiası hallerinde istenildiği takdirde istişari mütalâa da verir; fakat birliğin kanunlarının anayasaya aykırılığım beyana salâhiyeti yoktur.

§. 6 — Özel Mahkemeler

Adli mahkemeler dışında çocuk mahkemeleri, arazi mahkemeleri, hakem mahkemeleri, askerî mahkemeler gibi özel mahkemeler de vardır. Özel bir halk mahkemesi iş hukukuna aykırı hareketleri yargılar. Süel mahkemelerin yetki alanlarına yalnız askerî şahısların yargılanması girmez: icabına göre sivillerin de yargılanması bazı defa bunların salâhiyetleri dahilindedir. Gerek nizami ve gerekse özel mahkemelerin muhakeme usulü ananevî inancalardan yoksundur. Sanığın yargılanmasının alenî olması şart değildir. Çünkü anayasa, böyle yapılmasına izin vermektedir ve bu sebeple, böyle de yapılmaktadır. Anayasa sanıklara savunma hakkı vermektedir; fakat devrim aleyhtarlığı suçu ile zan altında bulunanlara kendilerini müdafaa hakkı ya pek az veyahut da hiç verilmemektedir. Mahkemelerde jüri usulü de yoktur. Başka memleketlerde ağır bir suç telâkki edilmeyen suçlar — meselâ izinsiz Rusya'dan ayrılmaya teşebbüs, yabancı parası saklamak gibi — en ağır cezalara çarptırılmaktadır.

§. 7 — Savcılar

Sovyetler Birliği Başsavcısı yedi yıl için Yüksek Kurulca seçilmektedir. Anayasa kanunların gerçekten yürütülmesi ve uygulanması sorumluluğunu ona yükletmiştir. Birliğin memurlarının hareketlerini takibederek icabında Birlik Yüksek Mahkemesi huzuruna çıkarmak da savcının ödevleri arasındadır. Birliği kuran cumhuriyetlerde de başsavcılar vardır. Bunlar bölge ve ilçe savcılarını tâyin ederler. Herkesçe bilinen mânada avukatlar yoksa da, Sovyet Rusya'da sanık kimseler mahkemelerin nezareti altında teşkilâtlı müdafiler derneğinin üyeleri tarafından müdafaa olunmaktadır. Bu müdafiler kendilerine başvurulduğu vakit mahkemenin emri olmasa bile zanlıya yardımla mükelleftir.

TAŞRA İDARESİ

Taşra idaresinin kuruluş ve denetlenmesi her cumhuriyetin kendisine bırakılmıştır ve bu sebeple de Birliğin muhtelif parçalarında başka başkadır. Fakat bu ayrılık öyle büyük ve esaslı değildir. Kamuoyu ile seçilmiş idare kurulları olan ve bu kurullar tarafından idari işleri görmek için tâyin edilmiş komiserleri bulunan iller, ilçeler, şehirler ve köyler vardır. Bu komiserler Fransız valileri gibi iki yönden sorumludurlar: 1 — Kendilerini tâyin eden mahallî makamlara karşı; 2—Genel siyaseti idare eden yüksek makamlara karşı.

VATANDAŞLIK (Kamu) HAKLARI

Nihayet 1936 Anayasası geniş ve şümüllü bir haklar beyannamesidir. Bu haklar vesikası vatandaşlara çalışma hakkı, dinlenme hakkı, öğrenme hakkı, söz hürriyeti, basın hürriyeti, toplanma hürriyeti sağlamaktadır. Anayasa keyfi hapis ve tevkifi menetmekte ve ırk ve milliyet farkı gözetmeksizin bütün vatandaşlara eşitlik hakkı tanımaktadır. Mülkedinme hakkı müstesna olmak üzere, diğer herhangi bir anayasa da şahsi hürriyetlerin inancasile ancak bu kadar meşgul olmaktadır. Fakat fiiliyatta bu inancaların müessir olabilmesi için en küçük bir işaret bile yoktur. Basının, radyonun, tiyatroların, okulların sıkı bir surette denetlenmesi hiç gevşememiştir. İktidar mevkiindeki parti aleyhine yöneltilen her teşkilâtli muhalefet emaresi hâlâ merhametsiz bir tedhiş ile karşılanmaktadır. Ne kadar sempatik olursa olsun Anayasa ile Sovyet hayatının olayları arasındaki mübâyenet herhangi bir kimse tarafından kolaylıkla görülebilir.

ŞAHSÎ MÜLKEDİNME HAKKI

Mülkedinme hakkına taallûk eden yeni kaideler dikkate değer ve ilgi çekicidir. Rusya- geçen yirmi seneden beri, sosyalist bir ekonomi düzeni üzerine kurulmuştur. Bunun

içindir ki anayasa toplulaştırılmış mülkiyet ile, yâni devlet ve kooperatifler tarafından tasarruf edilen mülkiyet ile, vatandaşların ferden tasarruf ettikleri mülkiyeti ayırmaktadır. Arazi, suyolları, madenler, fabrikalar, demiryolları, ulaştırma araçları, bankalar gibi belli başlı istihsal ve inkisam âmilleri cemiyetleştirilmiş mülkiyete dâhildirler. Şimdi İzah edilecek olan artel sistemi adı altında teşkilâtlandırılmış bulunan kollektif çiftlikler gibi müşterek mülkiyet de buna dâhildir. Diğer taraftan çalışmanın karşılığı olan geliri, devlet bankalarına veya devlet tahvillerine yatırılmış olan tasarrufları, sahipleri tarafından işgal edilen meskenleri, şahsî otomobilleri, ev eşyasını da kanun şahsi mülkiyet şumulüne sokmuştur. Bir Rus vatandaşı geniş nisbette şahsi mülkedinebilir; fakat bunu yalnız kendi kullanması için edinebilir. Başkalarını istismar etmede kullanmak için mülkedinemez, yâni sanayi ve işte kullanmak için hususi sermaye toplayamaz. Şüphesiz, bütün bunlar hakikî Marksizmden uzaklaşan önemli birer adımdır. Fakat şahsi mülkedinme sosyalist bir ekonomi düzenile tamamen de bağdaşamaz değildir. Yeni anayasanın yapılan bu tefriki muhafaza etmiş olması kapitalizme bir dönüşü ifade etmez. Fakat bu tefrikin yapılışı, işin kolay olmadığını gösterir, Zira bu, Rusya'da yeni sınıfların tekrar doğduğunu ifade ve tazammun eder. Gerçekten bazılarının hiçbir serveti bulunmadığı halde, diğer bazılarını milyonlarca ruble değerinde şahsi servet yığmasına müsaade etmek sınıfsız bir cemiyete delâlet etmez. Anayasanın ve kanunların halkın bir kısmının diğerlerinden on misli daha çok kazanmasına müsaade ettiği ve köylü ve işçi yığınlarının havayıcı zaruriyetlerini temin edemez iken diğer bazılarının zarif elbiseler giyip otomobillere bindiği bir memlekette sınıf ayrılık ve düşmanlığının kaldırıldığına inanmak kolay mıdır? Komünist liderleri; «Demokratik memleketlerin işçilere temin ettikleri yegâne hürriyet aklıktan ölmek hürriyetidir » diye nutuk söylemeye düşkündürler. Bir kerre daha rakamlar Birleşik Devletler'de adam başına işçilerin istihlâk ettikleri yiyecek maddelerinin Rusya'dakinden çok daha fazla olduğunu göstermektedir.

HÜKÜMET VE PARTİ

1936 yılında Jozef Stalin, yeni anayasayı Birliğin Kongresine arzettiği vakit söylediği nutukta: «Siyasi şuura sahip en faal yurttaşlardan mürekkep olmakla övünen Komünist Partisinin üstün durumunda hiçbir değişiklik yapılmayacağına» kesin olarak teminat verdi. Komünist Partisi Rusya'da teşkilâtlı tek parti olarak kalmaktadır. Her ne kadar bütün nüfusu 170 milyon olan Rusya'da Komünist Partisinin üye sayısı iki milyondan daha az ise de, yeni anayasa rejimi altında diğer herhangi bir siyasi topluluğun seçimlerde aday öne sürmesine cevaz verilmemiştir. (Anayasa madde: 141). Anayasanın aday ileri sürmek imtiyazını kooperatiflere, gençlik ve kültür derneklerine, işçi halk kuruluşlarına da verdiği şüphesiz doğrudur; fakat bütün bunlar sıkı sıkıya komünist teşkilâtına bağlı ve onun denetimi altındadır.

PARTİ İLE HÜKÜMETİN MÜNASEBETLERİ

Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri Birliği'nde komünist partisinin bütün idare dallarına tamamile hâkim olduğunu başlangıçta açıkça kavramadıkça hiç kimse hükümetin bugünkü durumunu anlamayı ümit edemez. Komünist Partisi yalnız tanınmış tek parti olmakla kalmaz; aynı zamanda hükümetin siyasetine ait meselelerde bütün önemli kararları almak da onun meclislerine, komitelerine, memurlarına, bürolarına ve bilhassa şimdi açıklanacağı veçhile, Komünist Partisinin merkezî komitesine aittir. Böyle kararları parti almakta, hükümet ise sadece alınan kararları onaylamakta ve uygulamaktadır. Hükümetle parti bir ve birbirinden ayrılamaz bir bütün olduğundan bunların arasında bir fikir ayrılığı ve yetki uyuşmazlığı çıkmaz. Gerçekten bütün erk ve yetkilerin kaynağı partidir. Hükümete, erk ve yetkilerin saiklerini sağlayan parti olduğu gibi, en büyük birleştirici kuvvet de yine partidir.

Bunu ispat için, gerek eski ve gerek yeni anayasa rejimi altında hakiki hükümet başkanının Jozef Stalin olduğu

belirtilmelidir. Jozef Stalin, Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri Birliği nin başkanı olmadığı gibi, uhdesinde diğer herhangi bir önemli devlet görevi de yoktur. Onun erk ve berki Komünist Partisinin merkez komitesi genel yazmanı olması vakıyasından gelmektedir. Bu mevki ise, 1922 yılından beri işgal etmektedir. Stalin, Birliğin Merkezî İcra Komitesi ile Millî Savunma ve Çalışma Konseyinde de üyedir Fakat kendisinin iktidarı bu her iki kaynağın hiç birinden gelmemektedir. Böyle olmamakla beraber Stalin, Rusya'nın en yetkili simasıdır. Zira o, partinin siyasasını formülleştiren partinin siyasi bürosunu denetler ve bunu yapmakla da hükümetin programını belli eder. Her ne kadar zahiren bu büronun üyeleri partinin merkezî komitesi tarafından intihap edilmekte ise de. hakikatte bunları da Stalin seçmektedir. Bu suretle büronun çalışmalarına hâkim olmaktadır. Stalin, Lenin'in ölümü sıralarında kurulmuş olan partinin merkezî bürosunun şimdiye kadar kalabilmiş olan tek üyesidir. Bütün ötekiler ya idam edilmiş, ya intihara sürüklenmiş, yahut sürgüne yollanmış, yahut da hapsedilmiş bulunmaktadırlar. Partinin siyasi bürosu; hükümete ne yapacağını söyleyen. sevkü idare eden, rota tutan bir bir komitedir.

AMERİKA İLE KIYASLAMA VE ARADAKİ BENZERLİK

Amerika'lılar yukarıki bahislerde belirtilmiş olan parti ile hükümetin münasebetlerini anlamakta güçlük çekmezler. Biz de kendi belediye ve devlet idaremizde tamamile aynı durumda bulunmaktayız. Amerika'lılar parti liderlerinin gizli toplantılarında önceden verilmiş olan kararları sadece tasdik etmekte ve uygulamakta bulunan belediye meclisleri, yasama kurulları, belediye başkanları ve valileri çok görmüşlerdir. Amerika'lılar devlet memurlarına ne yapmalarını, nasıl yapmalarını söyleyen parti liderlerinin varlığını bilmez değillerdir. Stalin ve onun siyasi bürosu Rusya'da Amerika'nın parti başkanları ve bunların emirlerini yapan Bakanlara tenazur eder. Rusya'nın siyasi bürosu da kapalı

kapılar arkasında toplanır ve görüşme ve tartışmalarının tutanaklarını neşretmez. Bunların kararları halkın bilgisine hükümet orunlarının imzalan altında resmî emirnameler halinde arz olunur.

KOMÜNİST PARTİSİNİN TEŞKİLÂTI

1 — Üyelik

Komünist partisinin Sovyet hükümetile olan münasebetinin böyle tam bir tefevvuk halinde bulunuşu nazara alınınca bu partinin teşkilâtının açıklanması zaruri olur. Bu münasebetle de komünist partisi üyelerinin Rusya'nın çok küçük bir azınlığını teşkil ettiği tekrarlanmalıdır. Partinin üyelerinin hemen yarısı kadarı sanayi amelesidir; geriye kalan yarısını da köylüler, hükümet memurları, ordu ve donanma mensupları beyaz yakalı işçiler ve fikir adamları teşkil ederler. Üyeliğe kabul şerefi ancak sıkı sadakat ve sağlam bağlılığım isbat etmiş ve gerekli tecrübe devresini geçirmiş olanlara verilmektedir. Bu tecrübe devresi nisbeten kısadır. Sanayi amelesi için bir sene, köylüler için biraz daha uzundur; fikir adamları için ise daha uzundur. Din adamları, papaslar, eski arazi sahipleri, tacirler, işçi kullananlar gibi iş ve güçlerinden mahrum edilmiş bulunan sınıflara mensup olanlar ancak bazı hal ve şartlar altında üyeliğe kabul edilmektedirler. Bundan başka partide zaman zaman temizlik de yapılmakta ve namus ve sadakatinden şüphe edilenler partiden çıkarılmaktadırlar.

2 — Parti disiplini

Disiplin ve sadakat her komünistin esaslı ödevlerindedir. Partinin kongresince veya merkezi komitesince karara varılıncaya kadar parti içinde tartışma hürriyetine müsamaha gösterilmektedir. Fakat bundan sonra bütün tenkitlerin, fikir ayrılıklarının sona ermesi lâzımdır. Bu kaide yalnız sıra üyelerine uygulanmaz; en yüksek liderlerin mahfilleri için de böyledir. Komünist nazariyat ve tatbikatında

her parti üyesinin sağa sola sapmaksızın parti yolunun gösterdiği istikamete tereddütsüz yürümesi lâzımdır. Partiden çıkarmayı bir ayrılık (non-conformity = iğtızal) gösterisi takibeder. Bu, her nekadaf hafif bir muamele ise de, daha ağır hallerde muhalif parti üyeleri kendilerinin devrim aleyhtarı damgasile damgalandıklarını görürler ve haklarında kanuni takibat yapılır veya sürgüne yollanırlar.

3 — Partinin çekirdekleri

Komünist partisinin kuruluşunun temelini «Öz» veya «Hüceyre» denilen örgütler teşkil ederler. Bunlara şimdi resmî dilde «partinin ilk organları» denilmektedir. Bir «öz» veya «çekirdek» herhangi bir fabrikada, köyde, mağazada, dairede, kollektif çiftlikte ve hattâ deniz üstündeki bir gemide bile kurulabilir. Yeter ki, parti programını imzalamış, parti kararlarına inkiyat etmeyi ve üyelik aidatını vermeği taahhüt etmiş üç kişi bulunsun. Bu çekirdekler, hastane ve yüksek okul gibi sınaî olmyan diğer müesseselerde de kurulabilir. Büyük sanayi müesseselerinde her sanayi kolu için bir çekirdek veya ilk parti organı vardır. Böylece bütün memlekette bu çekirdeklerden 150.000 den daha çok bulunduğu söylenmektedir. Fakat bu, bir kimsenin mutlaka «ilk parti organı» na mensubiyeti demek değildir. Partiye kabul, kol ve kafa işçilerine hasredilmiştir. Ve her adayın partinin eski komünist üyeleri tarafından tezkiye edilmeleri lâzımdır. Yaşlı üyelerin kabulü terviç edilmemekte ve partiye üye yazımı daha çok Komünist Gençlik Birliği üyelerinden olan ve komünist ideolojisile yetiştirilmiş bulunan yeni işçi nesilleri arasından yapılmaktadır.

4 — Komünist Gençlik Birliği

«Kontısomol»

Bir nebze Komünist Gençlik Birliği teşkilâtından söz açmamız lâzımdır. Zira komünistler üstünlüklerinin ebedileşmesi ümidini bilhassa bu teşkilâta bağlamış bulunmakta-

dırlar. Komsomol'lar 14-23 yaş arasındaki kadın-erkek gençlerden kurulan derneklerdir. Bunların üyelerinin sayısının 6.000.000 kadar olduğu söylenmektedir. Üyeler yalnız fabrika ve müesseselerde kurulmuş olan çekirdeklerden (cells) alınmaz, aynı zamanda okullardan ve köylerdeki çiftçi halk çocukları arasından da alınmaktadır. İşçi ve köylülerin oğul ve kızları az çok kolaylıkla kabule mazhar olmakta iseler de ticaretle veya diğer şehirlilere mahsus meslekler erbabının (bourgeois vocations) çocukları kabul olunmamaktadır. Bir defa Komünist Gençlik Derneği'ne kabul edilince, bu genç üyeler, Marks felsefesiyle iyice yuğurulmaktadır. Eğer bunlar seçilebilmek yaşına ulaştıkları vakit kendilerinin tamamile bu felsefenin esaslarile yuğrulmuş ve yetişmiş olduklarını gösterebilirlerse, bunlar partinin ilk ergenlerinden birine kabul niteliğini kazanmış olurlar. Bu ümit onları sürekli olarak dâvaya heyecan göstermeye teşvik eder.

5 — Piştarlar ve Oktobrist'ler

Komünist Gençlik Dernekleri ne yardımcı olmak ve onları beslemek üzere öncüler ve Oktobrist'ler diye anılan iki gençlik teşkilâtı vardır. Buralara 10-16 yaş arasındaki erkek ve kız çocuklar ana ve babası kim olursa olsun muvakkat üye olarak kabul edilirler. Komünist Gençlik Dernekleri'nce tedarik ve ihzar olunan önderler tarafından verilen dersleri hazmetmek istidat ve kabiliyetini gösterenler daimi üyeliğe geçirilirler. Bu suretle on yaşından yukarı olanlar için Komünist partisi siyasi terbiye vermeyi sağlamış bulunmaktadır.

6 — Parti kurulları

Parti çekirdeklerinin üstünde ilçe, il ve bölge parti kurulları vardır. Bunlardan her biri kendi üstündeki kurula salgıt (murahas) seçmektedir. Nihayet Komünist Partisinin Kurulu yahut Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri Birliği Kongresi gelir. Bu kongrenin her yıl Sovyet yasama kurulunun ilk toplantısından evvel içtima etmesi mutat idi; son-

ra iki veya üç yılda bir toplanmaya başlamıştı, fakat sonraları toplantılar daha seyrekleşmiştir. İki bin üyesi olan bu kongrenin iyi çalışması kolay değildir. Zaten bir kaç gün süren açık söylevlerini dinlemekten başka bir şey yapmağa da pek az vakit bulabilmektedir. Görünürde bütün birliğe şâmil bu kongre, partinin en yüksek uzvudur. Fakat hakikatte, bu kongre bütün erk ve yetkilerini merkezî bir komiteye devir ve ihale etmektedir. Merkezî komite, iki toplantı dönemi arasındaki uzun bir fasılının devamı sırasında bütün yetkileri kullanmaktadır. Bu merkezî komitenin 70 kadar üyesi vardır ve bu üyeler gizli oyla kongre tarafından seçilmektedir.

7 — Partinin büroları

Merkezî komite de bilmukabele kendi üyeleri arasından yazı işlerini görmek için bir kâtip partinin siyasetini formüle etmekle ödevli bir siyasi büro (politbureau) ve partinin propagandasını yapmak, mâdun meclislere nezaret etmek ve partiye üye almak veya çıkarmak göreviyle yükümlü bir teşkilât bürosu (Orgbureau) seçer. Görünürde bu büroların üyeleri gizli oyla merkezî komitece seçilmektedir. Fiiliyatta ise, komitenin genel sekreteri Stalin tarafından dikte edilmektedir. Bu iki büro tarafından yapılan her şey, usulü dairesinde merkezî komite tarafından ve sonra da Komünist Partisinin Kongresince onaylanmaktadır.

Fakat bu onaylamalar sadece bir şekil meselesidir. Gerçek yetki Genel Sekreter ile onun denetimi altında bulunan bürolardadır.

PARTİ, HÜKÜMET ADAMLARINA NASIL HÂKİM OLMAKTADIR?

Bu iki büronun görevi yalnız hükümet siyasetini tâyin etmekten ibaret değildir. Hükümet idaresini çevirmek mevkiinde bulunan yüksek memurları da bu bürolar seçmektedirler.

Siyasi büro takibedilecek siyaseti açıklamaktadır; Teş-

kilât bürosu da bu siyaseti yürütme işinde yer alacak olanları tâyin ve tesbit etmektedir. Siyasi Büronun kararları Merkezî Komite'nin aylık toplantılarının birinde onaylandıktan sonra ekseriya partinin genel sekreteri sıfatıyla Stalin'in imzası altında emirname şeklinde neşir ve ilân olunmaktadır. Bu emirnamelere her komünistin, hattâ yüksek hükümet memurlarının dahi uyması mecburidir. Bu suretle meraklı bir tertip meydana gelmektedir. Bu tertip ve düzen altında parti liderleri kanun hüküm ve kuvvetinde emirnameler çıkarmaktadırlar. Başka bir deyimle gündelikçi diktatörlüğü Komünist Partisinin diktatörlüğü haline gelmiş bulunmaktadır.⁽¹⁾ Anayasa, Halk Komiserler Kurulu'nu devletin en yüksek yürütümü ve idare organı olarak tâyin etmiş bulunmaktadır, fakat bu deyiş söylenen anlama gelmemektedir. Zira her komiserin komünist olması lâzımdır; komünist olunca da, parti liderlerinin verecekleri talimata uymaları gerektir. Binaenaleyh Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri Birliği'nin en yüksek yürütüm uzvu netice itibariyle en yüksek uzuv olmak niteliğini böylece kâmilen kaybetmekte ve partinin buyruklarına herhangi bir resmî sıfatı bulunmayan üyeler gibi hemen itaat etmek mecburiyeti altında bulunmaktadır.

GERÇEK DEĞİL, ŞEKLÎ BİR DEMOKRASI

Bunun için yalnız 1936 Anayasasını okumakla Rus Hükümeti'nin gerçek durum ve görünüşü hakkındaki intiba ihtimal ki, insanı tamamiyle yanıltır. Bu anayasanın övücüleri kamuoyu, gizli seçim, iki meclisli parlâmento ve sorumlu bakanlıklar hakkındaki hükümleriyle bu vesikanın her satırı ile demokratik olduğunu temin etmektedirler. Bununla beraber bu övücüler bunun «tam ve kâmil bir demokrasi değil, fakat burjuva cumhuriyetlerinden bir milyon defa daha çok demokratik» olduğunu kirtinmektedirler. (itiraf et-

¹ Sidney and Beatrice Webb; Soviet Communism: A New Civilisation? 2 Vols. London, 1936, vol. I. P. 370.

mektedirler). Üyeleri halkın sadece küçük bir kısmını teşkil eden ve bütün yüksek memurları kendisinin tâyin etmesi lâzım geldiği iddiasında bulunan ve kendi parti toplantılarını, komitelerini ve bürolarını kendisi ihdas eden ve hükümetin yüksek memurlarını kendisi tâyin ve sonra da bu yüksek memurları hiç dinlemeden ve onların reyini bile almadan doğrudan doğruya bunların ne yapması lâzım geldiğini belirten ve bildiren bir parti iş başına gelince demokrasinin yeni bir tarif kazanması şüphesiz pek tabii idi.

RUSYA'NIN EKONOMİK CEPHESİ

Hükümetin ekonomik siyasetinin esasları:

1 — Tarım işlerinde;

Bolşevikler 1917 Kasım ayında iktidar mevkiine gelince, Rus devrimini ekonomik bir devrim olmuştu. Devrim, kapitalizmi ortadan kaldırmayı amaç edinmiş ve komünist bir devlet kurarak mülk edinme, servet toplama ve bütün denetleme yetkisini işçilerin ellerine bırakmıştı. 1918 anayasası arazi üzerindeki hususi mülkiyeti ilga ve Rus topraklarının her çeşit ürünlerini devletin malı olarak kabul ve ilân etmişti. Bu anayasa millileştirilen toprakların her adamın ziraat yapma kabiliyetine göre çiftçiler arasında paylaştırılmasını da emretmekte idi. Anayasa bundan da ileri gitmiş ve bütün ormanların, madenlerin umumun faydalanması icabeden suların, canlı ve cansız donatım araçlarının devletin malı olduğunu beyan ve ifade etmiş idi. Böyle bir beyan ve ifade ilkönce yalnız asilzadeler aleyhine tevcih edilmedi, köylülerin de arazileri ellerinden alındı ve bunları işletmeye yarayan donatım araçlarıyla birlikte devlet elinde toplandı. Her ne kadar hükümet arazinin devlete aidiyetini beyan etmekle beraber fiiliyatta köylülerin ellerini topraklarından hemencecik çektirmeye gayret etmedi. Toprağın kanuni sahibi oluncaya kadar ellerinde tutmaya ve işletmeye müsaade etti.

2 — Sanayi işlerinde;

Fabrika sahipleri, fabrikaların millileştirilmesi hakkındaki emirnameleri kabul etmeyince kapı dışarı edildiler. Sanayi işleri için hükümetçe komiserler atandı, fakat bunlar her fabrika için işçi temsilcilerinden kurulmuş olan idare meclisleri veya Sovyetler marifetiyle işleyen fabrikaları işçilerin arzulama uygun bir şekilde düzenleyip idare etmeyi umdular, işçilerin gündelikleri hükümet depolarından giyecek ve yiyecek almak hakkını veren senetlerle ödenmeye başlandı. Zira bütün hususi mağazaların ve hususi ticaretin ilga edildiği ilân olunmuştu. Fakat bu plân başarı sağlamadı. Fabrikaların verimi azaldı. Bu azalış kısmen işçilerin kendi kendilerinin efendisi olması neticesi olarak disiplinin gevşemesinden ve kısmen de iyi beslenememek yüzünden tam verimle çalışmak kabiliyetinin elde edilememesinden ileri gelmiştir. Bu verim azalışına bir yandan da sanayi işlerini yürütecek teknik kabiliyeti haiz olan insanların kapı dışarı edilmeleri sebep oldu.

Bundan başka fabrikalar yeter miktarda ham madde bulmak imkânsızlığı karşısında da kaldılar. Bu ham madde tedarik etmeye ve depolarında işçiler için yeter miktarda yiyecek ve giyecek buldurmaya hükümet de muktedir olamadı. Bu sebepten şehirlerde oturan halkın yiyecek ve giyecek tayınları asgari dereceye indirildi. Sanayi merkezi şehirler, köyler için sanayi mamulâtından olan maddeleri tedarik etmedikçe köylüler de şehirlere, sanayi merkezlerine gıda maddeleri yollamadılar. Bu şartlar altında bunu yapmaya zaten muktedir de değildiler.

NEP USULÜ DENİLEN YENİ EKONOMİK SİYASETİN UYGULANMASI

İstihsal korkunç bir surette düşmeye başladı ve sanayiinin komünist temellerinin tadiline zaruret hâsıl oldu 1921 de hükümet sanayii hususi mülkiyeti iade ve hususi ticareti de mahdut bir ölçüde ihya esası üzerinden düzenlemeye karar verdi. Nep diye anılan bu yeni iktisat siyaseti gerçek ki-

şilere ve bunların kurdukları ortaklıklara; mülk edinme, fabrika ve imalâthane işletme ve bilhassa hükümetin koyacağı esaslar dairesinde ve onun da ortak olacağı küçük sanayi kurumlan vücuda getirilmesine izin verdi. Hükümetin izniyle dükkân ve mağazalar açılmasına rıza gösterildi. Hattâ yabancı sermayedarlar Rusya'ya gelerek imtiyaz usulü ile fabrika işletmek ve ticaret yapmak üzere dâvet olundu. Bu tarz hususi sermaye ile devlet sermayesinin meraklı bir imtizacı ve birlikte işletilmesi usulü demekti. Bolşevik liderler Komünizmin çok geniş bir ölçüde uygulandığını ve memleketin sanayi hayatı istikrar buluncaya kadar hususi teşebbüsleri kısmen olsun ihya etmekten başka bir çare olmadığını açıkça kabul ettiler: Bundan sonra komünizmin bütün sanayi sahasına daha kolay yayılacağı umuluyordu.

BU DEĞİŞİKLİĞİN SONUÇLARI

Bu yeni ekonomi siyasetinin teşviki ile tarım ve sanayi yeniden canlandı. Çiftçiler araziye ekip biçmeye ve işçi kullanmağa başladılar. Bu işçi kullanan çiftçiler (kulaklar) çabucak çoğaldı. Sanayi istihsalâtı yüksek rakamlara balığ oldu. Fakat sermayenin akını komünist liderlerini korkuttu ve ekonomi siyasetini değiştirmeye karar vermeye mecbur etti. Nep adamları ve kulaklar muhtelif suretlerle tedip edildiler ve 1928 de ilk defa beş yıllık plân tanzim ve ilân edildi. Bu plân kulak'ların işlettikleri çiftliklerin yerlerini toplumsal tarımın (collective agriculture) almaşım ve Sovyet sanayiinin Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri Birliğini dış sanayi mamullerine muhtaç olmayacak derecede sanayileşmiş bir seviyeye çıkarmayı derpiş ediyordu.

BEŞ YILLIK PLÂNLAR

Beş yıl içinde her iki istikamette ve bilhassa ağır sanayi kurmak ve yağ istihsalı işlerinde önemli ilerlemeler başarıldı; fakat gayeye tam olarak ulaşamadı. İkinci beş yıllık bir planla yalnız tarım ve sanayi sahasında değil, milli eko-

nominin bütün dallarında, ulaştırma, maliye ve eğitim işlerinde de çalışma ve başarma yollar belirtildi. Geçen on yıl içinde gerçek kişilere ait çiftliklerin devlet ve toplum çiftlikleri haline getirilmesi hareketine arası kesilmeksizin ve merhametsizce devam edilmiştir. Bugün özel kişilerin mülkiyeti altında bulunan bu gibi teşebbüslerin toplulaştırıldığı iddia edilmektedir.

TOPLUMSAL ÇİFTÇİLİK SİSTEMİ

Bu işler 1930 yılında çıkartılan ve 1935 yılında yeniden gözden geçirilmiş bulunan bir Tarım Beratı (Charter of Agriculture) ile yapılmıştır. Bu tarım beratı şekil bakımından iradi, hakikatte ise cebrî bir toplulaştırma (collectivisation) plânını ihtiva ediyordu. Her tarımsal toplumda çiftçilikle uğraşan köylüler Artel denilen tarım kooperatif birliği kurmaya teşvik ediliyordu. Köylüler tarım arazisini, binalarını, ziraat makinalarını, çift hayvanlarını ve tohum stoklarını bu birliğe devrediyorlardı. Bütün bunlar ortak bir çiftlik projesinde sosyalleştirilmiş oluyordu. Öbür yandan köylüler evlerini, bahçelerini ve işte kullanılmayan hayvanlarını ve ufak tefek aletlerini ellerinde tutuyorlar, bunlar onların şahsi malı olarak kalıyordu.

ARTEL'LERDE ÜYELİK

Hemşerilikten çıkarılmış ve medenî haklardan mahrum edilmiş sınıflara mensup olmamak şartiyle 18 yaşına ulaşmış olan herkes bir Artel'e seçilebilir. Her üye üyeliğe kabul edilince birlikten çıktığı takdirde kendisine iade edilmek üzere bir duhuliye öder. Fakat Artel'e devredilmek suretiyle bir defa sosyalleştirilmiş bulunan arazi artık bir daha ferdî mülkiyete asla iade edilemez.

ARTEL'LERİN İDARE TARZI

Artel'ler üyelerinin toplanmasından meydana gelen bir meclis tarafından idare edilir. Artel'lerin işlerini ise se-

nede bir defa toplanan bu meclis tarafından seçilen üyelerden kurulan bir konsey çevirir. Ne ekilip biçileceğim ve iş miktarım belirtmek bu konseye aittir. Elde edilen ürünler bu maksatla kurulmuş bulunan devlet alış-veriş teşkilâtına teslim edilir. Sene sonunda Artel in her üyesi hasılatından kendi hissesini alır. Bu zaman zarfında giyecek ve yiyeceğini temin edebilmek için de her üye muhammen kazancının yüzde ellisini geçmemek üzere nakit veya ayın olarak Artel'den avans çekebilir. Bütün Artel'ler bir genel birlik halinde birleştirilmişlerdir. Bu Genel Birlik Artel'lere makine, alet, mal ve para tedarik eder. Bu avanslar senelik hesapların görülmesi sırasında ödenir. Artel'lerin yönetim kurulları (konsey) gündeliklerin dağıtılmasını da düzenlerler. Bu konsey'ler ihtiyarlık veya sair sebeplerle çalışmayacak bir hale gelmiş bulunan üyelere ödenecek paralar da dâhil olmak üzere muayyen müşterek sermayeyi idare etmekle de yükümlüdürler.

Bu sistem şeklen ihtiyari ise de, Sovyet orunlarınca öyle faal bir şekilde teşvik edilmektedir ki, serbestçe hareket için köylülere pek az düşünmek fırsatı kalmaktadır. Meselâ vergi sistemi bir Artel'de üye olan bir köylünün gerek sosyalleştirilmiş neviden ve gerekse kendi elinde bırakılmış neviden bulunan mallarını geniş ölçüde himaye etmektedir. Toplumsal sisteme girmemiş olan köylüler ise ağır vergi yükü altındadırlar ve bazı hallerde bu yük. o kadar ağırlaşmaktadır ki, hiçbir zor kullanılmaksızın kendiliklerinden arazilerini bırakmaktadırlar. Bundan başka her kolektif çiftliğin istihsal payı da tâyin edilmiştir. Bu payın artanı Artel üyelerinin malı sayılmakta ve maktu bir fiyatla hükümet dairesine devredilmekten ziyade açık artırma ile satılmaktadır.

BU USULÜN SONUÇLARI

Kollektif çiftçilik sistemi altında hububat istihsalı geçen 9 yıl içinde Rusya'da pek ziyade artmıştı. 1928 yılında istihsal tutarı takriben 70.000.000 ton idi; 1930 yılında 80 milyon tonu geçmişti; 1934 te ise 90 milyona yükselmişti.

Hükümet, hububat istihsalini bilhassa teşvik etmişti. Zira Rus hükümeti fazla istihsal edilen hububatın kolayca ihraç edilebileceğini ve bundan elde edilecek karşılık ile esaslı ithal malları satın alınabileceğini umuyordu. 1929-1933 yıllarında dünya pazarlarında hububat fiyatlarının düşmesi bu ümidi boşa çıkardı: çünkü hububat ihracatının artması hariçte ödeme hacmini aynı nisbette artırmamıştı.

DIŞ TİCARET

Rusya'da dış ticaret bir devlet inhisarıdır. Bütün ithalât ve ihracat Dış Ticaret Komiserliği (Bakanlığı) tarafından kontrol edilmektedir. Bu komiserlikçe onaylanmadıkça hiç bir şey Rusya'ya sokulamaz ve hiç bir mal da Rusya'dan çıkarılamaz. Bu usul devlet teşebbüslerinde veya kollektif çiftlikler ve kooperatifler gibi devletçe kontrol edilen teşkilâta muktazi bütün mallara da şâmilidir. Bu usulün uygulanmasından maksat sadece lehte bir ticaret denkleşmesi sağlamak değildir. Aynı zamanda Sovyet devlet sanayiini kapitalist ülkelerden gelen mallara karşı korumak amacı da güdülmektedir.

SANAYİ DEVRİMİ VE SANAYİ SİYASETİ

Rusya, geçen 13 yıl içerisinde, 130 yıl önce Büyük Britanya'nın geçirdiği bir değişikliğe benziyen bir sanayi devrimini yapmak için çabalamış durmuştur. Sovyetler Birliği'nde sanayi istihsalâtının Birinci Dünya Harbinden önceki nisbetle yedi defa ve fabrikalarda çalışan işçi sayısının da üç misli arttığı resmen ifade ve iddia olunmuştur. Komünist makamları sanayii ileri götürmek için son derece çalışmışlardır. Fakat bunun neticesi olarak köylerden şehirlere geniş ölçüdeki nüfus akını kaçınılmaz bir hal almıştır. Birinci Cihan Harbi'nden önce nüfusun yüzde yirmisi şehirlerde yaşıyordu. Bugün ise bu nisbet en aşağı iki misline çıkmıştır.

Sovyetler Birliği'nde sanayi kurumlan geniş Ölçüde işçi çalıştırmaktadır. Bu sanayi kurumlan devletin malı ol-

makta devam etmekte ve muhtelif komiserliklerin (bakanlıkların) nezareti altında kamu tröstleri halinde işlemektedirler. İlk 5 yıllık plânda evvelki devirlerde sanayiın çabukça kurulmasına yardım etmek için hattâ bazı hallerde hariçten önemli sayıda teknik uzmanlar alınmıştı. Fakat bunlara parti komiserlerinin elindeki sanayie karışmak hürriyeti verilmemiş ve umulan işlere ulaşılamayınca bu uzmanlara devlet düşmanı damgası vurulmuştur. Bununla beraber 1931 yılında hükümet bu husustaki siyasetini değiştirdi ve son yıllarda idareci işçilere daha fazla serbestlik ve geniş imtiyazlar verdi. Teknik hatalar yüzünden bunlar artık merhametsizce cezalandırılmamaktadırlar. Sovyet orunları büyük bir sanayi kurumunun tesirli ve kifayetli idaresinin yalnız komünist akidelere sadakatten daha fazla bazı şeyler istediğini anlamışlardır. Kezalik özel (ferdî) mülkiyetin tamamen kaldırılmasının imkânsızlığını da öğrenmişlerdir.

EMEĞİN DÜZENLENMESİ

Bütün sanayi işçilerini, ya doğrudan doğruya, veya tröstler vasıtasıyla devlet istihdam etmektedir. İşçiler ile devletçe kontrol edilen sanayi müesseseleri arasında pazarlık ve sözleşme yapılmaz. Ücret miktarı ve çalışma şartları devlet orunlarınca tesbit edilmiştir. Fakat bu tesbit yeknesak bir tarzda yapılmamaktadır. Marksizm'in «her işçiye ihtiyacı nisbetinde» gündelik verilmesi hakkındaki eski prensibinin yerine «her işçiye işi ve çalışması nisbetinde» gündelik verilmesi esası geçmiş bulunmaktadır. Bunların ise tamamen başka başka şeyler olduğu meydandadır. Hakikatte işçilerin gündeliklerinin gördükleri iş nisbetinde tâyin edilmesi esasına dayanan sosyalist istihsal rejimi ile kapitalist istihsal rejimi arasında amelelerin ücretlerinin tesbiti bakımından öyle esaslı bir ayrılık yoktur. Belli başlı fark; işçilerin istihalden aldıkları payda değil, çalıştıkları imalâthane veya fabrikanın sahiplerindedir. Bununla beraber Rusya'da çalışmak isteğe bağlı (ihtiyari) değildir. İş daireleri hükümet tarafından idare olunmakta ve işçiler oturdukları yerlere en

yakın bulunan iş dairelerince kaydedilmektedirler. İşçiye lüzum hâsıl olunca da bu iş dairelerince tutulan listelere müracaat olunmaktadır. Her işçinin gösterilen işi belli gündelik karşılığında kabul etmesi mecburidir. Trades Union — İşçi Birlikleri diye bilinen teşekküller vardır. Fakat bu kurumlar işçiler tarafından kurulmamıştır. Bir fabrikada yalnız bir birlik bulunması usulü kabul edilmiştir. Bütün işçilerin yalnız bir birliğe girmeleri mecburidir, birden fazla birliğe girmek caiz değildir.

İŞSİZLİK MESELESİ

Her fabrika veya işyerinde bir İşçiler Birliği Komitesi vardır. Bu komite ilçe, bölge ve bütün ittifadın işçi birliklerine bir veya daha fazla salgıt (murahas) yollar. Lokavt ve grev yasaktır. Uyuşmazlıklar belli bir uzlaştırma usulü ile çözülür. Rusya'da bir işsizlik meselesinin bahis mevzuu olmaması mukadderdir. Zira hükümetin teşviki altında gelişen sanayi işe yarar ve çalışabilir bütün işçileri yutmuştur. Öbür yandan sanayiın herhangi bir dalından işçilerin önemli sayılacak derecede açıkta kalması ve azalması da mümkün değildir. Çünkü işsiz kalan işçi bedenî kabiliyetsizlik müstesna olmak üzere bir iş idaresi vasıtasile kendisine gösterilen herhangi bir işi reddedemez. Gösterilen iş için yetiştirilmiş olup olmamasının ehemmiyeti yoktur. İşsizlik meselesinin kısmen de makine yerine insan kullanmak ve başka memleketlerde bir kişinin gördüğü bir işin bir kaç kişiye verilmesi suretile halledildiğini yabancı müşahitler söylemektedirler.

Bununla beraber Rusya'da bir hayli «siyasi işsizlik» olmuştur. Yani eski rejimle ilgili veya komünist orunları gücendirmiş olan kimseler işten mahrum edilmişlerdir. Yeni Anayasa ile bu kabil kimseler hakkında uygulanan farklı muameleler kaldırılmıştır.

BÜROKRASİYİ FRENLEME

Sanayi ve iş alanlarının böyle devletçe kontrol altına alınmış olması, hükümetin idari işlerini çok artırmış bulunu-

yordu. Bir zaman geldi ki, bürokratik denetleme orunlarının karışıklığı ve kifayetsizliği yüzünden bütün bir manzume yıkılayazdı. Bununla beraber bunun önüne geçmek amacile ilk önce bir İşçiler ve Köylüler Denetleme Komiserliği kurulmuştu. Sonra 1934 yılında bunun yerine Sovyet Kontrol Komitesi geçti. Bu komitenin üyeleri teşkilât bürosunun inhası üzerine Komünist Partisi Kongresi'nce atanmaktadır. Bu komitenin görevi idare cihazını tetkik ve basitleştirmekten ve çeşitli orunlar arasında eşgiderliği sağlamaktan ve sistemin arızalı, kusurlu taraflarını izaleden ibarettir. Böylece komite, gevşek yahut kifayetsiz olan memurların azil, tahvil veya cezalandırılmasını tavsiye etmek görevde de yükümlüdür.

SOVYET DEVLET MÂLİYESİ

Rusya'nın maliye sisteminde Devlet Bankası (Gosbank) önemli ve hâkim bir yer tutar. Kâğıt para ihracın» kontrol ve kısa vadeli kredi temini yalnız bu bankaya aittir. Bu bankanın Moskova'da bir merkezi ve Önemli Rus şehirlerinde şubeleri vardır. Her teşebbüs ve müessesenin bu bankada hesap açtırması ve muamelelerinin hesabını bankanın şubelerinden herhangi birile görmesi mecburidir. Böylece Gosbank devlet denetimi altındaki teşebbüslerin alacak ve borçlarını düzenleyen muazzam bir muhasebe teşkilâtı haline gelmiş bulunmaktadır. Sovyet kâğıt parası altına kabili tahvil değildir.

Bundan başka bir de Devlet Tasarruf Bankası vardır. Bu banka, tıpkı kapitalist memleketlerdeki tasarruf bankaları gibi işler; şu farkla ki, bankanın bütün fonu otomatik olarak devlet tahvillerine yatırılır. Bu banka hiç bir hususi teşebbüse veya ferde ödünç para vermez. Yeni anayasa rejimi altında halk kazancından bir kısmını tasarruf etmiye ve bu müesseseye yatırmaya teşvik olunmaktadır. Bundan başka muhtelif kooperatiflere, mahallî bayındırlık işlerinde ve mesken yapımına uzun vadeli ikrazlarda bulunmak amacile kurulmuş özel bankalar da vardır. Sermayeyi devlet temim

ettiği ve teşebbüsleri devlet denetlediği için, bu bankaların işi hemen hemen bir muhasebe mekanizmasını işletmekten ibaret kalmaktadır.

SOVYET BÜTÇE SİSTEMİ

Rusya'da bütçe, diğer memleketlerden daha fazla bir mâna taşır. Rusya'da bütçe, devletin adı gelir giderlerini kapsamaktan daha fazla bir mâna ve şumulü haizdir. Memleketin bütün giderlerinin en az dörtte üçü yukarıda geçen bankalar marifetile bütçeden çıkmaktadır. Devletçe idare edilen sanayi müesseselerinin bütün gelir ve giderleri birçok hallerde millî bütçeden geçmektedir. Bu rakamlar astronomik bir cesamet arz etmektedir. Devlet gelirinin başlıca kaynağı ikidir:

- 1 — Devlet teşebbüslerinin kârları;
- 2 — Vergi manzumesi.

Devlet teşebbüslerinin kârlarına demiryollarının, posta, telgraf ve telefon işletmelerinin, bankaların ve sair kredi müesseselerinin, devletçe işletilen geniş sanayi şebekesinin kazançları dâhildir. Vergi manzumesine ise her türlü tarhiyat dahildir. Bunlar arasında gümrük resimleri, muamele vergileri, toprak ürünleri vergisi, gelir ve fazla kazanç vergileri ve muhtelif maksatlarla vaz ve tesis edilmiş bulunan özel vergi ve resimler yer almaktadır. Hükümetin mal mülk edinmesinin vergilerin azaltılması, hafifletilmesi sebep ve vasıtalarından biri olduğu arasına söylenmiş ve savunulmuştur. Rusya'da böyle olmamıştır. Sovyet hükümeti belli başlı giderlerinin fonunu devlet tasarruf bankalarından ve diğer kredi müesseselerinden Ödünç almak suretile tedarik etmiştir. ⁽¹⁾

KAMUSAL (MEDENÎ) HAKLARIN İLGASI

Çarlık Rusya'sında hükümsüz tevkif, muhakemesiz hapis, medenî hakların ihlâli ve gizli polisin tedhişi gibi şeyler

¹ Fazla tafsilât için bakınız:

a — W. B. Reddaway; The Russian financial system, London, 1935.

b — L. E. Hubbard; Sovyet Money and finance, London, 1936.

umuru âdiyeden sayılırdı. Liberallerle ihtilâlciler iş başına gelince bu kabil iğrenç şeylere bir nihayet verdiklerini söylediler. Fakat 1918 yılında bolşevikler, hükümeti ele geçirince ilk icraatları başka bir ad altında gizli polis sistemini ihya etmek oldu. Bastırıcı polis (zercî zabıta) ödevleriyle yükümlü komisyon Çeka adile anılmağa başladı. Çeka'nın kontrolsüz ve merhametsiz iktidarı altında insan hayat ve hürriyetleri masun değildi. Esaslı deliller aramak zarureti tamamen ihmal edilerek keyfi hapis ve idamlar günlük olaylar haline gelmişti. 1927 yılında Çeka ilga olundu; fakat bunun yerine Ogpu denilen teşkilât ikame edildi. Bir kaç sene sonra 1934 yılında bu teşkilât da kaldırıldı ve bunun görevleri içişleri Bakanlığına devredildi. Devrim aleyhtarı faaliyetleri ortadan kaldırmak suretile devrimin sonuçlarını korumak ödevi bu komiserliğe aittir. Bir başka deyimle bu hükümetin doğru bulmadığı her şeye demir kelepçe vurmamak demektir. 1936 anayasası «kişi dokunulmazlığının sağlandığı ve hiç kimsenin bir mahkeme kararı ve yetkili devlet savcısının onamı olmadıkça yakalanamayacağı» hükmünü taşımaktadır. Fakat bu inancalar henüz keyfi tevkifleri, gizli yargılamaları ve boğmak suretile idamları önlemeye bir faydası dokunmamıştır.

KİŞİ ERKİNLİĞİ (ŞAHİS HÜRRİYETİ)

Rus devriminin hemen akabinde devrim aleyhtarlarına karşı yeni rejimi korumak için geçici bir tedbir olmak üzere kişi hürlüğü'nün bir dereceye kadar tahdidine umumiyetle izin verilmişti. Sovyet sistemi iyice yerleşip temelleşince söz ve basın hürriyetinden bahs olunmağa başlandı. Hükümetin veya Komünist Partisinin tenkidi bahis mevzuu olunca yeni anayasanın kapsadığı haklara rağmen uygulanmakta olan sıkı hükümler hâlâ yürürlükte ve gevşetilmemiştir. Fakat ekonomik sistemin eksiklikleri hakkındaki tenkitlere söz hürriyeti prensibi geniş ölçüde bahsedilmekte bulunmuştur. «Yapıcı tenkit» formülü altında işçilerin gördükleri yolsuzlukları gazetelerle açığa vurmalarına müsaade

ve hattâ teşvik edilmişlerdir. Bir kaç sene evvel Amerikalı anarşist Em ma Goldman Rusya'yı ziyaret ettiği vakit memlekette hürriyet bulunmadığından bahisle komünist liderlere şikâyetle bulunmuştu. Ona «söz ve basın hürriyetinin kapitalist rejimlerin müesseselerinden bulunması hasebile işçi diktatörlüğünde yer alamayacağı» cevabını vermişlerdi. Fakat bu hürriyetlerin vasıf ve şartları tâyin edilmeksizin ittihadın yeni anayasasına sokulmuştur.

BASIN HÜRRIYETİ

Anayasanın bu inancalarına rağmen Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri Birliğinde radyo ve basının kontrolü devam etmektedir. Resmen izin alınmadıkça hiç bir umumi toplantı yapılamaz. Rus halkının kişi hürlüğünün bu derece boğulmasına tahammül ve müsamaha göstermesine hayret izhar olunmaktadır. Fakat bunun yeni bir şey olmadığı hatırlanmalıdır. Rusya'da halk yığınları için devrimden önce de kişi hürlüğü pek mahduttu. Köylüler ile işçiler için bu hususta kaybedilmiş bir şey yoktur. Fakat din için durum aynı değildir. Hükümetin kiliselere karşı gösterdiği husumet halkı gücendirmiştir. Yeni anayasa şimdi din ve tapınma hürriyetini ve hattâ din aleyhtarı propagandayı teminat altına almış bulunmaktadır. Fakat din lehindeki faaliyetler için hiç bir hükmü ihtiva etmemektedir.

YENİ HAKLAR BİLDİRİCİNİN GERÇEK ANLAMI

Rus yeni anayasasının şârihleri bu vesikanın sağladığı haklardan yalnız komünist rejimini sadakatle destekleyenlerin faydalanabileceğini ve hükümdarlık taraflısı olanlarla tepkicilere ve devrim aleyhtarı bulunanlara şümlü olamayacağını belirtmeye itina göstermektedirler. Yeni anayasa Stalin'in dediği gibi «şümlü sosyalist, demokrasi prensiplerine müstenit bir sosyalist anayasasıdır. Şahsi hürriyetlerin sağlanması ile işçi diktatörlüğü durumunda ve komünist partisinin üstünlüğünde bir değişiklik yapmak amaçlan-

mamıştır. Sosyalist nizamını zayıflatacak, gevşetecek amaçlar güdecek olanlar için, ne hak, ne de şahsî hürriyet bahis mevzuu değildir.» yeni anayasa rejimi altında bile Sovyetler Birliği'nde samimi bir muhalefete yer yoktur.

SOVYET DIŞ SİYASASI

Devrimi takip eden yıllarda Sovyet hükümetinin siyaseti kapitalist devletlerle gücünün yettiği kadar karışıklık çıkarmayı teşvik etmek olmuştur. Şüphesiz bu devre süresince bolşevikler kendi memleketlerinin komşularının iktisadi boykotlarına maruz kalmalarını davet ve tahrik etmişlerdi, Bununla beraber bu hareket hattı zamanla terk olundu ve hükümet diğer memleketlerle tanışmak ve ticaret anlaşmaları yapmak çarelerini aramağa başladı. Sovyet orunlarının bu husustaki başarıları çok yavaş olmuştur. Çünkü sovyet makamları iyi niyetle hareket etmek tasavvurunda değildiler. Bununla beraber 1931 den sonra Almanya'da Hitlerizmin büyümesinden komünist liderler korku ve telâşa düştüler. Zira Hitler'ciler her yerde komünizme zehirli ve acı hücumlarda bulunuyorlar ve bir Rus-Alman harbinin kaçınılmaz bir şey olduğu kehanetini gösteriyorlardı. Bu sebeple Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, dostane bir hareketle Fransa'ya döndü ve 1932 yılında Fransız Cumhuriyeti ile saldırmazlık antlaşması aktetti. Daha sonra 1935 yılında her iki memleket çok şümüllü bir karşılıklı yardım anlaşması imza ettiler. Ve bunu bir süel iş birliği görüşmesi ile tamamladılar. Bu, biraz da birinci dünya harbinden önce her iki memleket arasında mevcut olan samimiyetin madde haline getirilmesi gibi bir şey oluyordu. İspanya'da çıkan iç harpte Sovyet Rusya'nın âsiler aleyhine vatanperverlere açıktan açığa yardımda bulunması da Almanya ve İtalya ile olan münasebetlerini gerginleştirmiştir.

Sovyetler Birliği ve Milletler Cemiyeti

Geçen 12 yıl içinde Sovyetler Birliği'nin Milletler Cemiyeti karşısındaki vaziyetinde de belli bir değişiklik vukua

geldi, önceleri Sovyet Rusya, Milletler Cemiyeti ne kapitalist bir üstün-devlet (Süper State) nazarı ile bakarak münasebete girişmekten kaçınmıştı. Fakat yavaş yavaş Milletler Cemiyeti konferanslarına gayri resmî surette iştirake başladı. Ve en sonunda cemiyete tamamilen katıldı. Sovyetler Birliği Milletler Cemiyetine Eylül 1934 te girmiş ve Cemiyeti sadıkane desteklemiştir. Sovyet Rusya'nın Cemiyetteki tesir ve siyaseti Avrupa barışını bir bütün sayarak bunu kuvvetlendirmek ve arazi statükosunu muhafaza etmek ve karşılıklı yardım antlaşmalarını teşvik amacına yöneltilmiştir.

Sovyetler Birliği ve Japonya

Uzak Şarkta senelerden beri Sovyetlerle Japonya arasından ciddi menfaat uyuşmazlığı mevcut idi, her iki memleket arasındaki münasebetlerin zaman zaman gerginleştiği olmuş ve çok defa Rusya tarafından yapılan müsaadekârlıklarla kesin bir bozuşmanın önüne geçilmiştir. Japonların Mançurya'ya girişi Rusya'nın Şarkî Sibirya illeri için müessir bir tehdit gibi görünüyordu. Diğer taraftan Japonlar da Rusya'nın Viladivostok'taki üssünün Japonya için aynı derecede tesirli bir tehdit teşkil ettiği kanaatini besliyorlardı. Böylece Rusya'nın hava üssü Japonya'nın büyük sanayi merkezlerine ancak altı saatlik bir uçuş menzili dâhilinde bulunuyordu. Havaları kontrolü altında bulunduran herhangi düşman bir kuvvet büyük sanayi şehirlerini çok kısa bir zaman içinde yakıp harab edebilir. Viladivostok ise, böyle bir kontrolü sağlayabilecek yegâne mevkidir. Onun içindir ki, Sovyet Orunları Japonlarla olan münasebetlerinde çok büyük bir uyuşma ve bağdaşma ruhile hareket etmektedirler. Aynı zamanda Şarkî Sibirya'da motörlü vasıtalar için askerî yollar yapmak ve Trans-Sibirya demiryolunu çift hat haline koymak ve harp malzemesi yapan fabrikalar inşa etmek ve hava üslerini inkişaf ettirmek suretile muhtemel bir Japon tecavüzüne karşı ülkelerinin bütünlüğünü korumağa hazırlanmakta bulunmuşlardır.

Üçüncü Enternasyonal

Rusya'dan bahsedilince Üçüncü Enternasyonal'den de sık sık söz açılması âdet hükmündedir. Bu teşkilâtın mahiyeti nedir? Bu; dünya ölçüsünde bir komünistler derneğidir. Bunun başlangıcı Kari Marks'a kadar çıkmaktadır. Karl Marks, 1864 de bir arsiulusal sosyalist işçiler derneği kurmuştu. İşte bu dernek Birinci Enternasyonal diye anılır. Bunun amacı, büyük bir federasyon halinde bir araya gelerek sosyalist dâvasını ve bütün milletlerin sosyalist yoldaşlığını ilerletmekten ibarettir. Fakat Fransız-Purusya harbi sıralarında Paris'te vakitsiz doğan komünistliği desteklemesi sebebiyle bu teşkilâtın bünyesinde uyuşmazlıklar çıktı ve 1876 da resmen feshedildi. On üç yıl sonra ikinci bir enternasyonal teşekkül etmiş ve birinci dünya harbine kadar devam etmişti. Bu teşekkül Birinci Cihan Harbi sıralarında parçalanıp dağıldı. Fakat 1919 yılında muhafazakâr işçi ve sosyalist guruplar tarafından yeniden kuruldu. Bununla beraber Radikaller yeniden teşkilâta dönmek istemediler. Bunun yerine Moskova'da toplanarak Rus Komünist Partisinin himayesi altında Üçüncü Enternasyonal'i kurdular. Şimdi bu Üçüncü Enternasyonal bütün dünyadaki komünist partilerini ve teşkillerini temsil etmekte veya temsil ettiği iddiasındadır.

ÜÇÜNCÜ ENTERNASYONALİN STATÜSÜ VE FAALİYETLERİ

Üçüncü Enternasyonal (Commintern) yedinci ve en son toplantısını 1935 yılında Moskova'da yapmıştı. Bu toplantıda Stalin Komünist Partisi nin salgıtlarından biriydi. Rus salgıdan (muraahasları) toplantıda bir azınlık teşkil ediyorlardı; fakat görüşme ve tartışmalarda eylemli ve hâkim tesirleri oluyordu. Üçüncü Enternasyonal ile Sovyet hükümeti arasında resmî bir ilişik olmadığı iddia olunmaktadır. Şüphesiz, Sovyet hükümetinin yüksek memurları sal git olarak hizmet etmektedirler, fakat bu salgıtlar böyle yapmakla sovyet resmî memurları olarak değil Komünist Par-

tisi'nin temsilcileri olarak çalışmaktadırlar. Sovyet hükümeti Üçüncü Enternasyonal'in programı ve hususile Birleşik Devletler de dâhil olduğu halde, diğer memleketlerdeki faaliyetlerinin sorumluluğunu İsrarla reddetmektedir Sırf teknik anlamda bu reddi haklı göstermek mümkündür. Zira Üçüncü Enternasyonal in propaganda faaliyetini destekliyen ve ona para yardımında bulunan Rus hükümeti değil komünist partisidir. Fakat Rus hükümeti ile komünist partisi birbirleriyle öyle sıkı bir surette kaynaşmışlardır ki, aralarında gerçekten hiç bir ayrılık yoktur.

ULUSLARARASINDA BÜYÜK BİR MUAMMA

Geçen 20 yıl içinde Sovyetler Birliği hakkında çok şeyler yazıldı. Yabancı müşahitler böyle bize düzinelerle kitaplar yazarken Moskova hükümeti istatistik ve diğer bilgi ve verinçleri yayınlamamıştır. Rusya uluslararası hâlâ bir muamma olarak kalmaktadır. Bir gün devlet sanayi kurumlarının kendilerinden beklenen istihsal miktarını aştığı resmen bildirilir; bir kaç gün sonra kendilerinden istenilen istihsal miktarına ulaşamadıkları için yüzlerce fabrika müdürünün kovulup cezalandırıldığı öğrenilir. Kızıl Ordu'nun tamamile tek bir kuvvet olduğundan ve mutlak surette komünist dâvasına sadık bulunduğu bahisle resmen övülür. Sonra yüksek kumanda heyetine dahil bazı subayların hıyanetleri sebebile idam edildikleri haberi gelir. Bütün suçların açık olarak yargılanıp cezalandırılacağı hükmünü natık ileri bir anayasa yapılmış ve yayınlanmıştır. Fakat resmî sıfatı olan hükümet organları hâlâ bütün dünyaya sabotaj yapmaktan suçlu işçi gruplarının âlenen muhakeme edilmeden tasfiye edildiklerinden bahsetmektedirler. Bütün sınıf uyuşmazlıklarından berî bulunduğu ilân olunan bir sosyal nizamda günün birinde işçilerin kin sebebiyle bir fabrikada birbirlerini dövdükleri veya öldürüldükleri resmî bir raporda okunur. Hakikat şudur ki, Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri Birliği'nin siyasi bünyesinin, ekonomik durumunun, umumi siyasetinin ve milletin mânevi kuvvetinin gerçek ve

doğru bir tasvirini çizmek hemen hemen gayri mümkündür. Çünkü ülke çok geniştir; ülkenin bir tarafında doğru olan bir şey, diğer tarafında tamamilen yanlıştır. Ve çünkü her şey sürekli bir değişme halinde, bir konudan diğer bir konuya, bir siyasetten diğer bir siyasete geçmektedir. Şu cihet de hatırlanmalıdır ki, komünist liderlerinin sıkı bağlılığa delil olarak gösterdikleri umumi hareket hattı pek girintili ve çıkıntılıdır. Ve sonsuz değişme ve temayüllere maruzdur. Hakikatte bu liderlerin ne istediklerini kimse bilmemektedir. Rusya'nın iç durumunu bilen hiç kimse bunu sansürsüz açığa vurmak serbestliğine malik değildir. Resmî ajanların nezareti altında memleketi dolaşan yabancı ziyaretçiler hakikati araştırıp bulmak vaziyetinde değildirler. Bu geniş ülkenin durumunun karışık hesapları dünyanın geri kalan kısmının önüne serilmektedir. Bu hesapların hangisinin doğru olduğunu kesin olarak ortaya koymağa imkân yoktur. Bazıları bunlardan şu veya bunun doğru olduğunu isbata teşebbüs etmektedirler.

FRANSIZ DEVRİMİ İLE RUS DEVRİMİNİN MUKAYESESİ

Y azarlar yirminci yüzyıl Rus Devrimi ile onsekizinci yüzyıl Fransız Devrimi'ni kıyaslamağa düşkünlürlere, Bunlar arasında bariz benzeyişler ve önemli ayrılıklar vardır.

1 — Benzeyişler;

Her iki devrim de bozulmuş, kokmuş, ehliyetsizlik ve fesat ocağı haline gelmiş olan isdibdat aleyhine yöneltiştir. Her ikisi de başkentte hapishanelere hücum ve hükümetin iş başından kovulması ve hükümdarın gözaltı edilmesile başlamıştır. Her iki devrimde de hükümdarlar somadan idam edilmişlerdir. Her iki memlekette de devrim ilk devirlerinde kökten değişiklikler yapmış son devirlerinde ise tepki yaratmışlardır. Fransa'da erkin (iktidarın) Mirabeau'dan Danton'a, Danton'dan Robespierre'e ve ondan da gerisin geriye Bonaparte'ın muhafazakâr ellerine geçtiği gibi Rusya'da da iktidar Kerensky'den Lenin'e, Lenin'den

Troçki'ye ve sonra da yeni sovyet anayasasının belli başlı müellifi olan Stalin'e geçti. Her iki devrim de yüksek sınıflar için bir kızıl tedhiş devri açtı, kiliseyi ortadan kaldırdı, asilzadelerin mallarını yağma ve kendilerini yurt dışı etti, araziye köylülere dağıttı, çok miktarda kâğıt para çıkardı, memleket bu kâğıt para bolluğu içinde bir hayli yüzdü.

2 — Ayrışıklar:

Fransa'da devrim barış devrinde olmuştu. Rusyada ise Birinci Dünya Harbi'nin ortasında ve memleketin bitkin bir hale geldiği vakit vuku bulmuştu. Devrim, Fransa'yı harbe doğru sürükledi. Rusya'yı ise harpten çıkardı. Bundan başka, her iki büyük memlekette iktisadi şartlar da çok farklı idi. 1789 da Fransa'nın tek bir şehri vardı. O vakit Fransa'da Paris'ten başka bugünkü mânada sanayi şehri yoktu. Bu sıralarda Fransa da Paris'ten gayri yerlerdeki işçi sınıfı köylülerden ibaretti. Fakat 1917 de Rusya gıda ve sanayi için ham madde bakımından tarım bölgelerine bağlı birçok sanayi şehirlerine malikti. 1789 da Fransa bir demiryolu şebekesine malik değildi, memleketin muhtelif kısımları biri- birine bağlı değillerdi. Rusya'da ise iktisadi manzume hiç olmazsa bir dereceye kadar ulaştırma kolaylıklarına istinat ediyordu. Nihayet, ve daha önemlisi, Fransız devriminin önderleri iktisadi sahada ne yapmak istedikleri hakkında vâzih fikirlere malik değillerdi Kendilerine rehberlik edecek Marks felsefesine vukufuları yoktu Bu sebeple komünist temeller üzerine kurmak amacile mevcut ekonomik sistemi baştan aşağı değiştirmeye çalışmadılar. Fransız devrimi bilhassa asilzadeler ve ruhbanlar gibi imtiyazlı sınıflar aleyhine yöneltmiştir. Rus devrimi yalnız bu sınıfları vurmakla yetinmemiş burjuvazi sınıfını da ezmiştir. Onun için - Fransız devriminden büyük siyasal bir hareket olarak bahsederler. Rus devrimini ise ekonomik ve sosyal bir alt üst ol ma diye vasıflandırırılar.

İSTİKBAL

Bu iki büyük devrimin son safhaları arasında daha çok

benzerlikler olup olmayacağını tâyin için vakit henüz çok erkendir. Fransız devrimi de Rus devrimi gibi başka memleketlerde birçok sempati kazanmıştı. Fransız devrimine karşı beslenen hayranlık onun eski idare usulünün kötülükleri aleyhine yönetildiği müddetçe devam etti. Fakat devrimciler birbirlerinin kellerini koparmağa başlayınca Danton'un ve ondan sonra Robespierre'in başları giyotinde uçurulunca devrimin yabancı memleketlerdeki hayranları azalmağa başlamıştı. Fransa'da 1789 devrimi en sonunda milletin kaderini Bonaparte'ın eline teslim etti. Bonaparte, devlet gemisinin dümenini çevirdi ve süratle geriye doğru hız aldı. Bonaparte kiliseyi ihya ve asilzadeliği yeniden kurdu. Fransa'da Bourbons'lar zamanındakinden çok daha merkezîyetçi bir hükümet ve idare usulü tesis etti. Fransız Devriminin patlaması tepkinin son haddine çıktığı zaman arasında hiç olmazsa en az yirmi yıllık bir zaman geçmişti.

Rusya'nın da aynı tecrübeleri mi geçireceğini zaman gösterecektir. 1936 anayasasının taşıdığı hükümler onun ruhunun bir ifadesi midir? Yoksa reyberlerin dedikleri gibi sadece hariçte sovyet propagandacılarının işini kolaylaştırmak için açılmış küçük bir süs penceresi midir? Şahsi mülk edinme ile hususi mülkiyet ayrılığı muhafaza edilebilecek midir? Yoksa bunların birinden biri, diğerinin aleyhine zamanla tedricen genişleyecek midir? Halk yığınlarına kâğıt üzerinde verilmiş olan medenî haklar gittikçe tahdit mi edilecek? yoksa gerçekleştirilecek midir? Bu kabil soruları sormak ise onları cevaplandırmaktan daha kolaydır.

BİBLİYOGRAFYA:

- 1 — Alfred Rambaud; History of Russia, 3 cilt, Londra, 1913.
- 2 — G. Vernadsky; History of Russia, New-Haven, 1929.
- 3 — James Mavor; Economic History of Russia, ikinci basılış, Londra, 1925.

4 — A. Meydendroff Background of the Russian Revolution, New-York, 1929.

5 — Baron Korff; Autocracy and Revolution in Russia, New York, 1923.

6 — P. P. Gronsky and N. J. Astrov; The War and the Russian Government, Londra, 1929.

7 — W. H. Chamberlin; The Russian Revolution, iki cilt, New-York, 1935.

8 — H. D. Bain and Lindsay Rogers; The New Constitutions of Europe, New-York, 1920.

9 — W. E. Rappard; Source Book on European Governmen, New York, 1937.

10 — Andrew Rothstein; The Soyvet Constitution, Londra, 1923.

11 — Andrew Rothstein; Soviet Russia, Londra, 1924.

12 — W. R. Batsell; Soviet Rule in Russia, New-York. 1929.

13 — B. W. Maxwell; The Soviet State, Topeka, Kansas, 1934.

14 — Vera Micheles Dean; Soviet Russia, New-York, 1933.

15 — Josef Stalin; Stalin on the New Soviet Constitution, New-York, 1934.

16 — Samuel N. Harper; The Government of the Soviet Union, New-York, 1938.

17 — Anna Louise Strong; The New Soviet Constitution, New-York, 1937.

18 — Vera Dean; The New Constitution of the U. R. S. S., 1937.

19 — Sidney and Beatrice Wobb; Soviet Communism: A New Civilisation? İki cilt, New-York, 1936.

20 — H. Popov; Outline History of the Communist Party of the Soviet Union, New-York, 1943.

21 — P. Malevsky - Maleviteh; T he Soviet Union Today, New-York, 1936.

22 — P. Sloan; Soviet Democray, London, 1937,

23 — A. R. Williams; The Soviets, New-York. 1937.

- 24 — T. B. Brameld; A Philosophic Approach ta communism, Chicago, 1933.
- 25 — H. J. Loski; Communism, New-York, 1927.
- 26 — W. H. Chamberlin; Russia's Iron Age, Boston, 1934.
- 27 — W. Gurian; Bolshevism: Theory and Practice, London, 1932.
- 28 — C. B. Hoover; The Economic Life of Soviet Russia, New-York, 1931.
- 29 — E. Burns; Russia's Productive System, New-York, 1931.
- 30 — G. Dobbert; Soviet Economics, London, 1933.
- 31 — Paul Haensel; The Economic Policy of Soviet Russia, London, 1930.
- 32 — Max Eastman; The End of Socialism in Russia, London, 1937.
- 33 — A. Hirsch; Industrialize Russia, New-York, 1934.
- 34 — L. A. Paul; Cooperation in the U. S. S. R., London, 1936.
- 35 — L. E. Hubbard; Soviet Money and Finance. London, 1936.
- 36 — J. D. Janson; Foreign Trade in the U. S. S. R., London, 1934.
- 37 — W. B. Reddaway; The Russian Financial System. New-York, 1935.
- 38 — Boris Brutzkus; Economic Planing in Soviet Russia, London, 1935.
- 39 — W. H. Chamberlin; The Soviet Planing Economic Order, Boston, 1931.
- 40 — M. Farbmen; Russia's Five Year Plan, New- York, 1930.
- 41 — Josef Stalin; From the Frist, New-York, 1934.
- 42 — Josef Stalin; The State of the Soviet Union, New- York, 1943.
- 43 — Jerome Davis; New Russia: Between the Frist and Second Five Year Plans, New-York, 1943

44 — W. P. and Z. K. Coates; The Second Five-Year Plan, London, 1934, 1937.

45 — W. P. and Z. K. Coates; State planing Commission of the U. S. S. R., New-York, 1937.

46 — H. J Laski; Lew and Justice in Soviet Russia London, 1935.

47 — M. S. Calcott; Russion Justice, New-York, 1935.

48 — S. N. Harper; Civie Training in Soviet Russia, Chicago, 1929.

49 — A. P. Pinkewitch; Science and Education in the U. S. S. R., London, 1935.

50 — J. Hecker; Religion under the Soviets, New-York. 1927.

51 — L. Fischer; The Soviets in World Affairs, 2 vols.. New-York, 1930.

52 — Kathryn W. Davis; The Soviets at Geneva, Geneva, 1934.

53 — S. N. Harper; The Soviet Union and World Problems, Chicago, 1935.

54 — American-Russian Chamber of Commerce; The Handbook of the Soviet Union, New-York, 1936.

55 — G. V. Vernadsky; Tenin, Red Dictator, New Haven, 1931.

56 — Leon Trotsky, My Life, New-York, 1930.

57 — I. D. Levine; Staline, New-York, 1931.

58 — A. B. Munro; The Governments of Europe, New- York, 1939.

AVRUPA'DA İLK İDARE VE ESAS TEŞKİLÂT ŞEKİLLERİ

Yazan:
Leopold WEGNER
Berlin Üniversitesinde
Profesör

Çeviren:
Cemil Ziya ŞANBEY

Avrupa'nın esas hukuk ve idare hukuku sahasındaki tekâmülü bakımından dayandığı temelleri incelemek için ilk gözümüze çarpan hukuki mânadaki devlet tipleri, eski Helen ve Romalıların kurdukları devlet şekilleridir, idare ve esas teşkilâtın ana prensiplerini tebarüz ettirmek ve bütün bünyenin mahiyetini olduğu gibi meydana çıkarmak maksadiyle İtalya ve Yunanistan topraklarında doğan şehir-devletleri bir kül halinde incelersek, bundan, bu memleketlerin halkları arasındaki etnografik, linguistik veyahut hukuki münasebetlere ait meseleleri de bir taraflı olarak ele aldığımız mânası anlaşılmasın. Bir hukuki mukayese yapıldığı zaman, muhtelif devlet ve devrelere ait muhtelif müesseseleri her ne bahasına olursa olsun aynı kalıba sokmağa, onların arasındaki farkları görmemezlikten gelerek her şeyi bir vahdet haline koymağa çalışmaktan sakınmak lâzımdır. Gerçi, eski zamanların âmmе hukukunu ana hatlariyle belirtmeye çalışan bir tetkikte, elbette ki müşabehet ve mukayeselere varılacaktır; fakat bunu yapmak için de karşılıklı tesirlerin kendilerini apaçık göstermeleri ve bunlar yoksa, suni alâkalar yaratmaktan katı surette kaçınılması lâzımdır. Birbirine benziyen siyasi cereyanlar ekseriya birbirinden bağımsız olarak benzer tesirler yaratırlar.

Antik devirlerin devleti, şehir-devlet tipidir. Burada, Yunanistan'da doğan bütün şehir-devletlerin ve hattâ tele gibi bir zamanlar yalnız olarak bütün Yunanistan'a hâkim oluyor gibi görünen bir teşekkülün dahi, esas hukuk ve idare hukuku müesseselerini izah etmek mümkün değildir. Biz

bunlardan yalnız iki tipi, Isparta ve Atina'yı ele aldık. Batı Avrupa da örnek olarak ele alınması lâzım gelen bir yer varsa, o da Roma'dır. Şarkta şehir-devlet tipi. Büyük İskender'in dünya devletine istihale etmiş; ondan sonra Roma, bir dünya imparatorluğunun merkezi halini almıştır. Böylece konumuzun saha çerçevesini tesbit etmiş bulunuyoruz.

Eski zamanlar devletine ait birçok eski vesikalara ve bu devleti münakaşa eden baha biçilmez derecede kıymetli eserlere mâlik bulunuyoruz. Gerçi bu eserler, yalnız mevcut devlet müesseselerini göz önünde bulundurmak ve bunların hal ve geçmişteki durumlarını ilmi bir incelemeye tabi tutmakla yetinmemişler, devletin doğuşuna ait bir takım faraziyeler de ortaya atmışlardır. Bu eserlerin muharrirleri, mevcut anayasa ve teşkilâtları tenkit etmek suretiyle istikbâl devletin nasıl olması lâzım geldiği hususunda da fikir yürütmüşler ve bu gibi cazip mevzular üzerinde münakaşalarda bulunmaktan da kendilerini alamamışlardır. Bunlar, kendilerinin ve kendileri gibi esas hukuk nazariyecilerinin, imkân bulsalar, belki büyük müşküllere uğramadan en mükemmel anayasayı bile meydana getireceklerine kani idiler. Herodot bile bu fikir spekülasyonlarının cazibesinden kendini kurtaramamıştır. Herodot, eserinde Midyalı'larla İranlı'ların hükümdarlık müessesesi ve en mükemmel devlet şekli hakkındaki mücadelelerinden bahsetmekte ve devlet şekillerinin evvelceden düşünülmüş, üzerinde anlaşılmiş bazı fikirlerin mahsulü olabileceğini ileri sürmekle bizim Contrat Social nazariyesine uygun mütalâalar yürütmektedir. Fakat bu eski tarihçi hiç olmazsa şeklen müsbet tarih vakaları zemini üzerinde kalmağa dikkat eder; ve hiç olmazsa kendi görüşüne göre hadiselerin mazide nasıl cereyan etmiş olması lâzım geldiği fikrini müdafaa ederler. Yalnız Eflâtun'un mevcut devleti tenkit yolunda yazdığı yazıların ihtiyarlık zamanına tesadüf edenleri, gençliğindeki tenkitlerine nazaran daha mutedildir. Eflâtun'un talebesi Aristo, gerçi daha fazla müsbet devlet hukuku üzerinde uğraşmışsa da, devlet felsefesi sahasında ileri sürdüğü fikirlerle ister nazariyat, ister amelî hukuk sahasında çalışmış olsun, bu-

gün dahi her hukukçunun faydalanmaktan uzak kalamayacağı esaslar vaz etmiştir. Eflâton ile Aristo, hükümdarlık Aristokrasi ve şehir-devlet gibi devlet tarzlarının tipik şekilleriyle bunların soysuzlaşmasından doğan tiranlık, oligarşi ve demokrasi şekillerini bulup tebarüz ettirmişlerdir. Aristo devlet kuvvetlerinin, teşrii, icrai ve kazai mahiyetlerini belirtmiş; münferit devlet şekillerine ve onların değişmesi keyfiyetine dair bizim bugün de hayretimizi celbedecek kadar kritik incelemelerde bulunmuştur. Fakat bütün bu müsbet çalışmalarına rağmen, en iyi devlet şekli fikri onun da dimağını kurcalamaktan geri kalmamıştır. Aristo'nun kafasında doğan devlet şekli, Eflâton'ununkinden daha mütevazi olmakla beraber yine bir istikbâl devleti olarak kalmaktadır. Bu, her iki filozofa esas itibariyle umum Yunanistan'a atfedilen totaliter devlet tipi çok mal edilmek istenmekte ise, bu nevi devlet fikri hakikatte, daha ziyade Dorien-Isparta tarzıdır. Xenophan'ın gerek hayatı ve gerekse düşünceleri daha yakın ve hakiki bir istikbalin müjdecisi gibi görünmekte, Efeleniştik devrin aydın diyebileceğimiz mutlakiyetini önceden haber veren bir mahiyet taşımaktadır. Kelbiyeciler, Revakiyeciler ve Epikür mektebi gibi muhtelif felsefi cereyan mümessilleri bu sabadaki münakaşalarında yalnız Helen dünyasının hakikatlerinden değil, her türlü hakikatten de uzaklaşmış bulunuyorlardı. Bazan devlet, filozofların arzusuna göre teşkilâtlanmadığı ve bu suretle faal olarak devlet hayatına iştirak eden herkese zararı dokunduğu için inkâr ediliyor; bazan da, böyle bir müessesenin ancak cahilleri zapturapt altına almaşı bakımından iyi olduğu, fakat filozoflar için lüzumsuz bulunduğu ileri sürülüyordu. Devlete ve hâkim sınıfa karşı duyulan bu lâkaydiye, filozoflar bir de, kendilerine ferah bir hayatın zevkleri içerisinde yaşayabilmek imkânının verilmesi talebini ekliyorlar; bazan da cemiyetten sıkı bir riyaset isteğinde bulunuyorlardı. Arada bir, mülteciler tarafından muaheze edilen bir «Dünya Devleti» fikri, mevcut nizamı beğenmeyen ve alemşümül insanlık devletinin kurulmasını isteyen bir kozmopolitik cereyanı ortaya çıkıyordu. Hükümdarlık müessesesinin fi-

lozoflara, hiç olmazsa halkın hâkimiyetinden daha mülayim görünmesi anlaşılır bir şeydir. Felsefi temayüllerin ekserisi antidemokratikti. Çünkü bunlara göre, iyinin ve kâmilin hüküm sürmesi icabeden yerde, sırf bir şehrin hemşehrileri olarak doğmuş bulunmaktan başka hiç bir meziyetleri olmayan, akıl ve hikmetten nasibleri bulunup bulunmadıklarına asla bakılmayan kütlelerin müsavi şartlarla hükümet sürmeleri ve yaşamaları doğru değildir. Vatandaşların bütün saadetlerinin amili bulunduğu ileri sürülen şehir-devletin mutlak hâkimiyetine karşı, kendini idrak eden ferdi enerji ve şuurun harekete geçmesi lâzımdı. Her kuvvetli ve kendi kıymetini anlamış ferdiyetçi idrak her şeyi tutan demokrasinin, yalnız sayan fakat tartmayan bir devlet nizamının düşmanı olacaktı. Fakat bütün bunlara rağmen bilhassa Amisto, demokrasinin nisbî kıymetini ve pratik ehemmiyetini belirtmekten geri durmamıştır.

«İdeal Devlet» fikrini ileri sürenler, kanun vazıı tarafından tesbit edilmemiş bir hakkın varlığını şart koşmaktadırlar. Sofistler tarafından ileri sürülen ve yazılı olmayan bu ideal hak nazariyesinin uzun bir tarihi vardır. Çiçeron'un bildirdiğine göre, bunu evvelâ Roma'da Revakiye filozofları okutuyorlardı. Hukukçular buna tabii hukuk ismini vermişlerdir; ve Yunan devlet hukuku felsefesinde bu fikrin taraftarları olduğu kadar aleyhtarları da vardır. Hukuki meselelerde, pozitif hukuk esasına yatkın bulunan Roma hukukçuları dahi, gerçi ciddi olarak sarıldıkları iddia edilemezse de, zaman zaman bu fikre iltifat etmekten geri durmamışlardır. Fakat Roma hukukunda her şeye rağmen, meselâ kölelik müessesesi gibi ahlâk ve akla uygun olmayan hallerde dahi müsbet hukuk zemininden ayrılmamak esası üzerinde duruluyordu. Buna mukabil, Epikür mektebi haddizatinde hukukun varlığını inkâr eder ve bütün müsbet hukuk nizamını mukavelelere istinat ettirir. Devlet şekli meselesinde tarihçi Polybios daha ziyade hakikate yaklaşılmaya çalışmaktadır. Polybios, Eflâton devletini, hakiki ve canlı devlet şekilleri karşısında mukayesesi imkânsız bir heykele benzetmektedir. Bu tarihçi, Aristo ve diğer filozofları ör-

nek alarak bütün anayasaların uygun unsurlarından mezcedilmiş bir devlet şekli tasavvur etmekte ve ancak bunun her türlü ifratı ortadan kaldıracığına ve selâmet getireceğine inanmaktadır. Polibios'a göre bu, evvelâ İsparta'da tahakkuk etmiş ve sonra Roma'da en mütakâmil şeklini bulmuştur. Siyasi ve sosyal unsurlar üzerinde, devlet şekillerinin değişme ve istihaleleri hakkında yaptığı müşahedeler orijinal değildir. Bunlar daha ziyade Eflâton ve Aristo'nun fikirlerinin tekrardan ibarettirler.

Polibios, Roma tarihini yazmış ve normal devlet şeklini Roma teşkilâtında görmüştür. Bu fikirleri Çiçeron un beğenmemesine ve bir Romalı vatandaş sıfatiyle bunlardan gururla bahsetmemesine imkân yoktur. Çiçeron, Revakiyeciler'in ve diğer Yunan filozoflarının devlet nazariyelerini, okutmak maksadiyle Roma'ya almıştır; fakat ne onun, ne Seneca'nın ve ne de Sezar'ların tahtında oturan Mark Aurel'in kendilerine mahsus müstakil fikirleri yoktur. İmparator sıfatiyle Mark Aurel ideal bir devlet kurma tecrübesine girişebilirdi, fakat nedense küçük müsbet terakkiler elde etmekle yetinerek, Eflâton'un fikirlerinin tahakkukundan çekinmiştir. Roma'da yeni bir fikir ve nazariye ortaya atılmış olmamakla beraber, bir dünya devleti kurulabilmiş ve öyle pratik bir idare şekli bulunmuştur ki, bundan bugün bile her devlet adamı bir şeyler öğrenmekten kendini müstağni sayamaz. Yunanistan, dünyayı fikriyle; Roma ise kılıcıyla zaptetmiştir. Zaman, bu her iki devleti de yıkmış, fakat müesseselerin enkazı kültürümüzün temelleri vazifesini görmüştür. İşte bundan dolayı Yunan-Roma devlet teşkilâtı hukukunun da halihazır kültürü bakımından ehemmiyeti çok büyüktür.

Bu iki âlemin yalnız iki büyük insanın, Aristo ile Augustus'u belirtmek kâfidir. Bunlardan birinin şahsında, fikirlerine karşı gösterilen muhalefete rağmen, Yunan devlet felsefesi; Büyük Sezar'ın akıllı yeğenininin şahsında ise, idarenin bütün zaafına rağmen, Romalıların pratik devlet idaresi sanatı tecessüm etmiştir.

Müsbet hukuka tahsis edilmiş bulunan bu tarihî etü-

dün vazifesi. Yunan devlet nazariyelerini ögmek değildir.. hakat hiç. olmazsa bir kaç ismi anmadan geçemedik, filozofların kafalarında yarattıkları devlet mefhumu, hakikatin devletleri olamazlar; esasen filozoflar da hiç bir zaman devlet adamı olamamışlardır; fakat fikirlerinin hakikate ne kadar müessir olduklarını belki biz şimdi de tam mânasiyle takdir etmekten âciz bulunuyoruz.

Avrupa'da devletlerin zuhur tarihi, şarkla mukayese edildiği takdirde çok yeni bir zamana rastlar. Mısır ve Önyasya kavimlerinin üzerinden yüzler ve hattâ binlerce senenin mevsuk tarihi geçmiş ve bizim despati diye andığımız bir devlet şeklinin bütün incelikleri orada çoktan gelişmiş bulunurken Avrupa da doğan güneşin ilk şuaları hâlâ bu kıt'a üzerindeki sisleri yeniden yeniye dağıtmaya başlıyordu. Avrupa'nın bu ilk devirlerine ait büyük halk hareketleri ve mücadeleleri hakkındaki bilgimiz nedir? Yunan tarihinin başında Homer'e rastlıyor ve kronolojik rivayetlere göre Romanın, Milâttan önce VIII inci yüzyılın ortasında kurulduğunu anlıyoruz. Nasıl ki Athene tanrı Zeus'un kafasından doğuvermişse, tarihin ilk zamanlarında bizim de karşımıza, Yunanistan ve İtalya topraklarında, bütün teferruatı ile hazır bir halde birdenbire devlet denilen müessese çıkıvermektedir. Fakat ilim, bu emrivakiyi olduğu gibi kabul etmekle iktifa edemez. Zamanımız tarih ilminin en fazla meşgul olduğu sahalardan biri de Yunan eski zamanıdır. Yapılan kazılar bizi Miken medeniyeti ile tanıştırmış olmakla beraber, burada rastladığımız kuvvetli kırallık müessesesinin Yunan devleti tarihinin başlangıcını teşkil etmiş olması ihtimali yoktur. Gerek burada, gerekse İtalya'da hemen aynı şekilde aile ve soy topluluklarından müteşekkil bir devlet idaresinin iptidai şekilleriyle karşılaştığımızı kabul edebiliriz. Fakat tabii eskiden sanıldığı gibi, devletin sosyal ve siyasi yapısının aileler üzerine öyle kolay kolay kuruluvermiş olduğunu düşünmek doğru değildir.

Bir devletin halkını teşkil eden unsurların iki esasa dayanarak meydana gelebildiğini görüyoruz. Bu esaslardan birisi şahsi, diğeri mahallîdir. Şahsi unsuru, aile ve soy nizamı

teşkil eder. Bu, her iki toplulukta da esas rolü oynayan ve birleştirici olan unsur totem ibadeti ve tanrılara tapma keyfiyetidir. Bu totem ve tanrılar, her münferit aile ve soya göre hususi bir karakteri haizdirler. Fakat tabii bir soyun ailelerden teşekkül edebilmesi için o ailelerin birbiriyle akraba olması kifayet etmez. Yapılan müşahedeler, aile fertleri arasındaki münasebetlerin sıkı veya gevşek oluşunun bile, bu fertlerin zengin, takır, asil veya düşkün olmalarıyla ilgili bulunduğunu göstermiştir. Zenginlik ve asalet soyu teşkil eder; fakir insanın ise ekseriya ailesi bile yoktur. Bundan dolayı sürülere sahip göçebeler veyahut daha ziyade arazi sahibi asillerle soy kelimesi bir mâna kazanmış oluyor. Soy un mevkiî İtalya'da, Yunanistan'dakinden daha ehemmiyetli görülmektedir. Bunlardan başka diğer bir topluluk da Phratia'dır. Bu topluluk bidayette bir kan karabetinden ibaretti. Sonradan aynı içtimai durumda olan insanların bir topluluğu halini almış ve Isparta'da bu ayarda olan bazı topluluklarda izlerini muhafaza etmiştir. Vatandaşlık hukuku Phratia'ya girebilmek ile kaimdir. Bu topluluğun üstünde Phylia denilen bir teşkilât vardır ki, bir vatandaşın devlet cihazı içerisindeki siyasi ve askerî durumu buna göre taayyün eder. Phratia ve Phylia'larda müşterek olarak ibadet ettikleri bir kahraman ve tanrıları vardır. Ve bunlar topluluğu bağlayan bir rol oynarlar. Aynı duruma İtalyan teşkilâtında da rastlanmakta, burada da ailelerin üzerinde Kuri ve Tribu bulunmaktadır.

İnsanlar yerleşmeye başlayınca, devlet topluluğunu teşkil eden ve yukarıda şahsi unsur diye vasıflandırdığımız kısım ikinci bir faktör, yani mahallî unsurla karşılaşmakta ve böylece kendi mutlak tesirini kaybetmiş bulunmaktadır. Bu değişiklik farkına varılmadan olmuştur. Şimdi küçük insan toplulukları beraberce dolaşmakta, beraberce kalmakta ve nihayet beraberce yerleşmektedir. Böylece mahallî unsurun köy ve bölge kademelerine doğru yol açılmıştır. Tarih asırları içerisinde Attika'da Keleisthenes buna benzer yeni bir teşkilât kurmuş, mahalli unsura göre şahıslara isabet eden emlâkin babadan oğula intikali prensibini kabul etmiş, oğul,

topluluğu terkedip başka bir topluluğa gitse dahi, bu esasta İsrar edilmiştir. İşte bu nokta Keleisthenes'in bu Phylia reformu için enteresandır. Roma'da muahhar olan Tribu teşkilâtında da durum aynidir. Fakat buna rağmen bu çeşitli ve iptidai topluluklar için söylenen sözlerin çoğunun birer temenni ve faraziye ibaret olduğunu tekrar hatırlamak lâzımdır.

İlk zamanlarda, devletin üzerinde yerleştiği toprak mefhumu, zamanımızın devlet toprakları mefhumunun mâlik olduğu ehemmiyet ve mânâyı haiz değildir. Eski zamanın dilinde «Atmalılar» kelimesinden Atina Devleti mânasının anlaşılması, devlet topraklarının, yani ülkenin o zamanki mânasını tebarüz ettirmesi bakımından enteresandır. Roma'da da Senato ile halk kelimeleri aynı mânâyı ifade ediyordu. Gerçi Yunanistan'da Homer zamanından evvel, ancak göçler esnasında tahribe uğramış geniş topraklara mâlik büyükçe devletler vardı. Hattâ İtalya'da dahil olmak üzere tarih zamanları içinde bile birçok kabilelerin bir topluluk halinde beraber yaşadıkları görülmektedir. Fakat tarih zamanları içerisindeki devlet ülkeleri, çok daha küçülmüş olan devlet şeklinin, yani şehir-devlet, polis tipinin dar hudutları içine inhisar ediyordu. Yunanistanın bu şekilde birçok küçük siyasi parçalara bölünmesine coğrafyasının dağlar ve denizlerle birbirinden çok ayrılan arızalı durumu da yardım etmiştir. Şehirlerin kuruluşundan evvelki iskân meseleleri, açık ve müdafaasız köyün kale, yani polis'le olan münasebeti, Yunan ve İtalyan iskân şekli gibi meseleler henüz lâyikiyle aydınlanmış bir durumda değildir. Synoikismus, yâni muayyen topraklar üzerinde toplu bir şekilde yerleşme Yunanistan'da ve daha sonra İtalya'da şehirlerin doğuşunda mühim bir rol oynamıştır. Bu yerleşmenin özelliklerinden birisi, belediye hizmetlerinin görüldüğü yerle şehrin mâbedi vazifesi gören ocağın aynı yerde oluşudur. Kabilelerin toplu bir halde yaşamağa ve şehir hayatına doğru bir inkişaf göstermeğe başlamaları da şüphesiz ki mücadelesiz geçmiş değildir. Bu yoldaki mücadeleleri Attika'da Theseus, Roma'da da Romulus masalı belirtmektedir, ilk za-

manların bu Synaikism cereyanı taşrayı, büyük şehirler., meydana getirmekle ortadan kaldırmak isteyen Epaminondas'da yeniden görülmektedir. Şimdi bize, bütün bir devlet hayatının şehir surlarıyla tahdit edilmesi fikri ne kadar garip gelse de, o zamanın Eflâton ve Aristo gibi en büyük mütefekkirleri de bunu gayet tabii buluyorlardı. Hattâ Aristo bir polis'in sağlam olabilmesi için siyasi bağımsızlığına iktisadi bağımsızlığın da katılması lâzım geldiğini ileri sürüyor ve şehir-devletin her bakımdan kendine yeter bir duruma gelmesini talep etmekle otarşı fikrini müdafaa ediyordu. Yalnız büyük bir kırallık kurmak isteyen veyahut bütün Helen'lerin birleşmesini özleyenler bu çerçevenin dışına çıkabiliyorlardı. Fakat bu gibi fikirlerin derhal, şehirlerin cumhuriyetçi anayasalarını terkedip monarşik devlet şekline geçmelerini icap ettiren bir durum yaratacağı tabii idi. Meselâ bu fikirleri besleyen Isokrates, Yunanistan'ın Makedonya önderliği altında birleşmesini düşünüyordu. Gerçi bundan evvel de Attika topraklarının büyük bir devlet adamı Kleisthenes, Atina şehirleriyle taşrayı birleştirmek suretiyle uzağı gören anlayışının mahsulü olan bir plâni gerçekleştirmişti. Fakat bize bu başlangıç ne kadar doğru ve makûl görünse de o, hür Yunanistan'da bu işi sona erdiremedi. Kleisthenes'in bu fikri tam mânasiyle gerçekleşse idi, şüphesiz ki, herhangi bir memleketi kuvvetle zaptedip Isparta şehrinde oturan bir avuç muharibin tahakkümü altında bulundurmaktan ibaret olan Ispartalı zihniyetten daha faydalı ve daha verimli bir iş yapmış olacaktı.

Vatandaş hakları, ancak şehirde oturanlara ve ancak şehir idaresi tarafından verilebilirdi. Her vatandaş, şehir dışında hiçbir hakka sahip değildi. Elçilerden başka yabancı olan herkes kanun dışı idi. Hiçbir yabancıya hak tanınmaması gibi tahammül edilemez bir durum, ancak tanrı Zeus'un himayesi ve kudsiyeti altında bulunan misafirperverlik hissi ile biraz yumuşamıştı. Karşılıklı misafirperverlik muhtelif şehirler halkının bazı zümrelerini birbiriyle iyi münasebetler tesisine sevk etmişti. Bundan başka, bu şahsi münasebetlerin hazırladığı yoldan devletler de, birbirleriyle mu-

kaveleler aktetmek suretiyle münasebet tesis ediyorlardı. Bu mukaveleler harb ve sulh veyahut ticaret ve para işleri gibi devamlı işlere ve durumlara aitti. Muhtelif şehirler arasındaki anlaşmazlıkları silâh kuvvetiyle halletmemek için bitaraf bir hâkimin yardımından istifade etmek üzere hâkim mukaveleleri aktedilmişti. Bu mukaveleler, milletlerarasında sulhun devamını sağlamak için tesis edilmiş bulunan zaman müesseselerinden fikir itibarıyla farksızdılar. Muhtelif şehir vatandaşlarının nasıl bir hukuki muameleye tabi tutulacağına dair şehirlerarası yardımlaşma anlaşmaları yapılmıştı. İsopolit denilen iskân yerleri yabancılara kendi hemşehrileri gibi haklar tanıdılar. Diğer bazı yerler ise, bu fikri daha fazla inkişaf ettirerek birçok bağımsız şehir-devletlerden toplu bir camia kurdular. Şehirlerde vatandaş haklarını haiz olmayanlar hakkındaki fikirler daima değişti. Bazı yerlerde kölelerin dahi vatandaşlar arasına kabul edil meşine mukabil, Atina'da kanuna aykırı olarak vatandaşlığa kabul edilenleri tasviye etmek için vatandaşlık listelerinin birçok defalar gözden geçirildiğini görüyoruz. Fakat bununla beraber birçok şehirlerin yalnız başına hayatlarını devam ettirmeleri, imkânsız bir hal alıyor, çok defa muhtelif şehir-devletlerin birbirleriyle muvakkat veyahut devamlı olarak birleşmeleri lüzumu kendisini hissettiriyordu. Bilhassa bu lüzum, harp zamanında daha çok duyuluyordu. Dinî bağlar da Yunanistan'da devamlı olarak bir birlik yaratmağa müsaitti. Dinî törenlerinden başka bir şey olmayan müşterek büyük şenlikler bu birlik havasını kuvvetlendiriyor ve bu şenliklerin devamınca herkes memlekette asayişin teminini kutsal bir ödev sayıyordu. Bu şenliklerin en asalarından birisi addedilen Delphie törenlerine iştirak edenlerin yaptığı yemin çok enteresandı. Bunlar, birliklerine mensup şehirlerden herhangi birisini tahrib etmemeye, şehirlerin sularını hiçbir veçhile kesmemeye, bütün kuvvetleriyle Delphie mabedini korumaya and içerlerdi. Bu dinî toplulukların bünyesinde siyasi birliklerin nüveleri saklı idi ve siyasi maksatlar bu gibi dinî nikaplar altında gizlenebiliyorlardı.

Önderliği Romanın ele almasından evvel başlıca yeri

Alba Langa olan Lâtin İttihadı da bundan başka şekilde işe başlamış değildi, Fakat bu dinî topluluklarla beraber asıl maksatları siyasi ve teşkilâtları oldukça çeşitli olan birliklerde meydana çıkmıştı. Birbirine komşu olan şehirler harb ihtimalini gözönünde bulundurarak müdafaa ve taarruz maksadiyle birleşirlerdi. Lakedonya, Delya İttihadı ve ikinci Attika deniz anlaşması bu neviden birleşmelerdi. Haricî meseleler ve bunlara lüzumlu parayı tedarik keyfiyeti ittihadın müşterek işlerini teşkil ederdi. Birleşik şehirler meclisinde her şehrin reyi vardı; fakat şehirlerden birisi önder vazifesi görürdü. Yalnız bu şehir maksadı çok çabuk unutarak tahakküme kalkışır ve böylece eşitlikten eşitsizlik, önderlikten de tahakküm meydana çıkardı.

Pulataiai'de İranlı'lar mağlûp edildikten sonra kendini gösteren mültecilik cereyanına bir şekil vermek için Atina bir Helen Şehirleri İttihadı teklifinde bulundu. Isparta, bu siyasi birlik tecrübelerini akim bıraktı. Bunun üzerine Atina, kendisi dahi Themistokles'in büyük idealini nazarı itibara almayarak ve hattâ onu çiğneyerek zararsız bir hale sokulan İran hükümdariyle sulh yapmak, Isparta'yı yenmek, bir Attika kara ve deniz ittihadı meydana getirmek suretiyle bildiği yolda yürümeye başladı. Böylece Delya İttihadı Attika devletine çevrilmişti. Bu değişiklik nazarı dikkati celbedecek mahiyettedir; çünkü ittihadın müşterek hâzinesinin Delas'dan Atina'ya nakledildiğini görüyoruz. Atina, müttefiklerini vergi verir bir uyruk duruma soktukten sonra müstahkem mevkilere asker yerleştirdi ve deniz üstleri kurdu. Bundan başka şehirlerin müstakil kaza haklarını ellerinden alarak onların dahilî işlerine karışmaya başladı. Atinalılar müttefiklerin ittihada ödemeleri lâzım gelen paraları bizzat kendileri tesbit edecek kadar ileri vardılar. İttihadın siyasi başarılar kazanmasına, ticaretin gelişip her tarafa dal budak salmasına rağmen, Atina'nın bu tahakkümüne karşı şehirler sızlanmağa ve ittihadın temin ettiği bütün menfaatlerin yalnız Atina'ya yaradığını sanmağa başladılar. İttihadın başarılarında Atina'nın hissesi büyük olmakla beraber, küçük ortakların halkı bunu görmemezlikten geliyorlardı. Böylece

Attika devleti, şehir-devlet fikrinden bir türlü ayrılmadığından başarısızlıkla neticelendi. Atina'nın uğradığı mağlûbiyetler, ittihat üyelerinin birer birer ayrılmasını mucip oldu. Peloponez Harpleri'nin sonu bütün binayı kökünden sarstı. Eski zamanların, Westfalya Muhadesi diye anılan 386 anlaşmasıyla İran Hükümdarının Yunanlılara kabul ettirdiği şartlar arasında bilhassa bu küçük devlet sistemi başta geliyordu.

Teb şehri de bir Bötaty devleti kurmağa çalışmış fakat bu tecrübe başılamamıştı. Aheya ve Etolya ittihatlarında daha sıhhatli bir devlet fikri mevcuttu. Herhangi bir önder kuvvet tarafından ittihat üyeleri ezilmiyor, bilâkis müşterek bir vatandaşlık hukuku, müşterek ittihat memurları, bir ittihat hükümeti ve bir ittihat meclisi mevcut bulunuyordu. Fakat buna rağmen, devlet hukuku esasları içerisinde kurulan bu teşekküller, beraberlik fikrinin yokluğundan sağlam ve sıkı teşkilât noksanlığından bir gelişme gösteremediler ve böylece Makedonya ile Roma Yunanistan'da hâkimiyet kurmağa muvaffak oldular. Bu iki devlet, Yunanistan'ın birleşmesine ve kuvvetlenmesine esasen engel teşkil eden mahallî küçük şehir - devletlere, hâkimiyetlerine herhangi bir tehlike atfetmedikleri müddetçe zahiri bir yaşama ve hürriyet hakkı tanımağı menfaatlerine daha uygun buldular. Herhangi bir ciddî durum zuhur ettiği zaman Roma, ciddî ve şiddetli tedbirler almağı hiç ihmal etmedi.

Yunan şehirleri tarafından kurulan koloniler de ana vatanları gibi serbesttiler. Ana vatandan gelen kolonistlere çok geçmeden şuradan buradan gelen yabancılar da karıştı. Ana vatana olan bağlılık, hemen hemen dinî bir bağlılıktan başka bir şey değildi. Banlar arasındaki münasebet sağlam ve hukuki bir bağdan mahrumdu ve tıpkı bir evlâdın anaya karşı beslediği muhabbet gibi hissi idi. Koloniler de bir Yunan birleşik devleti kurmağa yeter unsurlara ve kuvvete malik değildiler.

Roma tarihinin başında durum, Yunanistan'dan ayrı bir manzara göstermiyordu. Fakat buna rağmen, Roma

Samnit kabilelerini zorlayarak, İtalya topraklarındaki devlet-şehirleri bir birleşik devlet haline sokmağa muvaffak oldu. Sonradan kazanılan her yeni toprak bu ittifaka zahmetsizce ilâve edildi, icabettiği zaman Roma işine gelenlere Roma vatandaşlığı hukukunu tanımakta imsak etmiyordu. Buna rağmen, Roma'da da yavaş yavaş müttefiklere birer uyruk muamelesi yapmak illeti kendini göstermekten geri kalmadı. Fakat müttefikler Romanın bu keyfi hareketlerine silâhla mukabele etmeğe kalkışınca, Roma da bir Dünya Devleti'nin kurulmasına doğru büyük ve sağlam bir adım teşkil eden katı kararıyla İtaliklere Roma vatandaşlığı haklarını mebzulen bahşetmekten çekinmesi. Bazan Romalı olmayan cemaatlerin memur ve âmirleri, bazan bütün bir cemaat, askerler, bazan da hususi şahıslar Roma vatandaşlığına kabul ediliyorlardı. Her tarafta Romanın ismini taşıyan Koloniler Roma'ya bağlı birer uzuv halinde kalıyorlardı. Fakat Roma vatandaşlığı hukukunun pek garip bir hediye olduğunu da unutmamalıdır. Çünkü bu hakkı Roma şehrinin dışında pek az kullanmak imkânı vardı. Tevsii bir anayasa mevcut olmadığı için vatandaş, siyasi haklarını ancak Roma şehrinde kullanabiliyordu. Fakat bununla beraber herkes bu nazarı kazançtan şikâyetçi değildi. Roma'ya bağlı olan toplulukların siyasi teşkilâtları, statüleri halk meclisleri ve her sene muntazaman değişen memurlarıyla Roma teşkilâtına benzediği için bunlarda Roma vatandaşlığı hukukuna malik olanlar iki türlü vatandaşlığa, yani biri mahallî, diğeri de Roma devleti vatandaşlığına sahip olmuş bulunuyorlardı. Bu durum, bize o kadar aykırı gelmez, zamanımızdaki birçok misalleriyle biz bunu tabii görürüz. Fakat o zamanın dünyası için bu yepyeni ve şayanı dikkat bir hukuki sezışin mahsulü bir kombinezondur. Eyalet idarelerinde de aynı sistem hâkim bulunuyordu, Roma, kendisine dostça muamele eden şehirleri, dostluk anlaşmalarıyla kendine bağlamış ve devletin umumi siyaseti müsaade ettiği nisbette bunlara bir muhtar idare ile kendilerine mahsus mahkeme sahibi olmaları hakkını tanımıştı. Geç boyun eğerler Roma'ya haraç verirler ve silâh-

la mukavemet edenler ise, tamamıyla yok edilmek tehlikesine de maruz kalabilirlerdi, Şehirlerin tavır ve vaziyetlerine göre merkezîyetçi idare gevşetilir veyahut sıkılaştırılırdı. Fakat Roma Dünya imparatorluğu da evvelce Babil ve Asur devletleri gibi hâkimiyetini her tarafa yayamamıştır. Emperyalist Roma dahi diğer devletlerle anlaşmalara varmış ve böylece onlara da bir hayat hakkı tanımıştı. Bu Roma Devleti camiası içerisinde tabii İtalya, hâkim memleket mevkiini haizdi. Eyaletler ise fethedilmiş toprak olarak telâkki ediliyordu. Fakat bu teşkilâtın içerisinde de, ahram gibi üstüste duran haklarla Cumhuriyetçi bir zihniyetin izleri muhafaza edilmiş bulunuyordu. Ancak Sezar aynı hakları haiz vatandaşlara malik muazzam bir devlet kurma fikrini değiştirdi. Bu fikrin tahakkuk etmesi, epi uzun sürdü. Ancak Milât'tan sonra 212 de Roma vatandaşlığı hukuku, zorla itaate alınanlar ve bunlarınkine uygun bir muameleye tabi olmaları muvafık görülenler hariç olmak üzere, geniş ölçüde imparatorluk tebaasına verildi. Ondan sonra Jüstinyen prensip olarak bu hakkı herkese teşmil etti. Devleti tam bir merkezîyet idaresine erişirmeğe ve devletin birliğini temin etmeğe yarayan en kuvvetli ve son adımı, imparatorluğu 4 büyük mıntakada, 12 eyalete ve bunları da 96 vilâyete bölmek suretiyle, Dioklesian attı Bütün idare yavaş yavaş şehirlerdeki mahallî memurlar elinden alınarak devlet tarafından mansup memurlara verilmeğe başlandı, fakat bu muazzam sahalarda içerisinde iki şehir, Roma ile İstanbul, zamanı geçmiş Polies teşkilât ve hakların muhafaza ediyorlardı.

Atina ile Isparta büyük bir hâkimiyet tesis etme yolunda boş yere uğraştıktan ve sonunda halefleri tarafından muhafaza edilemeyen İskender Devletinin uyuğu olduktan sonra Dünya İmparatorluğunu her müşkülü yenmek suretiyle Roma kurmağa muvaffak oldu. Böylece Roma da Sarkın büyük dünya devletlerinden ve İskender Hükümdarlığından sonra Dünya imparatorlukları sırasına kavuşmuş oldu. Romanın sukutu ile eski zaman âlemi de tarih sahnesinden çekilip gitti.

İşte Avrupa'nın Antik devirlerine mahsus esas teşkilât

hukuku bu çerçeve içerisinde gelişmiştir. Bu çerçeve, ilk zamanların kırıllığından başlamış Cumhuriyetin aristokratik ve demokratik şekillerinden geçerek tekrar kırıllığa gelmiş garip bir daireden başka bir şey değildir. Bu gelişmenin sonunda, eski şarkın despot idarelerini andıran bir istibdat idaresi kuruldu. Biz bu devirleri ancak büyük batları içerisinde mütalâa edebileceğiz. Fakat buna rağmen sistemli hukuk incelemeleri hiç bir zaman tarihî makamlardan müstağni kalamaz. Hiç bir hukuki müessese, bulunduğu ve geliştiği devir gözönüne alınmadan tam mânasiyle kıymetlendirilemez. Devlet şekillerinin çokluğu, bir tek Helen veyahut Antik Avrupa devlet tipinin mevcut olduğu hakkındaki kanaatin yanlışlığını açıkça göstermektedir. Bu devlet tipinin başlıca vasfını Totaliterlikte ve buna uygun olarak vatandaşların devlete karşı olan tam bağımsızlığında görececek olursak burada da yanılmış, Lykurg kanunlarıyla Eflâtun ve Aristo tarafından propagandası yapılmış nazariyeleri bütün Yunanistan'a ve birbirine benzerlikleri pek az olan devirlere haksız yere tasmin etmiş oluruz.

İlk Kırallık Müessesesi

Tarihten evvelki zamanlara ait esas teşkilâta yukarda bilgimiz nisbetinde işaret etmiştik. Yunanlılarla İtalik'lerin tarih zamanlarına girdikleri anda kırallıklarla idare edilmekte bulduklarını görüyoruz. Kırallığın doğuşuna, dine, askerliğe ve kaza işlerine ait hizmetlerin mühim nisbette âmîl oldukları muhakkaktır. Fakat bu kuvvetlerden hangisinin ilk kuvvet olarak belirlediğini kesin bir halde söylemek mümkün değildir. Kırallık müessesesinin bazen bu kuvvetlerden birinden veyahut diğerinden doğup gelişmiş olması muhtemeldir. Homer, kırallığı, en büyük Tanrı kudretinin yeryüzünde bir sembolü olarak kabul etmektedir. Herhalde ötedenberi halk tarafından âdil, kuvvetli, sofu veyahut zengin birisinin baş olarak seçilmekte bulunduğunu ve çok geçmeden bunların bu salahiyetlerini irsî bir hale sokmuş olduklarını kabul etmek lâzımdır. Yunan tarihinin başında rastladığımız kırallık müessesesinin uzun bir tekâmül devri ge-

çirmiş olduğunu hattâ parlak devirlerini de çoktan arkasına atmış bulunduğunu görüyoruz. Miken devrine ait kazılar, Traya harabeleri ve bunların Girit'e kadar geri giden ve masallarda övülen Minos kiralığı gibi ilk kökleri, bize kiralığın, Homer'in şarkılarında terennüm edilen kiralıktan çok daha eski bulunduğunu ve muhteşem bir maziye mâlik olduğunu göstermektedir. Bu hükümdarlar memleketlerinde, tıpkı Nil Delta'sında Firavunların yapabildiği gibi, tebaalarına muazzam kayaları parçalatıp taşıtacak ve Kyklop duvarlarını inşa ettirecek kadar hâkimdiler. Bunların etrafında kuvvetli bir muhafaza kıtası bulunur ve harbde savaş arabalarına binmiş bir halde ayakta savaşırlardı. Bu eski kiralığı İlyada, hattâ Odyse'deki tasvirlerle karşılaştıracak olursak, bu zamanlardaki kiralık kudretinin çok zayıflamış olduğunu anlarız. Göçlerden sonra devletler — belki Atina eski otokton halkıyla müstesna — yeniden kurulmuş, fakat buna rağmen mazi ile olan alâka kesilmemişti. Yalnız bu sefer hudutlar daralmış ve her şey küçülmüştü. Anlaşıldığına göre, kiralık kudret ve hâkimiyetinin hudutları da katı olarak tesbit edilmiş değildi. Kıral kuvvetli ise salahiyet ve nüfuzu da genişler, zayıf ise bu nüfuz ve salahiyet gerilerdi. Kural, milleti için kurban adar, adağını yerine getirir, maiyeti erkânını seçer, eğri ve doğru hakkında hükümler verirdi. Halk kirala, harbde kazandığı ünden, rahiplik şerefinden ziyade, hükümlerindeki doğruluk ve isabet bakımından kendisine bir kıymet biçirdi. Fakat buna rağmen o örf ve âdete veyahut şairlerin dediği gibi, tanrıların insanlara hediyesi olan kanunlara dayanarak kaza vazifesini görmek zorunda olduğu için, bir vazı kanun değildi. Daha büyük bir toprağa sahip olmak, harb ganimetlerinin ve kurban törenlerinin en büyük payını kendine almak, kaza vazifeleri ve verdiği diğer hükümler için bir şeref hissesi almak kıral üstünlüğünün maddi alâmetlerini teşkil ederdi. Dellallar kiralın hükmünü halka ilân ederler ve maiyeti ona uyarlardı. Memurlarını istediği gibi kendisi seçerdi. Memurların tâyini işinin kiralıdan alınıp halkın intihabına terk edilmesi, kıral salâhiyetlerinin mühim nisbette daraltılması demektir.

Kırallık vazifesini gören şahsın salâhiyetleri yanında, bünyeleri içinde istikbâlin esas teşkilâtına ait uzuvların nüvesini teşkil eden iki müessesenin daha doğduğunu görüyoruz. Bunlardan birisi ihtiyarlar, diğeri de halk meclisidir. Bu iki meclisin Myken devrine kadar geri gidip gitmediklerini bilmiyoruz. Fakat ne olursa olsun bunlardan İlyada'da bahsedildiğini görüyoruz. Kıralın av ve içki arkadaşları olan gün görmüş olgun insanlar, kıral tarafından davet edildikleri zaman kendisiyle müşavere ederlerdi. Kıral bunların sözlerini dinler, fakat hiç bir zaman reylerine bağlı bulunmazdı. Roma kırallığının senatosu Roma Konsülünün bir ilk şeklidir. Bu Roma konsülü, Roma esas teşkilât hukukunda, mutlak haklarına dayanarak idari ve kazai vazifelerini gören memurların daima yanlarında bulunan bir istişari meclisten başka bir şey değildi.

İhtiyarlar meclisinin ehemmiyeti, bu meclisin kıral mı, yoksa asilzadeler tarafından seçilip seçilmediğine bağlı idi. Bunun her yerde ve her zaman aynı olduğunu söylemek mümkün değildir. Meselâ Roma'da bu ihtiyarlar meclisi, yavaş yavaş kıral menfaatlerine uygun bir gelişme yolu takip etmiştir. Hattâ bu durum Cumhuriyet devrinde memurlar hiyerarşisinin lehine olarak aynen devam etmiştir. Emin kaynakların kifayeti nisbetinde elde ettiğimiz bilgiye göre Isparta'da ihtiyarlar meclisi halk tarafından seçilirdi.

Homer devrinin kırallığında ihtiyarlar meclisinin yanı başında bir halk meclisinin de mevcudiyetine şahit oluyoruz. Bu, harb ve sulh hakkında karar veren, eli silâh tutan erkeklerin meclisidir. En eski Roma halk meclisi de böyle bir topluluktur. Bu toplulukların ilk karakteri askerî mahiyettedir, bunlar ancak sonradan yavaş yavaş siyasi halk meclisleri haline gelmişlerdir. Bu meclislerde içtimaa, dâvet etmesi bakımından kıral ve asiller konuşur, alelâde halk şesini çıkarmadan dinler ve ancak reye başvurulduğu zaman çekinmeden fikrini bağırarak suretiyle izhar ederdi. Bu usule tarih zamanları içindeki Isparta'da bile tesadüf etmekteyiz. Roma'da halk meclisinin salâhiyeti, mevcut bütün hukuki

durumu istediği gibi münakaşa ve tenkit etmek derecelerine kadar çıkmıştı.

Fakat eski kiralık müessesesi varlığını devam ettiremedi, sukutu, Yunanistan ve Roma'da, aynı şekilde, yâni her tarafta asillerin kiralığa karşı kanlı veya kansız isyanlarıyla vuku buldu. Sonraki devirlerin oligarşiye veyahut demokrasiye meyyal tarihçilerinin, bu ihtilâlin kanlı hâtırasını mümkün olduğu kadar unutturmağa ve kabahati kiralığa yüklemeye çalışmalarını tabii görmelidir. Bu hususta Roma'daki rivayetler, ihtilâli, kiral Servius'un müstebit bir hükümdara karşı ayaklanması ve Cumhuriyet anayasası lehinde bir hareketi şeklinde gösterecek kadar ileri varmışlardır. Yunan halk rivayetleri hakikate biraz daha yaklaşmakta ve eski kiralık devrini bir altın çağ olarak anmaktadırlar. Bu devir gerçekten kendisini takip etmiş bulunan aristokratların sıkı rejiminden çok daha iyi idi.

Kıratlığın tasfiyesi her yerde aynı şiddette ve şekilde olmuş değildir. Roma'da kiralın adını anan nefyedilirdi. Kiralık müessesesini iade etmek teşebbüsü idamı mültezimdi. Yunanistanda ise hiç olmazsa kiralın adı anılabiliyordu. Kiralığa yapılan hücumlar, bu müessesenin aynı noktalarına tevcih edilemiyordu. Biz bu hücumların yalnız yeni zaman ruh ve zihniyetinin canlı bir halde görünen kısımlarına temas etmek istiyoruz. Dinî vazifelerin, dünyaya ait hükümdarlık hizmetlerinden ayrılması, hükümdarlığın zamanla mukayyet kılınması ve hükümdara bir takım mesuliyet arkadaşlarının terfik edilmesi isteniyordu, işte mutlak hükümdarlığa karşı muhtelif şekil ve suretlerde ileri sürülen düşüncelerin en mühimmi bunlardı. Görülüyor ki, eski hükümdarlık müessesesi olduğu gibi kalmakta, yalnız evvelce bir tek şahısta toplanmış bulunan kuvvetlerin, hamillerinin mesuliyet esası kabul edilmek suretiyle tefriki cihetine gidilmekte idi.

Bir müddet sonra eski zamana doğru garip bir irtica hareketi baş gösterdi. Halkla zadedân arasında çıkan mücadeleler bir kere daha mutlak bir hükümdarın iktidar mevkiine çıkmasına ve Yunanlıların Tyranis dedikleri bir hü-

kümdarlık müessesesinin doğmasına sebep oldu. Aristo bu müesseseyi hükümdarlığın soysuzlaşmış bir şekli olarak göstermektedir. Çünkü Aristo'ya göre, Tyranis, normal devlet şekillerinde olduğu gibi, herkesin saadetini esas alan bir müessese değildi; burada yalnız hükümdarın ve etrafındakilerin menfaati esas rolü oynuyorlardı. Aristo'nun bu teşhisinden sonra eski ve yeni zamanlarda tyran'ların kötülüğü hakkında çok şeyler söylenmiştir. Fakat esas itibariyle bu hüküm oldukça tek taraflıdır. Tyranlık zaman zaman birbiriyle mücadele halinde bulunan ve kendi hususi menfaatlerini her şeyin üstünde tutan zümrelerin yıkıcı faaliyetlerine son veren tabii ve lüzumlu bir devlet şeklidir. Hemen hiç istisnasız, tiranlar halktan çıkma insanlardır. Bunların ideal vazifesi, fakirlerin zengin ve asillere karşı korunması idi. Tyran, bir halk önderi idi ve kendi hâkimiyetini tesis etmek için halkın itimadını suiiistimal edebilirdi. Halk tarafından tutulan ve ona bağlı olan önder, halk ihtiras ve temayüllerinin tahakkukunu temin eden biri halinde sahneye çıkmakta ve bilhassa bu ihtiraslar, aristokrasiye karşı mücadelede olduğu gibi, kendi temayüllerine de uyarsa o zaman halk iradesinin tam bir icra memuru vazifesini görmekte idi. Tyranın iktidarı muhafaza etmek yolunda sarf ettiği gayretler esnasında, etrafında kendisine karşı birçok kuvvetli düşmanların pusuda yattığını görmesi tabii idi. Karakteri devamlı bir imtihana maruz kalan tyranın, mevkiinin yüksek irtifalarında başı dönmeden ve menfur yollara sapmadan memleketi idare edebilmesi çok müşküldü. Mamafih, tyranlar arasında iyi niyetli asil insanların bulunduğunu bilhassa tebarüz ettirmek lâzımdı. Helen'lerin İran hükümdarına karşı kazanmış oldukları zaferlerde tyranların mühim rolü olmuştur. Babanın oynadığı rolde ekseriya evlâdın muvaffak olamaması, yalnız tyranların kaderi değildir. Fakat sonraki zamanların umumi efkârı, tyranlık müessesesini bu muvaffak olamamış haleflerin icraatıyla ölçmüş ve ona göre hükümünü vermeğe temayül etmiştir. Umumi efkâr, eski kırallığın kutsallığını tyranlık müessesesinden esirgemiş, devlet hukukuna ait nazariyeleri tyranların mevkiini ve hayat-

larını tehlikeye sokacak şekillere bürünmüştür. Mekteplerdeki hitabet derslerinde tyranların katlinden bahsetmek vatanı severlik icabı sayılırdı. Bazı genç adaylar ve muhteris politikacılar bu nazariyeleri tatbik etmek hevesine kapılıyorlardı. Hayatlarının devamlı olarak tehlikede bulunuşu, pek tabiidir ki tyranları gittikçe zulme doğru gitmeğe sevk ediyordu. Böylece devlet gemisinin dümenini yalnız başına idare etmeği selâmetleri namına tercih ediyorlardı. Bunun için, içinde yüzdükleri koca ummanın dalgaları, sonradan kendilerini büsbütün yok etmek üzere, onları bazan çok yükseklerle çıkarıyordu. Yunan tyranlık müessesesinin, dayanacağı geniş topraklardan müteşekkil kuvvetli bir devlet temeli yoktu. Bu bakımdan bu müessese Yunan tarihinde bir macera olarak gelip geçmiştir. Sonradan Helenistik devrin polislerinde kudretli hükümdarlara dayanan tyranlara yeniden rastlamaktayız. Gerçi artık bunlara tyran denmekten çekinilmekte ve bu kelimenin halk arasında uyandıracığı intihalardan korkulmakta ise de, yine kendilerine halkın kurtarıcısı, vatanın babası gibi vasıflar verilmek suretiyle hitab edilmektedir. Artık görölüyor ki eski zamanlara nazaran dalkavukluk usul ve metodları daha gelişmiş ve incelmüştü.

BELÇİKA'DA DEVLET MEMURLARININ SEÇİMİ

Çeviren:

H. ORHUN

Devlet hizmetleri yüksek ehemmiyetleri itibariyle karakter, bilgi ve özel kabiliyet sahibi insanlara ihtiyaç göstermektedir. Devlet memurluklarına lâıyk olanı seçmek bütün isabetli reformların temelini teşkil etmektedir. Bu gerçeği kavramış memleketlerden biri olan Belçika'da 1939 yılında bu maksatla «Seçim daimi sekreterliği» unvanı ile kurulmuş olan bağımsız bir idarenin teşkilât ve vazifelerine ait kiral kararnamesile bu kararnamenin mucip sebeplerini gösteren raporu dilimize çevirip okuyucularımıza sunmağı faydalı addettik.

Kararname gerekçesi:

2 Ekim 1937 tarihli Kıral Kararnamesi umumi hatları içerisinde devlet memurları statüsünü belirtmiş ve bilhassa bütün âbidevi tesisin hâkim unsuru bulunan seçimin rolünü tâyin ve tanzim etmiştir. Şimdi, seçimin yapılışında takip edilecek kaideleri en vazih bir şekilde tesbit etmek mühim bir keyfiyettir. Seçim daimi sekreterinin ve daimi sekreterin vazifesinde yardımcıları olan jürilerle mümeyyizlerin yetkilerini tesbit etmek icabettir.

Bundan başka, devlet memurları statüsü hükümleri de seçim işini sarih bir şekilde tanzim ve icra tarzını tesbit eden bir kararnameye lüzum göstermektedir. Kararnamenin tesirli ve semereli olması, tanziminde umumi bir hüküm, devlet memurları seçiminin bir tek teşekküle tevdi edilmesi fikrinin hâkim olmasıyla kabildir. Bir memura muayyen bir vazife tevdi eden devletin, o vazifeyi başarabilmesi için aynı zamanda lâzım gelen yetkileri de vermesi usuldendir. Bu sebeple seçim daimi sekreteri unvanlı bir şahsiyet mühim bir kamu vazifesiyle tanzim edilmiştir. İşte bu zat, bu kararnamede tesbit edilen usulü takip etmek suretile mesai arkadaş-

larile birlikte millî camia çatısının esas iskeletini teşkil eden idare cihazının âzalarını seçmek hususunda umumun vekâletini kabul etmiş bulunmaktadır. 2 Ekim 1937 tarihli Kıral Kararnamesi ne ait rapor, seçim daimi sekreterinin vazifesini «hakiki bir yargıçlık» kelimelerde tarif etmektedir.

Bu memurun yüklendiği yükün ehemmiyeti ve tahammül ettiği mesuliyetin ağırlığı sınavların tanziminde kendisine itimat olunmasını âmir bulunmaktadır. Kuvvetlerin ayırıcı prensibi, pratik zaruretlerin icabatıdır. Filhakika, bir kararnameye her sınavın programını, her sualin devam süresini, her maddeye verilecek numaraları derç etmek uygun değildir. Bu yükümler, daimi sekreterin tecrübelerden ilham almasına mâni olacak yahut teferruata ait her tadilde esas kararnamenin yeniden incelenmesine sebep olacaktır. Esasen daimi sekreterin dairelerin bu günkü tatbikatından geniş bir tarzda ilham alması icabetmektedir. Bugünün idareleri adaylarının seçiminden bazı tecrübeler elde etmiş bulunmaktadırlar. Sınavların terkibi, programların tanzimi işinde daimi sekreter tabiatile bu idarelerle temasa geçecektir. Seçim daimi sekreteri ile daireler arasında temasa mâni bir perde yoktur. Bilâkis daimi sekreterin kamu idarelerde her gün temas etmeden vazifesini yapmasına imkân yoktur. Ancak bu temasla daha emin ve daha geniş bir şekilde en iyi vasıflı memurların seçilmesini sağlamak mümkün olmaktadır, işte bunun içindir ki, birinci maddede daimi sekreterin programı tesbit etmeden evvel ilgili Bakanın veya Bakanların mütaleasını almağı derpiş etmektedir.

Sınavların tanzimi işini daimi sekretere tevdi eden Kıral Kararnamesi projesi aynı zamanda bu kaidelerin bir talimatname ile tesbiti hususunu da tahmil etmiştir. Bu talimatname sınavların ilânını sağlayacaktır. Bu suretle devlet memurları ve adaylar sarih bir şekilde imtihana iştirak şartlarından ve imtihanların icra tarzından kısa bir müddet zarfında haberdar edileceklerdir.

Daimi sekretere imtihan işlerinin tanzimi hakkında büyük bir yetki vermeyi intaç eden mülâhaza jürinin tertibi hakkında da varittir. Keza burada devlet idarelerine alına-

cak memurlar için açılacak her bir imtihan için tâyin edilecek müteaddit mümeyyizlerin tâyini hususunu tanzim eden bir kararnameye lüzum göstermek de doğru olamazdı. Daimi sekreterlik vazifesinin icrasında kendisile mesai birliği yapacak kimseleri bitarafane seçmekte daimi sekreterden daha münasip kimse olamaz.

Bağlı olarak sunulan kararname projesinin tanziminde hâkim olan düşünceyi kısaca belirttikten sonra projenin başlıca hükümlerini izah etmek lüzumlu olacaktır.

Kararname projesi iki fasıldan tereküp etmektedir. Birinci fasıl daimi sekreter ve jüri heyetinden, ikinci fasıl da müsabaka ve yeterlik sınavlarından bahsetmektedir. Bu taksim mâkuldür. Zira: bir şahsa tahmil edilen vazife ve mecburiyetin tetkikinden evvel bir şahsın ve vazifelerinin incelenmesi icabeder.

Birinci fasıl biri daimi sekretere. İkincisi jüri heyetine ait olmak üzere iki kısma ayrılmıştır.

İlk iki madde, daimi sekreterin faaliyetini, imtiyaz ve vazifelerini ve daimi sekreterlik teşkilâtının kadrosunu tâyin etmektedir. Bu maddeler daimi sekreter ve yardımcılarını birinci sınıfa dahil devlet memurlarından addetmektedir.

3, 4, 5, 6, 7, 8 ve 9 uncu maddeler jüri'lere aittir. 3 üncü madde jüri'lere vazife farklılığına göre sureti teşekkülü değişen iki kısma ayırmaktadır. Zira müsabaka sınavları için ayrılan jüri'lere nazaran yeterlik sınavı için tefrik edilen jüri'lere rolü daha ziyade adayların genel formasyonundan ziyade idari ve teknik formasyonlarını tâyin etmektedir.

Dördüncü madde, yardımcıların tâyin yetkisini daimî sekretere vermektedir. Bu hükmün konulması sebebi yukarıda izah edilmiştir. Filhakika, bütün sene içerisinde yapılacak müteaddit sınavların her birinde ve mütehassıslar tarafından yapılmasına lüzum hâsıl olan özel sınavlarda bulunmaları icabeden jüri'lere tâyini işinin kararname ile tanzimi mümkün değildir. Diğer taraftan sınav sonunda daima vuku bulduğu üzere, imtihan heyetini teşkil eden şahıslar arasındaki değişmeleri de itibar nazarına almak icab ediyordu.

Yedek mümeyyizler teşkili bu noktai nazardan bir boşluğu doldurmaktadır.

Yedinci madde, hususi tedarisat profesörlerinden bazılarının jüri heyeti arasında yer almalarına imkân vermektedir. Bu hüküm halen mevcut olan merkez jüri heyetleri teşkilâtından mülhem olarak konmuştur. Bu itibarla bu maddede bir yenilik yoktur.

2 Ekim 1937 tarihli kararname gerekçesi devletin «kendi memurları arasından» jüri heyetini teşkil etmek üzere profesörler veya memurlar seçeceğini derpiş etmekte idi.

Sözü geçen hükümler özel öğretim profesörlerini hariç bırakmakta idi. Fakat özel öğretim profesörlerinin hariç bırakılması usulü muhafaza edilmedi. Hakikaten seçim daimi sekreterinin resmî öğretim müesseselerinin salahiyyetli profesörlerde hükümetçe tanınan özel öğretim müesseseleri salahiyyetli profesörlerinin işbirliğinden istifadesini temin etmek iktiza eder. Jüri heyetinin herkese emniyet telkin edecek şekilde kurulması icabeder.

Projenin birinci faslı daimi sekreterin ve jüri heyetinin vazifelerine, ikinci faslı da müsabaka ve sınavlara ait hükümleri ihtiva etmektedir.

10, 11, 12, 13, 14 ve 15 inci maddeler daimi sekreterin sınavların tanziminde riayete mecbur olduğu kaideleri belirtmektedir.

10 uncu madde, sınavın ihzarına ait hükümler koymaktadır. Bu hükümler bilhassa dairelerin personel taleplerini senenin muayyen zamanlarına hasretmektedir. Bu tedbir, birçok müsabaka ve sınavları senenin muhtelif zamanlarında dağıtma yerine bütün bunları aynı tarihe toplamak gibi hem zamandan, hem de para cihetinden tasarruf gibi büyük bir faide arz etmektedir. Diğer taraftan bu tedbirin tahsillerini bitirdikten pek az zaman sonra müsabakaya girmelerini temin bakımından adaylar için de faidesi vardır.

10 ve 11 inci maddeler, daimi sekreterin her müsabaka ve imtihanında ifaya mecbur olduğu rolü belirtmektedirler. Bunlar daimi sekreteri adayların istihkak derecelerine göre tasnif etmeye mecbur tutmaktadırlar. Bu hükmün eski

muhariplere ait haklar mahfuz kalmak şartile alınmış olduğunu söylemeye hacet yoktur. Keza sınavların bitiminde adayların memuriyete girebilmek şartlarının son defa bir daha tetkik edilmesine ait hükme de işaret etmek emrinde olur. Bu hüküm yalnız muvaffak olan adaylar hakkında tatbik olunur.

13 üncü madde, adayların idare kadrolarına alınma şeklini tanzim ve çok ciddi bir seçim sebebiyle tasnif harici bırakılmış olmakla beraber imtihanlarla ciddi vasıflara sahip olduğu tezahür eden adayların devlet idarelerinde kalmalarına imkân vermektedir.

14 üncü madde, sınavlardaki lisan rejimini açıklamaktadır. Bu madde ile devlet dairelerinde kullanılan lisanlar hakkındaki 1932 tarihli kanunun metnine ve ruhuna hürmet edildiğini söylemeye lüzum yoktur. 2 Ekim 1937 tarihli kararname gibi bağlı kararname de lisan hakkındaki mevcut mevzuata uygun bulunmaktadır. Bu itibarla bu kararnameler yalnızca mevcut kanuni mecburiyetleri hatırlatmaktan başka bir şey yapmamaktadırlar. Daimi sekreterin 28 Haziran 1932 tarihli kanunun ciddiyet ve mükemmeliyetle tatbikine nezareti işinde hususi bir alâka göstermesi icabetmektedir. Daimi sekreterin müdahalesi sayesinde bu kanun eskiye nazaran daha müessir bir surette tatbik olunabilecektir.

İdari reform hakkındaki birinci rapor aşağıdaki satırları ihtiva etmekte idi.

«İdarede iki lisan kullanılmasına dair olan kanunun tatbikatına nezaret vazîfesile mükellef olan komisyon Flâman kadrolarında istihdam edilen memurların Flâman lisanı veyahut iki lisan bilmelerinin fuzuli olduğundan tara tabirile şikâyet etmektedir. Bunların lisan kabiliyetlerini tâyin için tabi tutuldukları sınavlar ekseriyetle bariz bir surette kifayetsizdir.

«Teklif ettiğimiz metod kabul edildiği takdirde bu şikâyete mahal kalmayacaktır. Hakikaten esas itibarile bir olgunluk sınavı olan giriş müsabaka sınavı biri yazılı diğeri konuşma ve sual şeklinde olmak üzere iki kısımdan tereküküp etmektedir. Bu kabil yoklama ve bilhassa şahsen mü-

kaleme adayın belki okul bilgisini değil, fakat bildiğini iddia ettiği lisanın inceliğine tam vukufunu belirtmeğe müsaittir.»

Jüri heyetinin kuruluş tarzının hiç bir tenkide meydan vermeyecek şekilde olması şüphesizdir. İster daimi sekreter olsun, ister muvakkat olsun başkanın ve mümeyyizlerin sınavların yapıldığı lisan ve edebiyatına tamamen vâkıf olmaları ve inceliklerini iyice kavramaları lâzımdır. Böylece seçim ve daimi sekreterliği teşkilâtında birisi Flâman diğeri Fransız lisanına vâkıf iki gurup jüri imtihan usulünün ve imtihan metodunun iş birliğini sağlayacak bir şahsın otoritesi altında içtima edecektir.

Bazı idari mevkileri işgale talip olan adaylardan devletin ikinci resmî lisanına ve Almanca, İngilizce gibi bir veya müteaddit lisan vukuf şartları aramak icabedecektir. 14 üncü maddede bir güzel dil sınavına bu lisanların ilâvesine müsait imkân verecek tarzda kaleme alınmıştır.

15 inci madde, imtihan sistemine halen mevcut veya ileride kabul edilecek birçok kamu hizmetlerine intibak edecek şekilde elâstikiyet vermeği mümkün kılmaktadır. Bu maksatla bu madde, daimi sekretere bu kararnamenin derpiş ettiği kabul şartlarından başka şartlar koyma yetkisini vermektedir. Bazı memuriyetlerin ancak âmeli tecrübe sahibi memurlara ihtiyaç göstermesi ve buna mukabil, Maliye Bakanının bazı stajyerler, yani muvakkat memurlar talep etmesi varit olabilir. İşte yukarıda işaret edilen hükmün tesis sebebini bunlar izah etmektedir.

İkinci faslın ikinci kısmı staja kabul için yapılan müsabaka sınavına tahsis edilmiştir. Devlet memurları statüsünün 22 nci maddesi bu sınavlara ait mevzuu şu şekilde ifade etmektedir: «Staja kabul için yapılan sınav bir olgunluk sınavıdır. Bu, esas itibarile adayın bilgi derecesini tâyin için değil fakat bilhassa yüksek memur sınıfına girecek adayların kabiliyetlerini ve dimağı teşekkül derecelerini takdir maksadına müstenittir.»

Birinci sınıf memuriyetlere kabul sınavları hakkındaki 16,17, 18 ve 19 uncu maddeler statü metnine tamamen

mutabıktırlar. Bu maddelerde sınava mevzu teşkil eden mevaddın tadadına girişmemektedir. Böyle olsaydı bu iş yapıcı bir eser olmayacaktı. Filhakika bu müsabakalara ait mevad bunların portesine ve karakterine göre tahavvül edebilmeli ve kati bir program tanziminden evvel tecrübenin mütalea beyan etmesine imkân verilmelidir. Şimdilik memuriyetlere göre imtihanların tanzimi işini daimi sekretere bırakmak uygun olur.

17 ve 18 inci maddelerden birisi adayın tabi tutulacağı yazılı, diğeri de sözlü sınava ait hükümleri ihtiva etmektedirler. Her iki halde de bahis mevzuu olan adayın genel formasyonu incelenmektedir. Fakat bunların mevzuu aynı değildir. Yazılı sınav, adayın bir memurdan bihakkın beklenen esaslı zekâ vasıflarını hususile bir meseleyi tahlil etmek, esas noktalarını canlandırmak, sonra heyeti mecmuasını mülâhaza ederek hüküm verip neticeye bağlamak kabiliyetini araştırmağa matuftur.

Sözlü sınav daha geniş bir yurteye sahiptir. Burada sınavı yapanlar her türlü akademik ve kitabi endişeler haricinde adayın şahsiyeti ve olgunluğu hakkında bir hüküm vermeğe uğraşırlar. Filhakika memurlar yalnız fikrî bir hizmet ifasile mükellef değildirlar. Memur, karakter, enerji sahibi ve şahsi menfaat hislerinden azade olduğunu ispat etmek ve her şeyden evvel kamu menfaatini takip etmek mecburiyetindedir. Bu itibarla jüri heyeti, adayın şahsiyetini belirtmeğe müsait gördükleri her suali sormakta tam serbestiye sahiptirler. Bununla beraber, bu arada kararname, jüri heyetine özel bir vazife tahmil etmektedir. Bunlar adayın düşünce ve ifade kabiliyetini tâyin etmeğe uğraşmak mecburiyetindedirlar. Filhakika birinci sınıfa dâhil memurlar, verecekleri raporlarla âmirlerine ve kendilerile müşavere eden ziyaretçilere karşı kendi noktai nazarlarını kolaylıkla ifade etmeğe muktedi bulunmalıdırlar. Binaenaleyh onlar süratli ve sıhhatli düşünen ve muntazam bir ifade ile fikirlerini berrak bir şekilde ortaya koyan insanlar olmalıdırlar.

19 uncu madde, özel bir karakter arzetmektedir. Burada muayyen mevad hakkında tarif edilen imtihan, mecbu-

ri ve ihtiyari sualleri ihtiva etmektedir. Mecburi sualler adayın ifa edeceği vazifenin özel ilmi disiplinini bilip bilmediğini anlamak içindir. İhtiyari prensiplere ait sualle ise, bilâkis adayın vazife icabı lüzum hissedecek diğer teknik bilgilere sahip olup olmadığını anlamak maksadına matuftur. Burada geniş bir ilmi ve fikrî formasyona sahip olan aday seçtiği prensiplere girişi kabul ettirebilecektir. Bununla beraber bu mevzuları tahdit etmek icabediyor. Çünkü adaya, ilmin herhangi bir branşında bir mevzu seçmek serbestliği verilirse, tatbikatta birçok güçlükler doğurabilir. Bundan dolayı mecburi veya ihtiyari mevzular daimi sekreterlik tarafından bir liste halinde tâyin olunur.

20, 21, 22 ve 23 üncü maddeler, ikinci sınıf memurların memuriyete giriş müsabaka sınavlarına taallûk etmektedir. Bu sınavlar üç tane farklı, aşağı yukarı birinci sınıf adayların sınavları hakkındaki derpiş edilen hükümlerin aynıdırlar. Aradaki üç fark şunlardır:

a) 20 nci maddede sözlü sınavı kaldırmak ve diğer iki sınavı da yazılı olarak yaptırmak hususunda daimi sekretere yetki vermektir. Bu hüküm tatbikat zaruretile vaz olunmuştur. Burada birçok genel sınavların birleşebileceği ve binlerce adayla görüşmek icabedebileceğini düşünmek lâzımdır.

Sözlü sınavlar mühim bir zaman israfını ve sınavı yapanlar için de çok zahmetli gayretler istilzam eder. Nihayet bu sınavlarda bahis mevzuu olan memuriyetler için birinci sınıf memuriyetlerde olduğu kadar yalnız sözlü sınavlarla tâyini mümkün olan kolaylıkla meramını ifade kabiliyetine lüzum olmayabilir. Bununla beraber mümkün olduğu kadar iyi bir ayıklama yapılması temenniye şayandır. Meselâ, sözlü sınavı kaldırmak veya muhafaza etmek hususunda daimi sekretere imkân vermektedir.

b) 21 inci madde, aşağı yukarı 17 nci maddedeki serbestliği haizdir. Bununla beraber, bu maddede yazılı sınav mevzuunu tavsif eden ibareyi almamaktadır. Bununla beraber 21 inci maddedeki mevzuun 17 nci maddede de tasrih edilen mevzudan farklı bulunduğu neticesine varıla-

maz. Her iki halde de bahis mevzuu olan bir olgunluk sınavı ve adayın terkip ve tenkit fikrine sahip olduğunu ispat edebilmesidir. Mamafih, ikinci sınıf bir memuriyete talip olan adaydan birinci sınıf memuriyete talip olan üniversite mezunu bir adayın sahip olması lâzımgelen fikir disiplini aranmayacağı gayet aşikâr bir keyfiyettir. Bu sebeptendir ki madde adaylardan istenen vasıfları derhal işaret etmektedir.

c) 23 üncü madde muayyen mevad hakkındaki sınavlara ait hüküm koymaktadır. Bu sınavlar birinci sınıf memurluklara talip olanların geçirecekleri müşabih sınavdan farklıdır. Bunlar orta veya yüksek öğretmenlere okutulan mevaddan imtihana tabi tutulmazlar. Onların sahip buldukları diplomalar genel bilgilerini ispata kâfidir. Bu itibarla suallere teknik bir karakter verme şeklini tercih etmek lâzımdır. İhtiyari sualler adaylara bilgilerindeki tenevviden istifade imkânım vermektedir.

İkinci sınıf memuriyetlere girecek adaylarda lise veya öğretmen ve yahut o derecedeki teknik okul diplomasım haiz olduklarına göre kifayet edecek derecede genel bilgiye sahip oldukları kabul edilmektedir. Fakat bu bilginin mühim vazifeler yüklenecek olan bir memur için tecviz edilemeyecek olan noksanlarla malûl bulunmadığına emin olmak icabetmektedir. Bu sebeple burada okullarda verilen bilgilere ait imtihan şekli yer almaktadır.

24 üncü madde, üçüncü sınıf memurların hizmete kabul müsabaka sınavlarına aittir. Burada artık genel formasyon belirtecek sınav bahis mevzuu değildir. Bilâkis okul bilgilerine mahsus imtihan şekli muhafaza edilmektedir. Zira, bu sınıftaki devlet memurlarının, vazifeleri için lâzım olan vasati kültüre sahip olmaları lâzımdır. Bu arada, bazı özel memuriyetler için daimi sekreterin teknik veya pratik bir sınav yapabilmesi de derpiş edilmiştir.

İkinci faslın üçüncü kısmı özel bir sınava, bir sınıftan diğer sınıfa geçmek için yapılacak müsabaka sınavına mahsus kaideleri tâyin etmektedir. Burada hariçten gelecek gençlerin idareye alınması artık bahis mevzuu değildir. Bu-

rada bahis mevzuu olan liyakati belli olan devlet memurlarının bir yüksek sınıfa alınmalarıdır Her ne kadar memuriyete kabul müsabaka sınavını bu memurların özel durumlarına uydurmak lüzumlu ise de bunları ne birinci sınıf memurlar için zaruri olan genel formasyondan ve ne de müsabaka sınavlarıyla seçilmiş diğer devlet memurlarından istenen orta tahsil şartlarından azade bulundurmak bahis mevzuu olamaz. Bu hal devlet memurları menfaatine uygun düşmez. Zira aşağı derece alacakları bir müsabaka imtihanı onların memurluk namına halel vermez. İşte bu düşünce iledir ki .26, 27 ve 28 inci maddeler kaleme alınmışlardır. Bu maddeler bir sınıftan bir yüksek sınıfa girme sınavlarını memurluğa girme sınavlarına sıkı sıkıya bağlamışlardır.

4 üncü kısım artık müsabaka sınavlarından bahsetmemekte fakat yeterlik sınavlarını bahis mevzuu etmektedir. Başka tâbirlerle, artık muayyen miktardaki münhal memurluklara muayyen ve mahdut miktarda devlet memuru seçilmesinin sağlanması değil, fakat müsabaka sınavlarında yapılan tercihin katı olup olmadığını yahut adayların buldukları sınıf içerisinde normal terfileri yapıp yapılmayacağını araştırmak bahis mevzuudur.

Kısacası, burada adayın mensup olduğu kısma göre tâyin edecek mesleki ve teknik sınav bahis konusudur. 29. 30, 31 ve 32 nci maddeler bu düşünceyi ifade etmektedirler.

Derece terfi sınavları hakkındaki 33 üncü madde terfi için imtihan yapılması lâzımgelen memuriyet derecelerinin tâyinini teşkilât tüzüklerine bırakmıştır. Filhakika bu durumda bulunan ve bulunacak olan bütün derecelerin bir kararnamede tâyin edilmesi mümkün değildir. Bu konuyu tanzim etmek ihtiyatlı bir hareket değildir. Terfi için mesleki bir sınava lüzum hâsıl olan mühim memurlukların tâyin ve tesbiti işinin yetkili idare makamlarına bırakılmış olması daha muvafıktır.

Hülâsa, kararname projesi seçim için esas kaidelerin bir icmalini ihtiva etmektedir. Kararname devlet memur-

ları statüsünün ilham ettiği prensipleri yeniden ele alarak bunların muayyen işlere tatbik seklini göstermektedir. Kararname daimi sekreterin gayret ve faaliyetindeki özel kıymetini belirtmektedir. Kararname, çalışma işini teşkilâtlandırmada daimi sekretere geniş bir serbestlik bahşetmekle beraber onun faaliyet sahasına bir hudut çizmekte ve onu takdir işinde kriterlerle teçhiz etmektedir. Kararname müsabaka sınavlarının genel amacını ve gerek müsabaka ve gerekse yeterlik sınavlarının mevzuunu tasrih etmektedir. Bu sınav usullerinin isabet derecesini tecrübe gösterecektir.

20 OCAK 1937 TARİHLİ SEÇİM DAİMİ SEKRETERLİĞİNİN ÖDEV VE YETKİLERİ HAKLINDAKİ KRAL KARARNAMESİ

1 İNCİ FASIL — DAİMİ SEKRETER VE JÜRİ HEYETİ

1 inci kısım — Jüri heyeti.

Madde 1 — Daimi sekreter devlet memurluklarına seçme sınavlarını ve memurların terfi sınavlarını organize etmekle mükelleftir. Bu kararnamede tesbit edilmiş bu sınavların programları ilgili Bakanın mütalâası alındıktan sonra daimi sekreter tarafından tesbit olumu. Daimi sekreter çalışma yönetmeliğini tanzim, ilân ve tatbikini temin eder.

Daimi sekreter her seneki çalışma neticesi hakkında hükümete rapor verir. Bu raporda devlet memurlarının seçimi işi hakkında faydalı göreceği mütalâalar dermeyer eder.

Madde 2 — Daimi sekreterin Kral tarafından tâyin edilen bir veya iki yardımcısı bulunur. Daimi sekreter muayyen sınavlar için bir veyahut bir kaç muvakkat kâtip tâyin edebilir.

Daimi sekreterin gayububiyeti veya mazereti halinde bu iş için tâyin edilmiş sekreter yardımcısı kendisine vekâlet

eder. İşlerin kolaylıkla yürümesini sağlamak için daimi sekreter emri altındaki memurlar; barı vesikaları ve muhabere evrakını imzalamağa yetkili kılabilir.

Daimi sekreter ve yardımcıları birinci sınıfa dahil devlet memurlarındandır. Devlet memurları statüsünün 3 üncü babın birinci kısmı ve 9 uncu babında yazılı hükümler bunlar hakkında cereyan etmez.

II nci kısım — Jüri heyeti:

Madde 3 — Jüri heyeti:

Biri staja kabul ve bir yüksek kategoriye geçmek için yapılan müsabakalara, diğeri memurluklara kat'î kabul ve derece terfi için yapılan sınavlara mahsus olmak üzere iki sınıftır.

§ 1 — İki sınıf jüri heyeti hakkındaki müşterek hükümler:

Madde 4 — Statünün 39 uncu maddesinde bahsi geçen jüri yardımcıları sözü edilen maddenin 2 nci paragraf: hükmünün aksine olarak daimi sekreter tarafından tâyin olunurlar. Daimi sekreter, jüri yardımcılığıyla bu yardımcılardan yedeklerinin bulunmamaları veya mazeretleri halinde bunların yerine kaim olacak aynı vasıfları haiz yardımcılar tâyin edebilir.

Madde 5 — Bazı müsabaka ve yeterlik sınavlarının icabettirdiği özel vasıfları haiz jüri heyeti sağlamak için daimi sekreter statüsünün 42 ve 43 üncü maddelerinde derpiş edilen jüri heyetinden bir veya bir kaç tanesinin yerine ihtisası ve ilmi salâhiyetleriyle temeyyüz etmiş zatları ikame edebilir

Madde 6 — Muvakkat kâtipler, mümeyyizler, yedek mümeyyizler ve bunların yerine ikame edilenler her içtima için Başbakan tarafından tesbit edilen miktarda tazminat alırlar. Konferansçı yardımcılara Başbakan tarafından tesbit edilen bir tazminat verilir.

Mümeyyizlerin listesi resmî ceride ile ilân olunur.

Madde 7 — Jüri heyetinde yer alacak profesör ve şarje dekurların devlet müesseselerine veya bu müesseselere-

re kanunen muadeleti kabul edilen müesseselere mensup olmaları lâzımdır.

§ II — Müsabaka sınavları jüri heyeti:

Madde 8 — Müsabaka sınavları jürileri daimi ve muvakkat olmak üzere iki nevidir. Daimi olarak vazife görenler her senenin üçüncü üç aylık süresi içerisinde teşekkül ederler. Muvakkat olarak vazifeye çağrılanlar ihtiyaca göre teşekkül ederler.

§ III — Sınav jüri heyeti.

Madde 9 — Sınav jüri heyeti dairelerin ihtiyaçlarına göre teşekkül eder.

II nci fasıl — Müsabaka ve yeterlik sınavları:

Madde 10 — Her sene 1 Hazirandan 30 Hazirana kadar 2 Ekim 1937 tarihli kararnamenin birinci maddesinde zikredilen devlet daireleriyle kamu müesseseleri aşağıdaki hususları daimi sekreterliğe bildirirler:

1 — Gelecek sene daire işlerinin iyi görülebilmesi için seçilmesi icabeden yeni unsurların adedini,

2 — Her kategoriye müsabaka sınavı yolu ile bir aşağı kategoriden alınacak memurların miktarı.

Bu idareler her üç aybaşında da aşağıdaki hususları daimi sekreterliğe bildireceklerdir:

1 — Gelecek üç aylık süre içerisinde stajları nihayet bulacak her kategoriye mensup stajyerlerin isimleriyle vasıfları ve stajlarını bitirecekleri tarih,

2 — Gelecek üç ay süre içerisinde derece terfi sınava yapılması lâzım gelen memurların bu dairelerle kamu müesseseleri acele hallerde tâyin edecekleri memurluklar için zaman kaydiyle mukayyet olmaksızın daimi sekreterlikten seçim yapma talebinde bulunabilirler.

Madde 11 — Yukarıki maddede sözü edilen bilgiyi alan daimi sekreterlik sınav ve müsabakanın icra edileceği yeri, icra tarihini ve müracaatların kabul edileceği süreyi tesbit eder.

Madde 12 — Devlet idaresine hariçten gireceklerin

müsabaka .sınavına girme tarzı resmi ceride ile ilân edilmek suretiyle veya daimi sekreterliğin münasip göreceği diğer vasıtalarla ilgililere bildirilir. Acele hallerde bu müddet bir aydan az olamaz. Daimi sekreter aday listelerini tanzim ve adayları taahhütlü mektupla davet eder Müsabaka sınavına ait tutanakları tutar ve adayları istihkaklarına göre sıraya koyar.

Sınavların bitiminde jüri heyeti tarafından kabul edilen adayların mevzuat hükümlerine göre lâzımgelen memuriyete girme vasıflarını haiz olmalarını tetkik eder. Yapılan bu tetkik sırasında daimi sekreter matlup vücut sağlığı için Sağlık Bakanlığında teşkil edilmiş olan idari sağlık dairesinin mütalâasını alır.

Daimi sekreter her adaya sınavda aldığı neticeyi bildirir ve kabul edilen adayların listesinin ilânını sağlar.

Madde 13 — Tutanağın tanzimi sona erdikten sonra kabul edilen adaylar listedeki sıralarına göre Bakanlıklara, daire ve müesseselere dahil olurlar.

Adaylar şu veya bu daireyi tercih arzusunu izhar edebilirler. Listelerin basında yer alanlardan başlamak suretiyle adayların bu arzular: imkân dairesinde itibar nazarına alınır.

Müsabaka sınavını takip eden sene içerisinde memur noksanını telâfi için müsabaka sınavı açılmış olan kadrolarda âni olarak bir memurluk inhilâl ettiği takdirde memuriyete alınacaklar için tanzim edilmiş olan tasnif liste sine ithal edilmemiş olmakla beraber kabul için tesbit edilmiş olan asgarî yüzde nisbetini kazanmış olanlar daimi sekreterlik tarafından tasnif listesine ithal edilerek bu idare kadrolarında staj yapmağa davet olunurlar.

Madde 14 — Adayın yapacağı işe göre kabul sınavında Fransızca veya Flaman lisanlarından birisi kullanılır Bununla beraber bazı vazifelerin ifa edilebilmesi noktasından 2 Haziran 1932 tarihli kanun ve bu kanunun tatbik şekillerini gösteren kararnamelerin tâyin ettikleri hudutlar dahilinde bu lisanlardan başka bir veya bir kaç yabancı lisan için özel müsabaka sınavı da açılır.

Almanca lisanı konuşulan mıntakalardaki bir vazife İçin yapılan müsabaka sınavında Almanca lisanı kullanılır. Diğer müsabaka ve yeterlik sınavlarında kullanılacak dil memurun mensup olduğu idarede kullanılan dildir.

Madde 15 — Daimi sekreter 2 Ekim 1932 tarihli Kral Kararnamesiyle bu kararnamede derpiş edilen memurluğa girme şartlarına daha başka şartlar ilâve etmeğe ve yalnız müsabaka sınavının yapıldığı dairenin hususi ihtiyaçlarına münhasır olmak üzere, bu şartları değiştirmeğe yetkilidir.

İkinci kısım — Staja kabul müsabaka sınavları

§ 1 — Birinci kategoriye dahil memurların staja kabul müsabakası sınavları.

Madde 16 — Birinci kategoriye mensup memurların girecekleri müsabaka sınavları, birisi adayın genel formasyonunu belirten yazılı ve sözlü diğeri de muayyen meselelerdeki bilgisini belirten sözlü olmak üzere iki kısımdır.

Madde 17 — Müsabaka sınavı yazılı sınavla başlar. Bu sınav, bir konferansın hülâsa edilmesi, tenkit ve izah edilmesi sekinde olur. Bu sınav, adayın terkip ve tenkit kabiliyetini meydana çıkarmak içindir. Bu sınavlar tasfiyeyi muciptir.

Madde 18— Adayların genel formasyonunu anlamak için yapılan sözlü sınav, adaylar ile jüri arasında konuşma sekinde yapılır. Bu konuşma adayların şahsiyetini, dimağ' tekâmülünü ve karakterini tanıtacak umumi mevzular üzerinde yapılır. Bu sınav adayların düşünüş ve ifade kabiliyetlerini doğrudan doğruya tâyine hizmet eder.

Madde 19 — Muayyen meselelerden yapılan sözlü sınav, adayın ifa edeceği vazifenin mahiyetine göre seçilen mecburi suallerle, adayın intihap edeceği meselelere ait suallerden tereküp eder. Adayın mecburi olarak cevaplandırması lâzimgelen sualler ile kendisinin intihap edeceği sualler daimi sekreter tarafından bir listede sıra ile tesbit ve tâyin olunurlar.

Adayın intihabına bırakılmış olan meselelere ait sözlü

sınav daimi sekreterin kararıyla yazılı sınava tahvil olunabilir.

§ 2 — İkinci kategoriye dahil memurların staja kabul müsabaka sınavları.

Madde 20 — İkinci kategoriye dahil memurların müsabaka sınavları biri adayın genel formasyonunu belirten sözlü ve yazılı diğeri de muayyen meselelerdeki bilgisini belirten sözlü olmak üzere ikidir.

Daimi sekreter müsabaka sınavını yazılı bir sınav ile muayyen mesele hakkında bir sınav olmak üzere tahdit edebileceği gibi bu sonuncu sınavı da yazılı olarak yaptırabilir.

Madde 21 — A adayın genel formasyonunu belirtmek için yapılan yazılı sınav bir konferansın hülâsa, tenkit ve izah ettirilmesi şeklinde olur. Bu sınav tasfiyeyi muciptir.

Madde 22 — Adayın genel formasyonunu anlamak için yapılan sözlü sınav 18 inci maddede derpiş edilen sınav karakterindedir.

Madde 23 — Muayyen mevad hakkındaki sınav okul bilgilerine ait sualleri ihtiva eder. Bu sualler aynı zamanda adayın genel kültürünü belirtmek içindir. Bunlar daimi sekreterin kararıyla adayın ifa edeceği vazifenin mahiyetine göre intihap edilen vazifeye taallük eden bir suali de ihtida edebilirler.

§ 3 — Üçüncü kategori memurların staja kabul müsabaka sınavları.

Madde 24 — Üçüncü kategoriye dahil memurların müsabaka sınavı yazılı olarak yapılır. Bu sınavdaki sualler okul bilgilerine taallük eder. Bu sualler de adayların genel kültürünü belirtmeğe matuftur. Bu daimi sekreterin kararıyla adayın ifa edeceği vazifenin mahiyetine göre seçilen meselelerden bir sorgu olabileceği gibi pratik bir sınav da olabilir.

§ 4 — Dördüncü kategoriye dahil memurların staja kabul müsabaka sınavları.

Madde 25 — Dördüncü kategoriye dahil memurların

staja kabul müsabaka sınavları, bir, yazılı ve daimi sekreterin kararıyle bir de teknik sınavdır. Bu takdirde sınav tasfiyeyi muciptir.

Üçüncü kısım — Bir kategoriden diğerine yükselme müsabaka sınavları.

Madde 26 — Dördüncü sene hizmet gören ve «iyi» sicil alan devlet memurlarının bir yüksek kategoriye yükselmelerine imkân veren özel bir müsabaka sınavı esası kabul edilmiştir.

Madde 27 — Bu müsabaka sınavının jüri heyeti 2 Ekim 1937 tarihli Kral Kararnamesi'nin III. üncü babının ikinci kısmının 42 nci maddesinde gösterilenlerdir.

Madde 28 — Birinci kategoriye yükselmek için ikinci kategoriye dahil memurların tabi tutulacakları müsabaka sınavı ihtiva ettiği kısımlar, mevad ve takip edilecek usul ve mevzu bakımından birinci kategoriye mensup memurların memuriyet stajına girmeleri için yapılan müsabaka sınavının aynıdır, ikinci kategoriye yükseliş için üçüncü kategoriye ve üçüncü kategoriye yükseliş için dördüncü kategoriye dahil memurların tabi tutulacakları müsabaka sınavları da yükselecekleri kategoriye dahil memuriyetler stajına giriş için yapılan müsabaka sınavlarının aynıdır.

Dördüncü kısım — Memuriyete katı kabul ve derece terfii sınavları,

Madde 29 — Katı kabul ve derece terfii sınavları adayların iktisap ettikleri idari bilgileri ve meslekî kabiliyetlerini belirtmek maksadına matuftur.

Madde 30 — Birinci kategoriye dahil memur stajyerlerinin sınavları:

1 — Stajın yapılmakta olduğu dairenin ödev ve yetkilerine ait ihtilafli bir mesele hakkında yazılı bir inceleme ve mütalâa ve.

2 — Aynı daireye ait idari iki mesele hakkında sözlü bir sınavdan ibarettir.

Bu sınav daimi sekreterin kararıyle adayın ifa ettiği

vazifenin mahiyetine göre nazari meselelere ait bir soruşturma veyahut pratik bir sınav şeklinde olabilir.

Madde 31 — Bu sınav ikinci kategoriye dahil memurlar hakkında:

1 — Stajın yapılmakta olduğu dairenin ödev ve yetkilerine elit idari bir iş hakkında bir rapor tanzimi,

2 — Aynı daireye ait idari bir iş hakkında sözlü bir sınavdan terekkün etmektedir. Bu sınav daimi sekreterin kararıyle adayın ifa ettiği vazifeye göre seçilen nazariyata ait bir soruşturma veyahut pratik bir sınav şeklinde yapılabilir.

Madde 32 — Üçüncü ve dördüncü kategoriye mensup memurların katı kabul sınavları yazılı olarak yapılır. Bu sınav adayın ifa ettiği günlük vazifeye dair bir mesele hakkında olur.

Madde 33 — İdarelerin teşkilât tüzükleri hangi memuriyet derecelerine terfi için sınav yapmak icabettiğini tâyin ederler, Daimi sekreter bu sınavların icra tarzlarını ve karakterlerini tesbit eder.

Madde 34 — Devlet memurluklarına kabul ve memurların terfileri hakkında evvelce vazedilmiş olan hükümler mülgadır.

Geçici Hükümler

Madde 35 — Bu kararnamenin yürürlüğe girmesinden evvel mer'î mevzuata göre seçim sınavlarına girmiş ve muvaffak olmuş ve fakat henüz tâyinleri icra edilmemiş olan memur adayları bu kararnamenin yürürlüğe giriş tarihinden itibaren iki senelik süre için staja kabul müsabakasından ve katı kabul sınavından istisna edilmişlerdir Bunlar geçirdikleri sınavdaki muvaffakiyet dereceleri sırasına göre tahsis edildikleri Bakanlıklar daireleriyle kamu idare ve müesseselerindeki münhallere tâyin olunurlar Bu kararnamenin yürürlüğe girmesinden evvel mevzu hükümlere göre yapılan terfi sınavlarında muvaffak olmuş ve fakat terfi için sınava tabi tutuldukları memuriyetlere henüz tâ-

yin muameleleri yapılmamış olan devlet memurları terfie Hak kazandıkları memuriyetlere — bu memuriyetler memurun mensup olduğu kategoriden başka bir kategoriye dahil olsa dahi— tâyin edilebilirler.

Madde 36 — Bu kararname Resmî Ceride ile neşredildikten bir ay sonra yürürlüğe girecektir.

Madde 37 — Her Bakan bu kararname hükümlerinden kendisine taallük eden kısmın icrasına memurdur.

FİKİR HAREKETLERİ:

BAŞLICA MEMLEKETLERDE BASIN REJİMLERİ

Yazan:
H. BERKSUN

Basın Hürriyeti; yazı ile gazetelerde; risalelerde kitaplarda fikirlerin serbestçe ifade ve neşrolunmasıdır.

Diğer bütün hürriyetlerde olduğu gibi burada da mutlak bir hürriyet bahis mevzuu değildir, Bu da içtimai hayatın bir zaruretidir.

Bu itibarla basın hürriyetini, kamu nizamı ve insan haklarıyla telif eden kanunlarla çerçevelemek pek tabiidir

Ancak devleti ve otoritesini, millî emniyeti ve harici münasebetleri muhafaza etmek kaygusu; zarar görenlere adalet temin eylemek ve «para nüfuzundan» basını kurtarmak ve böylece gazeteciliği tanzim etmek arzusu hükümetlerde basın hürriyetini darlaştırmağa doğru giden umumi bir temayüle verilmektedir.

Birinci Cihan Harbinden sonra; muhtelif ideolojilerin mevcut içtimai nizamı birden yıkmak için toplulukları harekete geçirmek hususundaki şiddetli tezahürleri; her memlekette müesses nizamı koruma yetkisinin kuvvetlendirilmesi- kamusal hürriyetlerin tahdidi yoluna gidilmesi temayüllerini artırmıştır.

Bu temayüller: kamusal Hürriyet rejimini tâyin eden liberal mevzuatın; her cemiyetin ilk gayesi olan içtimai nizamın tehlikeye düşmesine mâni olmağa kifayetsizliğinden doğmuş bulunmaktadır.

Bizde de basın hürriyetinin münakaşa mevzuu olduğu bu sıralarda başlıca memleketlerde mevcut basın rejimlerini kısaca nakil ve ifade etmeyi faydalı bulduk.

I

İngiltere:

İngiltere dünyada bilhassa basına dair yazılı kanuna.

mâlik olmıyan bir memleket olarak tanınmıştır. Basma müteallik işler, müteaddit hususi «Acts» lerle ve kıymeti ciddiyetinde olan calibi dikkat kazaî içtihatlarla tanzim edilmiş bulunmaktadır.

«İngiliz hukuku, bir hürriyet hukukudur ve bu itibarla (imprimature - basılma müsaadesi) denilen şeyi tanımaz: gazeteler için hiç bir suretle evvelden müsaade istihsaline - lüzum yoktur. Fakat biri bir gazete çıkarır ve kanunsuz bir fiilde bulunursa, diğer bütün hâdiselerde olduğu gibi bu fiilin de bütün hukuki neticelerine maruz kalır.»

İngiltere, 1662 de Licensing Acts - Müsaade Kanunu ile ihdas edilmiş olan sansürü 1693 te ilga eden ilk memleketlerden biridir. 1689 tarihli Haklar Kanununun; Fransız ihtilâli nin insan ve vatandaş haklarına dair olan beyannamesinden bir yüzyıl önceliği olup daha o zaman neşriyatın sansür edilmesini yasak eden hükümleri ihtiva etmekte idi.

İngiliz gazeteleri, kendilerini ilzam eden bir kanun olmadığı halde, her zaman parlamento müzakerelerini neşretmekte idiler.

İngiliz hukuku; basın hususunda ananelere, âdetlere hürmet esaslarından doğmuştur. Bunlar her alanda cemiyetin mukaddes bir temelini teşkil eder.

Ancak; 1881 tarihinde neşredilen «News paper libel registration acts - Gazete tescil kanunu» na göre gazeteler için bir nizamnamenin tanzimi derpiş edilmiş bulunmaktadır. Bir tescil memurunun kontrolü altında gazete sahipleri için bir kütük ihdas edilmiştir.

Bir gazetenin tâbi ve naşirleri 31 Temmuz 1881 tarihinden evvel «Registry Office - Sicil dairesi» ne beyanname vermeğe mecbur tutulmuşlardır.

Bu beyannamede:

- a) Gazetenin adı;
- b) Gazetenin bütün sahiplerinin adı, meslekleri, çalıştıkları yer ve ikametgâhları;

Bu beyannamenin, bu tarihten itibaren, her sene Temmuz ayında yenilenmesi mecburidir. Bu beyanname, garip-

tır ki gazete sahibi tarafından değil, tâbi ve naşirleri tarafından verilmek icabetmektedir, Beyannamenin sicil dairesine verilmesi unutulduğu takdirde 25 liraya kadar para cezası alınır.

Bu ceza yanlış veya alâkalıların yerine hukuki durumları olmayanların ikamesi suretile verilen beyanname münasebetile 100 liraya kadar çıkarılabilir. Tâbi ve nâşir olanlar, kayıt edilmedikleri ve malûmat vermedikleri taktirde müştereken mesul bulunmaktadır. Bunlardan biri, kayıt muamelesini diğerine bıraktığını, müdafaa yolunda dermeyan edemez.

Her çıkan gazetenin her bir numarasından «British Museum»e yollanması mecburidir. Bundan başka bazı kütüphanelerin, neşir tarihinden 12 ay sonra herhangi bir eserin verilmesini yazı ile müellifinden istemeğe hakları vardır. Bu kütüphaneler ancak, satışa çıkarılan mutad nüshalardan birini isteyebilirlerse de «British Museum»e en iyi tabından verilmesi mecburidir.

Basın suçlarının takibinde İngiliz sisteminin hususiyeti; suçun taayyün etmesi ile cezanın sert ve ağır olmasındadır Ekseriya misal olarak Times'in 1900 de mebus M. Parnell'yi. Lord Cavendish'in katlinde suç ortaklığıyla itham etmesi üzerine 50000 İngiliz lirası ödemeğe mahkûm olması gösterilmektedir.

Böyle bir ağır darbenin, en atılgan kalem sahiplerini de tedbirli hareket etmeğe sevk edeceği tabiidir. O zaman bu hüküm; Fransız Başbakanı Poincare'ye (büyük bir zarar ve ziyanın hakiki suçluya yükletilmesi şüphesiz ki bizi dedikodunun seri bir hezimetini karşısında bulunduracaktır) sözünü söylemiştir.

İngiliz hâkimleri; daimi yazı ile bir kimsenin hayatı hususiyesine temas ederken haysiyet ve namusuna dokunacak veya şüphe uyandıracak en basit neşriyat karşısında da aynı hassasiyet ve şiddeti göstermektedir. Meselâ; «Daylv Mirror gazetesi X..in (kendi muvafakatiyle) Miss. Y..nin fotoğrafını aşağıdaki izahatla yan yana koymuştu. (Meşhur at yarışları ahırının sahibi X., Miss Y.. ile evlenmek üzere-

dir.) Halbuki X.. evli bulunmakta idi. Karısı, bu neşriyat üzerine komşuları nazarında X.. m metresi olduğu telâkkisini uyandırmıştı. Kadın gazete aleyhine bir dâva açtı, 500 İngiliz lirası zarar ve ziyan aldı.

X.. in muvafakatine ve kendisinin evli olduğundan gazetenin malûmatı olmasına rağmen mahkeme, bu zarar ve ziyanın tediyesine gazetenin «temşiyet riski» olmak üzere hükmetmiştir.»

İngilizlerin, gazetelere karşı, bu tedbirleri her hususta müsbet bir netice vermektedir.

Sosyolog A. Fouillee İngiliz rejimini şu suretle hülâsa ve ifade eder:

«İngiltere’de, her şeyi ifade edebilirsiniz; fakat zarar ve tehlikesi size ait olmak üzere

Tamamen serbest olduğunuz kadar da tamamen mesulsünüz.

Para cezası, zarar ve ziyan o kadar fazla olabilir ki bir gazete birden bire batabilir; bununla beraber; tatbikat, ne yapıldığı bilinerek cereyan eder; elde delil bulunmadıkça itham vâki olmaz; ancak sağlam bir zemin üzerinde hücum edilir, hücum edenler de bütün müdafaa vasıtalarına müracaat edebileceklerinden emindir.

Kanun, örf ve âdetlerden ibaret olup mesuliyeti hürriyetten ayırt etmez.»

Birçok memleketlerde ahlâka aykırı basın çoğaldığı halde İngiltere merhametsizce bir takibatta bulunmaktadır.

Mukaddes şeyleri tahkir eden, (Blasphemous Act - Hakaretimiz Neşriyat Kanunu) ve iyi âdetlere tecavüzde bulunan (Obscene Books Act - Gayri Ahlâki Eserler Kanunu) gazetelerin neşir ve satışını meneden şiddetli mevzuatı ihtiva etmektedir.

1926 da (Judicial Proceedings Act - Muhakeme Usulü Kanunu) adaba aykırı tıbbi izahatı ihtiva eden adlî müzakerelere ait zabınamelerin neşirini men eylemiştir.

Bütün bunlarla beraber; İngiltere’de, krallık şerefini kırarak harekette bulunmak, memnuniyetsizlik yaratmak, halkı saldırganlığa, nizam bozgunculuğuna veya hükümeti

kin ve nefret mevkiine düşürmek İsyân Kanununa göre cürümdür. Bununla beraber tatbikatta bu kanuna göre takibat yapıldığı haller pek azdır ve yalnız iktidar mevkiindeki bir bakana karşı değil, bütün hükümet sistemine karşı tenkitlerinde tam serbestiye maliktirler. Çok şiddetli tenkitlere girişilmedikçe bu kanun harekete getirilmez.

II

Amerika Birleşik Devletleri:

Amerika Devletleri nin de basın için hususi bir kanunları yoktur. Bu hususta İngiliz fikirlerinden mülhemdirlere ve hürriyetlerini «Common Law» dan ve diğer İngiliz kamu hukuku Act'larından istibat eylemektedirler.

İlk defa olarak 1776 da Virgine Devleti «Bili of Rights» nda basın hürriyeti prensibini kaydetmiş bulunmaktadır. Bunun 12 nci faslında:

«Basın hürriyeti, hürriyetin büyük bir müdafaa vasıtası olup ancak müstebit bir hükümet tarafından tahdit edilebilir; her vatandaş, her mevzuda fikirlerini söz, yazı ile ifade ve neşredebilir, bu hakkın suiistimalinden mesuldür» denilmektedir.

Kuzey Caroline Anayasası da aynı mealde olarak: «Basın hürriyeti, hürriyetin büyük bir müdafaa vasıtası olmak itibarile asla tahdit edilemez. Fakat herkes suiistimalinden mesuldür.» kaydını ihtiva etmektedir.

Bunlar bir prensibin ifadesinden ibaret olup bir yasama teşkil etmemektedir. Bu da bütün müsamahakâr ifadesine rağmen suiistimallerden kaçınan İngiliz rejimidir. «Takibat halinde Amerikan hâkimlerinin eli meslektaşları olan İngiliz hâkimlerinininkinden daha hafif değildir.»

Amerika Birleşik Hükümeti'nin 1787 tarihinde Anayasa'sı basın hürriyeti prensibini tebarüz ettirmemiştir. Fakat 1791 deki kongre, anayasaya dikkate şayan bazı hükümler koymuştur. Bunlardan birçoğu arasında:

«Kongre, bir dini kabul ettirmek veya bir dinin serbestçe icrasını menetmek söz veya basın hürriyetini veya

muslihane bir surette halkın toplanmak ve hükümete istida ile maruz kaldığı tehlikeleri bildirmek hakkını tahdit edici hiç bir kanun vaz etmeyecektir.» denilmektedir.

Amerika Birleşik Hükümeti'nde hali hazırdaki basma mütedair mevzuat hakkında 1929 da M. Harold L. Cross tarafından United States Press Lowes namı ile neşredilen bir etüdde, basının hukuki durumu pek iyi açıklanmıştır. Bu etüdde:

«Tam mânasiyle basın kanunu denilebilecek bir kanun Amerika'da yoktur. Kamu hukukunun bazı statüleri ve özel kaideleri istisna edilirse gazeteciler bir takım özel hukukun himaye veya tahditleriyle ilgili değildirler. Böyle olmakla beraber basın başka konulardan daha çok bazı kanun kollariyle sıkı ve doğrudan temas halindedir.» denilmektedir.

Basının idari bir nizamata tabi tutulmasına müteallik olan bu kanunlar, federal anayasada, federe devletlerin anayasa ve statülerinde ve federal mahkemelerin içtihatlarında yer almış bulunmaktadır.

Bu mahkemelerin heyeti mecmuası bu mevzuun kazai içtihat ve teamül hukukunu teşkil etmektedir.

Bu etüdün esaslı kısımlarına nazaran:

«Basma karşı iki temayül tezahür etmektedir. Biri tahditci, diğeri himayeci.

Tahditci kanunlar şu üç prensibi muhafaza maksadını gütmektedir:

Hükümeti haksız ve hürmetsiz tecavüzlere karşı vikaye, şerefli ve namuslu insanların ve vatandaşların hususi hayatlarını siyanet, kamu ahlâkını muhafaza.»

Mevzuat, adaleti tezyif ve fesadı tahrik eden gazeteleri şiddetle mahkûm etmektedir.

New-York Devleti Ceza Kanunu (160- 161 kısım) hükümeti devirmeyi telkin eden ve hususi mülkiyete tecavüzde bulunan bütün neşriyatı menetmektedir.

Siyasi hicviyeler yazmak ve şahısların fotoğraf ve isimlerini hâvi ticari prospectus çıkarmak için bir müsaade alınması lâzımdır.

Bu müsaade, Kaliforniya Devleti içinde de aranmakta

olup bütün Birleşik Devletler’de de umumiyet peyda etmek temayülünü göstermektedir.

Her devletin, hicviyelere mütedair, mebdei matbaaların kuruluşuna çıkan bir kanunu mevcuttur. Gazetelere tatbik edilen mevzuatın en mühim kısmı kazai içtihatlarda bulunmaktadır.

Hali hazırda yargıçların temayülü, modern gazetecilik için pek şiddetli olan teamülî hukuk prensiplerini hafifletmek yolundadır.

Hürriyeti kısmen tahdit eden bu prensip Birleşik - Devletler’de «Yellow-Press» denilen bir basının doğmasına sebep olmuştur.

Bu «Sarı Basın» ın maksadı, fazla satış temin etmektir. Bunlar; okuyucularını yeni ve hakiki havadislerle cezbetmek ile tatmin edilmiş olmazlar; fakat az çok yalan, biraz mübalağalı havadisleri, heyecan verici başlıklar ile ehemmiyetsiz vak’aları yazmak suretiyle okuyucuları tesir altında bırakmak yolunu ararlar.

Amerika’daki prensip «Gerçek daima bir savunmadır. «Truth Is Always A Defense» yani gerçek, kendi kendini daima müdafaa edebilir ve hakikati çıkarır. Diğer bir deyimle, bir gazete hakikati ifade ettikçe, ağır vakaları ifşa etmiş olsa bile cezalandırılmaz.

Amerikan kamu efkârı, sosyal ve politik bir hayatta rol oynamak isteyen herhangi bir kimsenin hemen çırpıplak umumun önüne çıkması lâzım geleceği noktai nazarını takip etmektedir. Böyle bir kimse, eğer şöhretini muhafaza etmek isterse, hususi hayatı lekesiz olmalıdır.

Bununla beraber; siyasi hiçbir rol oynamayanlar, haysiyeti ihlâl edici yazılarla hususi hayatlarına tecavüz edildiğini hissedilerse, kendilerine atfedilen vakalar doğru olsa bile özel hak-Right of Privacy’lerin kullanmak imkânına maliktirler.

Kabul edilen kazai içtihatlarla göre; eğer bir kimse hakkındaki rivayetin neşri, o kimse hakkında fena fikir verir, mevkiini, işlerini veya bir şirketin kredisini haleldar ederse, bu neşriyat muhilli haysiyet addolunur. Bu hal, hu-

kuki ve cezai takibata mevzu teşkil edebilir. Fakat evvelden sansür edilmesini istilzam etmez.

Basın mevzuunda tahdidi hükümleri ihtiva eden kanunlar; müstehcen yazıların, piyangoya, bahisli ve diğer oyunlara müteallik ilânların, zehirli likör ve ilâçların, tenasülî hastalıklara ait ilâçların veya çocuk düşürmeye mahsus vasıtaların neşrini menetmeyi istihdaf eylemektedirler.

Boşanmayı teshile ait ilânları ve bazı satılığa çıkarılan malları aldatıcı bir surette metheylemeyi kabul eden basma karşı önleyici tedbirler alınmaktadır.

Kanun, gazetenin içinde ilânların vazıh bir surette ayrıca gösterilmesini ve gazete nüshasının heyeti umumiyesiyle karıştırılmamasını âmirdir. Cinai ve şehevî hikâyelerden müteşekkil gazetelerin tab'ı ve satışını muhtelif devletler menetmektedirler.

Edebî ve güzel sanatlar mülkiyetini ve gazetelerin içtimai haklarını himaye eden diğer mevzuat da mevcuttur.

Hülâsa, Amerikan Anayasası, vatandaşların her mevzuda söz, yazı ile fikirlerini neşir hakkını kabul etmekte ve basın hürriyetini, tazyik eden hiçbir kanunun mevcudiyetini derpiş etmemiş bulunmaktadır. Bununla beraber, bu hakların fena kullanılmasından basını tamamen mesul tutmaktadır.

Her gün, Birleşik-Devletler kazai içtihatları; yeni mütalâalarla zenginleşmekte ve mümasil vakalar mütemadiyen çoğalmaktadır.

Kışkırtıcı, müstehcen, muhilli namus ve haysiyet neşriyata karşı mücadele etmek hususunda bir noktai nazar vahdeti teşekkül etmiş bulunmaktadır.

III

Rusya:

Rus Kanunlar Düsturunun 461 inci maddesine nazaran her nevi neşriyat; evvelden sansüre tabidir. Bundan başka Sovyetler Hükümeti; her zaman basit bir idari tedbir olarak basma elkoymak, neşriyatı tatil ve menetmek yetkisini haiz bulunmaktadır.

Basma müteallik Sovyet hukuku Rus Anayasasına dayanır.

Halk Maarif Komiserliği nezdinde bir edebiyat ve neşriyat müdürlüğü ihdas edilmiştir.

Bu müdürlük:

- a) Mevkuat veya gayri mevkuat matbualarla, halka mahsus kitapların nesri için lüzumlu müsaadeyi vermek;
- b) Halka mahsus olarak elle yazılmış her türlü eserleri (foto, resim, musiki eserleri, filimler ilâh....) ister dahilde yapılmış olsunlar, ister hariçten ithal edilmiş olsunlar evvelden tetkik etmek;
- c) Satış ve tevzii memnu matbuaların listelerini tanzim etmek ile vazifelidirler.

6 Haziran 1922 tarihli mütemmim bir nizamname ile:

- a) Sovyet iktidarına karşı propagandada bulunan;
 - b) Askerî sırları ifşa eden;
 - c) Kamu efkârım yalan havadislerle tehyiç eyliyen;
 - d) Şehvi mahiyet taşıyan;
 - e) Millî ve dinî taassubu teşvik eden;
- yazıların neşrinin menedilmesi lâzım geleceği tesbit edilmiş bulunmaktadır.

Rusya'da komünizm prensiplerine aykırı hiçbir gazete, kitap vesaire neşredilemez. Basını idare eden esas budur.

IV

Belçika:

Belçika'nın 7 Şubat 1831 tarihli Anayasası'nın 18 inci maddesi:

«Gazeteler hür olup sansür vazolunamaz. Muharrirlerden, müelliflerden ve matbaacıardan hiç bir teminat aranamaz. Ancak müellifi belli ve Belçika da mukim ise naşiri, tâbii veya müvezzii takibata tabi tutulamaz.» kaydın: ihtiva etmektedir.

Bir gazetenin tesis veya neşri, hiç bir merasime tabi değildir. Teminat akçesi alınması memnu olduğu gibi evvelden sansür edilmesi de yasaktır.

Basma mütedair olan 20 Temmuz 1831 tarihli bir ka-

nun mevcut ise de; bu basın yolu ile işlenen suçların tarif ve takibine aittir.

Bu kanuna göre; «Her kim suiniyetle ve alenen kanunların âmir hükmüne tecavüzde bulunur veya doğrudan doğruya itaatsizliğe tahrik ederse 6 aydan 3 seneye kadar hapis cezasile tecziye olunur.»

Kıralın ve ailesinin şahsına ve Anayasa ile teminat altına alınmış bulunan hukukuna ve ayan ve mebusan meclislerinin otoritesine karşı suiniyetle ve alenen tecavüzde bulunmak da aynı cezayı müstelzimidir.

Kıral ve ailesine karşı işlenen basın suçlarıyla kamu işleri gören memurlara, hükümet memurlarına ve heyetlere karşı, işgal eyledikleri mevki ve vazifeleri sebebiyle basın yolu ile işlenen iftira ve hakaret suçları da resen takibe tabidirler.

İftirada, isbat hakkı vardır.

Basın suçları için açılan dâvalarda, jüri yazının suç teşkil edip etmediğini tetkikten evvel huzuruna getirilen şah sın, hakikaten suçu işleyen olup olmadığını tesbit eder. Tâbi, failin hukuken taayyününe kadar takibata tabidir.

Bir gazetede ismi sarahaten veya imaen zikredilen her şahıs; 1000 kelimeyi geçmemek üzere yazacağı cevabı dercettirmek hakkım haizdir.

20 Aralık 1852 tarihli yabancı devletler şeflerine karşı tecavüzleri meneden ve 12 Mart 1858 tarihli devletler arası münasebetleri ihlâl edecek mahiyetteki cürümleri işleyenlere dair olan kanunlarda da basın yolu ile işlenecek suçlara müteallik hükümler vardır.

Her nevi basın yolu ile, hükümler ve devlet başkanlarına karşı tecavüzatta bulunmak 3 aydan 2 seneye kadar hapsi, 100 Frank'tan 2000 Frank'a kadar nakdi cezayı müstelzimidir. Elçilere karşı tecavüzde yukarıda zikredilen 12 Mart 1858 tarihli kanunla cezayı takibatı müstelzimidir.

Bunlardan başka 8 Aralık 1934 tarihli bir kanun ile devlet emniyetini ihlâl edecek mahiyetteki yalan havadislerin neşri memnuiyetine dair hükümler konmuştur.

V

İsviçre:

İsviçre'nin 29 Mayıs 1872 tarihli Federal Anayasası'nın 55 inci maddesi:

«Basın hürriyeti müemmdir.

Bununla beraber, suiistimalleri önlemek için lüzumlu tedbirleri; kantonların kanunları tanzim eder. Bu kanunlar federal meclisin tasvibine tabidir.

Konfederasyon; kendisine ve iktidar makamlarına karşı yöneltilmiş suiistimalleri menetmek için cezalar nizamlayabilir.»

Bu itibarla evvelâ kantonların, basın hakkındaki mevzuatım gözden geçirmek icabeder.

Uri, Unteswald, Bale - Canpagne Kantonlarında basına mütedair hiç bir mevzuat yoktur. Diğer kantonların anayasalarında fikirlerin söz ve yazı ve basınla neşrinin serbest olduğuna ve bu hürriyetin suiistimallerinin istilzam edeceği cezaların kanunla tâyin edileceğine dair hükümler mevcut ise de basın için hususi bir kanun tedvin edilmemiş bulunmaktadır.

Yalnız, İsviçre kantonları meyanında Vaud Kantonu 14 Aralık 1937 de basına dair yeni bir kanun tedvin etmiştir.

Bu kanun; ilk evvel, sarıh bir surette cezai rejimden ayrı olarak idari rejimi tesbit etmektedir. Bu suretle halka fikirlerini beyan ve iblağ etmek isteyen ve kanunu ihlâl ederek suç işleyen kimsenin tabi olması lâzım gelen kaideler tanzim edilmiş bulunmaktadır.

Kanun suç işlenmesi halinde, herhangi bir nâşiri değil, gazete müdürünü mesul tutmakta ve bu itibarla isminin ilgili makamlar nezdinde tescil edilmiş olmasını ve gazetede yazılı olmasını âmir bulunmaktadır. Mevkuat olmayan neşriyat için bu merasim ve vazifeyi tabiin yerine getirmesi lâzım gelmektedir.

Bu kanunun ikinci maddesi:

«Kanton dahilinde basılan veya neşredilen her gazete veya mevkuat neşriyat; müdürün veya müteaddit ise başmü-

dürün, bundan başka ilânlar, eğer ilân mültezimi varsa bu mültezimin eğer şirket ise şirketin veya ilân neşrini deruhte eden şahsın ismini havi olmalıdır.

Kanton dahilinde hiçbir gazete veya mevkut neşriyat: müdüriyetin veya başmüdüriyetin unvanı, ismi, ikametgâhı, ve ilânlar mülteziminin ve bunların tabını deruhte edenin isim ve ikametgâhı devlet başkanlığına bildirilmedikçe tab edilemez.

Müdür; medeni haklara sahip olmalıdır.

Kanton dahilinde neşredilen bir gazete veya mevkut neşriyatın müdürü, o yerde mukim değilse; her türlü hukuki, cezai veya idari tebligat ve cevaplama hakkına müteallik hususlar için gazetenin müesses bulunduğu mahalde ikametgâh göstermekle mükelleftir.»

Kanunun 6 ncı maddesine göre de:

«Vaud makamlarının veya mahkemelerinin hafi celselerine ait müzakerelerin ve aleni müzakerelere geçilmeden evvel ceza dâvalarına ait evrakın, gazetelerde neşri memnudur.»

Kanunun 9 uncu maddesine göre de:

«Bakanlar Kurulu; kamu nizamına ve emniyetine ciddî zarar verecek mahiyette muhtevası bulunan ve yabancı memleketlerde basılan matbuaların kanton dahiline sokulmasını ve dağıtılmasını men edebilir.

Bu memnuiyete rağmen satılması, halka arzı, tevzii Ceza Kanunu'nun 251 inci maddesi hükmünü istilzam eder.

Menedilen matbualar Bakanlar Kurulu emriyle müsadere olunabilir.»

Kanunun 10 uncu maddesi de:

«Bakanlar Kurulunun; kamu nizamına ciddî bir zarar verecek mahiyette muhtevası olan gazetelerin veya diğer yazıların, timsallerin, resimlerin, alâmetlerin - İsviçre'de basılmış olsalar bile - satılmasını, halka arzın: ve tevziini men edebilir.

Bu memnuiyete rağmen satılması, halka arzı ve tevzii Ceza Kanunu'nun 251 inci maddesi hükmünü müstelzimidir,

Böyle bir memnuiyetin hilâfına matbuaların yayılması halinde devlet meclisi emriyle müsadere olunabilir.»

Bu hükümler; kamu nizamının ve huzurunun muhafazası, âni bir harekette bulunmağı istilzam eder. Bir fenalığı iptidaen önlemek daha sonraları onunla mücadeleyle mecbur kalmaktan evlâdır, prensibine istinat eylemektedir.

Aynı düşüncelerle kanunun 13 üncü maddesi:

«Belediyeler; ilân veya levhalardan kanunlara, nizamnamelere, örf ve âdetlere muhalif veya âmme nizamına büyük zarar verecek mahiyette olanların gerek asılmasını men, gerek kaldırılmasına tevessül etmek hakkım haizdir.» hükmünü ihtiva eylemektedir.

İsviçre Federal Meclisi de 26 Mart 1934 tarihinde aşağıki kararnameyi isdar eylemiştir:

«İsviçre Federal Meclisi, anayasanın 102 nci maddesinin 8 ve 9 uncu fıkralarını gözönünde tutarak hemen mevkii mer'iyete girmek üzere aşağıdaki kararı almıştır.

1 —Gazetelerden ve mevkut neşriyattan; tenkit hudutlarını bilhassa ciddi tarzda aşarak İsviçre'nin diğer devletlerle olan iyi münasebetlerini bozmak tehdidinde bulunanlar; bir ihtar alırlar. Eğer bu ihtar müessir olmazsa; bunlar muayyen bir zaman için neşriyattan men olunurlar.

Adliye ve Polis Bakanlığının teklifi ile federal meclis karar verir.

2 — Adalet ve Polis Bakanlığı kantonları; İsviçre'nin diğer devletlerle iyi münasebetlerini bozması muhtemel matbuaların (gazeteler hariç) resimli ve diğer neşriyatın halka arzını ve satışını men e, bunları muvakkaten haczetmeğe ve Konfederasyon Adalet Bakanlığına göndermeye bir tamim ile davet edebilir. Adalet Bakanı, müsaderelerini emretmek üzere federal meclise teklif eder.

3 — Federasyon Adalet Bakanı; ecnebi memleketlerden ithal edilen bu nevi matbuaları haczettirmeye ve federal meclise müsadereleri için emir verilmesini teklif etmeye yetkilidir.

4 — Federal Ceza Kanunu'nun 42 nci maddesi hükmü mahfuzdur.»

5—Federal Meclis; bu kararnamenin hangi tarihte kaldırılacağını tâyin eder.

Bu kararname, sosyalistlerin itirazını celbeylemiş ise de diğer partiler tarafından desteklenmiştir. Kararnamenin mucip olduğu münakaşalar; basın idari nizamına dair bir projenin tanzimine saik olmuştur.

Bu proje; Vaud Kantonu Kanunu ile kararnamenin hükümete verdiği idari yetkiler esasına göre tanzim edilmiş bulunmaktadır. Ancak bu projenin kanuniyet kesbettiği tesbit olunamamıştır.

VI

Fransa:

Fransa'da; basın rejimi muhtelif zamanlarda muhtelif basın kanunları ile tanzim edilmek istenmiştir.

Bugün Fransa'da; basının tabi olduğu idari rejimi tesbit eden 29 Temmuz 1881 tarihli esaslı bir basın kanunu mevcut bulunmaktadır.

Blum Kabinesi, 26 Kasım 1936 tarihinde bu kanunun bazı maddelerini tadil eden bir kanun projesini mebuslar meclisine sevk etmiştir.

Bu proje ile gazetelerin anonim şirket halinde idare edilmesi, satışlarının tesbiti ve ilânı derpiş edilmekte idi. Bundan maada yalan ve kamu emniyetini bozacak ve fena niyetle yapılacak neşriyatı daha geniş bir çerçevede ifade etmekte ve cezalandırmakta idi.

Bu proje; Mebuslar Meclisince büyük bir ekseriyetle kabul edilmiş olduğu halde Ayan Meclisinden çıkmamıştır.

29 Temmuz 1881 tarihli Basın Kanunu na göre; aşağıda yazılı iki şartın yerine getirilmesi suretiyle bir gazete, müsaade istihsaline ve teminat akçesi verilmesine hacet olmaksızın neşredilebilir.

a) Müdür ve tabiinin ismini gösterir bir beyannamenin müddeiumumilik dairesine;

b) Neşredilen gazetenin her numarasından müdürün imzasını hâvi bir nüshanın müddeiumumilik dairesine ve di-

ğer taraftan mer'liğe veya vilâyete veya Paris'te İçişleri Bakanlığına verilmesi icabeder.

Beyanname ve gazete nüshalarının bu makamlara verilmesi, işlenen suçların önlenmesini kolaylaştırmak maksadına matuftur. Bu suçlardan ilk evvel müdür veya ikinci derecede muharrir yahut tâbi mesuldür.

Basın suçunu işleyenlerin veya suç ortaklarının hukuki ve cezai mesuliyetleri, suç mahiyetini haiz müsbet vakalar bulunduğu takdirde harekete geçilebilir:

aa) Şahıslara karşı; hakaret yâni bütün tahkir edici ve haysiyet kırıcı yani doğru olsa dahi namusa ve haysiyete dokunacak şekilde suç isnadı: evvelâ, idare müdürünün ve makale muharririnin ceza mahkemesine, istisnai olarak doğrudan doğruya bir ihzarla celbini;

Saniyen; Hukuk mahkemesinde bir zarar ve ziyan dâvası açılmasını istilzam eder.

6 Mayıs 1944 tarihli kararnameye göre; prensip itibariyle haysiyet kırıcı vakıaların sıhhati isbat olunabilir. Ancak bir kimsenin hususi hayatına ait rivayetler, 1 0 seneyi geçmiş veya zaman aşımına ve affa uğramış suçlara ait isnatlar ve hukuk ve itibarı iade edilmiş şahıslara ait hususlar isbat mevzuu olmaktan istisna edilmiştir. Bundan başka her şahıs; bir gazete makalesinde ismi zikredilmiş veya kâfi derecede belirtilmiş ise, bir cevap vermek ve yazdırmak hakkını iktisap eder.

bb) Kamu memurlarına veya kredi celbeylemek suretiyle teşebbüsleri idare edenlere karşı, aynı fiillere münhasır olmak üzere cinayet mahkemesine; cezayı istilzam eden hâdisenin sübut delillerini naşirden aramak yetkisini verir. Kanun, kamu idarelerinin işleyişini, basın vasıtasıyla tezahür ettirilen kamu efkârının kontrolü altına alınmasını, diğer taraftan jüriden de geçmesini istemektedir.

cc) Cemiyete karşı, fikrî bir suç tekevvün edemez. Anayasa, cumhuriyet tenkit edilebilir ve monarşist fikirler müdafaa olunabilir. Fakat bir cinayet veya bir suç işlemeye tahrik cezayı müstelzimidir. Tahrik; tesir husule getirmiş ise, muharrir de cinayette faili müşterek gibi ceza görür.

Yukarıda zikredilen sebeplerle basın suçlarına, Cinayet Mahkemesinde bakılması lâzım gelmektedir.

Fransız Devlet Şûrası, basın hürriyetini; kamu nizam ve ahlâkı için bir tehdit teşkil edecek mahiyette bulunan basının umumi yollarda satışını ve dağıtılmasını bir mer'in menetmesi imkânını selbedemeyeceği içtihadında bulunmuştur.

Bazı hallerde mahkûmiyet kararıyla beraber gazetenin âzami üç aya kadar kapatılmasına mahkeme karar verebilir.

Vişi Hükümeti zamanında çıkan, bu hükümet ve düşmanla teşriki mesaide bulunan gazeteler tasfiye edilmiştir. Bu gazetelerin isimleri ile tekrar neşri memnudur.

Fransa'da; halen basın için yeni bir statü hazırlanmaktadır.

VII

Kuzey Memleketler:

Danimarka, İsveç ve Norveç, Finlandiya gibi kuzey memleketlerinde; basın tamamen serbesttir. Bu memleketler basın mümessilleri her dört senede bir toplanarak umumi vaziyeti müzakere etmek ve muvafık görecekları müşterek tedbirleri almak: üzere bir nevi birlik kurmuşlardır.

Son konferanslarını 14 Mayıs 1936 da yapmışlar ve muhtelif siyasi ve ekonomik meseleleri tetkik etmişlerdir.

Konferans, temsil edilen bu dört memleket gazetelerinde, hükümete, kapitalist büyük teşebbüslere ve fesatçı hareketlere karşı istiklâllerini temin eylemek lüzumuna tavsiyelerde bulunmuş ve onları tenvir eylemiştir,

Norveç ve Danimarka'da, bir gazete çıkarmak için hiçbir müsaade istihsaline mecburiyet olmadığı halde, İsveç gazete neşrinden evvel müsaade istihsaline mecburiyetini tesis etmiştir.

VIII

İstatistik:

Basının kamu efkârı üzerindeki tesiri daima ehemmiyetli olmuştur. Bu itibarla hükümetler; basının bir taraftan inkişafını tanzime ve diğer taraftan basının suiistimalleriyle

mücadele etmekle uğraşmak mecburiyetinde kalmışlardır. Basının dünyadaki ehemmiyetini göstermiş olmak için aşağıdaki ufak istatistik kâfi gelir zannındayım.

19 uncu yüzyılın başlangıcında, dünyada 5-6 yüz gazetenin çıktığı sayılabilmektedir.

Son harpten evvel, yalnız Almanya'da 7000, Belçika ve Danimarka'da 1000, İngiltere'de 4000, Fransa'da 5000. İtalya'da 3000, Hollanda, İspanya ve İsviçre'de 2000, Amerika Birleşik Devletlerinde 17.000 gündelik ve aralıklı gazeteler çıkmakta idi. Bu istatistik de tam addedilemez.

Bu gazetelerin birçoğu, bir milyonu geçen nüsha neşretmekte idiler. Bu büyük işletmeler, birçok müstahdemlerin maiyetlerini temin etmektedir. Bu da içtimai ehemmiyetlerini bir kat daha arttırmaktadır.

Nitekim; New-York Times her hafta 40 sahife üzerinden ve Pazar günleri de 100 sahife olarak çıkmakta ve New-York'da 2200 insanı istiap eden muazzam bir binaya sahip bulunmaktadır.

Memur ve müstahdemlerine her hafta 100.000 dolar ücret ödemekte idi. Gazetenin basılması için her gün 174 ton kâğıda ve 4 ton mürekkebe ihtiyaç hâsıl olmaktadır.

Basılan gazetelerin nakil vasıtaları ile tevzii bir milyon dolara balığ olmakta idi.

Basının her gün artan ehemmiyeti, halkın bunları okumak hususunda gösterdiği ilgi, dördüncü bir kuvvet olarak tanınmasına saik olmuştur.

Mehazlar:

- 1 — La reglementation Administrative de la Presse.
Gustave Chaudet
- 2 — Le nouveau regime de la Presse
Dr. Halim Tefvik Alyot
- 3 — Droit Administrative
Marcel Waline
- 4 — Elements de Droit Public
Henri Nezard

MÜSTAKBEL İNGİLTERE'NİN İMARI

Yazan:
E. H. BULLOCK

Çeviren:
CAHİT KAYRA
Maliye Müfettişi

TOPRAK

Rapor arazi ve toprak hakkında alâka verici bazı ihşaî malûmat ihtiva etmektedir. Her nekadar umumi bir fikir olarak Belçikalıların dünyanın en imarcı milleti oldukları kabul edilmişse de rapor İngiliz'lerin dünyanın en imarcı milleti olduklarını isbat etmektedir. Belçika'hıların bu hususta başta geldikleri yanlıştır. Zira Belçika'da mil murabbına düşen nüfus miktarı 702 ve İngiltere'de (Birleşik Amerika'ya nazaran pek yüksek B. A. da 43) 766 dır. Mamafih İngiltere'de köylerdeki kesafet Belçika'da köylerdeki kesafetten daha düşüktür. İngiltere'deki nüfus kesafeti hakkında diğer bir alâka çeken husus da şudur. İngiltere'de halkın (üçte biri altı büyük şehirler grubunda (Londra, Bermingham, Manchester, Liverpool, Bredford, Leeds Tyne-Side) ve 4/5 i şehirlerde yaşamaktadır. Arazi hakikaten kıymetlidir ve onun gerektiği şekilde kullanılması ve ihyası bütün millet için ehemmiyeti haiz bir dâvadır. Topraklar ancak muayyen bir hadde kadar genişletilebilir ve daha fazla genişletilemez. Binaenaleyh bu toprağa itina göstermeli ve adamızı en ufak noktasına kadar kullanmalıyız. Sınaî inkılaptan evvel bu memleket bir ziraat memleketi idi. Fakat şimdi sınaî istihsalât yapan bir memleketiz. Halkımızın ekseriyeti şehirlerde yaşamaktadır. Dört milyon acre'dan fazla bir arazi şehirler tarafından işgal edilmektedir. Geriye kalan 33 milyon acre'lik arazimiz de sevimli köylerimiz ve kırlarımız tarafından işgal edilmektedir. Bu memleketi bir küme büyük şehirler mecmuası addetmememiz lâzımdır. Çünkü ziraat sanayii bu arazinin 8/9 unu kaplamaktadır.

KÖYLER VE KIRLAR [1]

1 — KÖY - KIR ENMUZECİ:

Bu enmuzeci tetkik erlerken, komiston, millî servetimizin canlı bir tasvirini yapmaktadır. Paçalardan dikilmiş bir yorgana benzeyen arazi, korular arasında sakin akıntılı dereler, buğday tarlaları üzerinde parlayan güneş, münzevi çiftlikler ve etrafındaki binalar, bir kaç dükkân ve sineması ve pazar günlerinin kalabalık alıcı ve satıcıları ile dolu küçük nahiye merkezi, daima bir kilisesi ve bir kahvesi bazan bir garajı ve benzin doldurma istasyonu ve şehirden kaçan bir kaç şehirlinin villaları ile küçük köy...

Biz hakikaten küçük olmakla beraber bu hem güzel hem de zirai bakımdan kıymetli olan bu toprak parçası üzerinde bahtiyarız. En iyi topraklarımız dünyanın diğer bütün toprakları ile boy ölçüşebilecek kadar verimlidir.

2—ARAZI ENMUZECİNİN MENŞEİ:

Raporda halî hazırdaki arazi enmuzeci hakkında enteresan bir tetkik yapılmıştır. Karışık çiftçilik yapılan bazı yerlerde çiftlik binaları ve kendi başına münferit binalar görülmektedir. Burada çiftçinin çiftlik binası ve bunun yanında çiftlikte çalışan işçilerin evleri vardır. Çiftlikte çalışan işçilerin çiftliğe yakın oturmaları zaruri olduğundan çiftlik sahibi bunlara ev tedarik etmiştir. İşte buradan (TİED - COTTAGE) bağlı kulübe sistemi doğmaktadır. Bu sistemde işçi işinden ayrıldığı takdirde evini de bırakmak mecburiyetinde olduğundan sistem hiç hoş görülmemektedir. Bunun aksine olarak İngiltere'nin ziraatla meşgul diğer bazı kısımlarından menşei feodaliteden veya eski köy ağalıklarından gelen köyler esastır. Köy meselesinde rapor, (yol kenarı köyleri) ne temas etmektedir. Bunlarla (şeritlemesine gelişme) arasında şöyle bir fark vardır. Civarlarındaki arazi ancak muayyen miktarda insana yeter olduğundan bunların gelişmeleri ve büyümeleri muayyen bir hudutla tahdit edilmiştir. Köy meraları etrafında toplanan köyler de bir baş-

¹ Country side mukabili.

ka değişiklik teşkil etmektedir. Bu şekil şüphesiz köylülerin birbirlerinin arazilerine tecavüz ettikleri zamanlarda hayvanatın (at, koyun, inek cinsi) kapalı ve muhafazalı yerlerde, bulundurulması ihtiyacından gelmektedir. Çiftlikler nasıl köyler etrafında toplanmışlarsa köyler de çiftliklerin istihlal ettikleri şeyleri satmak ve günlük ihtiyaçları satın almak imkânını veren pazar yerleri etrafında toplanmıştır.

3 —SON YİRMİ-OTUZ SENE ZARFINDAKİ DEĞİŞİKLİKLER:

Bu fasılda Komite İngiltere'nin ve Galya'nın ananevi koy enmüzecinin uğradığı değişiklikleri ve bunların sebeplerini izah etmektedir. Şüphesiz ki son asırlarda zirai sahada büyük değişiklikler olmuştur. Hububat kanununun lağvı, Birleşik Amerika'da, Arjantin ve Dominyonlarda vasi ziraat sahalarının açılması ve daha iyi nakliyat imkânları dolayısıyla ucuz gıda ithalâtı çiftçileri ananevi karışık ziraat usulünü bırakıp teksifi ziraat ve sütçülük yapmağa mecbur etti. Ekip biçmek yerini mera yetiştirmeğe bıraktı. Bu gerileme harp devresinde (Birinci Cihan Harbi) bu harpde de olduğu gibi deniz altılarının tehditleri dolayısıyla kendi ziraatımızla idareye mecbur kalmamız dolayısıyla bir tevakkuf devresi geçirdi. Mamafih geçen harpten sonra gerileme yine devam etti. Ve düşük fiatlar karşısında çiftçiler tabiatile maliyet Fiatlarını düşürmek için çare aramağa mecbur kaldılar. Fiatlar düşük fiatlı bir ekonominin tesiri altında kaldılar ve çiftliklerde çalışan bir kısım işçiler işlerini terkettiler. Eğer traktörler çıkmasa ve büyük miktarda el emeğinin bu suretle tasarrufu mümkün olmasa idi bu gerileme büsbütün fena olabilirdi. 1931 den sonra hükümet bu zirai gerilemeyi durdurmak için iane ve pazar sistemleri kurmak gibi tedbirler aldı. Zirai şartlardaki bu değişiklikler köy enmuzeci üzerinde sarakada kendisini gösterdi. Zahirde köyler ve kırlar eski güzelliklerini muhafaza eder gibi görünüyor ise de 1938 den evvel birçok mıntakalarda köylerin ihmale uğramış oldukları dışardan belli idi.

4—KÖYLERİN VE KIRLARIN BOŞALMASI, KÖYDEN KAÇIŞ:

Halkın köylerden çekilişi ve zirai depresyonun 1939 senesinde harbin başladığı tarihe kadar devam ettiğinde şüphe yoktur. Köyler el emeğinin mukabilinin düşüklüğü, çalışanlar için ilerleme imkânlarının yokluğu ve bazan fena iskân şartları dolayısıyla müşkülât içinde bulunuyor. Ve neticede el emeği şehirlerde iş bulmak için mütemadiyen köyleri terk ediyordu. Ziraatta çalışan işçi sayısı 1921 - 1924 yıllarında 816.000 iken 1938 senesinde % 25 bir tenezzülle 593.000 e düşmüş bulunuyordu. Bu tenezzül aynı devre içindeki 21 yaşından aşağı erkek işçiler arasında daha barizdi. Bunlarda düşüş miktarı 75.000 yani %44 ü buluyordu. 21 yaşından yukarı erkek işçiler arasında düşüş miktarı 103.000 yani %19 idi. Çiftçi pazarda tutunabilmek maksadı ile el emeği masrafını düşürmek için halkı köyden uzaklaştırmaya temayül ediyor, diğer tarafta şehirler sanayide daha iyi ücretler, daha cazip hayat şartları arz ederek halkı köyden kendisine çekiyordu. Köylerde doğmuş insanlar için köy sevgisi mevcut ise de şehirlerin ekonomik cazibesi vardı. Zirai depresyon zirai sanat ve zirai ticarete de kendisini gösterdi. Artık işler azalınca bir sanatçının oğlu olarak doğan ve babasının işine devam etmesi âdet olan çocuklar da şehirlere ve fabrikalara çekildi. Bu insanların yerlerinden ayrılmaları ve şehirlere ve fabrikalara gitmeleri fena görülemez. Köylerin boşalması ve sönmesi hususunda birçok kuvvetli sebepler mevcuttur. Bu çekilişin ana sebepleri şu şekilde tesbit edilebilir:

- 1) Ücretler,
- 2) İlerleme imkânının bulunmaması.
- 3) İskân meselesi, elektrik, hava gazı, akarsu bulunmaması,
- 4) İçtimai, sıhhi ve terbiyevi şartların düşüklüğü.

Yukarıda sayılan hususlar herkes tarafından bilinmekle beraber iyice izah edilmedikçe değerleri anlaşılamaz

1 — ÜCRETLER:

Genç erkekleri şehirlere celbeden şey muhtemelen oralardaki ücretlerin köylerdeki ücretlere nazaran nispeten yüksekliğidir. 1923 de bir ziraat işçisinin vasatı ücreti haftada 50 - 54 saatlik işi için 25 ilâ 32 şilin arasında tahavvül ediyordu. Halbuki usta olmayan bir sanayi işçisi haftada 42 48 saatlik işi için 35 ilâ 50 şilin alıyordu. 1939 daki vaziyet bundan daha iyi değildir. 1923 senesi için gösterilen saat miktarındaki iş için zirai ücretler 32 ilâ 36/7 şilin ve usta olmayan bir sanayi işçisi için 43 ilâ 60 şilin idi. Filhakika ziraat işçilerinin bazı avantajları vardı. Bunlar çiftliklerde istihsal edilen şeyleri gayet ucuza alabiliyorlardı ve ev kiralari çok düşüktü.

2 — İLERLEME İMKÂNLARININ OLMAYIŞI

Sermayesi olmasan bir ziraat işçisinin ilerleme imkânı nasıl olabilir? ve aldığı cüzî ücretle de bir sermaye teşkil etmesine imkân var mıdır? Her ne kadar bu hususta bazıları muvaffak olabılmışlerse de, bunlar pek nadirdir. Sanayi ile mukayese edildiği takdirde ziraat işçisi için enerji ve kabiliyetinin lâyük olduğu ilerlemeyi temin imkânları pek azdır.

3 — İSKÂN MESELESİ. ELEKTRİK, HAVAGAZI, AKARSU:

Birçok mıntakalarda çiftlik evlerinin başkaları tarafından işgali dolayısıyla (hafta sonu tatillerini geçirmek maksatları ile) bir mesken buhranı mevcuttur. Hatırlardadır ki hükümet, harp sıralarında çiftliklerde çalışan işçiler için evlel' yaptırmak suretile bu dâvayı halletmeye çalışmıştır.

NOT:

Aşağıdaki tâbirlere tercümenin muhtelif yerlerinde sık sık tesadüf edilecektir:

PLÂNLAMA, İMAR, İHYA.

Bu kelimeler, aslında zirai hayatın canlandırılması için yapılması gereken işler, inşaat mânasına gelmekte olup, imar tabirinin umumiyetle inşai mahiyeti haiz olması, ihya kelimesinin mevzuatta mevcut tâbir ile karıştırılması ihtimali, plânlama kelimesinin esas itibarile lisanımızda kat'i ve muayyen mânayı ifade etmemesi bakımından her üç kelimenin de istimali daha muvafık görülmüştür.

Umumiyetle çiftliklerde çalışan işçilerin evleri modern seviyenin altındadır. Birçoklarının içlerinde oturulamayacağı kabul edilmiştir. Fakat az ücret alan ziraat işçisi, yüksek kiralı bir evin kirasını ödeyemeyeceğinden ev yapıcılar buralarda inşaat yapmağa yanaşmamaktadırlar.

Bağlı kulübeler (Tied cottage) e gelince, burada iki sual varit olabilir. Birincisinde eğer çiftlik sahibi işçiyi işinden çıkarırsa, işçi de evi boşaltmağa mecburdur. (The rent and Mortgage Restrictions — Kira ve Varidat Tahdidatı kanunu bu meseleye kabili tatbik değildir ve işçi kanun tarafından himaye edilmemiştir. Hattâ evde istediği herhangi bir tadilatı da yapamaz, işini kaybedince evini de kaybeder. Umumiyetle, bağlı kulübeler köylerden de uzaktırlar ve bu da işçinin karısı için çok zordur. Bunlardan başka elektrik ve akarsu gibi modern imkânlar olmaması gibi güçlükleri vardır. Meseleye diğer bir noktadan bakılırsa, çiftlik sahibi için de işçinin çiftliğin içinde ikamet etmesi muvafıktır. Ve çalışına zamanının çokluğu nazarı itibare alınarak işçinin daima el altında bulundurulması çok zaman tasarrufunu temin eder. Açıkça işçi çiftliğe bağlı evlerde oturmazsa çiftlik sahibi için avantajlı olamaz.

Bundan başka isin cazibeli tarafları hâlâ pek azdır. Bu neviden daha binlerce evde hâlâ akarsu, elektrik, havagazı, üçüncü bir yatak odası yoktur. Yalnız bir tek oda mevcuttur, Yemek pişirmek için hususî bir teşkilât mevcut değildir. Banyo pek nadir bir lükstür.

Maalesef nerede modern köy evleri yapılmışsa bunlar yalnız imar noktası göz önünde tutularak inşa edilmişler ve ziraat işçisinin hakiki ihtiyaçları nazara alınmamıştır. Evlenmek isteyen birçok genç ziraat işçileri bu evleri kirala mağa imkân bulamamışlardır. Bu hususa dikkat edilmelidir ki, harpten evvelki mahallî idareler tarafından ziraat işçilerinin evlerinin islâhı hususunda epeyce şeyler yapılmıştır. Ancak dünyanın bütün hüsnüniyeti sarfedilse, bu ücre işçi evleri islâh edilemez. Mamafih bu bakımdan bu evlere elektrik, akarsu, havagazı verilmesi için epey faaliyet sarfedilmiştir. Fakat 1939 da yapılan tahminlere göre bu zirai

mıntakalarda yaşayan kimselerin üçte birine bile elektrik verilememiş olduğu tahmin edilmekte idi. Bu üçra yerlerdeki evlere elektrik vermek büyük masrafları ve müşkülâtı mucip olmaktadır. Havağazı masraf ve teşkilâtının genişliği dolayısıyla ancak kasabalara ve büyük köylere tahsis edilebiliyordu. Buna mümasil olarak akarsu meselesi de gösterilebilir. Hükümet tarafından (Rural Water Supply act 1934) 1934 Zirai Akar Su Kanunu dolayısıyla ve bir milyon sterlin sarfedilerek geniş miktarda tesisat kurulmuş ise de, 1939 Haziranında İngiltere ve Galya'da 11186 mahalden ancak 3432 sinde akarsu temin edilebilmişti. Bu zirai mıntakalarda bulunanların yedide birinde hâlâ akarsu mevcut değildir.

Kanalizasyon ve çöp işi de akarsu işinden daha iyi durumda değildir.

4 —KÖYLERDE VE ÇİFTLİKLERDE İÇTİMAİ ŞARTLARIN DÜŞÜKLÜĞÜ:

Umumiyetle köylerde içtimai, sıhhi ve terbiyevi şartlar şehirlerde temin edilen şartlara nazaran çok düşüktü. Bu şartların buralarda temin edilememesinin sebebi nüfusun az ve dağınık oluşu, buralardaki mahallî idarelerin malî durumlarının zayıflığıdır. Raporda, köylerde son senelerde bu sahadaki büyük değişikliklere temas eden alâkabahş malûmat mevcuttur. Bisikletlerin fazlalaşması, otobüs seferlerinin arttırılması köylerde oturan genç insanların civar kasaba ve şehirlerdeki eğlencelere gitmelerine imkân vermiş ve aynı zamanda köylerin içinde de buna mümasil içtimai bir hayat tarzının teşekkülünü kolaylaştırmıştır. Buna misal olarak köylerdeki danslar, tiyatrolar gösterilmektedir. Radyo evvelkisine nazaran umumi işlerde büyük bir alâka ve canlılık uyandırmıştır. İngiltere ve Galya köylerinin de içtimai hayat şekli onların müstakbel cazibelerinden biri olacaktır. Hakikaten nerede böyle bir içtimai hayat mevcut ise, orada yaşayan bir köylünün bunlara iştirak etmemesi ve münzeviyane yaşaması pek nadir bir vaka teşkil etmektedir.

Son senelerde British Legion ve Home Guard gibi te-

şekillerin faaliyetleri neticesi olarak katolik ve protestan kiliseleri arasındaki ziddiyetin azalması temayülleri de belirlemiştir. Zirai mıntakalardaki kadınların hayat tarzlarındaki gelişmelerin en büyük âmili (Kadınlar Enstitüsü) dür. Kriket, futbol, tiyatro gibi şeyler henüz canlılıklarını kaybetmemişlerdir. Fakat genç sporcular şehirlere gitmektedirler. Development Commission, National Council of Social Service Carnegie, United Kingdom Trust gibi teşekküllerinin yardımlarına rağmen, hızla bir (umumi halk evi) veya buna benzer işe yarar bir yeri olmayan köyler pek çoktur.

ŞEHİRLERİN KÖYLERE TESİRİ

Şehirlerin köyler ve taşraya olan tesirleri iki yol takip etmektedir. Bir tanesi şehirlilerin köyleri daha çok kullanmalarıdır. Diğeri, genişleyen banliyölerin şehrin etrafındaki ziraat arazisine nüfuz etmeleri ve onu kaplamalarıdır.

Komisyonun işaret ettiği veçhile, şehirli, ziraat yapılan arazi üzerinde isteklerini mütemadiyen arttırmıştır. Bu mıntakalardaki şehirlerin genç insanlarına (Rambler cemiyeti ve gençlik öteberi gibi teşkilâtların yaptıkları açık hava toplantıları ve sair vesilelerle) bu toprağın güzellikleri öğretilenmiştir. Otomobillerin ve otobüslerin fazlaşması şehirlerdeki daha yaşlı halkın da buralara gidip gelmelerini temin etmiştir. Bunlar iyi şeylerdir. Ancak bu toprakların iyi kullanılmasına ve işe yaramaz hale getirilmemelerine dikkat etmek lâzımdır. Bu hareketler birçok zararlara sebebiyet vermiştir. Yalnız komisyonun su hususu da tesbit etmiş olması çok yerindedir. Şehirlilerin bu ziraat arazisini daha iyi anlamış olmasının neticesinde (herne kadar bu sahada daha yapılabilecek pek çok şeyler olmasına rağmen) harbin başında onların buralardaki hareket tarzlarının tashihi temin edilmiştir. Eğer salim bir ziraat ve durumundan memnun bir toprak hayatının temin edilmesi lâzım geliyorsa, tamamilen kabul edilecektir ki, şahsi haklar, şahsi vazifelere ve başkalarını anlamak zaruretine bağlıdırlar. Hafta sonunu geçirmeğe gelen şehirli, birçok şeyleri hor görmekte ve ten-

kit etmektedir. Buna mukabil o da kötü bir hodbinlik, sevgi noksanı ve köy hayatını anlamamak ile ittiham edilmektedir. Meselâ bir ziraat işçisinin oturabileceği bir evi tutuyor ve bu da, oradaki mesken buhranını arttırıyor. Eğer her iki taraf da kendisinin vazifesini bilse şehirli ve köylü arasındaki bütün anlaşamamazlıklar karşılıklı bir anlayış ve sevgi ile halledilebilir. İngiltere'deki ziraat arazisi köylünün muhafazasına emanet edilmiştir.

Şehirlerin maddeten (fizikî olarak) büyümesine gelince (maddi tesir) bu vaziyet herkes tarafından görülebilmektedir. Şehirlerin ziraat arazisi içine bu girişleri, gerek ziraat ve gerek oralardaki köy içtimai hayatı üzerinde, çok zararlı tesirler yapmıştır. Bu asrın başındanberi şehirler bir taraftan mânevi tesirleri ile köylerdeki halkı ve el emeğini kendilerine çekerlerken, diğer taraftan da mütemadiyen banliyölerini genişleterek, ziraat arazisinin içine sokulmuşlardır. Şehirlerin böyle genişliğine büyüdükçe, daha çok arazi işgal etmeleri de zaruridir. Yalnız banliyölerin genişlemesinde, gerek ev ve iskân meselesi ve gerek sanayiinin rolü vardır.

Bu banliyölerin genişlemesi ve iskân meselesi üzerinde muhtelif tipler teşekkül etmiştir. İnşa plânları hususî inşaat plânları şehirlerin etrafında, fakat şehirlerin merkezlerine kolayca gidilebilecek yerlerdeki inşaat, yollar üzerinde teşekkül eden meşhur şerit mahalleler, açık arazide sahillerde veya eğlence yerlerine yakın mahallerde (bu sonunculara bilhassa emekliler oturmaktadır) teşekkül eden ev grupları, hafta sonu yerleri ilâh... Banliyölerin genişlemesi inşai noktai nazardan rastgele ve plânsız olarak mütalâa edilmiş bir keyfiyettir. Burada binaların inşa şekli oradaki arsanın şekline veya fiyatına bağlı kalmıştır. Şerit mahallelerin genişlemesinin sebebi, yol yapmamak veya diğer umumi hizmetlerin yükü altına girmemektir. Bunlarda umumi menfaatler nazarı itibare alınmadan, şahıslar arazilerini tamamen şahsi arzularına göre yine şahsi arzuları ile hareket eden kimselere satmışlardır. Darlık içindeki bir çiftçi, arazisi içinde kuracağı bir sayfiye evini daima kazançlı bir şey olarak kabul etmiş ve bir arazi parçası üzerinde ev mi kurmak yahut o

araziyi işletmek mi, umumi menfaatler bakımından faydalıdır. Bu katiyyen nazara alınmamıştır. Son harpten sonra bir şekilde açık arazide şehirdekilere nazaran daha fazla ev yapılmıştır. Bunlar umumi bir murakabeye de tabi tutulmamıştır. Şehir plânları (Town Planning scheme) sadece kesafeti, yani acre başına inşa edilecek olan ev miktarını kontrol etmekteydi.

Sanayide ev inşası gibi banliyölerin genişlemesine sebep olmuştur.

Bu hususta hâkim olan iki esaslı âmil, motörlü nakil vasıtaları ki, mahiyeti icabı bir demiryolu yanında kurulması icap eden birçok sanayi şubelerini bu mecburiyetten kurtarmıştır. Diğer elektrik enerjisinin kullanılması ki, bu da, yine birçok sanayii kömürden enerji istihsal etmek mecburiyetinden beri kıldı.

Bu yeni sanayi inkilâbının getirdiği değişiklikler iki nevidir: millî ve mahallî.

Hafif sanayiın gelişmesi ve buna müvazi olarak eski usul ana sanayiın gerilemesi bu eski sanayi şubelerinde çalışan el emeğini memleketin henüz sanayileşmemiş diğer mntakalarına sevketmeye yardım etmiştir. Bu çekiliş bilhassa depresyon halindeki şimalî İngiltere ve cenubi Galya'dan Londra veya cenubu şarkî istikametlerine doğru oldu.

Hafif sanayi oldukça geniş bir seyyaliyet arzetti. Ağır sanayi için bu böyle olmadı. Neticede birçok hafif sanayi müesseseleri zirai veya yarı zirai arazi üzerinde teessüs etti. Londra ve Birmingham şehir grupları veya süratle büyüyen diğer şehirlere elektrikli ve motörlü nakil vasıtaları ve istihsal edilen mallar için kıymetli mahallî pazarlar ile birlikte bunlar için el emeği temin ettiler. Hafif sanayi demiryolu vasıtalarına bağlı olmadığı için istenilen yerde teessüs edebilmesi bakımından kuvvetli imkânlar buldu

Umumiyetle denilebilir ki, bugün hafif endüstri evvelce mevcut eski sistem sanayie nazaran çok geniş bir saha üzerinde kurulmuş bulunmaktadır. Bu nevi sanayiın ihtiyaç gösterdiği tek şey, iyice bir yolun kenarında kurulmuş olmak

ve şehirlerden gelecek işçileri getirebilecek nakil vasıtalarının mevcudiyetidir.

Her ne kadar istatistikle tesbit edilmiş değil ise de, İngiltere ve Galya'da son 20 sene zarfında teessüs eden sanayi büyük ekseriyeti şehirler civarındaki açık arazi üzerinde kurulmuştur. Bu fabrikaların arazi üzerine rastgele dağılmalarının aksine olarak, birçok noktalarda (trading estate [¹] ler mahiyetinde birçok yeni sanayi gelişmeleri meydana çıkmıştır. İyi bir trading estate'in mevcut güzellikleri muhafaza ve hattâ bunları fazlalaştırmak gibi tesirleri vardır.

Ev inşaatı ve sanayi banliyölerin teşekkülünden yol kahveleri, şoför kahveleri [²] kabareler, benzin istasyonları, kamplar — ki bilhassa sahillerin, nehir ve göl kenarlarının güzelliklerini ihlâl etmektedirler — meydana çıkmıştır,

Göze çarpan diğer bir gelişme de, tatil kamplarıdır. Bunlar, büyüklük ve mahiyet itibarile, birbirlerinden farklıdırlar. Bazıları bir şehir denecek şekilde binlerce kişiyi barındıracak vüsatta bir büyüklük arzederler. Diğerleri daha küçük, bilhassa sakin ve samimî şartlar içinde yaşamak maksatları ile tesis edilmişlerdir. Bazıları tesis maksatlarını temin edecek tarzda kurulmuşlar ve bazıları bunu temin edememişlerdir. Velhasıl bunlar, şehirlerin kırlar ve köyler üzerindeki tesirlerini gösteren ve bu bakımdan da ileride tehaddüs edecek olan tesirlere işaret eden vaziyetlerdir.

Bir diğer gelişme şekli de yollardır. Mühim yolların pek azı hassaten mahallî zirai sebepler dolayısıyla yapılmıştır. Bununla beraber hepsi zirai şartlara müessir olmaktadır. Yollar esas itibarile başlı başına bir servet olmakla beraber bunların birçoğu (şerit köyler, şerit mahalleler) in gelişmesi yüzünden zarara uğramıştır. Yollar, kırlar ve köyler mıntakasında âdeta onun bir parçası değilmiş gibi rastgele inşa edilmiştir.

¹ İnşaat ticareti, inşaat şirketleri.

² Yollar üzerinde şoförlerin yemek yedikleri kahve-lokantalar.

İMAR GELİŞMELERİNİN KIRLAR VE KÖYLERE TESİRİ

Komasyon, köy-kır enmuzecini tetkik ettikten sonra şehirlerin kırlar ve köyler üzerindeki tesirlerini mütalâa ediyor ve bu arada bu köy arazisi üzerinde kurulan ev ve umumiyetle her nevi inşaatın tesirlerini inceliyor ve bu suretle ne miktar ziraat arazisinin ziyaa uğradığını ve yerlerine neler yapılabildiğini araştırıyor.

Geçen harbi takip eden 12 sene içinde bu şekildeki inşaatın gelişmesi dolayısıyla ziraat arazisinin 794,800 acre'ı kaybedilmiş ve tekrar bazı sebeplerle ziraata dönen arazi nazarı itibare alınırsa, aynı devre içinde evler ve sair inşaat tarafından işgal edilen ve bilvesile ziraat için kaybedilen arazi yekûnunun 60.000 acre'ı bulduğu (aynı devre içinde) müşahede edilmektedir.

Bu toprak kaybı yegâne âmil değildir. Arazi, zirai şartlar gözönünde tutulmadan ziraattan çekilip alınmıştır. Bu işlere tahsis edilen arazinin intihabında iskâna, umumî hizmetlere, nakliyat ve inşaatla elverişli bir yer olup olmadığına bakılmıştır. Filhakika uçak meydanları için inşai noktai nazardan en iyi ve en az masrafa ihtiyaç gösteren topraklar sulak ve iyi topraklardır. Bu işlere girişenler, ne civardaki çiftlikler meselesini, ne de toprağın vasıflarını nazarı itibara almışlardır. Hakikaten bu nevi inşaat için iyi topraklar yüksek fiyatlı topraklardır. Malî durumları sıkışık çiftçilerin inşaatçılar ile malî bakımdan rekabet etmelerine imkân yoktur. Şehirlerin etrafındaki arazi bu inşai maksatlar için müsait olduğu takdirde bol bol satılmış gitmiştir.

Bazı hallerde arazi işlenmeden de bırakılmıştır. Arazi ziraat için müsait olsa dahi daima onun elinden alınmasını bekleyen çiftçi, esaslı bir ziraat yapmamış, kısa zamanda yetişen ufak tefek mahsuller ekip biçmiştir.

Bu inşaat faaliyetinin tesiri ise, kaybedilen araziden daha mühimdir. Bir çiftliğin bütün işe yarar kısımları alındıktan ve çiftçiye bir kaç çayır bırakıldıktan sonra, onların üzerinde çalışmak nisbetsiz ve gayri iktisadi olmaktadır. Neti-

ce olarak da, bu şekilde bir çiftçilik faaliyetini parçalamanın sonu gayet fena çıkmaktadır. Bir mülkün bir çiftliğin içinden, bir ana yol geçirmek, onu dağıtmak tamamen parçalamak demektir Bundan başka, inşaatın gelişmesinin mevcut çiftlik tipini değiştirmek gibi bir tesiri de vardır. Bir şehrin civarındaki topraklar bilhassa sebze süt yetiştirmek gibi şeylere tahsis edilmişlerdir. O toprakların yanı başındaki pazarın bunlara ihtiyacı vardır. Böylece şehir büyüdükçe, şehrin civarındaki evvelce hububat yetiştirilen topraklarda her gün ihtiyaç duyulan diğer cins mahsulâtın yetiştirilmesine başlanılır. Mamafih, bu tesiri katiyetle fena olarak kabul etmemek lâzımdır.

Fabrikalar kırların çehresini değiştirmekten başka, neşrettikleri gazlar ve zehirli dumanlar vasıtasile de zirai mahsulâta, derelere ve nehirlere zarar vermektedirler. Bilhassa maden çıkarma sanayii gerek ziraat arazisi ve gerek kırların güzelliği üzerine müessir olmaktadır. Millî menfaatler için maden ve kömür istihracına ihtiyaç vardır. Fakat bunların kötü tesirleri, kömür ve cüruf yığınlarının varlığı dolayisile daha fazla artmaktadır.

Sadece inşaat gelişmeleri değil, fakat onların buldukları yerin güzelliği nazara alınmadan yapılan haricî şekilleri de kırların ve köylerin güzelliğini bozmaktadır. 1932 de vazedilen (binaların haricî şekillerinin kontrolü hakkındaki) şehirler ve kırların imar ve ihyası kanunu ancak memleketin bazı yerlerinde ve mahallî idarelerin enerjileri dolayisile tesirini gösterebilmiştir.

Birçok hallerde binaların aslında herhangi bir masrafı mucip olmadan gerek estetik, gerek iktisat bakımlarından buldukları yerlere uygun düşecek tarzda inşa edilmemeleri mümkün iken bu da yapılmamıştır.

Harp evvel fabrikaların zirai sahalarda yer alması fazla değildi. Birçok sanayi şubeleri şehirlerin hemen yanı başlarında tesis edilmiş bulunuyordu. Fakat harp çıkınca stratejik sebeplerle fabrikaların daha ziyade tamamen açık ziraat arazisinde kurulması zarureti hâsıl oldu ve neticede çok çiftlik işçisi işlerini bırakıp fabrikalarda çalışmağa baş-

ladılar. Hattâ nerede bir toprak işçisi çiftlikten çekilmedi ise, orada vahim hâdiseler oldu. Bu zamanlarda fabrikaya gidemeyen toprak işçisi orada delikanlıların belki hattâ kendi oğlunun veya kızının daha az zaman ve dışarıda açık havada çalışmağa nazaran daha iyi şartlar içinde, daha çok para kazandıklarını görünce memnun olmadı. Uzak yerlerden getirilen ve fabrikalarda çalıştırılan toprak işçileri memleketlerinde hayat şartlarını ve konforlarını daha iyileştirebilecek kadar para kazandıkları zaman bu zıddiyet büsbütün büyüdü. Bu aykırılıklardan başka, imar ve ziraat mantalitelilerinin mazide de birbirleriyle pek az uzlaştıkları anlaşılmaktadır. Bir köylünün görüşüne nazaran, bir şehirli köylerin ihtiyaçlarından ve bunların çarelerinden tamamen bihaberdir. Mahsulâtı çığner, geçitlerin kapılarını açık bırakır, giderken kucak dolusu yabancı çiçeği de beraber götürür ve arkasında bir sürü çöp ve süprüntü bırakır. Buna mukabil şehirli de, köylü tarafından konulan bir sürü tahditleri sıkıcı bulur. İsteddiği yere gidememenin ve her gittiği yerde karşısına çıkan (geçmek yasaktır) levhasının mânasını anlamaz,

Scott Komisyonunun dinlediği şahitlerden bir kısmı sanayi gelişmelerinin her zaman ziraat üzerine muhakkak tesir yapmadığını söylemişlerdir. Bunlar şehir ve köy arasında daha sıkı bir birleşmenin faydalı olduğunu iddia etmişlerdir. Açılan bir fabrika ve fabrikaya getirilen işçiler bir anlaşma sayesinde oradaki ziraat hayatını canlandırır ve oradaki ziraata bereket getirir. Bundan başka ziraat ve inşaat telâkkileri arasındaki bütün mübâyenetin izale edilebileceğini ve her birinin diğerinden faydalanacağını ve daha ileri giderek, iyi bir fabrikanın bilhassa ziraat işçisinin karısına ve kızına iş vermek suretile iş imkânlarını arttırdığım, kadının münzevi ve yalnız hayatına mâni olmak suretile köylerdeki geçimsizliklerin önünü aldığını söylemişlerdir. Bu vaziyette zürrain ailesi daha çok konfor temin edebilmektedir. Küçük çocukların vaziyetine gelince, bütün erkek çocukların ilerde çiftçi ve bütün kız çocukların çiftçi karısı olmak istedikleri iddia olunamaz. Onlar, kendi hayatlarını

başka yolda kazanmak isteyebilirler, ve o civarda teessüs eden bir fabrikada kendilerine bu imkânı temin edebilir. Böylece orada yaşayan ailelerin genç çocuklarının araziyi, toprağı bırakarak şehirlere gitmeleri suretile ailelerin dağılmasının önüne geçilmiş olur. Fabrikaların ziraat arazisinin içine girmeleri hususunu müdafaa edenlerin ileri sürdükleri bir diğer nokta da, sanayiın kendisi ile beraber gittiğı yere maddi, içtimai bir faaliyet götürdüğüdür. Fabrikalar için elektrik, su, havagazı zaruridir. Fabrikaların civarında yaşayanlar bunlardan istifade edebilir. Fabrikalar daha iyi nakil imkânları da temin eder ve içinde çalışan amelelerle birlikte civardaki ziraat amelelerinin de istifade edebileceğı içtimai bir canlılığa sebep olur.

Fabrikaların kırlara ve köylere olan tesirlerinin, mensup oldukları sanayiın nevine, vüsatına tesis tarzına ve daha birçok âmillere bağı olduğu açıktır. Bazı fabrikaların gittikleri yerlerde yukarıda bahsi geçen iyi tesirleri de meydana getirdiklerine şüphe yoktur. Fakat diğer taraftan bu tesirler tamamen aksi de olmuştur.

Bütün bu vaziyeti hülâsa edersek: Scott Komisyonu'nun raporu açıkça bu şahadetlere rağmen harpten evvelki sanayiın veya diğer inşai, imari faaliyetlerin ister şehirlerin büyümesi, ister fabrikaların kurulması şeklinde olsun ziraat sahaları içinde yerleşmesinde kırlar ve köyler için bir kül olarak faydadan ziyade zarar görmektedir. Bununla beraber harpten evvelki inkişafların mürakabesiz veya rastgele olduğu ve sanayiın zirai arazi içinde yerleşmesinin itina ve dikkat ile sevk ve idare edilmesi halinde, sonradan meydana çıkan birçok güçlüklerle meydan verilmeyeceğı veya bu güçlüklerin nisbeten tahfif edilebileceğı ve buna mukabil birçok büyük faydaların tahakkuk ettirilebileceğı unutulmamalıdır.

HARP VE HARP SONRASININ MUHTEMEL TEMAYÜLLERİ

Harp, kırlar ve köyler üzerine ne şekilde tesir etti? Muhakkaktır ki harp, cereyanı sırasında o anda muvakk-

ten düzenlenmesi gereken birçok meseleler ve güçlükler getirmiştir. Fakat umumiyetle köyler bundan tamamen maddi bir cepheden istifade ettiler ve zirai İngiltere ile zirai Galya (bu memleketlerin ziraat yapılan kısımları) daki zirai meseleler muvakkaten tamamen halledilmiş oldu. Aynı zamanda köy hayatının ağır ve tembel faaliyet tarzı da şiddetle sarsıldı demek doğru olur.

Harp, evvelce terazinin şehirler tarafına ağır basan muvazenesini değiştirdi. Artık köyler katiyen ihmal edilmedi. Kırlar eski güzelliklerini elde ettiler. Sapanlar tekrar faaliyete geçti. Ziraata salih arazi artık dışarıdan ithal edilemeyen insan ve hayvan yiyeceklerini istihsale başladı. Evvelce hiç sapan görmemiş çayıruları kaplayan otlar yerine kahve renkli topraklar her tarafta meydana çıktı. Evvelce vaziyetleri hariçten getirtilen gıda maddelerine bağlı olan mütehasıs çiftçi zümreleri artık sadece kendi topraklarına güvenmek mecburiyetinde kaldılar ve neticede daha muvazeneli bir çiftçilik şekli kabul edildi. Ziraat maddeleri ve usulleri islâh edildi ve arazi tekrar işlenmeğe başlandı. Millî harp gayretleri içinde ziraat hayatı bir rol oynamaktadır.

Zirai madde fiyatları sabitleşti. Mıntaka harp ziraat faaliyeti komiteleri binlerce acre'lik boş ve metruk araziyi işletmekle mükellef idiler ve köylerdeki çalışma seklene hız verildi. Acele yapılması lâzım gelen kanalizasyon işleri ve sair şikâyet mevzuu işler halledildi. Binalar, geçitler, yollar, yarmalar tamir edildi, köyler ve kırlar hakikaten canlı ve hareketli bir çehre aldı.

Ziraat işçileri de bundan istifade ettiler. Zirai sahada çalışan işçilere (millî bir asgari) zam yapıldı ve bu suretle ziraat ve sanayi işçilerinin ücretlerinin arasındaki geniş fark büyük mikyasta tashih edildi. Hükümetin emirlerle ziraat işçileri ziraat işlerinde çalışmaya bağlandı ve böylece işçilerin köylerden şehirlere akışı durduruldu. Makineleşme de gerek istihsalın artmasına ve gerek el emeği vaziyetindeki sıkıntıyı tahfife yardım etti. (Kadın Toprak Orsunun) seferberliğinin de zirai iş vaziyetinin düzeltilmesine çok yardımı dokundu ve birçok köylü kadınların ziraatta çalışmayı fab-

rikalarda çalışmaya tercih ettikleri görüldü. Köylerdeki sanatkârlar, demirciler, arabacılar, saraçlar, ilâh.,, tekrar işlerine döndüler.

Diğer taraftan gayet açık olan sebepler dolayısıyla ev ve yaşama şartları ıslah edilmemiş bulunuyordu. Hakikaten zirai iskân meselesi o kadar ağırlaşmıştı ki, el emeği ve mevaddı iptidaiye noksanına rağmen hükümet işçi ve maddei iptidaiye bularak bir kaç bin işçi evi yapmağa mecbur kaldı.

Şehirlerin ve kasabaların boşaltılması da alâka verici bir içtimai tecrübe mevzuu temin etti. Her nekad tahliye edilen annelerin ve çocukların gösterdikleri aksülamellerin izleri çok az ise de bilhassa buluşa ermiş çocukların köy hayatını tatsız buldukları anlaşılıyor. Fakat köylere gönderilen küçük çocuklar bilhassa köye ait hususiyetlere karşı çok alâka duymuşlardır.

Allotment Societies, Saving Committees, Civil Defence ve Home Guard tevekkülleri tarafından başarılan bir müşterek kooperasyon eski münzevi ve münferit yaşama şeklinin yerine geçti, Mamafih bu faaliyetler gayri müsavi kolaylıklarla karşılaşmış ve daha fazla ve daha iyi içtimai merkezler için duyulan ihtiyaç daha barizleşmiştir.

Her nekadar köylerde bir canlılık yer almış ve harpten evvelki şehirlerin köyler ve kırlar içine nüfuz ederek büyümeleri duraklamışsa da bir tarafından da harp fabrikaları, işçi binaları, uçak alanları ve müdafaa tesisatı gibi bir çok inşaat yapılmıştır. Mamafih harp zamanlan inşaatını üzerine alan hükümet departmanları ile ziraat ve şehirlerin ve köylerin imarı ile mesul vekiller arasında sıkı bir koordinasyon ve kooperasyon tesisi sayesinde bu inşa faaliyetinde ziraat ve imar noktaları gözönünde tutulmuştur. Bu bakımdan harp sonrası sanayiinin tesisi ve tanzimi hususunda ise yarayacak olan pek çok kıymetli esaslar elde edilmiştir.

HARP SONRASININ MUHTEMEL TEMAYÜLLERİ

Komite, bu mürakibesiz ve rastgele yapılmakta olan inşaat faaliyetinin harpten sonra da devamı halinde ne ne-

ticeye varılacağını tetkik ediyor. Evvelki bahislerde izah edilen imar faaliyetinin kırlar ve köylerdeki tesirlerinin ziraat ve memleketin güzellikleri üzerinde yapacağı fenalıklar nelerdir? Ahalinin bir kaç merkezde kümeleşmesi neticesinden başka bu merkezlerin civar araziye yayılışının devamı millî bir facia olacaktır.

Eğer bilhassa ücret tediye edilerek verilen izinler devam eder ve hafta içindeki çalışma saatleri azaltılırsa, şehirlilerin hafta sonu tatillerini ve umumiyetle tatil zamanlarını kırlarda geçirmeğe devam edecekleri de tabiidir. Bu gelişme de bir zapt ve rapta sokulmadığı takdirde birçok mıntakalar bilhassa deniz kenarlarındaki yerler harap olacaktır.

Kırlarda ve köylerde yaşayanlar, bu iş millî bir iş olsa dahi, kendilerine yardım edilmediği takdirde bu gayrı müsavi kuvvetlere karşı hiç bir zaman mücadele edemezler.

Harpten evvelki gelişmeler ve bu harbin getirdiği değişiklikler gözönünde tutularak şu karara varılmıştır ki, durdurulmadığı veya zaptu rapt altına alınmadığı takdirde bu inşaat faaliyetinin gelişmesi harpten sonra da daha büyük bir hızla devam edecektir. Harpten sonra inşaat sanayiinde de büyük bir gelişme olacak ve kendi haline bırakılırsa evvelki harple bu harp arasındaki devrede olduğundan daha çok zararlara meydan verecektir. Kırlar ve köyler bir taraftan şehirlerin etrafında genişleyen harpten evvelki sanayi ve imar faaliyetinin ve diğer taraftan hükümetin güttüğü politika dolayısıyla büyük merkezlerin dağıtılması vakiasının çok şiddetle tesiri altında kalacaktır.

(İMAR) PLÂNLAMA KUDRETİ

Şehirlerin planlanması yeni bir şey değildir. Filhakika şehirlerin planlanması sanatı - dağlar kadar olsa bile - pek eskidir. Yunanlı'lar şehirlerinin dışlarını ve Romalılar stratejik, müdafaa maksatları ile surlarla çevrilmiş şehirlerini plânlıyorlardı. Fakat sistematik ve muntazam şehir plânlarının yapılması nisbeten yenidir. Ziraat İngilteresi (ziraatçı İngiltere) sanayi inkılâbının başlaması ile faaliyet canlılığını

kaybetmiş ve bununla mütenasip olarak (sanayiî gelişmesi ile) o zamana kadar görülmemiş bir inşa ve imar faaliyeti kendisini göstermiştir. Bu da bütün büyük hareketler gibi ilk günlerde fena kontrol edilmiştir. Sanayi inkılabını takip eden zamanlardaki, işletilmekten vat geçilmiş topraklar üzerindeki inşaatı karakterize eden basiret noksanı parlâmento için bir ders oldu. Ve 1919 senesinde Parlâmento müdahale ederek bu gelişmeyi plânlamak ve mürakabe etmek maksadile (iskân — ev yapmak—ve şehir plânlama) kanununu çıkardı. Bu kanun sadece şehirlerin banliyöleri hakkında idi. Ve ev yapma ve şehir plânlama işleri birleştirilmişti. 1925 senesinde şehir plânlama ve ev yapma kanunları birbirinden ayrıldı. Bu suretle kanun vazıları şehir plânlama işinin ehemmiyetini ihmal etmiş oldu. 1932 de bir diğer (şehir ve köylerin plânlaması) kanunu çıkarıldı. Komite, bu kanunun ihtiva ettiği hükümler ile 1935 de çıkan (şeritlemesine gelişme) kanununun koyduğu tahdidat üzerinde durmaktadır.

ŞEHİRLER VE KÖYLERİN PLÂNLANMASI KANUNU

1932

İngiltere’de plânlama işlerinin ekseriyeti 1943 senesine kadar bu kanun mucibince hazırlanmakta ve tasdik

edilmekte idi. (1943 şehir ve köy plânlama — muvakkat imar—kanunu). 1932 kanunundan pek çok şey bekleniyordu. Fakat lâyiha parlâmentoda çok değışti. Ve ilk tanzim edildiği zaman doğan ümitler de kayboldu. Kanunun gayesi bu inşaat gelişmelerini mürakabe etmektir. Burada mevzuubahs olan inşaat, binalar ve sair mânasına alınmış olup, zirai inkişaf ve gelişmeler kasedilmemiştir. Kanunun için de zirai bakımdan düşünce ve mütalâalara yer verilmemiştir. Hattâ ziraata o kadar az yer verilmiştir ki, zirai mahiyette binalar plânın çerçevesi içine dahi girmemiştir. Kanunu tatbik eden mahalli idareler, ziraati muhafaza maksadı ile kesafeti kontrol ve ziraat mıntakaları gibi usuller kabul ettiler. Kanuna göre, bir mahallî idare bir mıntakada bina in-

saatını menederse tazminat vermekle mükellef idi. Fakat diğer taraftan inşa edilecek binaların miktarı veya kaplayacakları arazinin kontrolü bakımından müdahale ederlerse hiç bir tazminat vermeğe mecbur değildirlir. Böylece mahallî idareler için bir mıntaka tesis etmek ve ev basma bir iki, üç, hattâ 5 acre kadar arazi verilebileceğini ve mütekebilen bir acre içine inşa edilebilecek ev adedini hüküm altına almak suretile tazminat vermeğe lüzum kalmıyor ve ziraat da, kırlar ve köylerde muhafaza edilmiş oluyordu.

Bu (kesafeti kontrol) usulünü kullanmak suretile mahalli idarelerin plânlama komiteleri arazinin ziraat işlerinde kullanılmasını temine ve aynı zamanda tazminat vermek batağından kurtulmağa çalıştılar. Bu mıntaka tahsisi usulü acayip bir vaziyet yarattı. 1937 senesinde yapılan plânlara nazaran, inşaata tahsis edilen kısımlar mevcut 41 milyonluk nüfustan başka, daha 300 milyonluk bir kitleyi barındıracak kadar büyümüştü. Vaziyet saçma idi. 1938 de Sıhhat Nazırına şehir ve köy plânlama müşavir komitesi tarafından bir (istimal mıntakası) fikrinin kabili tatbik olduğu tavsiye edildi. Bu suretle zirai mıntakalar meydana çıktı. (Zirai mıntaka, mahallî plânlama idaresinin rızası alınmadan içinde ziraat için gereken binalar, ziraat işlerinde çalışacak olanların oturacakları meskenler inşa edilen yerlerdir.) Diğer inşaatın yapılması izine tabi idi.

Zirai mıntaka usulü prensibi, 1932 şehir ve köy plânlama kanununu daha müessir bir hal koydu. Fakat zirai mıntakaların bazı yerlerde birer küçük banliyö mahallesi halinde gelişmeleri tehlikesi mevcut olduğu müddetçe, vaziyet yine memnuniyeti mucip olamazdı. Ve zirai mıntakalar, diğer plânlama işleri gibi, plânlama (imar) idarelerinin müessir şevki idarelerine bağlı idi.

Komite aynı zamanda raporun tanzim edildiği tarihte bu muvakkat gelişme devri içinde, yâni bir plânlama makamının bir plân tanzimine karar verdiği tarih ile bu plânların tamamen tanzim edildiği tarih arasındaki müddet zarfında meydana çıkan zararlı işlere nazarı dikkati çekiyor. 1943 de şehir ve köy plânlama — muvakkat gelişme — ka-

nunu mevzuatın bu muvakkat gelişme devresine ait bozukluklarının bir kısmına çare buldu.

Mahallî idareler tarafından hazırlanan plânlar bakımından, komite, bunların çok fena ve gayri mütecanis bir şekilde tanzim edilmiş oldukları neticesine varıyor. Kanunun esaslı bir boşluğu millî plânlama işleri için merkezî bir hükümet uzvunun ademi mevcudiyetidir.

1935 DEKİ ŞERİTLEMESİNE İNKİŞAF KANUNUNUN TAKYİTLERİ

Bu kanunun hedefi, plancılık noktai nazarından fena görülen ve ana yollar üzerinde şeritlemesine inkişaf eden inşaatı durdurmaktadır. Kanun aynı zamanda, bu ana yolları kontrol etmek hakkım ve bunlara ilâveten istikbaldeki yolları muhafaza etmek maksadı ile ve diğer muhtelif maksatlarile açılacak yollar için standart genişlikte yollar tesisini temin etmektedir. Bu kanun da plânlama kanununun muvaffak olmasına mâni olan tesirlerin nüfuzu altında (yâni kanunu enerjik bir şekilde tatbika kalkan mahallî idarelerin düştükleri tazminat batağı dolayısıyla) muvaffak olamadı

TEKLİFLER

Komite yapacağı tekliflere geçmeden evvel hükümetin siyasetinin 5 ana esası üzerinde duruyor:

- 1 — Merkezî bir plânlama idaresinin tesisi.
- 2 — Sanayi ve ticaretin teşviki.

Komite, memleketin refahının ve zenginliğinin sanayi ve ticaret vasıtasile temin edildiğini ve harpten sonra sanayie kendisini ayağa kaldırabilmesi için bütün kolaylıkların gösterilmesi lâzım geldiğine kanidir. Sanayi gayet süratle gelişmesi mazide mucibi memnuniyet olmaktan uzak birçok şehirlerin meydana gelmesine sebep olmuştur. Fakat diğer taraftan sanayi çalışan kimseler için çok daha iyi şartlar temin ettiği hakkında da pek çok misal bulunabilir. Sana-

yün harpten sonraki İslahı ve canlandırılması meselesi ziraat arazisinin bakımı ile alâkadar olmak mecburiyetinde değildir. Gerek sanayiî artışı ve gerek milletin refahının artışı şeklinde en mühim iki avantaj temin eden bu yerlerde endüstrinin artmasının teşviki suretile her iki gaye de temin edilebilir.

3 — Bereketli bir ziraatin elde edilmesi,

Hükümetin sözcüsü sağlam ve iyi ayarlanmış bir ziraatin temini hususuna temas etmişti. Bu kelimeler İngiltere'nin eski ve karışık çiftçilik karakterinin devamı mânasına anlaşılmıştır. Mevcut deliller İngiltere'de ve Galya'da pek çeşitli ziraat yapılmakta olduğunu açıklamaktadır. Ziraat işlerinde cezri bir değişiklik yapılması muhtemel değildir. Ve köy hayatında bu bakımdan çok büyük bir değişikliğin meydana gelmesi beklenmemektedir.

4 — Köy ve kır hayatının yeniden canlandırılması.

Kırlarda ve köylerde hayat tarz ve şartları şehirdeki hayat tarz ve şartlarına müsavi olmadıkça ahalinin köylerden şehirlere akışı durmayacaktır. Kırların ve köylerin yeniden canlandırılması, sanayiî suni olarak zoraki bir surette buralara dağıtılması ve şehirlerde oturanların isteklerine muhalif olarak kırlara ve köylere gönderilmeleri suretile temin olunabilir. Fakat bu yol ile, gerek şehirlerde ve gerek köylerdeki iktisadi, içtimai ve terbiyevi imkânları islâh etmek, müsavi hale getirmek mümkün olunca köy hayatını tercih edenler ve bunların çocukları kendilerini artık mağdur vaziyette görmeyeceklerdir.

5 —Güzelliklerin muhafazası, (Mesire yerleri.)

Köy ve kırlar bütün milletin malıdır. Bütün vatandaşlar onun bekçisi ve onu muhafaza ile mükellef kimselerdir. Rapor, bütün bu güzelliklerin insan elile yapılmış olması vakiasına ve köylerin ve kırların güzelliklerinin ziraat yapılmakta olmasına dikkatimizi çekiyor. Kendi hallerine bırakılırlar ise, tarlalar derhal vahşi beyabanlar haline gelir. Kırlar sadece muhafaza edilmezler, onlara bu mümeyyiz vasıfların temin eden şeyin, yâni ziraatin de devam ettirilmesi lâzımdır. Köylü ve ormancı bu bakımdan ziraatin ve

gayrı meş'ur bir şekilde millî servetlerin arazinin — bekçileridir. Bu, İliç bir iktisadi, içtimai, askerî bir sebep olmasa dahi, ana bir prensiptir. Ve arazinin eski güzel şeklini muhafaza etmesinin yegâne yolu da onu işlemektir. Köylerin ve kırların bu şekli alabilmelerinin sebebi, iktisadi menfaatlardır ve bu neticede en iyi bir tesadüfe vesile olmaktadır. Arazinin ve kırların meş'ur olarak güzelleştirilmesinin bir tek şekli, büyük parklar tesisidir, Binaenaleyh İngiltere toprakları hem faydeli ve hem de güzel olmalıdır ve bu iki gaye hiç bir suretle birbirine muhalif değildir.

KÖYLERİN VE KIRLARIN CANLANDIRILMASINDA ALINACAK MÜSBET TEDBİRLER:

ZİRAİ MESKENLER:

Bu bahiste birçok zirai meskenlerdeki şartların kötülüğüne ve insicamsızlığına temas edilmektedir. İskân meselesi işçi evleriyle (kötü vaziyette olanlarla) daima alâkalı olup, bütün memlekete, şehir ve köylere şamil derhal ıslahı gereken bir dâva teşkil etmektedir. Ziraî meskenlerin ıslahı köylerin ve kırların tatmini bakımından en esaslı bir tedbir olarak mütalâa edilmektedir. Yeni evler (şimdilik bu nevi umumi hizmetler hemen tesis edilemeyecek vaziyette olsa dahi) elektrik tesisatını ihtiva edecek ve içlerine havagazı ve su tesisatı konulabilecek tarzda inşa edilmelidir. Vergilerin kiraya nazaran fazla artması korkusundan birçok hususi mülk sahipleri, zirai meskenleri ıslâh etmekten çekinmişlerdir. Binaenaleyh hükümetin vergi meselesini gözönünde tutması lâzımdır. Ziraat meskenlerinin durumu tetkik edilmeli ve eski sistem binalar yerine onların stili ile mezcedilmek şartile yeni modern binalar yapılmalıdır. Zirai meskenlerin şekil ve imarı işi, komitenin esaslı olarak alâkadar olduğu bir nokta değildir. Fakat köylerin ve kırların canlanmasında bu noktaların çok hayati bir ehemmiyeti olduğu kabul edilmektedir. Mevcut evlerin miktarı tamamen gayrı kâfidir. Büyük bir inşa faaliyeti ise, ancak harpten sonra imkân dahiline girebilir. Köylerdeki binaların tarzları, köyle-

rin ihtiyaclarını karşılayacak tarzda olmalıdır. Bunlar selâhiyettar mimarlar tarafından itina ve dikkatle hazırlanmalıdır. Bunlar için muvazzaf ve maaşlı memurlar kullanılması muvafıktır. Binaların tarzları, plânların ve yapıldıkları maddelerin mahiyetine bağlıdır. Bütün kadınlar, mah allı idarelerin inşaat komitelerine üye kaydedilmelidir.

BAğLI ZİRA MESKENLER :

Bağlı zirai meskenler meselesi ile evvelce uğraşılmıştı. Ziraat amelelerinin ustaları için el altında bulunmaları bakımından bağlı evler tesis edilmeli, fakat bu bağlı evlerin miktarı asgari bir hadde indirilmeli ve ancak yaptıkları işler icabı çiftlikte kalmaları lâzım gelenlere inhisar ettirilmelidir. Bağlı olmayan serbest işçi kulübelerine gelince, bunlar da asgari o mintakada bulunan ziraat işçilerine kâfi gelecek miktarda ve bîr köye mümkün olduğu kadar yakın bulunmalıdırlar.

Komite, memleketin her tarafında bîr ziraat işçisinin kendi başına bir eve sahip olmasının iyiliklerini ve bunu teşvik etmek lâzım geldiği hususunu kabul etmektedir. Bu nokta gözönünde tutulacak olursa (1928 ev inşaatı kanunu) nun 40 sene için senede 10 sterling iane pozisyonu tesis etmesi daha kolaylıkla anlaşılacaktır.

ZİRAİ BİNALAR :

İmarın murakabesi işinde zirai binalar üzerinde durulmamış olması, bir eksiklik teşkil etmektedir. Bütün binaların şehir imar plânlarının kontrolü altına konulmuş olduğuna işaret etmek lâzımdır.

ELEKTRİK:

Elektrik, gerek şehirlerde ve gerek köylerde yaşayan vatandaşların aynı para mukabili istifade edecekleri, etmeleri lâzım gelen bir umumi hizmettir. Komite, elde ettiği malûmata nazaran, sanayi müesseselerinden münasip bir miktarda elektrik alınması suretile bu işin hemen büyük miktarda temin edilebileceği ve şehirle köylerdeki fiyat nisbetleri arasındaki farkın da, şehirliye büyük yük yüklemeden ya-

pılabileceği fikrini hâsıl etmiştir. Bu hususta, elektrik işlerinde salahiyetli kimselerin bu işleri tanzim noktasından bir rapor hazırlamaları ve bunu hükümetin tetkikine sunmaları teklif edilmektedir. Bundan sonra, raporda voltaj'ın standardize edilmesi, tesisat ve şarjlar, istihsal mıntakalarının rasyonelasyonu, 250 ve daha fazla nüfuslu bütün köylere elektrik vermek ve burada oturanların her birine masrafı alınmaksızın birer hat çekilmesi ve müstehlikelere sadece kendi evlerinin içindeki tesisatı yapmak ve malzemesini almak hususlarının bırakılması, 250 nüfustan daha az kalabalık köylere birer ve 100 yardalık bir mesafe dahilindeki çiftliklere ve sanayi müesseselerine kendileri istedikleri takdirde birer ana hat çekilmesi ve diğer bu mesafenin dışındaki yerlere mâkul ve ucuz fiyatlarla yine hat çekilmesi gibi hususlara temas edilmektedir. Hali hazırda sanayi, şehir imar plânlarının kontrolündeki esaslardan gayrı esaslara bağlı bulunmaktadır. Bu düzeltilmeli ve bu müstakil teşebbüsler millî imar plânlarının kontrolü altına sokulmalıdır.

HAVAGAZI:

Bazı müstehlikler elektriği tenvir için kullanır ve teshin ve yemek pişirmek işlerinde havagazını tercih ederler. Yeni evler içinde oturacaklara teshin ve yemek pişirmek hususunda havagazını veya elektriği kullanabilme bakımından imkânlar vermelidir. Komite aynı zamanda, havagazı sanayii ve havagazı müesseseleri tarafından bu hususa dikkat edilmekte olduğunu kabul ve daha da dikkat edileceğini ümit etmektedir. Akaryakıt ve Enerji Nazırı ve Ziraat Nazırı, havagazı endüstrisi mümessilleri ve merkezî plânlama makamları birlikte çalışmak suretile zirai mıntakalara havagazı sevketmek imkânlarını tetkik etmelidir. Havagazı depoları da millî imar plânlarının mürakabesi altına konulmalıdır.

AKAR SU:

Akarsu, bütün köyler, çiftlikler ve buralarda oturanlar için zaruri bir ihtiyaç olarak mütalâa edilmektedir. Birçok çiftliklerde bunun lâzımgeldiği şekilde bulunmayışı iyi

bir çiftçilik yapılmasına mâni teşkil etmektedir. Akarsu şirketleri, ilk vazife olarak, verdikleri suyun temizliğine dikkat etmekte ve bunun da, hakikaten en başta tutulması lâzım geldiği kabul edilmektedir. Aynı zamanda hali hazırda mevcut tatbikatın değişik şekilleri, hayati ehemmiyeti haiz birçok noktaların gözden geçirilebileceğini göstermekte ve binaenaleyh komite, Sıhhat ve Ziraat Nazırlarının, akarsu sanayii ve merkezî imar idareleri ile temas ederek akarsu temini hususunda bilhassa şu noktalar üzerinde durarak görüşmelerini tavsiye etmektedir:

- a) Halen akarsuları olmayan bütün şehirlere ve büyük köylere ana borularla su gönderilmesi,
- b) Hangi mıntakalarda akarsuya ihtiyaç olduğunun tesbiti,
- c) Bilhassa şimalî ve orta İngiltere, toprakların gerek ormancılık ve hayvancılık gibi iki cepheden kullanıldığı yerlerde devletin bu teşebbüsü muvaffakiyete götüreceği tatbik tarzlarının temini,
- d) Bütün çiftliklere, pazar yerlerine borularla su getirilmesi,

Bütün akarsu işleri millî imar plânlarının mürakabesi altında yapılmalıdır.

KANALİZASYONLAR:

Akarsu işinin tanzimi adam başına sarfedilen su miktarını artırır ve aynı nisbette mevcut mahallî kanalizasyon tertibatının da genişletirilmesini icap ettirir. Mamafih akar su meselesi o kadar mühimdir ki, kanalizasyon tertibatının ademi kifayeti dolayısıyla çıkacak güçlük, bunun yapılmasına mâni olmamalıdır.

Bu son mesele her mahal ve her işe göre ayrı ayrı tetkike tabi tutulmalıdır.

KÖY MÜESSESELERİ : (İçtimai müesseseler)

Son 50 sene, köylerdeki hayati ve dolayısıyla aynı nisbette köy müesseselerini büyük nisbette değiştirmiştir. Bir zamanlar köy, kapalı, kendi kendine yaşayan, bilhassa kı-

sın, hariçteki dünya ile teması çok mahdut bir birlikti. Evlerdeki radyolar ve civar kasabalardaki sinemalar bu (zirai inziva) fikrini yıktı. Aynı zamanda köylerdeki ağalık müesseseleri de ve köyün, ağası tarafından sevkî idaresi de sönmeğe başladı. Hâlâ birçok yerlerde köy, katolik ve protestan kiliselerinin etrafında toplanmaktadır. Fakat bunlar, mazide olduğu gibi hariçle temas uçları olmak durumlarını kaybetmişlerdir. İctimai noktai nazardan bir birlik halini kaybetmiş ve köydekilerin bir kısmı şahsi zevk ve eğlenceleri için muhakkak civar şehre gitmeğe başlamışlardır. Bu arada köylerdeki müesseseler de (içtimai müesseseler) sönmeğe başlamışlardır. Binaenaleyh bugünkü mesele yeniden köy içinde içtimai hayatın ne şekilde temerküz ettirileceği meselesidir.

Köy müesseseleri meselesi, İngiltere'nin zirai hayatındaki ana meselelerden birisidir. Ve bu hususu temin için raporda mahallî maarif ofisi, ziraat nezareti ve daha meselâ (millî içtimai cemiyet meclisi) gibi millî uzuvlar ve alâkadar dinî cemiyetlerin mümessillerinden mürekkep daimi bir (müşavir uzuv) tesisi tavsiye edilmektedir.

Aşağıda, üzerinde durulmak üzere, elde edilen umumi neticeler beyan edilmektedir:

Her köyün bir meclisi ve bir içtimai kulübü olmalıdır. Büyük köyler için bir (kolej tipi) kulübün tesisi şayanı tavsiyedir. Büyük bir köy veya bir köyler grubu için Cambridgeshire köy kolejleri tipi ideale yakın bir tip teşkil etmektedir. Bu köy kolejleri o mıntaka tarafından temin edilir. Bunlara malî yardım mahiyetinde binalar verilir ve merkezi mektep olarak kullanılan binalardan gayri kulüp, köy odası, tiyatro, kütüphane ve büyük çocuklar için terbiye merkezi olarak kullanılır. Bazan bu sonunculara bir kantin ve bir klinik ilâve edilir. Yaptıkları işler o kadar mühimdir ki, malî sebeplerle faaliyetlerine mâni olmamak lâzım gelir. Bunlarda mesul olan kimsenin şahsiyeti ehemmiyeti haizdir ve buralarda çalışacak kimselerin itina ile bilgi sahibi bir kimse olarak seçilmesi lâzımdır. Daha küçük köyler için bir

köy odası, bir meclis odası ve bir mutfağa ihtiyaç vardır. Koy hayatının devamı ve canlı olabilmesi bakımından müntahap bir mahalle meclisinin rolü çok büyüktür.

Bir taraftan köylerde, kahvelerin, gazinoların ve otellerin islâh ve tesisi ve bunların yaptıkları iyilikler tasviplle karşılanmakla beraber (yol evleri) nin gittikçe artması ve bu hususun suiistimal edilmesi hüsnü kabul görmemiştir. Bu (yol evleri) nin tesisi hususunda idare ve müsaade verilmesi bakımından tahdidata gidilmesi tatbik edilecek olursa bu tatbikat hüsnü kabul görecektir. Mamafih lâzım geldiği şekilde inşa ve idare edilen bir (yol evi) gerek o yolun şenlenmesine ve gerek yolcuların hakikî ihtiyaçlarını temine yarar.

OYUN SAHALARI:

Her köye müsavi miktarda oyun sahası yapılmalı ve bu hususta millî oyun sahaları cemiyetinin fikri alınmalıdır. Oyun sahaları meselesi şimdîye kadar umumiyetle şehirleri alâkadar eden bir mevzu gibi görünmüştür.

ORMANC LIK ve AĞAÇ YETİŞTİRMEK:

Her ne kadar İngiltere ve Galya'nın yalnız % 5 i ormanlar ve korularla kaplı ise de, bu memleketin iklimi tabii olarak ormancılığa müsait bir iklimdir, iktisadi noktai nazardan, memleketin kötü kalitede ve ancak ağaç yetiştirmek hususunda daha iyi hasılat verebilecek arazisi çoktur. Binaenaleyh bu zayıf topraklar üzerinde ormanların artırılması lâzımdır. (Ormancılık Komisyonu) bütün memleketteki ormancılık için daha iyi bir idare temin edecek şekilde takviye edilmelidir. İktisadi bir noktadan başka, güzellik noktasından da ormanlarımız ancak iyi bir idare ile emniyet altına alınabilir. DEAN ormanı ve yeni orman iyi idarenin kıymetini göstermektedir. Yeni ağaçlar dikememek, yaşını doldurmuş ve yerine başkası dikilmek lâzım gelen ağaçların kesilmesinden daha ziyade esef edilecek bir şeydir.

Bina inşaatının gelişmesi ve bu gelişmenin esaslarında ağaç dikilmesi meselesine çok dikkat etmek lâzımdır. Yeni yapılan bir bina dolayısıyla ağaç kesilmesi mevcut güzellik-

lere çok zarar vermektedir. Bu, mahalli imar plânlarının murakabesinde daha ziyade dikkat gösterilmesi için bir ihtardır.

KIRLARIN VE KÖYLERİN MUHAFAZASI

(Bu serlehva altındaki tavsiyelerin hedefi, kırların ve köylerin canlandırılması ve şenlenmesi hususunda şehirlilere düşen vazifeyi göstermektedir.)

Köylerden ve kırlardan faydalanmak t

Kırların ve köylerin bütün milletin malı olduğu herkese buralardan faydalanmak hakkını vermektedir. Fakat buralara girmek ve buralarda oturmak, yaşamak kolaylıkları o toprakların bütün millet için faydalı bir şekilde kullanılmasına mâni olmamalı ve binaenaleyh kontrole tabi tutulmalıdır. Hâlâ şehir ve köy arasında daha iyi bir fikir anlaşmasına ihtiyaç vardır. Ve bu maksatla halkın mekteplerde veya radyolar, matbuat vesaire vasıtası ile tenvir edilmesi tavsiye olunmaktadır. Bu bakımdan Maarif ve Ziraat Nezaretleri, alâkalı organlarla temasa geçerek onlarla birlikte bir propaganda faaliyetine girişmen ve sadece şehirlerde yaşayan kimseleri değil, çiftlik sahiplerini, çiftçileri de daha iyi bir müteakabil anlaşmaya teşvik ve köy ile şehir arasında bir yakınlaşma temini hususunda neşriyatta bulunmalıdır. Şehirlerdeki talebeler köylere ve kırlara ziyaretler yapmalı ve bunlar Maarif Nezareti tarafından teşvik edilmelidir. Eğer bu propaganda savaşı netice vermezse o zaman cezalara ve daha sert kanuni çarelere baş vurulmalıdır.

Küçük yollar (çit yolları ve patikalar) :

Birçok yerlerde, gelip geçenler tarafından çitlerin yıkılması, tarlaların çiğnenmesi ve ilâh... gibi şeyler bu nevi yolların bulunamayışı müşkülâtından doğmaktadır. Bu bakımdan mahalli imar makamları için bir mecburiyet kabul edilmeli ve bütün yollar, haritalar ve plânlar üzerinde tesbit edilmeli ve yollara işaretler konulmalıdır. Bu gibi ihtilâflı meselelerde o arazinin sahipleri ile bir neticeye varılma-

lıdır. Bütün çit yolları üzerindeki ihtilafı hakları tetkik ve halletmek üzere bir (çit yolları komisyonu) kurulmalı ve bu şekilde lüzumsuz mahkeme masraflarının ve beyhude zahmetlerin önüne geçilmelidir. Bu Komisyon'un yeniden çit yolları açmak (umumî çit yolları) eski çit yollarını kapatmak gibi bir vazifesi olmalı ve bu değişiklikler hususunda merkezî idareleri tarafından emir istihsal edilmesi suretile hareket olunması tavsiye edilmektedir. Mahallî makama sadece bu çit yollarına, köprülere ve çit geçitlerine nezaret ve onları muhafaza etmekle mükellef olmalıdırlar. Arızalı ve ücra yerlerdeki dar yollar Avrupa'daki usul üzere ağaçlar, taşlar ilâh... üzerine renkli çizgilerle işaret edilmelidir.

Bütün İngiltere ve Galya sahilleri boyunca yol hakkı kabul edilmelidir. Yalnız inşaat faaliyeti olan yerlerde bu hak tahdit edilmeli ve buna mukabil o faaliyet sahasının arkasından dolanan yol, işaretlerle gösterilmelidir. Bu çit yolları komisyonu, aynı zamanda patikalar ile de meşgul olmalı, bu hususta büyük miktarda geliş gidişlere sahne olan dav yolları, tarlaların çitleri kenarındaki yolları genişlettirmek hususunda gereken tedbirler düşünölmelidir.

Yol kullanma haklarının murakabesi:

Yolları kullanan muhtelif grup insanlar arasında epeyce büyük bir geçimsizlik vardır. Yayalar, dar yolların bisikletliler tarafından kullanılmasına kızarlar, yine yayalar ve bisikletliler, çimenli yollardan motosikletlilerin geçmesine itiraz ederler ve motörlü vasıta kullananlar, bisikletlerin motörlü vasıtaların geçtiği yollarda dolaşmalarındaki tehlikeyi ileri sürerler. Bu hususta selâhiyettar kimselerden mürekkep bir komisyon toplanmalı ve bu yolları kullanma haklarının tanzimi hususunda kararlara varılmalıdır. Bu kararlar kabili tatbik olmaz ise, vaziyet hükümet tarafından halledilmelidir.

Mahallî parklar ve sair açık yerler:

İngiltere'de millî parkların yeni, millî güzel yerlerin tesisi pek eskidir. Millî parkları murakabe etmek için Millî İmar İdaresine bağılı bir Millî Parklar İdaresi kurulmalıdır.

Bu millî parklar dâvasının bir cephesi de, bütün sahillerin muhafaza ve güzelleştirme işinin ele alınması olmalıdır. Köylerdeki müşterek arazi, mahallî yeşil sahalar ve parklar için bir nüve olarak kullanılmalıdır. Merkezî İmar İdaresi, Ziraat Nezareti ile temas ederek müşterek araziler hakkında malûmat toplamalı, oraların kullanılması hususunda müşterek hakları veya oralarda herkesin kullanma hakkını muhafaza ve müdafaa etmelidir.

Tabii haline terk edilen yerler:

Bazı yerlerin kendi tabii hallerine terkedilmesi temin olunmalıdır. Merkezî imar makamları, ilmi teşekküllerle temas ederek, bu şekilde kendi tabii hallerine terkedilecek yerleri tahdit ve tesbit etmeli ve bu hususta gereken murakabe ve muhafaza tedbirlerini almalıdır.

Kamplar:

Ücretli olarak tatillerin ve izinlerin arttırılması ve sair sebeplerle kırlarda ve sahil boylarında kaplarda yaşamağa çıkanların vaziyeti gözönünde tutulmalıdır. Binaenaleyh tatil kampları, kamp yerleri, gençlik otelleri ve ilâh... gibi şeyler de, murakabeye tabi tutulmalıdır. Otomobil, motosiklet ve bisiklet kullananlar için, en iyi Amerikan kapları model ittihaz edilebilir.

KIRLARDA VE KÖYLERDE İNŞAATIN GELİŞMESİ

Bu hususun tetkin bakımından gözönünde tutulacak noktalar, inşaatın bu gibi yerlerde ziraata, zirai teşkilâta, tabii güzelliklere herhangi bir zarar vermeden hangi şartlarla yapılabileceği noktalarıdır. Yukarıda bahsi geçen hususat dolayısıyla anlaşılacaktır ki: hangi şartlara riayet edilirse edilsin, kır ve köy mntakalarında yapılan inşaat zirai birlikleri ve ziraatı muhafaza dâvasına mübayin bir faaliyettir. Yeter ki, ziraat amelesinin iktisadi durumu ve hayat şartları şehirlerde yaşayan diğer ameelerin durumlarına müsavi olsun.

Bu inşaat gelişmesi 3 noktadan mütalâa edilmelidir:

Evvelâ sanayi müesseselerinin köylerde teessüsü, ikinci olarak mesken meselesi ve üçüncü olarak diğer nevi inşaat. Sanayi:

Bu memleketin refah ve zenginliğinin sanayi ve ticaretten doğduğu ve bu refah ve zenginliğin sanayi ve ticarete dayandığı bütün açıklığı ile takdir edilmektedir. Fakat diğer taraftan, kontrole tabi tutulmayan sınai inşaat, memleketin zirai durumunun, güzelliklerinin ve zirai teşkilâtının muhafazası ile kabili telif olamaz. Sanayiın gerektiği şekilde planlanması ve tanzimi sanayiciler için de faydalıdır. Ve gerektiği şekilde tatbik edildiği takdirde sanayii harpten evvelki vaziyete getirecek tarzda icap eden İslahatı temin edecektir. Mahallî mıntakalar tesisi, mütekaddim plânlardaki sanayi mıntakaları fikri mucibince tatbik edilen bir usuldür. Şüphesiz ki, sanayiın pek muhtelif şekilleri vardır ve her bir değişik şekil kendisinin değişik şekillerle tesisini icap ettirir. Meselâ:

Maden sanayii:

Maden sanayii (maden çıkarma sanayii) ve taş ocakları, maden damarlarının ve kayaların bulunduğu yerlerde tesîs edilmek mecburiyetindedir. Ve bunların tesis ve mahal ve tarzları buldukları arazinin jeolojik yapısına bağlıdır. Fakat bu nevi sanayi iki kısma ayrılabilir:

Birinci gruba ayrılacak olan birkaç sanayiden maksat, sadece mevcut maden cevherini veya onun büyük bir kısmını topraktan çıkarmaktır. Meselâ kömür sanayii, şüphesiz kömür cevherinin bulunduğu yerde kurulmalıdır. Fakat fabrikanın ve cürüf bulunacağı yer muayyen bir hadde kadar daha uzakta bulunabilir. Ve bu, kontrol edilebilir. Millî menfaatler bakımından, toprağın içindeki damarlardaki kömür mümkün olduğu kadar tamamile alınmalıdır. Lâkin bu işin mümkün olduğu kadar o mıntakaya az zarar vermesi temin edilmelidir. Ve işte, bu noktada, Mahallî İmar İdaresi bu işi kontrolü altında tutmalıdır.

İkinci grupta ise, taş ocaktan işletmek veya çimento yapmak için, kireç ve tuğla yapmak için killi toprak istihraç

etmek şekilleri vardır. Bu vaziyette madenin ancak cüzi bir kısmı kullanılabilir. Binnetice bu sanayiın kuruluş şekli o nevi arazinin ve maden cevherinin kapladığı sahaya göre teessüs eder. Binaenaleyh bu mıntakalar mahallî imar idaresi'nin plânında tesbit edilmelidir. Böylece o mıntakadaki maden kaynaklarının kullanılması, fakat aynı zamanda oranın rastgele açılan taş, kireç ocakları gibi şeylerle tahrip edilmemesi temin edilmelidir.

İstihraç sanayiın ziraata ve tesis edildiği yerlere zararlı oldukları kabul edilmektedir. Fakat ne olursa olsun, millî menfaatler bakımından bunların gelişmelerine mâni olunmamak lâzımdır. Yalnız tahripkâr tesirlerinin asgariye indirilmesi için gereken tedbirler alınmalıdır.

Bu bahiste maden istihracında kullanılma neticesi metruk bırakılmış olan topraklar meselesi üzerinde dikkatle dural muştur. Toprak kazma makinelerinin şekil ve kullanım 1 arındaki büyük ilerleme nazara alınır, harpten sonra bu şekilde kullanılmış ve bırakılmış olan toprakların, gerek teşcir edilmesi, gerek zirai maksatlarla kullanılması ve lâzım gelirse inşaata tahsisi kolaylıkla imkân dahiline girebilir. Komite, prensip olarak, herhangi bir kimsenin bir toprağı işlemesine veya onu kendi haline bırakmasına müsaade olunmamasını kabul etmektedir. O halde hal çaresi ne olacaktır? Bütün topraktan maden istihraç eden kimseleri, topraktaki maden bittikten sonra kısa bir zaman içinde o toprağı teşcir, ziraat veya herhangi bir maksat için (ki bu da mütehasıs bir heyet tarafından idare edilebilir) hazırlamağa mecbur edecek mevzuat temin edilmelidir. Bu mevzuat, hükümetçe bu hususta gereken teşkilât hazırlanır hazırlanmaz meriyete geçmelidir. Bu teknik teşkilât meselesi de derhal hükümetin mütehasıs departmanı tarafından dikkatle tetkik edilmelidir. İstikbâlde bu şekilde topraktan maden istihraç maksadı ile toprak satın alan veya kiralayan kimselerin o toprağı hazırlamak mesuliyeti kendilerine bırakılmalı ve bunun malî şartları bilâhara onlarla arazi sahipleri veya alâkadar kimseler arasında halledilmelidir. Spekülatif madencilik teşebbüslerini önlemek (bilhassa Galya'da en

güzel tepelik mıntakalarda) için bilâhara o arazinin İslahı maksadile bir depozito alınmalıdır. Çok derinlere gidilmesi dolayisile artık terkedilen sahaların derhal İslahı için bir fon tesis edilmelidir. Pennines mıntakasındaki eski kurşun madenleri gibi birçok yerler vardır ki, bunlar evvelce canlı, bereketli mıntakalar iken madenin tükenmesi dolayisile terkedilmiş ve sönmüşlerdir. Bunlar bir daha faal maden mıntakaları olamazlar. Birçok hallerde maden cürufu ve sair müzahrefat yığınları toprağın bir parçası haline gelmiştir. Diğer bazı yerlerde bunlar boş ve ıssız sahalar halindedir.

Bu metrûk maden mıntakaları hususunda, Merkezî imar İdaresi'nin bu yerleri müstahsil bir hale sokmak için tetkikler ve teşebbüsler yapması teklif edilmektedir. Bu bakımdan orta İngiltere'de, Lancashire ve Galya'da yapılan tecrübeler sonunda, ormanlaştırma yolu ile birçok çirkin ve sönmük yerlerin cazip ve güzel sahalar haline getirildiği, bazı hallerde bunların iktisaden kereste müstahsili, hattâ ziraatçı mıntakalar şeklinde kıymet kazandıkları vakıasına işaret edilmektedir.

Sanayii istihraciyeye bağlı olarak tuğla ve çimento imalâtı mevcuttur. Bunlar da, meselâ tuğla imalâtında olduğu gibi, maddei iptidaiye yapılan mamulün kıymetine nazaran büyük hacimli ve havaleli olduğundan imalâtin maddei iptidaiyenin bulunduğu yerde yapılması umumiyetle iktisadidir. Binaenaleyh madenlere istinat eden sanayi gayri kabili içtinap bir şekilde millî menfaatler bakımından köylerin ve kırların tâ içine kadar sokulmaktadır. İmarcılık noktai nazarından nizamlar, kontroller ile çalışma, iskân ve daha sonra orada yapılacak restorasyon işini tanzim etmek lâzımdır.

Sabit ve köklü sanayi:

Bunlar umumiyetle ağır sanayidir ve tesis yerleri umumiyetle maddi şartlara bağlıdır. Meselâ gemi inşaati bir nehir kenarında tesis edilebilir. Petrol tasfiyehaneleri gelen iptidai maddelerin ithal edildiği yerler civarında bulunur. Fakat bazı sanayide, Lancashire'de olduğu gibi, (pamuk sa-

nayii) bazı mıntakalara kökleşmiştir. Ağır ve sabit sanayi umumiyetle büyük birlikler halinde teşkilâtlandırılır ve geniş sahalar içine (köyler ve kırlar) dağıtılamaz. Fakat girdikleri kır ve köy mıntakasında, gerek nüfuz, gerek hacım itibarile gayet büyük sanayi mıntakalarının doğuşuna yol açarlar. Buna Billingham (ağır gemi sanayii) güzel bir misaldir.

Köylerde ve kırlarda tesis edilmiş olan harp sanayii fabrikalarına gelince, bunların mahdut bir miktarının yeni sanayi mıntakalarının nüveleri olması teklif edilmektedir. Merkezî İmar idaresi, mümkün olduğu kadar süratle ve alâkadar makamlarla temas ederek, bunlardan hangilerinin harpten sonra kullanılacaklarını tesbit etmelidir. Umumiyetle bir mahallin, bir küçük şehrin ve ticari merkezin gelişmesi için, kâfi olduğu takdirde, fabrikanın buraya çekilmesi ve arazinin başka faydalı maksatlara tahsisi muvafık görülmektedir.

Bağlı sanayi:

Bunlar ne ağır ve ne de bağlı olmayan sanayidir. Umumiyetle iktisadi sebepler dolayisile ana sanayie bağlıdırlar. Meselâ Birmingham mıntakasındaki çeşitli madenî sanayi birden fazla istikametlere bağlıdır. Bir taraftan bu bağlı sanayii ana sanayiden ayırmak mümkün olmakla beraber böyle bir teşebbüs iktisaden hoş görülmeyecektir. Binaenaleyh bu sanayiin şehirler ve ticaret merkezleri civarında kalması zaruridir. Bunların köyler ve kırlar üzerine dağıtılması ancak bir hadde kadar mümkündür.

Seyyar Sanayi:

Ayakkabıcılık, çizmecilik, parfümeri, plâstik, mobilya, tıraş bıçağı ve şekerlemecilik gibi bir kısım hafif sanayi vardır ki, birçok ve değişik mahallerde teessüs edilebilir. Her nekadar nazari olarak bunların bir yerden diğer bir tarafa kaldırılabilmeleri ve istenilen yerlerde tesis edilebilmeleri mümkün ise de, tatbikatta bunların büyük ve kalabalık merkezlerin yanı başında teessüs ettikleri görülmektedir. Harpten evvel Londra, Birmingham ve vasatî İngiltere'nin ce-

nubundaki ve cenubi İngiltere'deki ana merkezlerin büyümesinin esas sebeplerinden biri de budur.

Fakat bu nevi sebepler muhtelifdir: büyük bir iş havza sına yakınlık, büyük bir pazara yakınlık, bunlar ve daha diğere hususlar hafif sanayiın şurada veya burada teessüsünde büyük rol oynamaktadır.

İktisadi noktai nazardan bu cinsten birçok sanayi, sınai kudretlerinden hiç bir şey kaybetmeden köyler ve kırlar mntakasında tesis edilebilirler. Filhakika şehirlerde yerleşmiş olup, iptidai madde temini sebebile kırlara ve köylere bağlanmış (sucuk imali, konserve imali gibi) birçok sanayi vardır. Sanayiın plânlı veya kendiliğinden şehirlerden köylere ve kırlara dağılması meselesinde bu sınıf endüstrinin büyük rolü olacaktır. Eğer seyyar sanayi köyler ve kırlar mntakasına sokulacak olursa mevcut veya yeni küçük şehirlerden ziyade köylerde ve açık arazide tesis edilmelidir.

Umumi hizmetler:

Elektrik, havagazı ve akarsu tesisatının bürolarının ve mağazalarının diğere dükkânlar gibi, küçük şehirlerde tesis edilmesi itibarile başka bir sınıfa girmektedir. Fakat istihsal yerleri ve depoları, enerji merkezleri, su depoları ilâh... gibi şeyler ekseriyetle inşaatın yanlış mütalâa edilen hususiyetleri dolayısile köyler ve kırlar mntakası için, bir ademi tecavüz âmili olmaktadır. Diğere taraftan su depoları sönük ve hareketsiz yerlerde bir değışiklik meydana getirmekte ve meselâ Vyrnwy gölündeki bir kaç depo oradaki ormanlarla birlikte millî güzellik noktalarından birini teşkil etmektedir. Millî menfaatler için istihsal ve depolamanın, kırlar ve köyler mntakasında bulunması için (elektrik ve havagazı fabrikalarının kömür madenlerinin yanında kurulması gibi) birçok sebeplerin mevcut bulunduğu vakalar vardır. Mamafih bugün için yanlış olan şey umumi hizmet teşkilâtının imar kontrolundan istisna edilmiş olması keyfiyettir. İmar işlerindeki bu noksanın düzeltilmesi ve bu

nevi hizmetlerin gerek tesis ve gerek haricî görünüşleri bakımından bir mürakabeye tabi tutulması lâzımdır.

Zirai sanat ve esnaflık:

Seri ve kitle halindeki istihsalât, demircilik, arabacılık ve saraçlık gibi sanatları ve zirai esnaflığı şiddetle müteessir etmiştir. Fakat standart halinde seri imalât, hususi olarak el ile yapılan maddelerin daha çok aranması için nevama bir sebep teşkil etmektedir. Zirai esnaflık ve sanat, eski köy hayatının esaslı bir parçasıdır. Bunlar teşvik edilmeli ve küçük kasabalarda ve köylerde yaşamalarını sağlamalıdır.

Eğlence temin eden esnaflık:

Küçük taşra kasabalarında şahsi ihtiyaçlar, kov gazinoları, sinemalar, kahveler, oteller ve ilâh... tarafından temin edilmektedir. Bu nevi esnafıklar köylerde daima yer bulmalıdır.

Mevsimlik ve muvakkat iş:

Boş kalan el emeğini çalıştırmak üzere (Dove-tailing [¹] sanayi ve ziraatin lüzumu şiddetle öne sürülmektedir. Bunu nazari olarak temin etmek mümkün ise de, tatbikatta pek çok güçlükler vardır. Bu hususta devamlı olarak muvaffakiyet gösteren hâdiseler pek nadirdir. Ziraat noktasından mevsimlik işler takvimde gösterilen tarihlere göre değil, tabii âmillere göre taayyün eder. Tohum ekme zamanı her sene havaya göre değişmektedir. Sanayie gelince fabrika teşekküllerinin temayülü el emeğini çalışmayı mümkün olduğu kadar bütün seneye dağıtmaktır. Mama fi köyler ve kırlar için en muvafık sanayi olan meyva ve sebze konserveciliği, sucuk imalâtı, zirai faaliyet durumu ile mütenasip olarak çalışılır. Modern şeker sanayii (pancardan) hariç olmak üzere ziraatta çalışan el emeğinin mevsimlik icaplara göre tanzim edilebileceği başka bir sanayi şubesi yoktur. Bütün dâva, hususi bir tetkiki gerektirmekte ve bu hususta

¹ Dove Tailing: Ziraatta mevsim icabı boş kalan el emeğinin çalıştırılacağı sanayi sistemi.

yetkili makamların mevsimlik ve muvakkat çalışma meselesi üzerinde fikirlerinin alınması teklif olunmaktadır.

Sanayiın tesis yerleri:

Sanayiın tesis olunacağı yerler meselesinde bütün memleket bilhassa şimal mıntakasındakiler başta gelmek üzere hâlen mevcut ve bir zamanlar canlı bir sanayi faaliyetine sahne olan metruk şehirler muvacesesinde bir nevi mükellefiyet altındadır. Ticaret merkezleri yaratmak, münasip mahalleri boşaltmak ve sair suretlerle sanayi bu mevcut sanayi mıntakalarına gitmeğe teşvik etmek lâzımdır. Eğer sanayi evvelâ kırlar ve köyler mıntakasına sevk edilir ve buralara gitmeğe teşvik edilmezse millî menfaatler için zararlı bir iş yapılmış olur.

Diğer taraftan kırlar ve köyler mıntakasına nakledilen sanayi, orada, mevcut ve yeni kurulan küçük kasabalarda yerleştirilmeli, köylere veya açık araziye yerleştirilmemelidir itina ve dikkatle tanzim edilmiş bir sanayi bu yolda kırlar ve köyler için de faydalı olabilir.

KIRLAR VE KÖYLERDE İSKÂN VE İMAR İŞİ

Komite her ne kadar harp dolayısıyla harap olan şehirlerin imarı meselesiyle alâkadar olmuyorsa da bu şehirlerin yeniden imarının etrafındaki köyler ve kırlar üzerinde yeniden doğuracağı küçük peyk kasabalar ve yapacağı tesirler itibariyle bazı tavsiyelerde bulunmaktadır. Tahrip edilmiş şehirlerde kat usulü kabul edilirse bu vaziyette şehrin kırlara ve köylere dağılışı ehemmiyetli bir mesele olmayacak ve diğer halde yani şehir mensupları bahçeli ayrı evlerde oturmak şeklini ihtiyar ettikleri takdirde şehrin civar kır ve köy havalisine yayılışı küçük bir ehemmiyet alacaktır. Şehrin azami büyüklüğünü elde etmesi ve daha fazla açılmamasının temini imar idarelerine düşen bir iş olmalıdır. İmar idaresi aynı zamanda iş için değil içinde yaşamak için kullanılacak olan binaların nerelerde tesis edileceğini de kararlaştırmalıdır. Bu vaziyette şehrin ufki olarak kırlara ve köylere yayılması teklif edilmektedir:

1) Şehir planlama ve imar işleriyle zirai toprakların gerektiği şekilde kullanılması için ziraat nezareti (ziraat ve balıkçılık nezareti) (ki toprakların kullanılması ile yakından alâkadar bir makamdır) sıkı bir iş birliği yapılmalıdır.

2) Bütün şehir plânlarının, merkezî imar idaresine gitmeden önce, ziraat ve balıkçılık nezareti tarafından kabul edilmesi lâzımdır.

3) Şehirlerin yanı başındaki iyi toprak parçaları mümkün olduğu kadar açık saha, pazar yeri ve ilh.. gibi hususlarda kullanılacak şekilde tanzim edilmelidir

4) Şehirlerde yaşayanlar için domuz, ve kümes hayvanatı beslemek için harp zamanında kıymetleri anlaşılan, küçük ziraat işlerini yapmaları imkânları temin edilmelidir.

5) Yeşillik mntakalarındaki iyi çiftlik topraklarının ve koruların muhafazası için bu mntakaların hudutlandırılması işinde ziraat nezareti ile mutabık kalınmalıdır.

6) Genişleyem şehrin etrafındaki zirai toprakların tasnifi ve tesbiti ve bu tasnife göre genişleme istikametinin daha az verimli cihetlere çevrilmesi ve çiftliklere müdahale edilmesinin temini lâzımdır.

Bahçe şehirler ve peyk şehirler:

Şehircilik mütehasısları arasındaki modern anlama göre harpten sonra kurulacak şehirler ve yapılacak inşaatta, şehrin güzel görünüşlü, geniş ve rahat olması idari ve sinai mntakalarının birbirinden ayrılmış olması, ticaret ve pazar yerlerinin dikkat ve itina ile tesbit edilmiş olması, evlerin bir birlik halinde geniş bahçeler içinde güzel bir şekilde inşa edilmiş olması ve hayatın gerek heyeti içtimaiye ve gerek teker teker fertler için tatmin edici güzellikler ve kolaylıklar ihtiva etmesi lâzımdır. Muhtemelen harp içinde zirai mntakalarda tesis edilen fabrikalar bu yeni şehirlerin nüvelerini teşkil edeceklerdir. Ve peyk şehirler mevcut şehirler etrafında bu tarzda inşa edilecektir. Bu vaziyette bunların zirai toprak talepleri de fazla olacak ve tesisi istenilen her bir mahalle ve her bir yerin üzerinde ge-

rek millî gerek mahallî noktalarda dikkatle durulmak lâzım gelecektir.

Yeni peyk şehirler; mahaller, bahçe şehirler ve banliyöler iyi çiftçilik yapılan yerlerin haricinde kurulmalıdır. Bunlar tesis edilirken en başta zirai mülâhazalar yer almalıdır. Yapılan plânlarda ziraat nezaretinin mütalâası alınmalıdır.

Köylere ve zirai topraklara dağılmış inşaat:

Şüphesiz ki köyler ve kırlar üzerine, eski işçi kulübelerinin ve çiftlik binalarının yerine geçmek üzere yeniden bir sürü binalar yapılacaktır. Oteller, tatil kampları, hafta sonunu geçirmek için yapılacak binalar, benzin istasyonları, garajlar da inşa edilecektir. Zirai topraklar ve köyler üzerine bu şekilde dağılmış olan bina inşaatı da kontrol edilmelidir. Ve bunların ancak o açık arazide inşa edilmeleri zarureti hali müstesna diğer hallerde bunların da inşa edilecekleri yerler plânlarda gösterilmelidir.

KÖY ŞEKLİ:

Yeni küçük kasabaların ve köylerin tesis ve inşasında eski İngiliz köyü enmuzecinin hatları muhafaza edilmelidir. Yalnız yeni şehirler değil yeni inşa edilen her köy ve yeniden tevsi edilen her şehir bir bütün olarak nazara alınmalı ve plânlanmalıdır. Şüphesizdir ki bu yeni köylerde, eski köylerin evleri arasındaki ademi tecanüs ve elverişli olmayan eski usullerin muhafaza edilmesi demek değildir.

Yeni bir köy veya şehrin tesisi, mevcut şehirlerin büyümesi, genişlemesi kadar mühimdir. Bilhassa bütün koy ve kasabaların ana yollar haricinde, fakat bu ana yollara irtibatı kolayca tesis edilmiş vaziyette inşası lâzımdır. İçlerinden ana yollar geçen mevcut köy ve kasabalar olduğu gibi muhafaza edilmelidir.

Modem inşaat tarzı:

Yeni modern inşaat tarzı, yeni madde ve teknikten istifade edilerek yapılmalı fakat bu inşaatın etrafındaki ve civarındaki şeylerle âhenkdar olmasına dikkat edilmelidir. Komite bu bakımdan blok halindeki inşaatın perakende

veya tek basma yapılan inşaata tercih edilmesi lâzımgeldiği fikrindedir. Bazıları köy ve kır mıntakalarında ananevi ve mahallî materyalden istifade edilerek bina yapılması lâzım geldiğini ileri sürmektedir. Komite tamamiyle bu fikre taraftar değilse de binaların iyi materyalden ve buldukları arazinin evvelden beri mevcut renk ve şekillerine uyar bir tarzda inşası lâzım geldiğine kanidir. Mimarının istikbali sadece eski ve dar muhafazakârlığı muhafazada değil, yeni madde ve imkânları kullanmaktadır. Komite, böylece mimarlar, şehirciler ve efkârı umumiye arasında taraftar bulacak ve fikirlerini kabul ettirecek tarzda hareket etmektedir. (Yeni materyalleri eski şekiller ve materyal ile imtizaç ettirmek suretiyle).

MÜTENEVVİ İNŞAAT GELİŞMELERİ

Sanayi ve ev inşaatından başka komitenin üzerinde durduğu hava meydanları, müdafaa tesisatı, şoseler ve demiryolları, benzin doldurma istasyonları, yol kahveleri, ilânat yerleri ve mezarlıklar gibi diğer nevi inşaat da vardır. Hava meydanları birçok iyi toprakları zaptetmiş vaziyettedir. Şüphesiz ki harp zaruretleri dolayısıyla buna mâni olmağa imkân yoktu. Harpten sonra belki bunların bir kısmı kâfi gelecektir. Binaenaleyh merkezî imar idaresi alâkadar makarnada temas ederek, hangi meydanların muhafaza ve hangilerinin kaldırılacağını tesbit etmelidir. Sivil hava meydanları mahallî plânların içinde mütalâa edilmelidir. Müdafaa tesisatı, muhasamatın bitmesinden sonra mümkün olduğu kadar süratle ortadan kaldırılmalıdır. Demiryolları mazide hiç bir plâna tabi tutulmamıştır. İstikbalde bunlar da mürakabe edilmelidir. Şoseler ve demiryolları şehir ve köy plânlarının ayrılmaz bir cüzü telâkki edilmelidir. Ve merkezî imar idaresi, ziraat, imar ve münakale idarelerinin arasındaki kooperasyonu temin edecek tarzda hareket etmelidir. Ana yollara gelince, yol siyaseti içinde hızlı münakale yapılan, köylerden ve şehirlerden uzak bulunan ana yollar prensibini kabul etmelidir. Mühim güzergâhlarda de-

miryollarındaki ufki karşılaştan hatlar meselesi epey zamandanberi halledilmiş bulunmaktadır. Benzin istasyonları ve garajlar umumiyetle arazi üzerinde çirkin görünen şeylerdir. Merkezî imar idaresi bunu nazarı itibara almalı ve mahallî imar idaresine gereken direktifleri vermelidir. Benzin istasyonlarının haricî manzarası oldukça ıslah edilmelidir. Standard olarak kabul edilen şekillerin altında kalan binaların ıslahına sahipleri mecbur edilmelidir. Bu bakımdan bunların ucuza mal olan çimenlikler, çiçeklikler ile tezyini kabildir. Bu istasyonların tesis edilecekleri yerler ehemmiyeti haizdir. Ve yeni tesis edilecek istasyonların birer pull'in (arabaların yolu işgal etmemeleri için yolun kenarında tanzim edilmiş ufak bir otomobil parkı) olması mecburi tutulmalıdır.

Nakil vasıtası kahveleri (transport Cofi) şoförlerin kamyon sürücülerinin istifade ettikleri ucuz tarifeli yerler ticari nakil vasıtalarının şoförleri için lüzumlu hizmetler görmektedir. Bunların şekilleri mühimdir. Ve bunların hem güzel hem de İktisadî bir tarzda inşa edilmemeleri için hiç bir sebep yoktur.

Aynı mütalâalar yol kahveleri ve lokantaları için de varittir. 3unların inşaatında şekil ve görünüş, nakil vasıtası kahvelerinden daha mühimdir. Bunların kurulacakları yerler dikkat ve itina ile tesbit edilmelidir. Mahallî imar idareleri, merkezî imar idaresinden alacakları direktiflere göre bu şekil inşaatı mürakabeye tabi tutmalıdır. Yol kahve ve lokantalarının bir parkı olmalı fakat bunlar birer bar veya kabare şeklinde işletilmemelidir

Köyler ve kırlar mıntakasındaki ilânlar meselesinde evvelden beri çetrefil bir mesele mevcut olagelmiştir. Bunlar zirai mıntakalarda ve bilhassa açık arazide bir çirkinlik sebebi teşkil etmektedirler. Köylerde evler ve sehparlar üzerine konulan ilânların çirkinliği herkesçe malûmdur. Aşitlarında güzel şekilli olan ilânlar buldukları yerlere uymamakta ve manzarayı çirkinleştirmektedir. Bu ilânları mürakabe işi için mahallî imar makamlarının merkezî imar idaresinin ittihaz edeceği prensipler dahilinde bir lisans

usulü tesis etmesi teklif edilmektedir. Tarihi kıymeti veya hususi bir güzelliği olan yerler için merkezî imar idaresinin bütün bu nevi ilânları menetmeğe hakkı olmalıdır. Nihayet mezarlıklara gelince bunlar estetik bakımından cazip olmayıp büyük arazi ziyama sebep olmaktadırlar. Merkezî plânlama idaresi bu mesele üzerinde de uzun boylu durmalıdır.

İMAR MEKANİZMASI VE İŞLETME TARZI

Merkezî imar İdaresi:

Evvelki sahifelerde bahsi geçen prensipler ve tavsiyeler hükümet tarafından kabul ve mevzuatla tesbit edildiği takdirde bunlar nasıl tatbik edilecektir? Bunun için idari bir imar mekanizması olması gerekir. Müessir bir idare mekanizması olmazsa iyi plânlama prensipleri müessir olamaz. Evvelâ bir taraftan mevcut idare mekanizmasının kuvvetlendirilmesi diğer taraftan daha mühim olarak bu mekanizmanın müessir ve rasyonel bir şekilde işleminin temini lâzımdır. Evvelâ alâkadar makamatla alâkadar nezaret arasında ve aynı tarzda bir mahallî imar idaresinin muhtelif kısımları arasında kooperasyon ve koordinasyon bulunmaması gayet zararlıdır. Şehir ve köy imar plânları nekadar şümüllü olursa hükümetin ve mahallî idarelerin ve şahısların da (Endüstri, iskân, münakale, umumi hizmetler, sıhhat ve içtimai muavenet teşkilâtı) alâkaları o kadar çoğalır. Hali hazırda şehir ve köy imar mevzuatı doğrudan doğruya şehir ve köy imar nezareti ile tanınan merkezî hükümet departmanının emri altında çalışan mahallî idareler tarafından tatbik edilmektedir. Mahallî idareler, mıntakaları için bu merkezî hükümet tarafından tasdiki icap eden şehir plânlarını hazırlamaktadır. Dikkat edilmeğe değer ki Scott Komitesi bu plânlama mekanizmasına temas etmemektedir. Mamafih bu noktanın çok mühim olduğu açıktır. Ve komitenin 10 üyesi bu karışık mesele üzerinde kendi fikirlerini söylemiş bulunmaktadırlar. Komitenin iki üyesi, gerek mahallî gerek merkezî imar idarelerinin ıslahını kabul etmekle beraber beyan edilen fikirlerin en iyi

şekil ifade etmediğini ileri sürmektedirler. Daha evvel de temas ve izah edildiği şekilde komite hükümetin bir merkezî imar idaresi kuracağını kabul etmektedir. Bununla alakalı olarak komitenin raporunun neşri tarihinden sonra hükümet 1943 şehirler ve köyler plânlama nezareti adlı yeni bir kanun çıkarmış ve Bay W.S. Morrison bu kanun gereğince ilk şehir ve köy imar nazırı olmuştur. Böylece hali hazırda şehir ve köylerin imarı işi, başında bir devlet nazırı bulunan bir nezaretin uhdesindedir. Binaenaleyh bu üyelerin tavsiyeleri üç kısma ayrılmaktadır: Merkezî, mıntakavi ve mahallî teşkilât... Binaenaleyh bütün tavsiyelerin bu teşkilâtın kurulması ve genişlettirilmesi üzerinde toplanmasına dikkat edilmelidir.

Merkezî teşkilât:

Bu cepheden evvelâ hükümetin içinde bir teşkilâtlandırma olmalıdır. Böylece mahallî faaliyetlerden mesul olmayan kabine üyeliği bir millî imar nazırı olmalıdır. Bu nazır bir kısım nazırlar komitesine riyaset etmelidir. Müşavirlik yapmak ve yardım etmek üzere, kendisine başlarında daimi ve maaşlı bir reis olmak suretiyle vazifeleri daimi olmıyan yetkili kimselerden müteşekkil bir komisyon kurulmalıdır. Bu reis devlet nazırı ile doğrudan doğruya temas edebilmelidir. Komisyonun vazifeleri millî imar prensiplerinin tesbiti gibi hususlar olmalı fakat esas vazifeleri milli imar nazırına, hükümet dairelerine, umumi hizmet teşekküllerine, mahallî idarelere ve lüzumunda arazinin kullanılması ile alakalı işler yapan hususi eşhas ve teşekküllere fikir ve mütalâa vermek olmalıdır. Millî imar işinin devamlı elâstiki olması ve değişen şartlara intibak edebilmesi için bir tek ve değişmez bir plân yapılmamalıdır.

Merkezî imar komisyonunu alâkadar eden ve dikkati -çeken diğer bir nokta da şudur: Scott Komitesi raporunun neşrinden sonra hükümet (şehir ve köy imar kanunu 1943) mucibince teşkil edilen nezarete yardım etmesi zımnında kurulacak komisyon için bir tahsisat ayırmıştır.

Mıntakavi teşkilât:

Vilâyetlerde işlerin gecikmesine mâni olmak, mahallî imar idarelerine malumat ve direktifleri ulaştırmak için mintakavi komisyonlar kurulması teklif edilmektedir. Mamafih mahallî imar idarelerinin doğrudan doğruya merkezî imar idaresi ile temas etmesine mâni olmamak lâzımdır.

Galya'ya gelince, buranın hususi ve ayrı bir organizasyona malik olması daha elverişli görülmemektedir. Buna mukabil Galya'ya ait hususi dâva ve meselelerin halli için merkezî komisyonda bir Galyalı komiser tarafından riyaset edilen ayrı bir heyet olmalıdır.

Mahallî teşkilât:

Hâlen faaliyette bulunan şehir ve köy imar idarelerinin salâhiyetlerinin kaldırılmaması lâzımdır. Zira mahallî teşebbüs ve faaliyetler daima hüsnü kabul görmelidir. İşte burada yine mahallî imar faaliyetlerinin daha genişlettirilmesi ve daha müsbet ve müessir bir hale sokulması tavsiye edilmektedir. Merkezî imar idaresi, mahallî idarelere yol gösterecek bir makam olmalıdır. Mazide imar işleri ihtiyari idi. Bu iş bugün için o kadar mühimdir ki istikbalde mecburi olmalıdır. Bundan başka rapor neşredildikten sonra hükümet bu tavsiyeleri kabul eden bir (şehir ve köy mutavassıt devre imar kanunu 1943) çıkarmıştır. Bu kanun evvelce memlekette mevcut bütün şehir imar hükümleri dahiline girmeyen toprakların imar işini şümulü dahiline almaktadır.

Bu mahallî imar işleri mahallî makamatın birlikte kuracakları müşterek bir idare veya mahallî idare heyet ve meclisleri uhdesine verilmelidir. Küçük imar idareleri bu çerçevede çalışabilirler. Ve birbirlerine komşu olan imar idareleri yapacakları işlerde daima birbirleriyle temasta ve fikir teatisinde bulunmalıdırlar. Mahallî imar idareleri mazide bütün faaliyet teşebbüslerini bağlayan tazminat kayıtlarından azade olmalı ve müştereken yapacakları millî imar işlerinden doğacak mesuliyetler mahallî imar idarelerine yüklenmemelidir. Tasdik edilmeyen bir mahalli

imar plânı gerek arazinin gelişmesi ve gerek o mıntakadaki İdarî makamatin çalışması hususunda bir mevzuat külliyyatı olmalıdır Bu imar işleri gereği veçhile tatbik edilebilmek için mahallî idareler istenilen evsaftaki kimseleri çalıştırabilmelidirler.

Çalışmak nehçi:

Köy ve kır mıntakasındaki arazinin kullanılmasının kontrol tarzı mühim bir dâvadır. Bu dâva mucibince evvelâ arazi kendisi için en muvafık olan işde kullanılmalıdır. Bunun da şartları pek çok ve değişiktir. Meselâ coğrafi, stratejik, zirai, bedii gibi... Muhtelif mıntakalarda hangi arazinin hangi islere kullanılacağını gösterecek bir millî plân veya harita yapmak imkânsızdır. Millî imar işleri gayet cezrî ve sert hareket etmemelidir. Bu plânlar hükümet siyasetinin daima tatbik edilebileceği bu plânlar hükümet siyasetinin daima tatbik edilebileceği bir şekilde hazırlanmalıdır. Bundan başka arazinin fizikî vasıflarındaki tahavvüllere göre değişebilmelidir Binaenaleyh mahallî mütalâalar, düşünce tarzları çok ehemmiyetlidir. Böylece Scott Komisyonunun raporuna göre mahallî imar makamlarını nazımlık vazifesini görebilecek bir merkezî imar idaresi en iyi bir teşkilât olabilecektir. Arazinin köy ve kır mıntakalarının kullanılışının kontrolü hususunda en iyi yol o muhaldeki arazi prensiplerinin bir kombinezonu olmalı ve bu arada hususiyeti haiz vaziyetler ve millî arazi tasnifi usulleri nazarı itibara alınmalıdır.

Millî ormanlık mıntakalar ve meselâ Snowdonia ve güller mıntakası gibi parklar merkezî imar idaresi tarafından tahdit ve tâyin edilmelidir. Bu millî yerlerin mahallî imar plânlarından çıkarılması ve rapora göre teşekkülü tavsiye olunan bir Ormanlık Komisyonu ve millî parklar idaresi tarafından plânlanmak ve kontrol edilmelidir, istikbalde toprakların kullanılması ve işletilmesine müessir olan bütün düşünceler arazi plânlarında nazarı itibara alınmalı ve bilhassa ziraatçiliğe elverişli olan arazinin millî menfaatlerin mevzuubahs olması halî müstesna tah-

sis edilmesine mâni olunmalıdır. Bununla alâkalı olarak birçok hükümet makamının toprakların inşaatı ve saire dolayısıyla kullanılması meselesi çıktığı zaman bu zirai vaziyet üzerinde durdukları müşahede edilmektedir.

Scott Komisyonu, raporunu hazırladığı zaman şehir imar mevzuatında bir eksiklik vardı. Mahallî bir idarenin bir plânı tatbik hususunda harekete geçmesi ve plânın hükümet tarafından kabulü arasında geçen devre içinde herhangi bir kimse o mahallî idareye sormadan arazisini istediği şekilde kullanır ve hattâ bu istimal şekli o mahallî idarenin hazırlamakta olduğu plâna tamamen muhalif de olabilirdi. Bu devre ise bazen yıllarca sürerdi. Bir şehir plânı kısa bir zamanda hazırlanamaz. Binaenaleyh Scott Komisyonu mevzuattaki bu noksanın tamamlanmasına ve toprağın şu veya bu şekilde kullanılacak olan kimsenin evvelâ mahallî imar idarelerinden müsaade almasını tavsiye etmekte idi. Yeni şehir ve köy imar kanununun (mutavassıt devre) bu noksanı kapatmış hattâ bu devre içinde arazisini şu veya bu şekilde işlemek veya istimal tarzını değiştirmek isteyen kimsenin istediği şeyi yapmadan önce mahallî idarelerden müsaade alması şartını koymuştur. Bununla alâkalı olarak bu şekilde müracaat eden ve müracaati reddedilen kimsenin bu imar idaresinin kararına itiraz etmek hakkı da tanınmıştır. Fakat bu müracaati kabul edilen kimse aleyhine oradaki herhangi bir ferde o toprağın o şekilde kullanılmasına karşı muhalefet edebilmesi için herhangi bir hak tanınmamıştır. Bu şekilde bir itiraz hakkının hem müracaatın kabulü hem de reddi halinde tanınması teklif edil inektedir.

Rapor toprakların işlenmesi hususunda herkesçe müsavi bir mürakabe tesisi üzerinde şiddetle durmaktadır. Eğer devlet bütün topraklara sahip olsa yani topraklar millileştirilse bu gelişme üzerinde mürakabe temin edilmiş olur. Fakat Scott Komisyonu yaptıkları tavsiyelerin toprakların millileştirilmesine bağlı olmadığını tebarüz ettirmek suretiyle toprakları millileştirmenin yapılması istenilen bir şey olup olmadığı hususunda hiç bir fikir beyan etmemiş bulunmak-

tadır. Mamafih tavsiyeleri mürakabe ve tanzim kudretinin müsavaten tesisi fikri üzerine dayanmaktadır. Devlet millî imar menfaatleri icap ettirdiği takdirde ziraat arazisinin satın alınması bakımından kudretini kullanmak mecburiyetindedir.

Meselâ Londra’da tatbik edilmekte olan (gayri menkul mülkiyetinin tescili) sistemi bütün memlekette mecburi olarak tatbik edilmelidir. Bu sisteme göre toprakla alâkası olan herhangi bir kimse, meselâ bir evi olan bir adamın mülkiyet hakkı devlet tarafından tescil ve tahtı emniyete alınır. Bu sistem gayrimenkul mülkiyetinin hisse senetleri şeklinde tescili sistemine müşabihdir. Yani bu sistem tatbik edildiği takdirde tescil edilmiş olan topraklar haricinde kalan topraklar için herhangi bir mülkiyet tanımaz. Bundan maksat toprağın kolaylıkla el değiştirmesini temin etmek ve sistemin tatbik edilmediği yerlerde lüzum görülen uzun boylu tetkikat ve tahkikata set çekmektir. Ordonnance Survey (inşaat yapılacak yerlerde umumi hizmetlere elverişli olup olmadığının tetkiki) nin ehemmiyeti de tebarüz ettirilmiştir. Bu bakımdan mevcut fonlar kâfi miktarda değil iseler hükümetin yardımı temin edilmelidir.

Eğer plânları tatbik edecek kimseler ehliyetli insanlar değil iseler güzel bir şehir ve köy imar mekanizması da işe yaramaz. Binaenaleyh plân yapacak kimselerin ve mimarların gereken vasıflara mâlik olması ve plân işleriyle alâkalı üniversite ve kolejler ve teknik enstitüler bu iş için yetiştirilecek talebeleri hazırlamak üzere şümüllü plânlar ihzar etmelidirler.

Prof. DENNİSON’UN EKALLİYETTE KALAN RAPORU

Scott Raporu, komitenin üyesinden I 1 i tarafından imzalanmıştır. Bunlara bir tek Prof, Dennison muhalif kalmıştır. Prof. Dennison ekseriyetin iştirâk ettiği raporu tenkit ve kendi şahsi fikirlerini bir ekalliyet raporunda toplamıştır. Prof. Dennison bir iktisatçı görüşü ile raporunu yazmıştır.

Kendisi imar işlerinin teferruatı üzerinde yapılan teklif ve tavsiyelere iştirak etmekte fakat ana prensipler itibariyle ekseriyetin fikrine muhalif kalmaktadır.

Ekseriyet tarafından ziraatin muhafazası ve idamesi meselesi üzerinde ileri sürülen iddianın hayat standardını başka şekilde hareket etmek suretiyle elde edilebilecek bir hayat standardından aşağı düşüreceğini ileri sürmektedir. Bereketli bir ziraat, ziraat işleri için daima iyi hayat şartları temin edebilir. Fakat bu cemiyet için pahalıya oturur. Kendi kanaatine göre ekseriyetin bu gayeyi elde etmek için düşündükleri şeyler ona mâni olacak mahiyettedir. Müterakki bir cemiyette ziraatin en yüksek bir berekete erebilmesi onun müessiriyetinin artmasına bağlıdır. Zirai birliklerin (köylerin, çiftliklerin) refahı, yaptıkları ziraatin bereketi ile mütenasiptir. Yüksek ücretler temin edemeyen bir ziraatin muhafaza ve idamesi, ziraat işçilerinin ev ve iskân şartlarının ıslahını çok güçleştirir.

Ekseriyetin zirai mıntakalardaki, meselâ elektrik ve akar su gibi umumi hizmetlerin ıslahı hakkındaki görüşlerini tenkit eden profesör, bu bakımdan maliyet bedellerinin tetkik edilmediğini ileri sürüyor ve umumi hizmetlerin tesisinde sermaye sarfiyatının ehemmiyeti olduğu meselesi üzerinde duruyor. Bu gibi tesisatın yapılmasında tenha bir ziraat mıntakasında bir müstehlik başına düşen maliyet bedeli, kalabalık bir şehirdeki müstehlike düşen maliyet bedelinden çok büyüktür. Ve binaenaleyh eğer zirai mıntaka lara verilecek elektrik, şehirlerdeki elektrik fiyatına satılacak olursa bu vaziyette köylünün Ödemek mecburiyetinde bulunduğu fiyatın bir kısmını şehirliyle yüklemek icap edecektir.

Köy ve kırların güzelliklerinin muhafazası bakımından Prof. Dennison ekseriyetin köy ve kırların cazibesinin ziraat üzerine (ananevi ve karışık ziraat) müesses olduğu şekilde düşündüklerine işaret ediyor. Binaenaleyh ziraat için zararlı olan her şey bu cazibe ve güzellikler için de zararlıdır. Fakat ekseriyetin güzelliklerin ziraata bağlı olduğu şeklindeki fikrini şüpheli buluyor. Çünkü güzelliğin pek çok şekilleri

vardır. Hiç olmazsa kırlar ve korularla bezenmiş bir mıntaka üzerinde çiftçilik yapılan bir arazi parçası kadar, vahşi bırakılmış bir arazi parçasının plânlanmış kırlar ve korular ve benzeri şeylerle bezenmiş bir mıntaka kadar güzel olabileceği pekâlâ münakaşa edilebilir. Başka bir deyişle toprakların (karışık ziraat) tatbik edilmediği takdirde güzelliklerinden kaybedeceklerini iddia ve tesbite imkân yoktur.

Daima yeni cazibe ve güzellik şekilleri yaratmağa imkân vardır. Bundan başka iktisadi hayat standardının yükseltilmesi suretile bu güzellikler geniş miyasta arttırılabilir. Yüksek bir hayat standardını temsil eden her sekil yaşama şartlarını da ıslah eder. Bu husus kabul edildiği takdirde şehirlerdeki sıkışıklığı azaltmak ve oralarda yaşayanların durumlarını ıslah etmek için kırlarda ve köylerde inşaat yapmak lâzımdır.

Prof. Dennison ekseriyetin metruk ve sönmüş şehirler mıntakalarının evvelâ yeniden sınai maksatlarla tekrar canlandırılması hakkındaki fikirlerine iştirak etmektedir. Kendisi kırlar ve köyler içine şimdilik biraz daha nüfuz edilmesi gerektiğini düşünmektedir ve bu sebeptendir ki toprakların kullanılmasını plânlarken bilhassa millî menfaatlara kıymet vermeli ve binaenaleyh ziraat veya diğer bir cephe diğerlerine takdim edilmemelidir.

Ziraata elverişli toprağın mahdut olması dolayısıyla ziraatin diğerlerine tefevvuk ettirilmesi fikrini kabul etmemektedir. Ziraat memleketin yegâne hattâ esas denilebilecek faaliyet şekli değildir ve bu sebeptendir ki herhangi iyi bir toprak parçası diğer başka bir iş için meselâ bir fabrika için ideal bir yer olduğu takdirde o iş için kullanılmalıdır? (Meselâ nakliyat ve diğer maliyet hesapları dolayısıyla). Bu bakımdan bir toprak fabrika inşası için kullanıldığı takdirde ziraat için kullanılması halinde getireceği hasıladan daha çok hasıla getirecekse onu fabrika tesisi maksadı ile kullanmamak için hiç bir sebep yoktur. Prof. ziraat arazisini muhafaza etmekten daha çok mühim olarak içtimai ihtiyaç ve zaruretlerin yerine getirilmesi icap ettiğini ileri sürmektedir. Ziraat ve zirai birlikler (köy, çiftlik) kendilerine en iyi

şartları temin etmek fakat her türlü değişikliklerden korunmak, ve cemiyet hayatından uzakta tutulmak yolları ile müzelerdeki eski eserlere benzetilmemek lâzımdır. Köyleri ve kırları şehir hayatının tahripkâr tesirlerinden ve tazyikten uzaklaştırarak ziraat ile cemiyet hayatının diğer kısımları arasındaki aykırılığı büyültmek içtimai ve siyasi noktai nazardan istenilecek bir şey değildir.

Prof. Dennison kırlar ve köylerin cazibe ve güzelliklerinin muhafazası hususunda komitenin diğer üyesi ile hemfikirdir. Lâkin diğerlerinin bu gayeyi ararken kullandıkları usullerin hasılasının az olacağını iddia etmekte ve bu hususta daha dinamik hareket imkânları veren usullerin kullanılmasını teklif etmektedir. Arkadaşları ananevi ziraat şekillerinin idamesine istinat ederken o daha iyi şehir ve köy imarları standardını teklif etmektedir. Diğer bir deyişle: asıl ihtiyaç duyulan şey ona göre sadece yeni bir prensipler külliyyatı tesis etmek değil daha müessir bir imar işini tatbik etmektir. Kendisinin teklif ettiği hususi tavsiyeler şunlardır:

1) Köyler ve kırlar mıntakasındaki bütün topraklar imar ve plânlanmaya tabi tutulmalıdır. Millî cepheden ehemmiyeti haiz olan menfaatler bu imar faaliyetinde daima nazara alınmalıdır.

2) Yapılan plânlar zirai maksatlar için daha ziyade arazi temin etmek maksadını güderken ziraatin idamesi maksadı ile ve güzelliklerin ve zirai birliklerin idamesi için köylerde ve kırlarda inşaatın yapılmasının önüne geçilmesi zaruri bir prensip olarak kabul edilmemelidir.

3) Sanayiin kırlar ve köylere de sokulması, iyi bir imar mürakabesi altında zirai birliklere (köy, çiftlik ilâh gibi) çok faydalı olabilir. Bu nevi gelişmelere mani olmaktan ziyade, mevcut temerküz halindeki bu nevi sanayiin dağılması teşvik edilmelidir.

4) Ziraatin ihtiyaçları (iyi evsafa toprakların muhafazası dahil) normal imar mekanizması içinde nazara alınmalı ve buna ayrıca hususi bir tefevvuk hakkı tanınmamalıdır. Gelişmeye mâni olmamak şartı ile toprak sahiplerine

sebeup gösterdikleri takdirde toprağı şu veya bu şekilde kullanmamalarına mümanaat edilmemelidir.

5) Devlete ait tesisatın inşası, yol inşaatı gibi resmî inşaatta hususi inşaat gibi imar ve plânlanmanın murakabesine tabi olmalıdır.

6) Güzelliklerin muhafazası ve yeniden tesisi bakımından köylerde ve kırlarda yapılacak inşaatın şekilleri ve yerleri de mürakabeye tabi tutulmalıdır. Her nekadar güzellikler ve iktisadi mülâhazalar dolayisile çok yüksek mimari şekiller yaratılmasına gidilmemeli ise de bu iş için plânlarda gereken tedbirler alınmalıdır.

7) Harp sonrası ev ve iskân plânlarının hepsinde ziraat işçilerinin hususi ihtiyaçları nazarı itibara alınmalıdır.

*

**

UTWHATT RAPORU

Utwhatt Komitesi'nin münakaşa ve neticeye bağladığı şeyler harp sonrası inşaat ve imar işlerinin bir kilit taşı mesabesinde olduklarını isbat etmişlerdir. Bu komitenin vardığı sonuçlar kabul edilsin veya edilmesin hükümetin toprak siyasetini tesbit ve tanziminde karşılaşacağı dâvalara atfedeyeği ehemmiyet bakımından hiç olmazsa büyük bir hizmette bulunacağı muhakkaktır.

Raporda teknik teferruat pek fazladır. Fakat bütün bu mesai teknik malûmata sahip olmayan insanların tetkiki için yapıldığından raporun tazminat işleri ile, mecburi satın alma işlerinin tatbik ve temininde kullanılacak usul bakımından tesbit edilmiş olan ve tamamen teknik mahiyeti haiz olan maddeleri tetkik edilmeyecektir. Binaenaleyh maksat komite tarafından mütalâa edilen meselelerin ana hatları ve bunlarla birlikte ana tavsiye ve mütalâalardır. Her nekadar bazı mehafilde rapor şiddetle tenkit edilmekte ise de reis Bay Justice Utwhatt tarafından idare edilen komite-

nin âzalarının teknik meselelerdeki bilgilerine hiç itiraz edilmemiştir.

Komiteye arzedilen meseleler çok karışık ve onların teklifleri ise çok yeni ve erişilmesi güç şeylerdir.

Eğer bu memlekette kullanılabilir toprakların mahdut olan miktarı gerektiği veçhile kullanılacak olursa pek çok kimsenin şu veya bu şekilde alâkası bulunan bu topraklar müsbet bir planlanmaya (imara) tabi tutulmalıdır. Herhangi bir fert muayyen bir toprak parçasına sahip olduğu için umumî ıslahat işlerini temine mecbur edilmemelidir. Eğer iyi bir şekilde tesbit edilmiş bir şehir plânının bir cüzü olarak bir toprak parçası açık bir saha olarak kullanılmak icap ederse bu zaman o toprağın o şekilde kullanılması ve şahsî menfaatlar ve sebeplerle bu maksada set çekmemelerinin temini için gereken tedbirler alınmalıdır.

İşkân şartları, yeşil sahalara, yollar, işçi kulüpleri sahalalarının düzeltilmesi, harp tahribatına uğramış mıntakaların yeniden imarı, oyun bahçeleri ve meydanlar bunların hepsi toprağın iyi bir şekilde kullanılması ve planlanması üzerine istinat ettirilmelidir.

Raporun muhtevî olduğu tavsiyeler toprağın gerektiği şekilde toprak olarak kullanılması hususunu temine tevcih edilmiştir. Aynı zamanda burada şu noktaya işaret edilmelidir ki raporun hiç bir yerinde şahıslara ait toprakların istimlak edilmesine temas olunmamıştır. Raporun ana prensiplerinden birisi umumî ve hususî menfaatların iyi bir tarzda ödenmesidir. Şüphesiz komitenin teklif ettiği şeylerden hangisinin iyi olduğunu idrak edemeyecek insanlar vardır. Diğer bir kısım kimseler daha vardır ki bunlar devletin memleket dahilindeki toprakların hepsine sahip olmasını en mantikî hal sureti olarak göstermektedirler. Daha ilerde görüleceği gibi UTWHATT Komitesi toprakların millileştirilmesini reddetmektedir.

Şüphesiz ki rapor bazı muhalefetlerle karşılaşmıştır. Fakat toprak siyasetine taallük eden bütün plânlar, toprak ile alâkalı plân güçlükleri halledilmek istenilirse muhalefetle karşılaşmak zorundadır.

Rapor evvelâ hükümetin durumunu tetkik etmektedir ki bunun maksadı yapılacak olan teklifleri en iyi bir şekilde tesbittir.

Hükümetin UTWHATT komitesine tevdi ettiği vazife şudur:

Toprakların kullanılmasını mürakabe etmek bakımından tazminat ödenmesi ve İslâhat mevzularının afakî bir tahlili,

Gayet süratle bu hususta atılacak adımlar veya harbin sonundan evvel inşaat faaliyetine mâni olmak hakkında tavsiyelerde bulunmak,

Bu bakımdan komiteye şu sualler sorulmuştur:

a — Arazinin yeniden canlanması ve geliştirilmesi için gereken (arazi kıymetlerinin tesbiti) işi için tatbik edilebilecek usuller.

b — Bu toprakların devlet tarafından muadelet esaslarına göre istimplâki bakımından hükümete verilecek salahiyet veya arttırılacak salahiyet,

Tetkik ve münakaşa edilen usullerin iyi ve fena tarafları. Vaziyete tatbik edilebilmeleri için tadili gereken mevzuat hakkında tavsiyelerde bulunmak,

Hakikatte komite iki rapor tanzim etmiştir. Birisi mutavassıt devre raporudur ki 1941 Temmuzunda Parlamenteoya verilmiştir. Diğeri nihai rapordur ki 1942 Eylülünde Parlamenteoya arz edilmiştir.

Gayet sarıhtir ki bu sahada ancak hazırlıklarda bulunmalıdır. Muayyen yerlerde bilhassa uçak bombardımanına uğramış mahallerde yapılan inşaat harpten sonra hoş görülmeyebilir. Binaenaleyh komisyondaki mütehassısların mutavassıt devreye ait raporda sadece şimdi veya harbin sonundan evvel yapılacak ve harpten sonra da yıkılması muhtemel bulunacak inşaata mâni olmak için atılacak adımlara işaret etmiş olmalarına hayret edilmemelidir. Şehir ve köy plânları, ziraat, sınaî gelişme ve nakliyat gibi davalar için gereken merkezî bir plânlama idaresi ile müsbet bir siyasetin lüzumuna kani olmuşlar ve raporlarındaki tavsiyelerini hiç bir gecikmeye meydan vermeden bir merkezî imar ida-

resi kurulması ve derhal millî bir plânın halline girişilmesine istinat ettirmişlerdir. Böylece Barlow Scott ve Utwhafct raporlarının hepsi merkezî bir imar idaresinin tesisi lüzumu üzerinde mutabık bulunmaktadır.

Mutavassıt devre raporundaki en mühim tavsiye muhtemelen toprak kıymetlerinin tesbitidir. Bu cepheden hükümet bir ana prensip olarak: bir toprak umumi maksatlarla alınmak veya umumi maksatlarla kontrol edilmek istenildiği takdirde bunun sahiplerine veya o toprakta alâkası olan diğer kimselere ödenecek tazminatın harpten evvelki kıymetler standardı üzerine müesses miktarlarını geçemeyeceğini ilân etmesini tavsiye etmektedirler. Tazminat hadleri 31/Mart/1931 deki kıymetler üzerine müstenit olmalıdır. Bu iş için öyle bir devre kabul edilmelidir ki ister harbin sonuna kadar uzatılsın ister uzatılmasın uzun devreli bir siyasetin tatbikine yarayacak şekilde tanzim edilmeli ve halihazırda mevcut umum tazminat prensiplerini tatbik etmek hususunda yapılacak değişikliklere imkân vermelidir 31/Mart/1931 kıymetlerde alâkalı olarak hiç bir istisna kabul edilmemelidir. Böylece 1939 Batlarından daha yüksek Batlarla toprak satın almış olan kimse bilâhare bu toprak umumi maksatlarla kendisinden alınırca zarar etmeyecektir. Bu bakımdan ayrıca 31/Mart/1931 Batlarının azamî fiat olacağına işaret edilmelidir. Bu tavsiyeler 1939 Batlarını tesbit etmemektedir. Bu toprakların satın alınması sırasında harple alâkası olmayan sebepler dolayısıyla daha düşük Batlar ödenebilir. Bundan başka inşaat gibi sebeplerle el konacak veya kontrole tabi tutulacak arazinin kıymetlerinin fazlalaşmasına mâni olmak hususunda da tavsiyeler tahdit edilmiştir. Komite devletçe el konacak toprakların Batlarının yükselmesi halî haricinde toprak mülkiyeti veya bu mülkiyete ait Batların yükselmesiyle alâkadar olmamaktadır. Komite Mart/1939 kıymetlerinin tesbiti ve halihazır kıymetleri bir Bata bağlamak meselesinde hükümete bir beyanatta bulunmayı ve böylece harp şartları ve evvelce tahmin edilebilen inşaat işleri dolayısıyla cemiyetin umumi menfaati hilâfına ve şahsî menfaatları için bir kazanç elde etmek isteye-

cek kimselere münasip bir lisanla ihtarda bulunmasını tavsiye etmektedir. Hükümet zaman zaman Parlamentoda yaptığı beyanat ile bu prensibi kabul etmiş bulunmaktadır.

Bina ve sair inşaat gelişmelerine gelince, merkezi imar idaresinin millî imar mütalâaları cephesinden bütün bina ve sair inşaatı kontrol edebilecek kudretle teşhiz edilmesi ve zararlı olabilecek inşaaata mâni olması teklif edilmektedir. Bir tarafta muayyen inşaat faaliyeti merkezi imar idaresi tarafından tatbik edilirken diğer taraftan böyle bir salahiyet temin edilmeli ve bu da muhasematın nihayetinden sonra makul bir devre için devam etmelidir.

Yeni inşaat plânlarının tatbik edileceği mıntakalar, yani yıkılmış, yanmış yerler ve bunlara benzer mahaller müteakip imar plânları ile alâkalı olarak derhal tesbit edilmeli ve evvelce bahsi geçen murakabenin bütün imar edilen yerler üzerinden kalktığı anda bu şekilde tesbit edilmiş olan mahallerde inşaat faaliyetine müsaade verilmelidir. Bunun da bir istisnası vardır. Bu da merkezî imar idaresinin, muhasematın sonundan itibaren makul bir devre için (ki bu devrede teferruatlı imar plânları tatbik edilecek ve bunların tatbik edilecekleri mahaller nihaî olarak tesbit edilecektir) lisans vermesi halidir. Görülecektir ki yapılan teklifler, halihazırda yapılmakta olan zararlı inşaat faaliyetine mâni olmak maksadı için sevk edilmişlerdir. Her ne kadar komite, kendi noktai nazarına göre, yıkılmış yanmış mahallerin yeniden imar ve kurulması üzerinde tatbik edilecek plânların iyi netice vermesinin, resmî makamata bu mıntakalarda istedikleri toprağa el koymak hakkını vermek suretile mümkün olacağını kabul etmekle beraber bu imar işinin nasıl yapılması lâzımgeldiği hakkında hiç bir teklifte bulunmamaktadır. Gayet sarihtir ki bir imar mıntkasında toprak ile alâkalı olan birçok insan vardır ve eğer o mahal, meselâ mahallî idare meclisi tarafından yeniden plânlanacak ve imar edilecek olursa bu vaziyette işi gerektiği veçhile yapabilmek için mahallî idare meclisinin bu imar mıntkasındaki herhangi bir toprağı (arsayı) daha imar plânının tatbikine başlanmazdan önce satın almak hakkı olmalıdır.

Lord Reith daha 17/Temmuz/1941 de mutavassıt devre raporundaki tavsiyelerin hükümet tarafından aşağıdaki esaslar dahilinde kabul edildiğini ilân etmişti:

i) 1939 Mart fiat seviyesi bakımından istimlâk bedellerinin ödenmesi veya toprakların kontrolünün teferruatlı tatbikat prensiplerinin tetkike muhtaç olduğu haller için bazı tadilâta ihtiyaç olduğu ve bunların muayyen haller zuhur edip de tatbik edilmelerinin haksız neticeler vereceği anlaşıldığı zamanlarda yeniden tetkikten geçirilmesi,

ii) Zararlı inşaat faaliyetine mâni olmak bakımından hükümetin vaziyeti emniyet altına alabilmesi için halihazırda imar mevzuatındaki tedbirleri sağlamlaştırması gerektiği, mevzuatta bu imar mıntakaları meselesi halledilmek için tedbirlere yer verilmesi.

UTAVHATT KOMİTESİNİN NİHAÎ RAPORU

Barlow Komitesine arzedilen delillere göre komite halihazır imar idarelerinin karşılaştığı tazminat ve şerefiye artması meselelerinin çok büyük ve çetin olduğu neticesine varmıştır ve Barlow Komisyonu'na göre bu güçlükler bertaraf edilmezse yaptıkları araştırma ve tavsiyelerin kıymeti pek küçük olacaktır. Ve böylece Barlow Komisyonu bu tazminat ve İslâhat şartlarını tetkik edecek bir eksperler heyetinin tâyinini istemektedir. Hiç şüphe yoktur ki bu tazminat ve şerefiye artması işlerini çerçeveleyen güçlükler bütün memleketteki imar faaliyetleri için mâni bir set halini almıştır. Bay George Hecks'ın Avam Kamarasında işaret ettiği gibi: Bu komitenin (Utvvhatt Komitesi) bazı hal çarelerini elde edeceğini ümit ettiğimiz meseleler bizim iktisadi hayatımızın köklerine kadar nüfuz etmiştir.

Calibi dikkat ve aynı zamanda üzüntü verici nokta şudur ki: Evvelki cihan harbinin sonlarına doğru toprakların devlet tarafından istimlâki meselesile (ev meselesi) alâkalı olarak bu meseleleri tetkik etmek üzere bir heyet teşkil edilmiştir. Ve bu komisyon şahıslar için çok faydeli olan toprak parçalarını umumi maksatlar için faydeli ise bu maksatlar

için kullanılmasının esas olduğunu söylemiş ve bundan başka (bu müteaddit ve muhtemelen birbirine zıt istekler muayyen bir nisbet dahilinde tetkik ve münasip bir şekilde halledilmelidir) umumî maksatlar ve menfaatlar dolayısıyla istimlâk edilmesi lâzımgelen toprakların istimlâkinde lüzumsuz gecikmelere ve mâni olucu masraflara gidilmesi bütün bir inşaat faaliyetine set çeker ve semere verici birçok teşebbüslere ait plânların tatbikine mâni olur, demiştir. Utwhatt Komisyonu bu ve diğer bahislerin 1918 de yazılmış olmalarına rağmen kendi asıl toprakları için iyi bir başlangıç olacağını söylemekte ve bunun ihtiyaçlara göre imar usul ve siyaseti tatbik etmenin 20 yıllık iflâsına bir ölçü olduğuna işaret etmektedir.

Sulh zamanında bile gayet had bir vaziyette olan tazminat ve şerefiye artması meselesi şimdi harbin tesirleri dolayısıyla işba haline gelmiştir. Ve efkârı umumiyyede daha emin bir imar faaliyetinin zaruri olarak harekete geçmesi için ağır bir temayül vardır. Arzu artık ihtiyaç halini almıştır. Düşmanın verdiği hasarlar bakımından bu mevzu üzerinde çalışmak sadece bugün için halli gereken bir mevzu değil aynı zamanda uzun vadeli bir dâva olarak imar meselesi halini almıştır. Şüphesiz ki herkes tazminat kelimesinin mânasını bilir eğer devlet bir mülkü istimlâk ederse tazminat vermeye mecburdur -, fakat şerefiye arması mefhumu herkes tarafından kolaylıkla anlaşılabilir. Bu tabirin ifade ettiği şey şu şekilde tarif edilebilir:

Bilfarz muayyen bir şehrin civarında bir arsaya malik olsam bu arsanın muayyen bir kıymeti olacaktır. Fakat mahallî idare orada benim arsama bitişik bir yol açarsa arsam inşaat ve imar faaliyeti için müsait bir duruma girmiş olur. Ve kıymeti artar. Bu arsa kıymetinin yükselmesi için sadece mahallî idarenin orada cemiyetin parasını sarfetmek suretile bir yol açmasını bekleyebilir. Mahallî idarenin yaptığı iş benim arsamın şerefiyesini arttırmıştır. Binaenaleyh şerefiyenin prensibi şudur: Mahallî idarenin yaptığı bir hareket dolayısıyla arsasının kıymeti artan bir adam bu artan kıymeti mahallî idareye ödemekle mükelleftir.

Yeniden inşa ve imar için gereken tedbirler:

Harp sonrası imar ve inşa işlerinin ihtiyaçları ve işleri gaye ve mevzuları ilk önce nazara alınacak şeylerdir. Harp sonrası imar ve inşa faaliyetini tetkik ederken düşmanın tahrip ettiği binaların yeniden inşasının esas olarak alınması belki tabiidir. Birçok hallerde bombardımanlar, başka suretlerle zarara uğramış boş evler ve dükkânlar veya bina gruplarını tahrip etmiştir. Bu nevi mülkiyetler için yeniden ve aynı plâna göre imar belki çok iyi netice verecektir. Fakat metruk birçok büyük mintakalar yeni modern ihtiyaçlara göre yeniden inşa edilmeğe muhtaçtırlar. Bunlar yalnız başlarına kendiliklerinden yapılamazlar. İmar işi uzun vadeli bir siyasetin bir parçası olmalı ve onun içinde tahribata uğramış mintakalara tatbik edilecek şekiller onların civarındaki yerlere tatbik edilecek olanlarla koordine edilmelidir. Harbin tahribatından başka şehirler ve kasabalarda bugünkü ihtiyaçları karşılayabilmeleri için derhal islâh edilmeleri ve modernleştirilmeleri icap eden (işçi mahalleleri gibi) kısımlar vardır. Komisyonun görüşüne nazaran nakliyat sanayi ve iskân meselelerinin bugünkünden başka olduğu ve millî güzellikler ve sıhhat işlerinin bugünküne nazaran çok başka türlü düşünüldüğü ve esas olarak herkesin kendi şahsî ve maddi menfaatim aramasının prensip olarak kabul edildiği sınavî inkılap zamanında gelişen şehirlerimizde ve kasa balarımızdaki işçi mahallelerinin imarı harbin tesirlerde tahribata uğramış mintakaların imarı kadar mühimdir.

Mamafih harp sonrası imar ve inşa faaliyetinin bu ancak bir parçasıdır. Ziraatin ihtiyaçları, sanayiin yeniden islâh ve kurulması, içinde bina inşa edilmiş mintakalardaki sıkışık durumun önüne geçilmesi, açık sahalar, yeşil mahaller vesair güzelliklerin tesisi, umumi hizmetlerin geliştirilmesi, nakliyat ve muhaberat sistemimizin kalkması, sivil tayyareciliğin harp sonrası ihtiyaçları ve bütün bu meselelerin istikbaldeki müdafaa dâvasıyla alâkaları, bütün bunlar harp sonrası devresine ait plânlar hazırlanırken nazarı itibara alınması gereken şeylerdir.

Bununla müvazi olarak mazide olduğu gibi ücra ve

mahallî yerlerde yapılacak karışık imar şekli yerine diğer bütün imar edilecek yerlerle alâkalı ve muvazeneli şekilde nisbeten küçük ve muayyen yerlerin imar edilmesi esas tutulacak noktalardan biridir. Bu husustaki birçok dâvalar iktisadi mahiyette sebeplere bağlıdır. Fakat iktisadi ve maddi cephele birbirlerine gayet sıkı bağlarla bağlıdır. Ve iktisadi inşaatın muhtelif ihtiyaçları toprağın kullanılmasını icap ettirmekte olduğuna göre komisyonun vazifesi yaptıkları tavsiyelerin tatbikata zarar verecek veya tatbikatı geciktirecek bütün âmillerden âri herhangi bir politika için gerekli zemini hazırlayıcı mahiyette olmalarını temin etmektir. Her ne kadar komisyon tutulan imar politikasının üzerinde duracağı dâvaların teferruatı ile alâkadar değil ise de yukarıda tâdat edilen noktaların hükümet tarafından idare ve kontrol edilmesi lâzımgeldiğini söylemektedirler. Bu ihtiyaçları karşılayacak olan mekanizmayı tetkik etmek için evvelâ imar işlerinin geçirdiği safhalar tetkik edilmelidir.

Toprağın plânlı bir şekilde kullanılması fikri evvelâ 1909 şehircilik ve iskân kanununda gözükmektedir. Kanun sadece geliştirilecek topraklara veya üzerinde bina yapılacak topraklara tatbik edilecek muamele tarzı hakkındaki hükümleri havidir. Her ne kadar bu, bünye itibarile menfî mahiyette bir kanun ise de arazi sahiplerinin topraklarını istedikleri şekilde kullanmak haklarını ilk defa tahdit etmekte idi. Bu kanunu 1925 şehir imar kanunu ve 1932 de şehir ve köy imar (plânlama) kanunları takip etti. Sonuncu kanun memleketi plânlama, şehircilik, inşaat ve köy mıntakaları işlerinde çok geniş hükümleri ihtiva etmekte idi. 1932 kanunu esas itibarile mahallî imar hükümlerini ihtiva ediyor ve mahallî idarelerin ve meclislerin malî iktidarına dayanıyordu. İmar işlerine nezaret etmekte olan hükümet departmanı mahallî idarelerin hareket tarzlarını daha ziyade tanzim ve tahdit vazifesile mükellefti. Bu kanuna göre nezaret ne müsbet bir teşebbüs ve ne de malî bir yardım hakkına sahip değildi. 1932 kanunu içinde toplanmış olan imar mevzuatı kıymetli bir külliyyattır. Fakat bu kanunun bazı bozuk tarafları vardır:

1) Mahallî idarelere verilen salahiyetler izin ve müsaadeye bağlıdır. Bu husus Scott raporuna ait kısımda görüldüğü veçhile düzeltilmiştir.

2) Bu kanuna göre hazırlanan plânlar (imar programları) millî noktadan değil tamamen mahallî bir görüşle hazırlanmışlardır. Binaenaleyh kanunu tatbik ve plânı hazırlayan idareler bu plânları tamamen mahallî menbalar ve mahallî ihtiyaçlara göre hazırlamakta idiler. Binaenaleyh herhangi bir toprak sahibinin o toprağı istediğı şekilde kullanmasına, ancak yapacağı işin millî bir noktadan başka yerde kurulmasının icap etmesi hali hariç, mahallî idareler tatbikatta mâni olamıyorlardı. Bilhassa tazminat ödemek ve buna mukabil mahallî vergilerin azalması tehlikeleri karşısında mahallî idareler bundan çekiniyorlardı.

3) 1932 kanunu ile mahallî idarelere verilen imar salahiyetleri karakter itibarile tanzimî mahiyette idi ve muayyen bir had dışında mahallî idareleri müsbet teşebbüs ve hareketlere sevkedebilecek mahiyette değildi.

Binaenaleyh mevcut sistem, bu hükümleri, bir merkezi imar idaresi olmaması dolayisile kendi kendine bağlıyor ve toprağın memleket hudutları içinde gerektiğı şekilde kullanılmasını temin edemiyordu. Bundan başka imar prensiplerinin ve tatbikatının istihalesi cemiyetin iktisadi, sınaî ve stratejik ihtiyaçları ile birlikte yürümüyordu.

Merkezî ve müsbet bir idare altında yeni imar ve plânlama fikirleri Barlow Komitesinin raporundaki tavsiyelerle tebellür etmiştir. Kabul edilmek lâzımgelir ki bütün gelişmelerin bünyeleri ve teessüsleri ister sınaî ister harcı âlem günlük işlerden olsun halkın tevezzü muhabere ve ziraî ihtiyaçlar ve saire gibi, meselelere göre halledilmelidir. Bu noktadan hususi ve mahallî teşebbüsler devletin kontroluna tabi tutulmak icap eder. Bu, şahsi teşebbüs ve fikirleri baskı altına almak değil, fakat hükümetin bu şahsi teşebbüslere hangi mntaka ve topraklar üzerinde çalışabileceklerini göstermesi demektir.

Hükümet bir merkezî imar teşkilâtının idaresi altında tetkik edilecek bir millî imar işinin prensiplerini ve bu mer-

kezî teşkilâtın ziraat, sanayi ve münakale gelişmeleri üzerinde müsbet bir siyaset tatbik etmesini kabul etmiştir.

Komisyon imar işinin iki müsbet cephesi üzerinde iki mühim noktai nazar ileri sürüyor: Bunlardan birincisi millî imar işinin memleketin dahilî işlerinin idaresi hususunda daimi ve hakiki bir rolü olması meselesidir. Bunun için toprağın gerek fertler ve gerek cemiyet için en iyi bir şekilde kullanılmasını temin edecek tarzda idaresi ve toprak sahibinin şahsi menfaat ve isteklerini umumi menfaata yarayacak şekilde sevk ve teşvik edilmesi lâzımdır.

Böyle bir telâkki tarzının şartsız ve kayıtsız kabulü muvaffak olması gereken bir imar siyaseti için hayati mahiyettedir. Çünkü milletin bütün faaliyet tarzı toprağa çok bağlıdır. Nüfus arttıkça onun ihtiyaçlarını karşılamak üzere toprağın da o nisbette iyi kullanılması lâzımdır. Cemiyetin teşkilâtı ne kadar karışık ve mürekkep bir şekil alırsa cemiyet tarafından veya onun namına kullanılan toprakların da kontrolünün o nisbette tekâmül ettirilmesi lâzımdır.

Şehir ve köylerin planlanması ve imarı işin gayesi değildir. Bu suretle toprağın cemiyetin menfaatına en iyi bir şekilde kullanılması istihdaf edilmektedir. Mahiyeti itibarile bu statik bir faaliyet olamaz. Hizmetine çalıştığı cemiyetin geçirdiği istihale ile birlikte onun da değişmesi lâzımdır.

Bu husus bizi işte ikinci bir kaziyeye sevk ediyor. İmar işlerini hükümet üzerine alınca geriye ona gerektiği şekilde tatbik etmek meselesi kalıyor. Ve müstakbel imar siyasetinin ve merkeziyet şeklinin hudutları henüz tamamilen tâyin ve tahdit edilmiş vaziyette değildir. Komisyon gereken imar için mevcut olması lâzımgelen mutasavver sistemin şunları da temin etmesi icap ettiğini daha sarahatle meydana koymaktadır: Merkezî imar idaresine çok yüksek bir teşebbüs ve kontrol kudreti vermesi, bu idarenin millî menfaatlar kadar, mahallî menfaatlar üzerinde durması, toprağın kullanılması ve imarın içtimai ve iktisadi cepheleri üzerinde teşkilâtlı bir tetkik faaliyetinin olması ve bu siyasetin gerektiği şekilde tatbiki için icap eden malî menabii temin etmesi.

Binaenaleyh komisyon tarafından düşünölen imar islerinin ne mevzuat ve ne de yakın zamanlara kadar efkârı umumiyyede yer almamış olduğu sarhihtir.

BAŞARILMASI GEREKEN DÂVALAR VE GÜÇLÜKLER

Mazide yapılan plânlardaki hatalara düşmemek ve müessir ve iyi bir imar faaliyetine girişebilmek için bazı dâvaların ve güçlüklerin halledilmesi gerektir.

Birinci noksan işin mahiyetinde mündemiçtir. Binalar ve inşaat, toprağın kullanılması evvelce yalnız bir parça millî güzellikleri ve ihtiyaçları nazarı itibara alıyordu. Fakat sistematik daimi bir plân tahtında tatbik edilmiyordu. İmar kudretleri mütecanis ve müsavi değildi. Millî güçlükler pek genişiti ve memleketin büyük bir kısmında şehir imar işleri tatbik edilmiyordu. Bu plânlama kudretleri bünye itibarile sadece tanzim ve menedici mahiyette idi. Bugün için halen evlerin arazinin üzerine parça parça rastgele dağılmalarının önüne geçmek imkânı vardır. Fakat mazide tekrar ve temadi ettirilen hataların istikbalde de yapılmasının önüne geçmek lâzımdır. İstikbaldeki imarcıların kötü imar edilmiş mıntakaları tashih etmek, işçi kulübelerini islâh etmek ve imar menfaatlarına muhalif olarak kullanılmakta bulunan toprakların ve binaların kullanılma şekillerini menetmek ve metruk ve ücra mahalleri modem telâkkilere ve şartlara göre imar ederek şehirlilerin oralarda sıhhî şartlar içinde memnuniyetle yaşamalarını temin etmek için tahsisatları olabilmelidir.

Burada tetkiki gereken birbirinden farklı iki mesele vardır:

- 1) Utwhatt Komisyonu'nun (imar edilmemiş toprak) meselesi dediği üzerine inşaat yapılmamış yerler meselesi,
- 2) Komitenin imar edilmiş ismini verdiği üzerine inşaat yapılmış yerler meselesi,

1) Geliştirilmemiş veya üzerine inşaat yapılmamış toprak.

Üzerine inşaat yapılmamış toprak veya ziraat arazisi meselesi bakımından köylerin ve kırların kontrolsüz inşaat dolayısıyla çehrelerinin değiştiğinden şikâyet etmek pek umumî bir şeydir. Binaenaleyh millî imar idaresinin üzerinde duracağı en ehemmiyetli meselelerden bir tanesi köyler ve kırlar mıntakasındaki imar edilmemiş arazinin millî menfaatlara en uygun bir şekilde kullanılması sistemini temin etmektir. Toprağın mütecanis bir şekilde şuna veya bu işe tahsisi temin edilmelidir. Toprağın kullanılması hususunda birbiriyle mücadele eden maksat ve gayeler muhtelifdir. Bunlar içinde şunlar vardır:

- a — Toprağın ziraata tahsisi,
- b — Şehirlerin kenarlarında oyun yerleri, sahil boyları millî parklar, güzel manzaralı yerler için açık arazi tahsisi,
- c — Nakliyat, yollar, demiryolları ve tayyare meydanları ihtiyaçları,
- d — Müdafaa ihtiyaçları,
- e — Yeni bina inşaatı, fabrikalar, dükkânlar, evler, içtimaî kulüpler, peyk şehirler, bahçe şehirler ve bunların icap ettirdiği kanalizasyon, su, elektrik istasyonları, mektepler, hastaneler ve ilâh., gibi binalar.

Binaenaleyh güzel düşünölmüş bir plânla birbiriyle rekabet halinde bulunan gaye ve maksatların birbirine tercihi hususunda bunlardan toprak için en münasip olanını toprağın kıymetine bakmaksızın seçmek ve tatbik etmek lâzımdır. Bir sahil mıntakası, bir güzel yer, bir şehrin ziraat arazisi ile birleştiği yer, oturmak veya sanayi yapmak için çok elverişli olabilir. Fakat aynı zamanda millî inenfaatlar cephesinden orada sınaî inşaat yapılmasının menedilmesi lâzımdır. Buna mümasil olarak millî menfaatlar cephesinden bazı şehirlerimizin daha ziyade genişlemelerinin de önüne geçmek lâzımdır. Bu arazinin kullanılması tahdit edilmemiş olsaydı üzerinde inşaat yapılması halinde sahibine yüksek bir

para getirecek olan toprakların bu şekilde inşaattan kurtarılması icap etmektedir.

Bu neviden bir hareket tarzı pratik olarak mahallî idarelere toprak sahibini toprağını geliştirmekten mahrum etmek mukabilinde tazminat vermek mecburiyetini tahmil eden mevcut mevzuat muvacehesinde gayrı kabili tatbiktir. Bununla alâkalı olarak akla iki vazî3iet daha geliyor. Bunlardan birincisi şudur: istikbalde getireceği ihtimaller dolayısıyla toprağın kıymetinin artması vakıası da yakın istikbaldeki inşaat ihtiyaçlarının talep edeceği topraklardan daha fazlasını şümülü içine almaktadır. İkincisi mantıki bir şekilde tatbik edilecek bir imar mürakabesi toprak kıymetlerinin tamamını birden düşürmez. Bir kısım toprakların kıymetini yükselterek, bazılarının kıymetini çoğaltarak yekûn kıymeti hepsine birden taksim eder. Bu prensipler (seyyal ve yer değıştiren kıymetler) adı ile tanınmış olup tazminatların ödenmesinde, gerek toprağın kullanılmasını tahdit eden hükümlerin ve gerek istimlâk meselelerinin tatbiki bakımından büyük bir rol oynamaktadır. Çünkü verilen tazminatlar kaybedilen kıymetlere nazaran fazladır. Fakat böyle bir zarar tazmin edildiğı zaman istimlâk edilen toprağın kıymeti mahvolmuştur.

Seyyal kıymet:

Seyyal kıymetler prensibinin vaziyete ne şekilde müessir olduğunu göstermek için durumu tasvir etmek muvafık olur. Bir şehir yavaş yavaş büyürken onun dört bir çevresindeki ziraat arazilerinin durumları inşaat bakımından birbirine müsavidir. Binaenaleyh her bir cihetteki arazilerin sahipleri ilk yapılacak inşaatın kendi toprakları üzerinde yer almasını isterler. Bununla beraber geçen yılların vasati imar ve inşa talepleri göstermiştir ki yekûn talep istikbalin muayyen bir devresi için yalnız bir cihetteki topraklara kifayet edecek miktardadır.

Binaenaleyh eğer mahallî imar idaresi meselâ şimal tarafındaki araziye istimlâk eder veya bu arazi üzerinde inşaat yapılmasını menederse bu cihetteki toprakların sahip-

leri topraklarının inşaat için muvafık olduğunu ve ilk yapılacak inşaatın kendi toprakları üzerinde yer alması lâzım geldiğini iddia ve kendilerine, topraklarının, üzerlerinde inşaat yapılmasının menedilmiş olması dolayısıyla tazminat verilmesini isteyeceklerdir. Buna mümasil olarak eğer mahallî imar idaresi cenup tarafındaki araziye isterse bu vaziyette netice berakis olacaktır.

Meknuz toprak kıymetlerinin bu tahavvülleri mahiyet itibariyle spekülâtiftir. Ümit edilen inşaat bu veya diğer bir toprak üzerinde yapılabilir. Bu inşaat faaliyeti belki 5 belki 25 ve belki daha fazla bir zaman sonra kendisini gösterebilir. Bir toprak parçasının meknuz kıymetinin herhangi bir andaki durumu (kıymeti) inşa faaliyetinin ne zaman başlayacağı hakkındaki tahminlere müstenittir. Bu tahminlerin netayicine başka diğer toprakların da rekabet etmesi riski dahildir.

Binaenaleyh toprağın meknuz kıymeti, zarureti hal icabı (seyyal bir kıymet) tir ve inşa faaliyetine geçerken seyyal kıymetlerin nereye gidip yerleşeceklerini önceden katiyetle bilmeğe imkân yoktur.

Üzerine inşaat yapılmamış bir toprak parçası mecburi istimlâke tabi tutulduğu ve üzerine inşaat yapılması menedildiği takdirde bu zaman toprak sahibi toprağın üstündeki muhtemel seyyal kıymet miktarında bir tazminat ister. Hakikaten müessir imar işlerine en büyük ve şüphe götürmeyen mâni inşaat faaliyetini durdurdukları takdirde ortaya çıkan tazminat meselesinin malî imkânlarla olan bağılılığı dâvasıdır. Komisyon Sıhhiye Nezaretinin şehir ve köy imar istişare komitesinin köylerin ve kırların muhafazası hakkında yazdığı raporda tazminatın fazla takdiri dolayısıyla (Seyyal kıymetler) e şu şekilde temas ediyor:

Eğer açık arazi üzerinde, zirai mahiyette olanlar haricindeki bütün inşaat menedilirse bu arazi üzerindeki meknuz inşaat kıymetlerinin kaybedilmesi miktarında tazminat tediye edilmek icap edecektir, 100.000 acre'lik bir arazi üzerinde normal bir hesapla 1 00 ev inşa edilebileceğini tabinin edelim. Arazinin istimlâki veya inşaattan menedilmesi

halinde toprak sahipleri için kaybedilecek olan meknuz kıymet 100 evlik olacaktır.

Fakat meknuz inşaat kıymeti mahiyeti icabı bir seyyal kıymettir ve pratik olarak bu kıymetin nerede yerleşeceği evvelden söylenemez. Bu vaziyette eğer 100,000 acre'lik arazi birçok kimseler arasında taksim edilmiş vaziyette ise bunların hepsi meknuz kıymetin kendi arazileri üzerine gelerek yerleşeceğini ileri sürecek (ki mevcut sistem böyle olmak lâzımdır) ve tazminat miktarı çok muazzam olacak ve hakikaten kaybedilen kıymetten pek fazlasına varacaktır.

Yer değiştiren kıymet:

Toprağın kullanılması kontrol edilmeğe başlandığı takdirde zaruri olarak bazı toprakların kıymeti artacak, bazılarının eksilecektir. Fakat hiç bir zaman bu vaziyet toprak kıymetlerini ortadan kaldırmayacaktır. Bu vaziyet sadece bir taraftan aldığı kıymetleri diğer tarafa götürmektedir. Meselâ bir şehrin kenarındaki bir arazi parçasının kullanılmasını men yahut imar faaliyeti dolayısıyla murakabe akma vaz, yahut meselâ bir umumi açık saha yapılmak üzere istimlak edilmek hallerinde oradaki meknuz toprak kıymeti oradan kalkar ve başka tarafa gider. Toprağın evvelden meydana gelmiş kıymeti değişmez lâkin toprağım istediği gibi kullanmaktan menedilen arazi sahibi için bir zarar mevzuubahistir ve bu toprak sahibi toprağının meknuz kıymetinin tamamını tazminat olarak isteyecektir. Çünkü imar idaresinin hareket tarzı dolayısıyla o toprağın üzerine inşaat yapmak imkânı kalmamıştır. Hakikatta o toprak sahibinin toprağına bağlı olan kıymet başka bir tarafa gitmiştir ve gittiği toprağın sahibi, kendi toprağı ötekilerine nazaran daha evvelden bir inşaat yapılma talebi ile karşılaşacağı için talik eseri olarak bir kazanç elde etmiştir. Yine nazari olarak, tahdidat ve takyidat dolayısıyla toprağının kıymeti azalmış olan toprak sahiplerinin nazarı bu vakıalar dolayısıyla topraklarının kıymeti artan diğer toprak sahiplerinden alınacak paralar ile tazmin etmek kabildir. Her nekadardır na-

zari olarak bu hal tarzı şayanı kabul ise de tatbikatta tazminatlar ve şerefiyeler bu yoklan birbirini ifna etmezler.

Bir başka toprağa tatbik edilen tahdidat dolayısıyla kıymeti artan muayyen bir toprak parçasının kazanç ve şerefiye artışı tesbit hususunda bir güçlük vardır. Muayyen bir toprak parçasına tatbik edilen tahdidat dolayısıyla yer değiştiren kıymet bir ziraat toprağının veya üzerine yeni inşaat yapılan bir toprağın yahut da yakındaki veya uzaktaki bir toprağın kıymeti olabilir. Bu herhalde de öyle memul ve ümit edilen bir kârdır ki belki seneler sonra meydana çıkar ve belki de hiç çıkmaz. Binaenaleyh umumiyetle şerefiyelerin artması, bu gayri muayyenlik dolayısıyla tamamile tesbit ve tâyin edilemez. Mamafih aşikâr olan bir şey vardır ki o da eğer bütün memleketteki toprakların sahibi bir tek kimse veya bir tek şahsiyet olsaydı bu şekildeki kıymetlerin yer değiştirmesi bir takım malı muamelelere lüzum göstermezdi.

2) Üzerine inşaat yapılmış arazi.

Aşikâr olarak üzerine inşaat yapılmış bir mıntakayı yeniden plânlamak ve imar etmek veya modernleştirmek aynı şeyleri boş araziye tatbik etmeğe nazaran çok güçtür. Şehirlerimizin ve kasabalarımızın ekserisi rastgele, plânsız ve kontrolsüz bir şekilde büyümüşlerdir ve bunların 20 nci asrın ihtiyaçlarına uymadıkları evelden beri malûm idi ve şimdi bu uygunsuz durum büsbütün büyümüştür. Bir şehri muvaffakiyetle imar etmek hususunda akla gelen esaslı zaruretler şunlardır:

1 — Mevcut yolları genişletmek, sokakları yeniden tanzim etmek, dar pasajları kaldırmak, yeni yollar, köprüler yapmak,

2 — Gereği veçhile kullanılmayan yerlerde açık sahalar yapmak, umumiyetle bilhassa merkezî mıntakalardaki büyük şehirlerin bugün için miktarı kâfi açık sahaları ve oyun yerleri yoktur.

3 — Bombardımana uğramış yerleri veya işçi kulübelerinin, tenha ve ücra evlerin bulunduğu yerleri veya çok kalabalık ve sıkışık mahalleri yeniden imar ve plânlamak,

iyi bir plân kesafeti azaltmak, toprağın kullanılışı (meselâ sınaî bir işte kullanılan bir toprağı iskâna, ticarethanelerin bulunduğu yerleri hükümet dairelerine çevirmek veya demir yollarını, istasyonları veya kanalları değiştirmek gibi) ihtiyaçları temin etmelidir.

4 — Diğer mıntakalardaki kesafeti azaltmak maksadı ile evlerinden çıkarılan halka ev temin etmek, bununla alakalı olarak evleri iç yerlerine yakın olarak kurmak.

5 — Güzellik ve mesire yerleri ve kültür kolaylıkları temini - kütüphaneler, mektepler, içtimai kulüpler, hastahaneler, tiyatrolar ve sinemalar gibi -

6 — Sınaî ihtiyaçları temin - doktorlar, ticaretgâhlar. fabrika mahalleleri ilâh...

Bizim şehirlerimizin bilhassa merkezî kısımları imar ve plâna fevkalâde muhtaçtırlar ve toprak kıymetleri de en ziyade bu kısımda yüksektir. Bu malî faktör tabiatıyla mahallî bir idarenin şehrin merkezî kısmının ıslahı hususundaki gayretine müşkülât çıkarır. Umumiyetle şehir ne kadar büyük olursa merkezî kısımdaki kıymetler (Londra'da merkezî kısımdaki toprakların azamî kıymeti kazanması gibi) o nisbette büyür.

Bu malî mesele imar idaresinin karşılaştacağı an büyük müşkülâttır. Aşağıdaki malûmat BARLOW Komisyonu'nun raporundan alınmış olup üzerine inşaat yapılmış toprakları tazminat yolu ile ıslah etmenin müşkülâtını göstermektedir:

1) Çok büyük şehirlerde merkezî kısımlardaki toprakların bedelleri o kadar yüksektir ki buralarda apartman Halinde inşa edilmezse amele evlerinin tesisine imkân vermemektedir. Hattâ toprak bu yolda teksifi bir şekilde kullanılsa düşük kira bedelleri temini bakımından yeni konfor imkânları temin edilmek istenildiği takdirde inşaat masrafları için devlet fonlarından yardım yapılması lâzımdır.

II) İngiltere'de büyük sanayi şehirlerinin nüveleri inşa edilirken umumiyetle güzelliklerin muhafaza ve idamesine veya bugünkü modern seviyenin istediği güzellikler, sayfiye yerleri tesisine hiç dikkat edilmemiştir. İnşaatın mütemadiyen artması ile birlikte arsa kıymetleri de o kadar yükseldi

ki maalesef merkezî mıntakalarda ıslahat yapmağa imkân bırakmadı,

III) Büyük Londra'nın (nefsi Londra) muazzam genişliği ve gerek nefsi Londra'nın ve gerek civarındaki boş arazinin büyüyüşü içtimai noktai nazardan içtimai bir mesele halini almıştır. Merkezî hükümet meselesine gelince burada umumi zorluklar, merkeziyetin tazminat avantajları büsbütün kendisini gösteriyor. Harbin başlangıcından beri tatbik edilen açma ve yeniden ev yapma plânlarına rağmen hâlâ muvafık olmayan bir sürü bina vardır. Caddelerdeki nakliyatın darlığı ve sıkışıklığı oldum olası bir mesele halinde devam edip gitmiştir. Merkezdeki toprak kıymetleri büyük taşra şehirlerindeki toprak kıymetlerinin yaklaşamayacağı kadar yüksek miktarlara varmıştır. Ve binnetice umumi, menfaatlar için ıslahat yapmak o nisbette pahalı olmaktadır.

IV) Geniş mikyasta bir merkeziyet sisteminin bir tesiri de meskûn ve mamur bir mıntaka içindeki ve civarındaki fiyatları bilhassa merkez nüvesi kısmında daha bariz olarak yükseltmektedir. Bu suretle sanayie yahut mahallî idarelere ve vesilesi ile bütün cemiyetin işine yarayacak olan bir servetin malî bir yük olacak doğmasına sebebiyet vermektir. Yüksek arsa bedelleri meskûn ve mamur yerlerin en bariz vasıflarından biridir. Fakat hakikatte dikkat edilecek diğer bir nokta şehir ne kadar büyük olursa toprak fiyatlarının da o kadar yüksek olmasıdır. Şehirlerdeki yüksek arsa fiyatlarının mümanaati karşısında daha yüksek ve tabiatıyla daha pahalı binalar yapılmağa başlanmıştır. Netice olarak mazide yapılan hataları düzeltmek için girişilen ıslahat büyük bir malî yüke yol açmaktadır. Diğer taraftan da bu ıslahata ihtiyaç gösteren şehirler toprak ve arsa fiyatlarının yüksek olduğu büyük şehirlerdir. Londra yollarının ıslahına ait tetkikat dolayısıyla 1937 senesinde Sir Charles Bressey'e göre Londra'nın merkezi gibi sıkışık yerlerde alelade ve ikinci plândaki yolların genişletilmesi mil başına 2.000.000 sterlin sarfım icap ettirmekte idi ve bu da tatmin edici mahiyette değildi. Çünkü şimdiye kadar birçok

nesiller mütemadiyen bu sokakları genişletmişlerdi ve bugün dahi bunlar hâlâ daha ziyade genişletilmek ihtiyacındadırlar.

V) Londra'nın büyümesinden doğan münakale müşkülâtının demiryolları yolcuları ile bir alâkası yoktur. Sokaklardaki münakale meselesi daha iyi bir durumda sayılamaz. Bu hususta ancak cezri tedbirler bir iş görebilir. Fakat bu da muazzam paralar sarfını icap ettirir. Sir Charles Bressley in 1937 senesinde yazdığı raporda bahis mevzuu edilen yol plânları nefsi Londra'daki yollarda yapılacak ıslahat için 160 ilâ 2 30 milyon sterlin kadar bir para sarfını icap ettirmekte idi.

TAZMİNATIN PRENSİPLERİ

Komisyon umumi menfaatler için istimlâk edilecek veya tahdidata tabi tutulacak topraklar için münasip ve iyi bir tazminat vermek siyasetinin kullanılmasını ve hükümetin ödeyeceği tazminatta bu nevi topraklara müdahale hakkı ile beraber şahsi mülkiyet haklarının da nazarı itibara alması gerektiğini kabul etmektedir.

Toprak mülkiyeti toprağın sahibine toprağında istediğini yapmak hakkını mutlak olarak vermez. Bir toprak, sahibinin cemiyete ve komşularına karşı vecibeleri vardır. Binaenaleyh mülkiyet a - eğer devlet talep ediyorsa toprak sahibine toprağı devlete vermeği istilzam eder. Bu vaziyette mülkiyet sahibi bir miktar tazminat alır, b - Toprak sahibi için toprağı istediği gibi kullanmamak hususunda konulan tahditleri kabul etmeyi icap ettirir. Bu vaziyetinde toprak sahibi mülkiyet hakkını muhafaza fakat toprağı istediği gibi kullanmak hakkını kaybetmektedir. Mamafih devlet toprağın sahibinin elinden aldığı hakları toprağı kullanandan istemez. Bunlar geniş mikyasta cemiyetin menfaati için ortadan kaldırılmıştır (bu haklar). Bir misal olarak bir şahsın bir şehrin dış tarafında bir arsaya sahip olduğunu kabul edelim. Cemiyetin menfaati dolayısıyla tatbik edilecek olan bir plân gereğince bu arsa üzerine, onun ziraat için

kullanılması halinden gayrı hallerde, bazı tahditler konulabilir. Böylece toprak sahibi toprağının üstündeki sınai veya ticari işler dolayısıyla inşaat yapmak hakkından mahrum edilmiş olur.

Birinci halde devlet bir toprağı istimplâk edince bu toprağın sahibine mevcut bazı mevzuat mucibince kaybettiği kıymet mukabilini bir tazminat olarak öder. Bu vaziyette tazminatın esası devlet tarafından tâyin ve tesbit edilir. Kaziyenin ikinci halinde vaziyet bu kadar basit değildir ve mevzuata nazaran toprağın sahibi bu halde bir tazminat almağa hak kazanmamaktadır. Son bir asırdanken toprak sahipleri gittikçe artan bir şekilde tazminat almaksızın, sahipleri oldukları topraklar dolayısıyla bazı masraflar ihtiyarına mecbur olmuşlardır.

Meselâ sıhhi şartları temin etmek, toprağın, arsası üzerinde inşa edeceği bina adedinin tahdidi, bunların etrafında kâfi miktarda açıklık, hava alma payı temin etmek gibi. Bu gibi hallerde toprak sahibinin tazminat alamamasının sebepleri sarahatle bu nevi tahdidatın cemiyetin menfaati için zaruri oluşudur ve dolayısıyla mülkiyet sahibi şahıslar istenilen bu nevi mükellefiyetleri kendileri yapmağa mecburdurlar.

Şehir imar ve plânlama işlerinin bir neticesi de bu nevi tahdidatın arttırılmasıdır. Bu husustaki misaller, güzellikleri mesire yerlerini muhafaza, binaların etrafında bulunması lâzımgelen açık arsaları tâyin etmek, muayyen bir toprak parçası üzerinde inşa edilecek bina miktarını tahdit etmek (kesafet tahdidatı), muayyen bir mıntakaya ancak sanayi, iskân gibi muayyen maksatlara tahsis etmek Common Law örf ve âdata göre teşekkül etmiş olan medenî kanuna nazaran şehir imar kanunları birçok istisnalarla beraber konulan tahditlerin mülkiyet hakkını ihlâl ettiği hallerde tazminat alınması hakkını kabul etmektedirler. Bazı tahdidat (ki bunlar toprak sahipleri tarafından münakaşa edilmeden kabul edilmektedir) hiç bir adaletsizliğe veya tazminat talebine meydan verilmeden tatbik edilmektedir. Bunlar diğer eşhasın haklarının meşru bir şekilde istimaline mâni ol-

mamak bakımından hem makul hem lüzumludur. Bu husustaki prensip «kendin yasa, başkalarının yaşamasına mâni olma» dır. Fakat bu tahdidatın sahası, imar plânlarının tatbiki dolayısıyla arttıkça öyle bir devreye varılır ki tatbik edilen tahdidat «iyi komşuluk» münasebet ve icaplarının dışı na çıkar ve toprak sahibinin toprağını kullanması hususuna öyle geniş tahditler getirir ki, toprak sahibinin toprağı üzerindeki mülkiyet menfaatlarının kendisinden alınması gibi bir şey olur. Bu noktaya varılınca toprak sahibi, diğer nevi mülkiyet haklarının kendisinden alınması halinde hakkı olan bir tazminat ister.

Binaenaleyh komisyon şu aşağıdaki teklifleri yapmaktadır:

1) Toprak sahibi olmak, o toprağı gerektiği şekilde kullanmaktan başka suretle işlemek hakkım vermez.

2) Binaenaleyh komşuluk icapları üzerine tesis edilen tahdidat, toprak sahibinin mülkiyetinden veya menfaatlerinden mahrum kılındığı telâkkisini istilzam ettirmeyecek şekilde tatbik edilebilir olmalıdır.

3) Binaenaleyh bu şekildeki tahditler tazminat ödenmeden tatbik edilebilir.

4) Fakat tatbik edilen tahditler komşuluk icap ve vazifelerinin haricine çıkan noktaya vardığı zaman;

5) Bu devrede tahdidat mülkiyet hak ve menfaatlerinin toprak sahibinin elinden alınmasına muadil olur ve binaenaleyh (tazminat istenilebilir) tazminat hakkının kabulü lâzımgelir.

Güçlük bu kabul edilen komşuluk icaplarının vüsat ve hududunu ve haklarının tahdidinin hak sahibine verdiği zararları ve bilhassa bu komşuluk vecaibi standardının daima günün siyasi görüşlerine göre değışeçeğine nazaran, tesbitidir.

Her ne suretle olursa olsun, umumun menfaati için bir mülke konudan tahdidlerin o mülkün hak sahibine tazminat hakkı verip vermediği meselesini halletmek lâzımdır. Eğer bu hususta Medeni Kanun hükümleri tatbik edilecek olursa umumi menfaat için bir toprak parçasının kullanılmasının

tahdidi tazminat verilmesini icap ettirmeyecektir ve eğer çıkacak güçlüklerin halli hususunda muvafık şekiller bulunmazsa Medeni Kanun'un tatbiki zaruri olacaktır. Bununla beraber böyle bir siyasetin tamamen kabulü halinde birçok vakalarda hak sahipleri rencide edilecek ve birçok hak sahipleri arasında gayrı adilâne vaziyetlere meydan açılacaktır. Sahip olduğu arazi, ziraat için tahdit altına alınan bir toprak sahibi o toprağı satın alırken, toprağın meknuz bina yapıma kıymeti için fazla para ödemiş olduğundan fevkalâde zarar edecektir. Diğer taraftan arazisi sınaî tesisat ve saire için ayrılmış olan bir toprak sahibi büyük bir kazanç elde edecek ve bu kârı kendi şahsi maksatları için kullanacaktır.

Burada halli gereken mesele, toprak üzerine konulan tahditler için hiç bir tazminat kabul etmeyen medenî kanunun parlamento konuları ile tadil edilip edilemeyeceğı meselesidir. Buna Parlamento karar verecektir. Fakat Utwhatt Komisyonu kendi teklif ve tavsiyelerini ileri sürerken parlamentonun, hususi mülkiyet hakları üzerine büyük ve şümullü tahditler konması halinde tazminat ödenmesi prensibi kabul edeceğini farketmektedir.

TOPRAK MÜLKİYETİNİN TECANÜSÜNÜ TEMİN

Komisyonun buraya kadar yaptığı tahlil, tetkik edilmekte olan meselelerin hal şekilleri için, yer değıştiren kıymetlerin tesirlerine mâni olmak ve hususi ve umumi menfaatler arasındaki ihtilâfı kaldırmak bakımından mülkiyet haklarının unification'unun temin edilmesi neticesine varmaktadır. Komisyon bu nazari neticenin fazla gürültü ve münakaşalara sebebiyet vermeyeceğini düşünmektedir, Ortaya çıkacak fikir ihtilâfları daha ziyade bu nazariyeyi tatbik hususunda en iyi yolun hangisi olacağı hakkında münakaşalara vesile teşkil edecektir.

Toprak mülkiyetinin unification'unun başarılması hususunda burada iki sistem tetkike tabi tutulmuştur. Bunlar dan birincisi hususi eşhasın kendi aralarında birleşerek ya-

pacakları plânlar, İkincisi umumi mülkiyet yoluyla unification. yâni topraklar? millileştirmediir.

1. —Hususi iştirak plânlan:

Bu şeklin esası, muayyen bir sahadaki toprak ve bina sahiplerinin bir korporasyon halinde toplanması ve bu korporasyonun o sahadaki toprakların yegâne sahibi olması ve bu toprakların sahiplerinin topraklarının kendi hisselerini gösterir senetler mukabilinde bu korporasyona satmalarıdır. Korporasyon, mahdud mesuliyeti; bir şirket halinde idare edilecektir. Hak sahipleri müdürleri tâyin edecekler ve bunlar da toprağı ve toprağın üzerindeki binaları korporasyon namına sanki o mintakadaki toprakların yegâne sahipleri gibi idare edecekler, kiralari tesbit ve mülkün en iyi bir şekilde kullanılacak tarzda inşaat ve geliştirme hususlarında karar vereceklerdir.

Böyle bir teşkilâtta maksat hususi mülkiyet haklarına dokunmaksızın toprak mülkiyeti unification'unu temin etmektir.

Komite, mevcut dâvalar için bir hal şekli olarak iler» sürülen bu tezi reddediyor ve bu reddin esbabı mucibesini de şöyle gösteriyor :

Komitenin noktai nazarına göre, bu şekilde iştirak sui etile mülkiyet teklifine karşı mantiki olarak şu söylenebilir. Mülkiyeti bu şekilde kümelemek ve yer değıştiren kıymetler dolayısıyla doğan tazminat taleplerini ortadan kaldırmak nazari olarak kabili tatbik bir şekil gibi görünür ise de kıymetlerin yer değıştirmesi memleketin bütün arazisi üzerinde vâki bir keyfiyet olduğundan bu şekilde bir korporasyonun da bütün memlekete şamil ve bir tek korporasyon halinde teşekkül etmesi gerektir. Binaenaleyh bir tek kelime ile kabili tatbik bir kümeleme sistemi toprağın millileştirilmesi sistemi olur ki, aslında kümeleme sistemi toprağın millileştirilmesine mâni olmak üzere ortaya atılmıştır.

2. —Toprağın millileştirilmesi:

Evvelâ umumi bir siyaset mevzuu olan toprağın millileştirilmesi dâvasının komisyonun üzerinde durduğu mevziilerin haricinde kaldığına işaret edilmektedir. Toprağın mil-

fileştirilmesi hakkında komisyonun görüşleri şöyiece lesbit edilmiştir:

(Eğer üzerinde durulan meselelere idari ve sair noktalardan değil, akademik bir noktadan bakılacak olursa bütün toprakların umumim mülkü haline getirilmesi en mâkul hal şekli olarak kendisini gösterirdi. Fakat toprakların millileştirilmesini, derhal tatbik edilebilecek pratik bir tedbir olarak görmüyor ve kabul etmiyoruz. Bunun derhal ve pratik olarak tatbik edilememesinin sebepleri şunlardır: Evvelâ toprakların millileştirilmesi kolaylıkla tatbik edilebilecek bir sistem olamaz. Ve bu ayrıca pek çok siyasi münakaşalara ve gürültülere sebebiyet verecek mahiyettedir. Toprakların millileştirilmesi mevzuu üzerinde bir fikir teatisi birçok endişe ve vehimlere yol açmaktadır. Binaenaleyh böyle bir tedbir gecikmelere sebebiyet verecektir. İkincisi bundan bir sürü malı muamelât doğacaktır. Üçüncüsü topraklarını millileştirilmesi bütün memleket arazisi ile meşgul olacak olan bir idare mekanizmasının tesis ve teşkil edilmesini icap ettirecektir.

BAŞLICA TEKLİFLERİN MUHTASAR ANA HATLARI

Komite, aşağıdaki gayeleri temine çalışmıştır:

Evvelâ bu teklif ve tavsiyeler daimi bir hal çaresi olmalıdır.

İkincisi bu tavsiyeler toprağın, sahibinden münasip bit tazminat verilmeden alınmasına meydan vermeyecek şekilde tatbik edilmelidir. Meselenin halli için tazminat verilmeden, şâmil bir imar ve plânlama murakabesinin tesisi veya hususi mülkiyet sahiplerinin topraklarını imar ve geliştirmek haklarının devlet tarafından müsaderesi gibi kolay hal çareleri bulunabilirse de, aslında tazminat ve şerefiye artması meseleleri için bir hal çaresi olmadığından başka hususi bir siyasi maksat ve teorinin ifadesi olur.

Üçüncü olarak bu tavsiyeler, mümkün olduğu kadar derhal ve kabili tatbik pratik bir şekilde idare edilebilecek ve harp sonrasının ilk devreleri içinde faaliyete geçirilebile-

cek ve büyük mali muamelelere meydan verilmeyecek bir tarzda olmalıdır.

Son olarak bu tavsiyeler memleketin iktisadi hayatına ve şahsi teşebbüslere çok müdahale etmeyecek şekilde tatbik edilmelidir. Plânlar, plâni yapanlar için değil, plân yapılan işler için olmalıdır.

Tavsiyeler başlıca iki kısma ayrılmaktadır:

I — Şehirlerin dışında ve üzerinde inşaat yapılmamış yerler hakkında derpiş olunan tedbirler.

II — Şehirler ve mamur yerler hakkında derpiş edilen tedbirler.

Bu her iki kısım içinde, teknik mahiyette birçok teferruat tafsil edilmiştir ki. bunlardan bir kısmı tekrar aşağıda görülecektir:

1 — İmar edilmiş mahaller haricindeki işlenmemiş yerler:

İmar edilmiş mahaller dışında kalan topraklara ait işleme haklarının (»muayyen istisnalar haricinde) mâkul ve iyi bir tazminat mukabilinde derhal devlete geçirilmesi tek lif edilmektedir. Bu intikal muamelesi bu nevi yerlerde devletin rızası olmadan herhangi bir işlemeye mâni olmak ve umumi maksatlar veya kabul ve tasdik olunan hususi faaliyetler için mecburi istimplâk hakları tanımak suretile tahkim edilmelidir.

Plânın umumi durumu şöyle olmak icap eder:

1) İşleme ve imar etine hakları bu nevi topraklar üzerinde umumi ve şâmil bir mânada işleme ve imara mâni olmak tarzında menedici bir şekilde istimplâk edilmelidir.

Bunun ameli neticesi şu olacaktır ki, şehirlerin dışında işlenmemiş bir toprağı olan bir kimse artık o toprağı İşleyemeyecektir. Yalnız, ne onun malik olma unvanına hâlel gelmeyecek, ne toprağı elinden alınacak ve ne de devlet o toprağı kullanmak, idare etmek veya oraya müdahale etmek istemeyecektir. Umumiyetle memnuniyet o toprağın üzerinde inşaat yapılmamasına veya sınaî maksatlara tahsis edilmemesine matuf olacaktır.

2) Toprak sahibi, o toprağı (imar) kelimesinin şumu-

lüne girmeyen herhangi bir işte kullanmağa devam edebilecektir. İmar dar mânasıyla:

a) Toprağın ziraattan başka sınai, ticari veya herhangi bir iş için kullanmak, veya

b) Zirai binalar veya diğer binaların güzelliğine yarayan — bir garaj orada oturan bir kimse için bu kabilden bir binadır. — binalar haricine inşaat yapmak, demektir. Binaenaleyh çiftlik sahibi, çiftliği İslah etmek için münasip gördüğü şekilde (meselâ bir çiftlik binası yapmak) çiftçilik yapmağa devam edebilir. Fakat meselâ o toprak üzerinde bir fabrika inşa eylemesi menedilmiştir.

3) Toprak sahibi toprağını satabilir, kiraya verebilir. Mülkiyet hakkı veya toprağı ile olan alâkaları devam eder.

4) Toprak sahibi toprağını imar etmek hakkını kaybeder etmez, tazminat almağa hak kazanır.

5) İmar yapmak teklif edildiği zaman imar yapma haklarının sahibi sıfatı ile devlet faaliyete geçer. Yapılacak imar, Merkezî imar İdaresi tarafından tasdik edilmelidir. Ondan sonra devlet o toprağı satın alır. Bu zaman toprak sahibine imar hakkı menedildiği zaman nasıl tazminat ödenmiş ise, bu sefer imar hakkı olmayan bir toprağı imar hakkı kıymeti olmadığına göre tahakkuk eden kıymet üzerinden tazminat verilir. Muayyen hallerde diğer bazı âmiller de nazarı itibara alınır.

6) Hususi imar işleri mevzubahs olduğu zaman hususi inşaatçılar arasında rekabet vardır. Diğer şeyler müsavi olduğuna göre toprağı üzerinde inşaat yapılacak toprağın sahibine tercih hakkı tanınmalıdır.

7) Devlet toprağı istimplâk ettikten sonra, bir devre gelecektir ki, bu zaman devlet toprağı inşaatı ve imarı yapacak kimselere vadelerle geriye kiraya vermelidir. Bu anlaşma mucibince kira almalı ve toprağın şehir imar plânlarına göre imar edileceği mukavelede tesbit edilmelidir. Eğer inşaatçı bu şartları yerine getirmezse, devletin o toprağı tekrar gerisin geriye almak hakkı olmalıdır.

8) Eğer herhangi bir kimse sahip olduğu toprak üzerinde kendisi oturmak üzere bir ev yapmak isterse umumi

kaidelere bir istisna kabul edilebilir. Böyle bir vaziyette toprak sahibi için artık toprağı evvelâ devlete satmak sonra ondan tekrar kira ile almak mevzuubahs olmaz. Fakat evin inşası için bir lisans alınmak gerektir.

(İmar hakları plânı) nın tatbikinin anlaşılması hususunda basit bir misal verilebilir:

Bir kimsenin bir şehrin dışında acık bir arazi sahibi olduğunu ve burayı mera ve çayırılık olarak kullandığını tasavvur edelim. Eğer plân tatbik edilecek olursa, muayyen bir tarihten itibaren tazminat yoluyla kendisine bu araziye imar etmek hakkım kaybetmesinin karşılığı olarak bir miktar para Ödenir. O şahıs, o araziye çayırılık olarak kullanmakta devam ettiği müddetçe mülkiyet hakkına hanel gelmez. Maamafih o arazi üzerinde bir fabrika inşasına kalktığı zaman evvelâ orada fabrika inşası için imar idaresinin muvafakatim alması lâzım gelir. Eğer plân mucibince o arazi bir sınai mıntakanın içine tesadüf ediyorsa, böyle bir muvafakatin alınabilmesi muhakkaktır, Fakat eğer arazi meselâ bir yeşil saha içine isabet ediyorsa, orada bir fabrika inşası teklifi tabii olarak reddedilecektir. Farzedelim ki. arazi, bir sınai mıntaka dahilindedir. Ve o arazinin sahibi orada bir fabrika inşası için imar idaresinin muvafakatini almış bulunmaktadır. İnşaata başlamadan evvel, arazisini devlete satmak mecburiyetindedir. Devlet o arazinin, imar haklarına ait kısmı haricindeki kıymetini ödeyecektir. Devlet bu araziye satın aldıktan sonra fabrika yapacak olan kimseye kiraya verecektir. Bu kiralama akdi, arazi sahibine, devlete bir miktar kira vermek mükellefiyetini yükleyecek ve fabrika inşası ile imar işinin menfaatlarını temin edecek şartları ihtiva edecektir. Toprak sahibi mukaveledeki hu şartları yerine getirmese, devlet tekrar o araziye müdahale hakkına malik bulunmaktadır.

Binaenaleyh yukarıda görüldüğü veçhile imar ve inşanın kontrolü şahıslardan devlete geçiyor ve adım adım inşaat yapıldıkça devlet (lüzumunda mecburî olarak) üzerine inşaat yapılan bütün toprakları eline alıyor. Devlet toprakları istimlak ettikten sonra bunları tekrar satmayacak, kira-

ya verecektir. Yâni toprak üzerinde inşaat yapılmadığı müddetçe toprağın sahibi onun maliki ve idare edenidir. Fakat inşaat yapamamaktadır.

Bu plânın, yer değiştiren ve mütehavvil kıymetler dâvasına mükemmel bir çare olması temenni edilmektedir İnşaat kıymeti daima istimplâk edilecek ve bedeli ödenecektir. Tazminat meselesi artık imar işlerinin ihzar ve tatbikine mâni olmayacaktır. Filhakika, bu tasavvur yolların İslahını, güzellik - (mesire) yerlerinin sahil kenarlarının muhafazasını teşkil edecektir.

Toprak sahibine ödenecek tazminata gelince, bunun bütün memleket için bir tek kalem halinde tesbiti (umumi tazminat fonu) adı ile teklif olunmaktadır. Böyle bir miktar tazminat, onu alacak olan kimseler arasında, toprakları üzerindeki inşa kıymeti ile mütenasip olarak taksim edilmelidir. Bunları kıymetlendirmek hususunda, 1939 Mart plafonu esas olarak kullanılabilir.

II — Şehirler ve imar edilmiş yerler:

Komisyon, şehirlerimizin ve kasabalarımızın yeniden imarı ve planlanması ve modernleştirilmesi hususunda imar idarelerinin arsaları satın almak bakımından mevcut mevzuata (harp tahribatı ve imar mıntakaları) nazaran daha şumulü ve daha basit iştura hakları ile teçhiz edilmesini tavsiye etmektedir.

Harp tahribatına uğramış mıntakaları derhal imar ve aynı derecede acele olarak ücra ve gayri müsmir mıntakaların imarının temini için komisyon imar otoritelerine, birbirine girift ayrı mülkiyetlerin aralarındaki bağları ayırmak ve imar sahasındaki bütün araziyi derhal şâmil bir plânın tatbikine yaratacak şekilde bir birlik haline getirmek salâhiyetinin tanınmasını ve bu maksadı temin için imar idarelerine böyle arazi mıntakalarının hepsini birden satın almak hakkının verilmesini tavsiye ediyorlar. Bu nevi araziye seçmek hakkı mahalli imar idarelerine verilmelidir. Şehirlerimizde ve kasabalarımızda düşmanın yaptığı tahribat dolayısıyla açılan geniş arsaları görmüş olan okuyucular yukarıdaki kaziyelerin kıymetini takdir ederler.

Eğer bu teklifler Parlâmento tarafından kabul edilirse, meselâ inşaata tahsis edilen mıntakalar dahilindeki arazisi olan kimselerin aklına gelebilecek bir mesele vardır, Bunların arazileri imar idareleri tarafından gereği veçhile kullanılmak üzere satın alınacaktır. Bu şekilde arazisi satın alınan kimse orada bombardımandan evvel inşa ettiği bir dükkâna sahip ise, acaba bu yeni plânla orada yeni bir dükkân veya o saha dahilinde bir başka yerde bir dükkân inşa etmek hakkı kendisine verilecek midir? Kayba uğramış kimseler yeni plânlanan inşaat arazisi üzerinde kendilerine bir tercih hakkı tanınıp tanınmayacağını da bilmek isterler. Komisyon, bu dâvayı tetkik etmekte ve şu neticeye varmaktadır ki, imar idarelerine böyle bir şart tahmil etmek onların muvafık olmayan kullanma tarzlarını menetme ve imar işlerindeki hürriyetlerini bağlamak dernek olur. Bu şekilde bir zarara uğrayan kimseleri tatmin etmek iyi bir idare şeklidir. Binaenaleyh bir imar mıntakasında bu şekilde zarara uğramış kimselere bir tercih hakkı tanınmamalıdır. Fakat bu bir idari mesele olmak itibarile arazinin tahsisi sırasında imar mıntakası içinde bir yer almak isteyen bu şekil de mutazarrır olmuş kimselerin arzusu nazarı itibara alınmalıdır.

Komisyon aynı zamanda, arazinin yeniden küçük topraklar halinde eşhasın arasında dağılmamasının temin edil meşinin esas olduğunu da ileri sürüyor. Binaenaleyh toprağın bir kere devlete intikalinden sonra tekrar satılmaması, fakat yalnız kira yolu ile eşhasa tahsisi tavsiye edilmektedir. — Bu imar işleri için gereken şartları ihtiva edecek tarzda ve lüzumunda tekrar müdahale şartı ile bir kiralama şekli olmalıdır. — Devlet tarafından alınan toprağın tekrar satılmaması tavsiyesi umumi olarak, tatbik edilmelidir.

İmar işleri için toprak satın alınması:

Bu hususta Mahallî İmar İdare'lerine Parlâmento tarafından, mahallî maksatlar için mecburi istimplâk hakla için verilen salahiyetin genişletilmesi tavsiye edilmektedir. İmar plânlarına göre yapılacak imar işlerinin hususi eşhas tara-

Fından yakın bir gelecekte tatbik edilmeyeceği yerlerde imar maksadı ile mecburi istimlak hakkı, imar plânının tatbikine geçilmezden evvel kabul edilmelidir. Veya imar idarelerine bu nevi araziye mecburi istimlâke tabi tutmak için o işleri o imarı yapacak kimselere havale etmek hususunda salâhiyet verilmelidir.

Olabilir ki, hususi şahıslar bu imar işlerini üzerlerine almak istemezler ve dolayısıyla imar idaresi o araziye kendiliğinden mecburi istimlâke tabi tutmağa mecbur kalır. Yalnız bu İmar plânlarının derhal tatbiki gereken yerlerde kabul edilmelidir.

Fiilen ihtiyaç duyulmadan evvel, yapılacak satın alma:

Mahallî idareler fiilen ihtiyaç duyulmadan, hattâ lüzumunda mecburi olarak toprakların istimlâki hususunda (alâkadar hükümet departmanının rızası halik olmak şartı ile) selâhiyettar kılmalıdır. Bu tavsiyenin istihdaf ettiği şey, mahallî idarelere imar işleri için gereken teferruatlı plânlan hazırlamadan evvel toprakları satın alabilme kudretini vermektir.

Tekrar yerleştirme için satası alma:

İmar idareleri, imar işleri için yerlerinden çıkardıkları kimseleri yerleştirmek için müteakabil bir şekilde, ister kendi mıntakaları dahilinde, ister bunun haricinde mecburî istimlak suretile arazi almak hakkına malik olmalıdır. Bu salâhiyet kendi mıntakaları haricinde (bir istisna hali hariç. Alâkadar hükümet departmanının rızası) kullanılmayacaktır.

Harp sonrası inşaatının maliyeti:

Komisyon, harp sonrası inşaatının maliyeti ve şehirlerin modernleştirilmesi mevzuları ile alâkadar değildir. Ancak malî külfetin kimin tarafından ve ne nisbette yüklenileceği meselesi (mahallî veya merkezî hükümet) nin derhal tetkiki gereken bir mesele olduğuna işaret edilmektedir. Mevcut imar idarelerinin gayri kâfi oldukları kabul edilirken bunları kuvvetlendirmek ancak malî güçlüklerin halledilmesi takdirinde müsmir olacaktır.

Periyodik olarak yapılacak tarhiyat:

Heyeti içtimaiyenin durumunun ıslahını sağlamak maksadı ile, zaman zaman toprak kıymetlerinin senelik artışları üzerinden teklife tabi tutulmaları tavsiye ve teklif olunmaktadır:

1 — Gerekli mevzuat Parlâmento tarafından kabul edilir edilmez, gelişmiş bulunan vergiye tabi bütün toprakların kıymetleri tâyin ve tesbit olunmalıdır. Bu kıymetler ilerde yapılacak kıymet artışı takdirleri için bir mebde teşkil etmelidir.

2 — Böylece imar edilen her yer için her beş senede bir yeniden kıymetlendirme yapılmalıdır.

3 — Her kıymetlendirmeyi takip eden beş sene nihayetinde, o beş sene zarfında artmış olan kıymet miktarı sabit (meselâ % 73) bir nisbet üzerinde tarhiyata tabi tutulmalıdır.

4 — Bu vergiyi, o ;artan kıymetten müstefit olan yahut müstefit olacak olan kimse ödemelidir.

3 — Kıymet takdiri halihazırda mevcut takdiri kıymet teşkilâtı (gayrimenkul üzerinden alınan vergiler için gayrimenkul kıymetlerimi takdir eden makamlar) tarafından yapılmalı ve bu kıymetler takdiri kıymet cetvellerine geçmelidir.

Bu şekil kendiliğinden teşekkül eden şerefiye artışlarını toprağın imarında şahsi teşebbüsleri izrar etmeden almanın yegâne yolu olarak mütalâa edilmektedir. Bu plân üzerine bina inşa edilmemiş veya imar ve ihya edilmemiş topraklara tatbik edilemez ve bunlar için bu nevi bir vergi de mevzuubahs olmaz. Bunlar imar ve ihya edilmedikleri müddetçe (imar ve ihya hakları plânı) nın şumulü dahilinde muamele görürler.

İmar ve ihya işlerinin mutavassıt devredeki murakabesi:

Bu mutavassıt devre zarfında, bütün inşaat ve imar ihya faaliyetleri üzerine bir taraftan inşaatın ana hatları tatbik edilirken gereken kontrolü sağlamak maksadı ile derhal vakit kaybetmeden gereken mevzuat kabul edilmeli ve sa-

dece imar plânları içine giren veya mahallî idareler tarafından imar ve ihyasına karar verilen topraklar değil,, bütün topraklar bir imar ve ihy faaliyetine tabi tutulmalıdır. Bu tavsiye, raporun nesri tarihinde Parlâmento tarafından yerine getirilmiştir. (— Şehir ve Köy İmar Kanunu — mutavassıt devre, 1943).

MÜTEFERRİK TAVSİYELER

Bu tavsiyelerden başka raporda, mecburi istimlâki temin ve tatbik için yollar' mecburi istimlâk işinde halen mevcut kaidelerin tadili, şehir ve köy imar 1932 kanunundaki tazminat mevzuatındaki tadilât, muvafık ve münasip olmayan binalar ve kullanılış tarzları.

Gibi mevzular hakkında diğer bir takım tavsiyeler vardır. Ezcümle, tazminat miktarı istimlâk tarihinde 1939 Mart plafonundaki kıymetler nazara alınarak hesaplanmalıdır, istimlâk bedellerini takdir ederken, mevcut veya muhtemel talepler (hükümet departmanı yahut mahallî veya umumi idare veya herhangi bir devlet idaresi tarafından) dolayısıyla artmış olan kıymetler nazarı itibara alınmamalıdır. Bay Barr (Komitenin bir âzası) bu umumi talebin neticelerinin nazarı itibara alınmamasına itiraz etmektedir. Keza aynı âza evvelce temas edilen (periyodik olarak yapılacak tarhiyat) plânını da kabul etmemektedir.

İNTİKALİN UNİFİKATİON'U PLÂNI

Toprakların devlete intikalinin unification'u adı ile aşağıdaki yazılı teklifi komite kabul etmemekle beraber, tetkike arz etmiştir.

(Bütün İngiltere'deki topraklar hiç bir tazminat verilmeksizin devlete intikal etmeli ve aynı topraklar halihazırdaki sahiplerine pek cüzi bir kira mukabilinde mâkul ve münasip görülecek bir müddetle, tazminat mevzuubahs olmaksızın kiraya verilmeli ve bu muamele zaman zaman imar plânları mucibince tekrar edilebilmelidir.

NETİCE

Temenni edilmektedir ki, okuyucu, imar ve ihya raporları ve bunların ifade ettiği neticeler hakkında açık bir fikir edinmiştir. Efkârı umumiye, geçen harbin kazanıldığı, fakat sulhun kaybedildiği kanaatindedir. Bu seferki fırsatta hazırlığımız, sulhu kazanabilmek için kâfi midir? Sulh zamanı gelince ona ait dâvaları halletmeğe muktedir miyiz? Onun ana esasları olan imar ve ihya meselelerini halletmek için bir siyasetimiz ve bir teşkilâtımız var mıdır? Ümit ediyoruz ki okuyucu, komisyonun çok gayret sarfettiğini, hükümetin toprak siyaseti için faydalı olacağını isbat etmesi gereken büyük bir iş yaptığını kabul edecektir.

İlâve

BARLOW KOMİSYONU'NUN RAPORU

Barlow Komisyonu ittifakla aşağıdaki neticeleri kararlaştırmıştır :

1 — Meselenin mahiyeti ve müstaceliyeti dolayısıyla millî bir kalkınmaya ihtiyaç vardır.

2 — Bu maksadın temini bu işler için merkezî bir idarenin mevcudiyetini icap ettirmektedir.

3 — Bu idarenin faaliyet tarzı mevcut hükümet departmanlarının faaliyet tarzından başka olmalı ve salahiyetleri de diğer dairelerin salahiyetlerinin dışına çıkabilmelidir.

4 — Mevzuubahs millî hareketin gayeleri şunlar olmalıdır :

a Kesafeti fazla mamur yerlerde lüzumunda devam lı ve daha modern bir yeniden imar,

b — Bu gibi yerlerde endüstrinin ve sanayi işlerinde çalışan halk ve ailelerinin dağıtılması, ve sanayiin ademi merkezizyete şevki,

c Sanayiinin bütün İngiltere topraklarına mâkûl ve muvazeneli bir şekilde dağılmasının teşviki,

5 — Sanayide çalışan halk ve bunların ailelerinin Londra ve diğer büyük merkezlere akması derhal üzerinde durulması gereken iktisadi ve askerî bir dâva halindedir.

6 — Merkezî idare 4 üncü maddenin a ve c fıkralarındaki hususları ister icrai, ister istişari mahiyette yerine getirirken, sanayii kesif imar merkezlerinden uzaklaştırma ve dağıtma şeklindeki hareket tarzını aşağıdaki noktalar üzerinden plânlamak ve formüle etmelidir:

i — Hangi kesif imar merkezlerinden uzaklaştırma ve dağıtma yapılmasının şayanı arzu olduğunun tesbiti,

ii — Bu dağıtma ve merkezlerden uzaklaştırma şayanı arzu görüldüğü takdirde aşağıda yazılı mahaller ne dereceye kadar teşvik ve imar edilmelidir:

- a) Bahçe — şehirler ve bahçeli banliyöler
- b) Peyk — şehirler
- c) Ticari merkezler
- d) Mevcut küçük şehirlerin veya mıntaka merkezlerinin daha fazla imarı (elverişli şartlan haiz imar plânlarının tatbiki şartıyla)
- e) Diğer elverişli usuller,

Her hal ve vaziyet için gerektiği miktarda malî yardım temin edilmelidir.

a) Sanayiinin ihtiyaçları için (el emeği, pazarlar, nakliyat ve enerji meseleleri bakımından) ve cemiyetin içtimai ve estetik ihtiyaçları için:

- b) Lüzumsuz rekabetlerin tehlikeleri önlenmelidir.
- c) Stratejik mütalâalara büyük bir yer verilmelidir.

iii) «ii» bendinde zaman âmilinin rolü büyüktür. Hususî

teşebbüslerin faaliyetleri istisna edilmemek şartı ile (1932 Şehir ve Köy İmar Kanunu'yla verilen salahiyet şeklinde) belediyelerin (ki iskân meselelerinde, yollar vesair umumi hizmet işlerinde hususi kolaylıklara maliktirler.) bu işleri deruhte etmeleri teşvik edilmelidir.

a) Lüzumu olduğu takdirde bunlara meseleleri beledi bir noktai nazarla değil, mahallî bir görüşle halledebilmeleri iktidarı verilmelidir.

b) Merkezî idare tarafından tasdik ve kabul edilen hallerde, belediyelere bilhassa ilk senelerde hükümet fonlarından malî yardımlar 3'apılmalıdır.

7 — Merkezî imar idaresine, meriyette bulunan şehir

ve köy imar mevzuatına göre yapılan ve yapılacak olan, ister mahallî, ister mıntakavi, bütün imar plânlarına nezaret hakkı, ve lüzumu halinde, alâkadar hükümet departmanı ile kooperasyon halinde mevcut veya yapılacak olan plânlar*, millî menfaatlere göre tâdil ve tashih etmek salahiyeti tanınmalıdır.

8 — Umumi işsizlik dâvası komisyonun tetkik mevzularının haricindedir. Komisyon, bu hususa ve depresyon halindeki mıntakalar meselesine merkezî sanayi ve bu sanayie bağılı halkın muayyen mıntakaların büyük şehirlerinde yaşamakta olması dolayisile temas etmiştir.

Hususi mıntakalar için tesbit edilen mevzuat ve buraya gönderilecek olan memurların faaliyeti bu husustaki tecrübe ve bilgileri genişleteceklerdir. Merkezî idare, faaliyet şekli, ister icraî, ister istişari olsun, bütün memleketteki sanayiî teessüs şekli hakkında aşağıdaki noktalar bakımından bu memurların tecrübelerinden istifade edecektir:

i) İleride bir depresyon hali tahaddüs etmesi ihtimalini (meselâ normal sulh şartları temin edildiği zaman esliha sanayiinde olacağı gibi) evvelden tahmin etmek ve bu gibi hallerde kriz başlamadan evvel mümkün olduğu kadar diğer sanayi veya umumi hizmetlere ait faaliyet ve inşaatı teşvik etmek,

ii) Yukarıda 4 üncü maddenin c fıkrasındaki plânı icra,

9) idarenin salahiyetleri içine şunlar da dahil olmak lâzımdır :

a — Halen hükümetin muhtelif departmanları arasında taksim edilmiş olan, sanayiî tesisi hakkında malûmat toplamak ve bu malûmatı tahlil etmek ödevi,

b — Araştırmalar, sanayiî tesiri altında kalan toprak, ziraat, mesire yerleri ilâh... gibi muhtelif tabii membalar hakkında bilgi toplamak vazifesi,

c — Hükümete, mahallî idarelere ve sanayicilere tesis yerleri meselesi hakkında fikir vermek,

d — Propaganda ve senelik raporlar.

YABANCI MEVZUAT

İNGİLTERE'DE SUÇLARI ÖNLEME KANUNU 1871-1908

(Bu kanun, 21 Ağustos 1871 de suçların daha tesirli bir surette önlenmesi için çıkarılmıştır.)

1 — Bu kanun. 1871 Suçları Önleme Kanunu diye adlandırılmıştır.

2 — (Bu madde kaldırılmıştır.)

3 — Ceza lisansı taşıyan [¹] kimsenin geçimini meşru olmayan yollardan sağlaması.

Bölgesinin polis âmirinden yazılı yetki alan bir zabıta memuru, Penal Servitude Kanunları na göre lisans almış bir mahkûmu, meşru olmayan yollardan geçimini sağladığına kanaat getirdiği takdirde tevkif müzekkeresi olmadan yakalayarak mahkeme önüne götürebilir.

Eğer mahkeme olaylara bakarak önüne getirilen mahkûmun geçimini gayrimeşru yollardan sağladığına inanmak için yeter sebep görecektir olursa, mahkûm, bu kanuna aykırı bir suç işlemiş sayılır ve elindeki lisans geri alınır.

4— Lisans şartlarını bozmanın cezası. — 1864 Penal Servitude Kanunu'nun A. ekindeki şartlardan başka veya bu şartlara ilâve suretiyle bir takım kayıtlar altında Penal Servitude Kanunları na göre bir lisans verilmiş ve bu lisansı taşıyan kimse başlı başına bir suç teşkil etmeyen hareketlerle bu şartlardan bir kısmını bozmuş olursa, bu hareketleri bu kanuna aykırı suç teşkil eder ve ağır iste çalıştırma ile birlikte veya yalnız başına üç aydan fazla olmayan hapis cezasına çarptırılır.

Penal Servitude Kanunları'na göre, verilmiş bir lisansla ilgili ve 1864 kanununun A ekindekinden başka olarak konmuş olan şartların bir örneği Parlâmentonun her iki Kamarasına da 21 gün içinde ve eğer

¹ Burada lisans 1853 Ceza Kanunu'nun cezaevleri hakkındaki 9 uncu maddesinde adı geçen lisanstır. Buna «çıkış kartı» da diyorlar.

Parlâmento toplantı ha

linde değilse, toplanmasını takip eden 1 4 gün içinde sunulur. [1]

5 — Penal Servitude Kanunları na göre, kendisine lisans bahşedilmiş olup Büyük Britanya ve İrlanda'da serbest dolaşan kimse, ikamet yerini ve bunun her değışmesinde yeni yerini bulunduğu bölgenin en büyük polis âmirine bildirecektir. Bulduğu polis bölgesini değıştireceği zaman, gideceği yeri ve imkân varsa, yeni adresini bildirmek suretiyle bu maksadından bölge polis âmirini haberdar eder ve derhal yeni taşındığı yerin bulunduğu bölge polis âmiline ele bilgi verir. Lisans taşıyan erkek ise, ayda bir defa bölgenin polis âmirine veya onun emredeceği makama kendini gösterir, polis âmirinin talimatına göre lisans hâmilinin varlığından haberdar etme işi şahsen olabileceği gibi mektupla da olabilir.

Hakkında bu maddenin uygulanacağı kimse, bu madde isteklerinden herhangi birini yerine getirmese bu maddeye göre suç işlemiş olur. Meğerki, yaptığı bir yolculuktan mahallî polis makamlarını haberdar etmemiş olmasının oradan fazla kalmadığından ileri geldiği veya başkaca kanuna uygun hareket yolunda elinden gelen her şeyi yapmış olduğunu, önüne getirildiği mahkemeye kanaat verici şekilde isbat etmiş olsun. Aksi takdirde, suçlunun ya elindeki lisansın geri alınması veya ağır işte çalıştırılma ile birlikte veya tek basma bir yıldan çok olmayan bir hapis cezasına çarptırılması, mahkemenin takdirine göre kanuna uygun olur.

6 — Suçluların tescili ve fotoğraflarının alınması-

Aşağıdaki hükümler, suçluların teşhis edilmelerini kolaylaştırmak amacıyla konmuştur:

(1) Birleşmiş Kırallık içinde ağır suçtan mahkûm olan kimseler, zaman zaman verilecek talimatlardaki şekil ve örneklere uygun olarak tescil edileceklerdir. Büyük Britanya da bu iş. Majeste nin bir Bakanı tarafından ve İrlanda'da genel vali tarafından yapılacaktır.

¹ Bu hüküm 1864 tarihli kanunun cezaevleri hakkındaki 13 üncü maddesinde, konacak şartlar ise 10 uncu maddesindedir.

(2) Bu siciller Londra'da Metropolis polis şefinin emrinde veya işçileri Bakanlığının tâyin edeceği başka bir makam tarafından muhafaza olunacaktır.

(3 ve 4 İskoçya ile İrlanda hakkındadır.)

(5) Her cezaevinin müdürü ağır suçtan mahkûm olarak cezaevine gelen kimselerin İşçileri Bakanlığının talimatına uygun şekilde raporlarını hazırlayacaktır, bunu yapmayan, ihmal eden veya bunları kötü niyetle yanlış ve noksan hazırlayanlar, 20 lirayı geçmemek şartıyla. kısa yargılama yolu ile para cezasına çarptırılırlar.

(6) Büyük Britanya da İşçileri Bakanı ve İrlanda'da genel vali, ağır suçtan mahkûm edilip cezaevlerine konulmuş olan kimselerin fotoğraflarını çekmek hususunda talimat hazırlayacaklardır, bu talimat, fotoğrafların hangi zamanlarda, ne şekilde ve hangi kıyafetle çekilerek kaçar tane çıkarılacağı ve kimlere yollanacağını da tesbit edecektir.

(7) İngiltere cezaevlerinde bulunan mahkûmların fotoğraflarını çekmek hakkındaki talimat, cezaevinin talimatı olacak, ve 1865 Cezaevleri Kanunu'nun birinci ekindeki hükümler gibi herkes için bağlayıcı olacaktır.

(8 ve 9 uncu maddeler İskoçya ve İrlanda hakkında uygulanacaktır.)

(10) Bu maddeye göre hazırlanacak talimata boyun eğmeyen mahkûm, 1865 Cezaevleri Kanunu'nun birinci ekindeki talimatın 5 7 nci maddesi anlamı dahilinde cezaevi disiplinine karşı suç işlemiş olur.

(11) Bu maddenin uygulanması ile ilgili masraflar su şekilde ödenecektir:

Londra, Edinburgh ve Dublin deki sicillerin muhafazası ile ilgili masraflar, parlâmentonun koyacağı ödenekten ve devlet bütçesinden verilecektir. Cezaevlerindeki mahkûmların fotoğraf masrafları her cezaevinin idare masrafından ödenecektir.

Bu maddenin nezaret yerlerindekiyle ve askerî cezaevleri ile ilgisi yoktur.

7 — Ağır suçtan iki defa mahkûm olmuş kimselerin özel suçları:

Ağır bir suçtan mahkûm olmuş bir kimse evvelce ele böyle ağır bir suçtan mahkûm olmuş ise, son mahkûm edildiği cezaı çektiğinden itibaren 7 yıl içinde aşağıdaki şartlar içinde veya bunlardan yalnız birisi ile ilgili durumda bulunduğu takdirde bu kanuna göre suç işlemiş savılır ve ağır işte çalıştırılma ile birlikte başlı basma bir seneyi geçmemek üzere hapis cezasına çarptırılır:

(1) Bir zabıta memuru tarafından geçimini meşru olmayan yollardan sağladığı iddiası ile kısa yargılama mahkemesine çıkarılmış olup, iddia edildiği gibi, o kimsenin geçimini meşru olmayan vasıtalarla sağladığına inanmak için mahkemece mâkul sebepler bulunduğu görülürse; veya

(2) Kamu dâvası yolu ile veya kısa yargılama ile cezalandırılabilir bir suç işledikten sonra kısa yargılama mahkemesince adı ve adresi hakkında sorulan soruya cevap vermez veya yanlış ad ve adres verirse; veya,

(3) Özel veya genel bir yerde bir takım şartlar altında görülmüş ve bulunmuş olması kendisinin burada kamu dâvası yolu ile veya kısa yargılama ile cezalandırılmasını gerektirecek bir suç işlemek veya yardım etmek üzere bulunduğu veya böyle bir suçu işlemek için fırsat gözlediğine mahkeme kanaat getirecek olursa; veya,

(4) Bir ev, bina, avlu veya müstemilâtının içinde veya üzerinde, dükkân, mağaza veya iş yerinin içinde veya üzerinde, park, yemiş bahçesi veya oyun yerinde veya bunların içindeki bir binada görülüp bulunarak buralarda bulunması sebebini mahkemeye kanaat verecek şekilde izah edemezse.

Bu kanuna aykırı bir suç işlemekle itham edilen kimse aşağıda açıklandığı şekillerde tevkif olunur:

Bu kanuna aykırı suç işleyen kimsenin durumu bu maddenin birinci paragrafına uygunsuz zabıta memuru yakalama müzekkeresi olmadan kendisini tevkif edebilir. Ancak zabıta memuru bu işi yapabilmek üzere bölgenin en büyük polis âmirinden yetki almış olmalıdır.

Bu kanuna aykırı suç işleyen kimsenin durumu bu maddenin üçüncü paragrafı ile ilgili ise zabıta memuru ya-

kalama müzekkeresi olmadan kendisini tevkif edebilir, bu tevkifi yapabilmek için zabıta memurunun özel yetki almasına lüzum yoktur.

Bu maddenin dördüncü paragrafındaki suçu işleyen kimse biç yakalama müzekkeresi olmadan bir zabıta memuru veya suçlunun bulunduğu yerin sahip veya kiracısı veya sahip veya kiracısının uşakları veya sahip veya kiracısının yetkili kıldığı diğer kimseler tarafından tutulur ve zabıta nezaretine teslim edilinceye kadar alıkonulur.

8 — İki defa mahkûm olmuş kimsenin polisçe gözaltında tutulması:

Ağır bir suçla itham ve mahkûm edilen kimsenin daha önce ağır bir suçtan mahkûm olduğu sabit olursa mahkeme bu durumu gözönünde tutarak o kimse hakkında vereceği cezaya ek olmak ve son suçunun gerektirdiği cezayı çeker çekmez başlamak üzere yedi sene veya daha az polis nezareti altına alınma cezasına çarptırabilir.

Büyük Britanya veya İrlanda'da serbest olup polis nezareti altına alınmış olan kimse oturduğu bölgenin en büyük polis âmirine ikamet yerini bildirecek ve her yer değiştirmeden onu haberdar edecek ve o polis bölgesini terkedecekse gideceği yeri ve mümkünse o yerdeki adresini oturduğu yerin polis âmirine bildirecek ve herhangi bir polis bölgesine girer girmez derhal o bölgenin polis âmirine ikamet edeceği yeri haber verecektir. Polis nezaretine tabi bir erkek ayda bir defa bölge polis âmirinin tâyin edeceği zamanlarda ya bizzat polis âmirine veya onun tâyin edeceği kimseye kendini göstermek zorundadır. Bu iş bizzat gidip görünmek suretiyle olacağı gibi polis âmirinin talimatı dairesinde yazı ile de yapılabilir.

Hakkında bu maddenin uygulanacağı kimse bu maddenin isteklerine riayet etmezse bu kanuna aykırı suç işlemiş olur. Yolculuk yaparak gittiği yerde fazla kalmamış olduğundan veya elinden gelen her şeyi yapmış olmasına rağmen mahallin polis âmirini haberdar edememiş olduğunu yargılandığı mahkeme önünde ispat edemediği takdirde mahkemenin takdirine göre ya elindeki lisans müsadere

olunur veya ağır işde çalıştırma ile birlikte veya sadece bir yılı geçmeyen hapis cezasına çarptırılır.

9—Yargılama usulüne ait bazı kaideler:

1861 Hırsızlık Kanunu'nun ilk mahkûmluktan sonra işlenmiş suç hakkındaki yargılama usulü ile ilgili kaideleri, ağır bir suçtan mahkûmiyeti müteakip işlenmiş ağır bir suçun (ilk suç 1861 Hırsızlık Kanunu ile ilgili olsun olmasın) yargılanmasında da uygulanır.

10 — Hırsızlara ve diğer suçlulara yataklık etmenin cezası:

Otel, gazino, genel yer ve içinde içki satılan herhangi bir yer, eğlence veya dinlenme yeri işleten veya tutan kimse hırsızları veya hırsız olarak tanınmış kimseleri bilerek yatırır veya onlara yataklık ederse veya buluşmalarına veya toplanmalarına müsaade eder veya bilerek göz yumarsa veya çalınmış olduklarına inanmak için yeter sebepler bulunan eşyayı muhafaza etmelerine müsaade ederse bu kanuna aykırı suç işlemiş olur ve 10 lirayı geçmiyen para cezasına ve vermediği takdirde ağır işde çalıştırılma ile birlikte veya yalnız dört ayı geçmeyen hapis cezasına çarptırılır, mahkeme uygun gördüğü takdirde bu cezaya eklemek veya bu ceza yerini tutmak üzere 12 ay içinde sükûnu muhafaza ve iyi hareket için teminatlı veya teminatsız taahhüt mecburiyetini de koyabilir, İskoçya'da garanti şarttır.

Ancak:

(1) Uç aydan uzun süre için bu maddeye göre garanti veya kefil bulamadığından dolayı o kimse hapsedilemez; ve,

(2) Kefilden istenecek garanti miktarı 20 lirayı geçemez. Ve alkollü içkiler satmak, genel eğlence yerini işletmek üzere o yerin sahibine veya işleticisine verilmiş olan lisans mahkemenin takdirine göre bu madde gereğince ilk defa mahkûm olan kimseden geri alınabilir. ikinci defa mahkûm olduğu zaman bu lisans geri alınacağı gibi iki yıl içinde tekrar lisans almasına da izin verilmez. Bununla beraber üç yıl içinde aynı yerde bu maddeye göre iki suç işlenecek olursa, mahkûm olanlar aynı kimseler olsun olma-

sın, son mahkumluk tarihinden itibaren bir sene içinde o müessese ile ilgili kimseye lisans verilmemesini mahkeme emredebilir; bu maddeye aykırı olarak verilmiş lisans hükümsüz sayılır.

Elinde lisans bulunan kimse bu madde ile ilgili olarak mahkeme önüne getirilen kimse lisansını muayene için göstermeye ve müsadere kararı üzerine büsbütün vermeye mecburdur, eğer lisansım göstermekten çekinir veya kötü niyetle ihmal ederse bu madde gereğince verilecek cezaya ek olarak beş lirayı geçmeyen para cezasına çarptırılır.[¹]

11 — Genel ev sahiplerinin hırsızlara yataklık etmelerinin cezası:

Genel ev tutan veya işleten her kimse hırsızları veya hırsız olarak tanınmış kimseleri bilerek evinde yatırır veya buluşmalarına veya toplanmalarına bilerek müsaade eder veya göz yumarsa veya çalınmış olduklarına inanmak için sebepler mevcut olan eşyayı muhafaza etmelerine bilerek izin verirse bu kanuna göre suç işlemiş olur ve 10 lirayı geçmeyen para cezasına ve ödeme imkânı yoksa ağır işde çalıştırma ile birlikte veya tek başına dört ayı aşmayan hapis cezasına çarptırılır, mahkeme uygun gördüğü takdirde o kimseyi cezaya ek olmak veya cezanın yerini tutmak üzere garantili veya garantisiz taahhüde de zorlayabilir.

12 — Polise saldırmanın cezası:

Görevini yaptığı sırada polis üstüne saldıran kimse bu kanuna göre suç işlemiş olur ve mahkemenin takdirine göre 20 lirayı geçmeyen para cezasına ve ödeme yapılmadığı takdirde ağır işte çalıştırma ile birlikte veya tek başına 6 ayı geçmeyen ve eğer iki yıl içinde ikinci defa aynı suçu işlemiş ise 9 ayı geçmeyen hapis cezasına çarptırılır [²].

¹ Bu maddeye göre mahkûm edilen kimse 1910 Lisans Verme Kanunu gereğince lisans sahibi olmak hakkından mahrum kalır.

² Bu madde hükümleri görevini yaptığı sırada zabıtaya ve düzenlik memuruna karşı vukubulan her çeşit mukavemet ve kötü niyetli zorlama hareketleri hakkında uygulanacaktır. 11835 Suçları

13 — (Bu madde eski madenlerin eksik ölçüde satılmaları hakkındadır.)

14 — (Bu madde kaldırılmıştır.)

13 — Serseriliğin delili:

1824 Serseriler Kanunu'nun 4 üncü maddesiyle konmuş olan hükümlerde (nehir, kanal veya seyrüsefere uygun ırmak veya dok veya havuz veya rıhtım veya iskele veya bunlara yakın veya bitişik antrepo, veya buraya giden yol, cadde veya genel eğlence yeri veya buraya giden yol ve cadde veya bitişik meydana suç işlemek maksadiyle sık sık giden her şüpheli veya hırsız olarak tanınmış kimse haylaz ve serseri savılır ve tutularak 3 ay ağır işde çalıştırılmak üzere cezaevine götürülür.) denilmektedir. Bu kanuna göre sözü geçen maddedeki «cadde ve bitişik meydan» sözleri kaldırılarak yerine «yol veya meydana bitişik yol veya cadde» sözleri konulacaktır ve ikinci olarak suç işlemek maksadında olduğunu sabit saymak için şüpheli kimsenin maksat ve niyetine delâlet edecek özel bir hareket veya bir takım hareketler yapmış olmasına lüzum yoktur, bulunduğu hal ve şartlara veya sulh yargıcı veya mahkemece sabit olan karakterine göre bir suç işlemek niyetinde bulunduğu kanaat edildiği takdirde mahkûm edilebilir.

16 — Yargılama usulü:

Bu kanuna aykırı olarak işlenen suçlar hakkındaki dâvalara kısa yargılama mahkemesi bakar. Şöyle ki:

(1, 2 ve 3 üncü paragraflar yürürlükten kaldırılmıştır.)

(4) Bu kanuna aykırı işlenmiş bir suç (Penal Servitude) kanunları gereğince bahşedilmiş bir lisansın geri alınmasını da gerektiriyorsa mahkeme suçluyu yetki bölgesindeki cezaevine yollar ve oradan da hakkındaki adli karara

Önleme Tâdil Kanunu). Bu kanun yeni bir suç ihdas etmiyor, belki bu suç evvelce ihdas etmiş olan eski kanundakinin yerini tutan cefayı tarif ediyor.

göre mahkûmlara mahsus cezaevine kaldırılır; bu şekilde cezaevine gönderilen kimse ağır işde de çalıştırılır.

(5) Bu kanuna aykırı bir suç sebebiyle bir mahkûmiyet veya tevkif müzekkeresi şekil bakımından eksik olmasından dolayı hükümsüz sayılamaz, böyle bir mahkûmluk veya tevkif müzekkeresinin muteber olup olmadığı meselesine el koyan mahkeme bu kararların yeter delil üzerine verilmiş olduğuna kanaat getirirse onları tasdik eder

(6 ncı paragraf İskoçya ve İrlanda hakkındadır.)

17 Sabıkanın ispat edilmesi:

Bir yargılama esnasında bir kimse aleyhinde eski mahkûmluk ve sabıka iddiasının ispatı sicil fişlerinin gösterilmesi ve bu fişlerdeki hüviyet eşkâlinin o kimsenin eşkâli ile karşılaştırılması ile ispat olunabilir.

Bu madde ile ilgili mahkûmiyet sicillerinin veya örneklerinin kabul edilebilmesi için fişler üstündeki imzaların tevsik edilmesine lüzum yoktur.

1908 Suçları Önleme Kanunu

(Bu kanun suçların önlenmesi yolunda daha iyi hükümler koymak, genç suçluların ıslahını sağlamak ve suçu âdet edinenlerin mevküflüklerini uzatmak maksadiyle çıkarılmıştır.)

BİRİNCİ BÖLÜM

Genç Suçluların Islahı

1 — Mahkemenin, mahkûmları Borstal Müessesesi'ne gönderme yetkisi:

(1) (Penal Servitude) veya hapis cezasını gerektiren bir suçtan mahkûm edilmiş bir kimsenin:

a) 16 yaşından aşağı ve 21 den yukarı olmadığını; ve,

b) Suç itiyadı veya temayülleri, veya kötü karakterli kimselerle düşüp kalkması gibi sebeplerle durumunun iyileşmesini sağlayacak şartlar altında Öğretici ve disiplinli bir mevküflüğe tabi tutulmasını;

Mahkeme uygun gördüğü takdirde Penal Servitude veya hapislik cezası yerine iki yıldan az ve üç yıldan çok olmamak üzere Borstal Müessesesi'nde ceza disiplini altında tutulmasına karar verebilir.

Şu kadar ki mahkeme böyle bir karar vermeden o kimsenin Borstal Müessesesi'nde iyileştirilmesi mümkün olup olmadığı hakkında cezaevi komisyonu tarafından veya onun namına verilmiş raporu gözden geçirecek ve suçlunun karakteri, sağlık durumu, ruhi haleti ve diğer hallerine bakarak onun bu terbiye ve disiplinden faydalanıp faydalanamayacağına kanaat getirecektir. [1]

(2) Bakanlık yapacağı talimat, ile bu madde hükümlerini 2 3 yaşını geçmeyenlere de teşmil edebilecek ve bu talimat yürürlükte kaldıkça bu madde «2 1 yaş» yerine talimattaki yaşa gere uygulanacaktır. Şu kadar ki bu talimat parlâmentonun toplantı halinde bulunduğu sırada 30 günden az olmayan bir süre için her iki kamaraya birden sunulmuş olmalıdır. 30 günlük sürenin geçmesinden önce kamaralardan biri talimat tasarısına karşı Majesteye bir tezkere sunarsa artık bu talimat hükümsüz kalır.

2 —İslah okulunda işlenen suçlar:

Bir ıslah okulunda hapse mahkûm edilen genç bir suçlu okul nizamlarına riayetsizlik veya riayetsizliğe teşvik veya bu okuldan kaçmağa teşebbüs suçlarından biri ile kısa yargılama mahkemesinde yargılandığı takdirde mahkeme suçluyu isterse doğrudan doğruya hapse mahkûm eder ve isterse iki yıldan az üç yıldan uzun olmamak üzere Borstal Müessesesi'nde tutulmasına karar verir, bu takdirde suçlunun ıslah okulunda tutulması hakkındaki hüküm ortadan kalkar.

3 — Cezaevinden Borstal Müessesesi'ne kaldırma yetkisi :

Bakanlık bu kanunun çıkarılmasından Önce veya sonra hapse mahkûm, olup Borstal Müessesesi'nde tutulabile

¹ Mahkeme, cezaevi komisyonunun raporundaki kanaate bağlı değildir ancak bu raporu gözden geçirmek zorundadır.

cek yaşıta olan kimselerin Borstal Müessesesi ne kaldırılmalarını faydalı görürse hapislik sürelerinin geri kalan parça sim orada geçirmek üzere cezaevinden Borstal Müessesesine nakledilmeleri için cezaevi komisyonuna yetki verebilir. Bu müessesede kaldığı veya lisanslı olarak dışarıda bulunduğu müddetçe hakkında doğrudan doğruya Borstal Müessesesi'nde tutulma hükmü verilmiş gibi kanun hükümleri uygulanır.

4 — Borstal Müessesesi'nin kurulması:

(1) Bu kanunun bu bölümündeki maksatlar için Bakanlık Borstal Müesseseleri yani genç suçlulara sanat ve diğer alanda bilgi verilmesini ve suç işlemlerini önleme maksadiyle disiplin ve ahlâk telkinleri yapılmasını sağlayacak yerler tesis edebilir ve bu maksatla Finans Bakanlığının muvafakatiyle, cezaevleri komisyonlarına mülk edinme, bina yapma veya satın alma veya bir bina veya arazinin bir parçasını veya hepsini kamulaştırma izni verebilir, bu maddeye göre yapılacak masraflar parlâmentonun vereceği ödenekle karşılanacaktır.

(2) Bakanlık Borstal Müessesesi'nin idare ve işletmesi, teftiş komitesinin kuruluşu ve bu kanunun bu bölümü gereğince buraya gönderilecek kimselerin tasnifleri, yapılacak muamele ve iş verme şekli ve kontrollerine dair bir talimat yapabilir, gerekli tertipler alınmaya kadar bunların müesseseye gönderilmesi ve diğer işler hakkında (1865-1898) Cezaevleri Kanununun hükümleri uygulanacaktır. [1]

5 — Lisans ile serbest bırakma yetkisi:

(1) Bakanlık talimatı ile ilgili olarak cezaevi komisyonu; altı aylık tutukluk süresinden sonra (kadın için üç ay) suçlunun elini suçtan çekerek faydalı is hayatına koyulacağına mantıki imkân bulunduğu kanaat getirdiği takdirde, bir derneğin veya muvafakati kaydıyla lisansta adı

¹ Bu maddeye göre Borstal Müesseseleri; Borstal, Feltham, Fortland, Wormwood ve Aylesbury'da kurulmuş bulunmaktadır.

yazılı kimsenin nezareti altına konmak şartıyla lisanslı olarak Borstal Müessesesi'nden her zaman tahliye edebilir,

(2) Bu maddeye göre verilecek lisans daha evvel geri alınmaz veya hükümsüz sayılmazsa suçlu hakkında verilen tutukluk hükmünün süresi neticesine kadar muteber olacaktır.

(3) Bakanlık talimatı ile ilgili olarak bu maddeye göre verilen lisans cezaevi komisyonu tarafından her zaman iptal edilebilir, ve böylece elinden lisansı alınan kimse tekrar Borstal Müessesesi'ne döner. Bunu kendiliğinden yapmazsa tevkif müzekkeresi olmaksızın tutularak müesseseye götürülür.

(4) Lisans almak şartıyla Borstal Müessesesi'nden ayrılmış olan kimse derneğin veya bakımını üstüne almış kimsenin nezaretinden kaçır veya lisansta yazılı şartları bozarsa elindeki lisans geri alınmış sayılır.[¹]

(5) Lisans üzerine tahliye yapan Borstal Müessesesinin veya lisansı alan kimsenin bulunduğu bölge (Summary jurisdiction) mahkemesi bu maddeye göre lisansının geri alındığı hakkında yeminli dinleme yaptıktan sonra yakalama müzekkeresi çıkarır ve bunun üzerine mahkeme önüne getirilen tutuğun elindeki lisansın geri alındığına kanaat geldiği takdirde mahkeme onun Borstal Müessesesi'ne götürülmesini ve oraya sevkedilinceye kadar da mahkemenin yetki bölgesi içindeki cezaevine alınmasını emredebilir.

(6) Lisans alarak Borstal Müessesesi'nden ayrılmış olan kimsenin dışarda geçireceği süre müessesede geçirdiği tutukluk süresinin bir parçası sayılacaktır. Şu kadar ki elindeki lisans geri alındıktan veya iptal edildikten sonra müesseseye dönmezse geri gelmesi gereken zamandan sonra geçecek süre hesaba katılmaz.

6 — Ceza müddetinin bitmesinden sonraki nezaret:

(1) Borstal Müessesesi'nde tutulma kararı alan her-

İdare — 20

¹ 23 Haziran 1909 yılında bir talimat çıkarılarak lisansın şekli ve iptal edilmesi hali ve lisansla serbest bırakmanın hangi şartlar altında yapılacağı tesbit edilmiştir.

kes, mahkûmluk kararındaki ceza süresi bittikten sonra bir sene daha cezaevi komisyonunun nezareti altında kalacaktır.

(2) Cezaevi komisyonu gözaltında tuttukları kimseye geçen son madde gereğince lisans verebilir ve böyle bir lisansı geri alabilir veya o kimseyi tekrar Borstal Müessesesine çağırabilir ve bu şekilde geri getirilen kimse Borstal Müessesesi'nde bir yılı aşmayan bir süre için tutulabilir ve tekrar lisans ile serbest bırakılabilir. Ancak o kimsenin korunması için geri getirilmesi gerekli olduğuna cezaevi komisyonu kanaat getirmediğçe tekrar getirilmez ve getirilmesi halinde imkân elverir elvermez derhal ve en geç getirilmesinden 3 ay sonra lisans ile salıverilir, bu suretle geri getirilmiş olan kimse altı aylık gözaltı süresi bittikten sonra hiç bir suretle alıkonamaz.

(3) Borstal Müessesesi'ndeki tutukluk müddeti bitmeden verilmiş olan lisansın hükmü, bu maddeye göre gözaltına girmesiyle de devam eder ve geçen maddenin belirttiği şekilde iptal dahi edilebilir.

(4) Bakanlık, bu maddeye göre gözaltına alınmış olan kimse üzerinden nezaretin kaldırılmasını her zaman emredebilir.

7 — Düzeltme kabul etmeyenlerin cezaevine kaldırılmaları:

Borstal Müessesesi'nde tutulmakta olan bir kimsenin düzeltme kabul etmezliği ve müessesesedeki diğer arkadaşları üstünde kötü tesir yaratmakta olduğu hakkında müessesenin teftiş komitesi tarafından bakanlığa rapor verilmesi halinde bakanlık tuttuğun geri kalan süresine mukabil bakanlığın takdir edeceği hapislik müddetini ağır işde çalıştırma ile birlikte olarak veya olmayarak bir cezaevinde geçirmesine bakanlık emir verebilir. Fakat bu süre mahkumun geri kalan ceza süresinden daha çok olamaz.

8 — Borstal Müessesesi'nden çıkarılan kimselere yardım eden derneklerin masraflarına karşı bütçe yardımı:

Borstal Müessesesi'nden lisans üzerine veya doğrudan doğruya serbest bırakılan kimselere nezaret veya yardım

ödevini üstüne alan derneklerin bu kimselerle ilgili olarak bakanlığın şartlarına uygun şekilde yapacakları masraflar parlamentonun ayıracağı ödenekten verilir.

0 — Birleşmiş Kırallığın bir tarafından öte tarafına kaldırma:

Birleşmiş Kırallığın bir tarafındaki bir Borstal Müessesesi'nde tutulmaya mahkûm edilmiş kimse bakanlık tarafından Birleşmiş Kırallığın başka bir tarafındaki Borstal Müessesesi'ne kaldırılabilir.

İKİNCİ BÖLÜM

Suç İşlemeyi Âdet: Edenlerin Hapislikleri

10 — Hapis cezasına ek olarak önleme hapsine mahkûm etme yolundaki mahkeme yetkisi:

(1) Bu kanunun çıkarılmasından sonra bir kimse ağır suçtan mahkûm olur ve bundan sonra suç işlemeyi itiyat ettiğini kabul eder veya juri tarafından bu kanaate varılırsa mahkeme onu suçun gerektirdiği cezaya çarptırır ve onun yaşayış tarzı ve cinayeti itiyat etmiş durumu sebebiyle kamu güvenliğini korumak için uygun bulduğu takdirde normal cezasını çektikten sonra uygulanmak üzere ayrıca on yılı aşmamak ve beş yıldan az olmamak üzere mahkemece takdir edilecek bir hapis cezasına mahkûm edilir, bu son hapislik önleyici hapisliktir.

(2) Bir kimsenin cürüm işlemeyi itiyat etmiş sayılması için:

a) O kimsenin son cinayetle itham edilmesinden evvelki süre içinde 16 yaşından itibaren ve bu kanunun çıkarılmasından önce veya sonra en az üç cinayet islediğine ve devamlı surette şerirlik ve habseset hayatı yaşadığına veya,

b) Daha önce dahi itiyadı cürüm sayılarak cezasına ilâveten önleyici hapse de mahkûm edilmiş olduğuna:

Jüri heyeti deliller üzerine kanaat getirmiş olmalıdır.

(3) Bu paragraf yürürlükten kaldırılmıştır.

(4) Ağır cezada yargılanma sırasında suçlu yalnız itham edildiği suçtan sorgulanabilir, eğer sorgu sırasında suçluluğunu kabul eder veya jüri heyetince suçlu sayılırsa itiyadi suçluluğu hakkında da soruşturma yapılır ve bu takdirde jürinin yeniden yemin etmesine lüzum yoktur. Şu kadar ki:

a) Savcılık makamının muvafakati olmadan; ve,

b) Suçlunun yargılandığı mahkeme başkâtibine ve suçluya hakkında böyle bir ithamın da yapılacağı en az yedi günlük mühlet verilerek tebliğ edilmeden;

Dâvaya itiyadi suçluluk ithamının da eklenmesi mümkün değildir, ve suçluya yapılacak tebliğde evvelki mahkûmlukları gösterilecek ve ithamın yapılması sebepleri açıklanacaktır.

11 — Mahkeme kararının istinaf edilmesi:

Önleme hapsine mahkûm olan kimse, 1907 İstinaf Mahkemeleri Kanunu na bakılmıyarak, istinaf mahkemesinin müsaadesi olmaksızın hakkındaki karara itiraz edebilir.[¹]

12 — Hapis cezasının önleyici hapse tahvil edilmesi yetkisi:

Bu kanunun çıkarılmasından önce veya sonra beş yıl veya daha yukarı hapse mahkûm olan kimsenin bu kanun anlamında itiyadi suçlu olduğuna bakanlık [²] kanaat getirdiği takdirde hapis cezasının 3 yılı uygulandıktan sonra geri kalanın hepsini veya bir parçasını önleme hapsine çevirebilir, ancak bütün hapislik süresi asıl hapislik kararındaki süreden daha çok olamaz.

13 — Önleme hapsinin uygulama şekli:

(1) İster mahkemece isterse içişleri Bakanlığınca verilmiş olsun önleme hapsi hakkındaki karar asıl hükmün infazı biter bitmez yürürlüğe girer.

(2) Önleme hapsine mahkûm edilmiş kimse. İçişleri

¹ Bu itiraz, hakkındaki asli ceza kararının da istinafi sayılır.

² İçişleri Bakanlığı.

Bakanlığının bu maksatla ayracağı bir cezaevinde veya bunun bir kısmında tutulurlar Bakanlık 1898 Cezaevleri Kanunu anlamında bir cezaevi talimatı yaparak bu mahpusların daha az sert bir muameleye tabi tutulmalarını sağlar.

(3) Önleme hapsine mahkûm olanlar hakkında disiplin ve ıslah tedbirleri alınıp ve serbest bırakıldıkları zaman hayatlarını namuskâr bir şekilde kazanmalarını sağlayabilmek için uygun işlerde çalıştırılırlar.

(4) Bakanlık bu gibi cezaevleri için içlerinden en az ikisi sulh yargıcı olmak üzere teftiş kurulları tâyin eder, bunların yukarıda adı geçen cezaevleri talimatında açıklanacağı şekilde ödev ve yetkileri olacaktır.

14 — Lisans ile serbest bırakma yetkisi:

(1) Bakanlık en az üç yılda bir önleme hapsine mahkûm olarak cezaevinde bulunan kimsenin lisans ile serbest bırakılmaya değer durumda olup olmadığına karar verebilmek üzere, içinde bulunduğu hal ve şartları, yaşayış tarzını inceler.

(2) Bakanlık önleme hapsine mahkûm olarak cezaevinde bulunan kimseyi, artık cinayet işlerinden elini çekerek yararlı ve çalışkan bir hayat süreceğine makul şekilde ihtimal bulunduğuna kanaat getirecek olursa her zaman lisans ile serbest bırakabilir.

(3) Bu şekilde lisans verilerek serbest bırakılan kimse lisansta yazılı kimsenin veya bir derneğin otorite ve nezareti altında bulunmak üzere veya lisansta yazılı şartlar altında tecrübe maksadiyle de serbest bırakılabilir.

(4) Cezaevi müdürleri önleme hapsine mahkûm kimselerin tavır ve hareketleri, çalışmaları ve ilerideki muhtemel hal ve durumlarını zaman zaman hazırlayacakları raporlar ile Bakanlığa bildireceklerdir. teftiş kurulu üyesi olarak veya doğrudan doğruya Bakanlığın kadın veya erkek, zaman zaman tâyin edeceği kimselerden mürekkep bir komite bu hususta yardımda bulunacaktır.

(5) Bu komite önleme hapsine mahkûm olarak cezaevinde bulunan kimselerle görüşüp haklarında cezaevi müdürünün hazırlayacağı rapor için gerekli bilgiyi toplamak

maksadiyle arası altı aydan daha uzun olmayan toplantılar yapar. Ve bazı özel hollere mahsus rapor hazırlamak için bu toplantısını istediği zaman da yapabilir.

(6) Bu maddeye göre verilecek lisansın sekli ve bu lisansa konacak şartlar bakanlıkça tesbit edilebilir.

(7) Penal Servitüde Kanunu ile ilgili olarak serbest bırakılacak kimselere verilen lisanslar hakkındaki hükümler önleme hapsine mahkûm olanlar hakkında da uygulanır.

15 — Lisans ile salıverilmiş kimseler hakkındaki hükümler :

(1) Böyle salıverilmiş bir mahkûmun nezaretini üstüne almış dernek veya kimse arasına bakanlığın uygun göreceği zamanlarda o kimsenin durumu hakkında bakanlığa rapor verir.

(2) Bu kanunun bu bölümüne göre verilmiş olan lisans Bakanlık tarafından her zaman iptal edilebilir ve o kimse bu iptal üzerine cezaevine döner ve bunu yapmadığı takdirde tevkif müzekkeresiz yakalanır ve hapsolunur.

(3) Böyle bir lisansla cezaevinden ayrılmış olan kimse nezareti altına verilmiş olan derneğin veya kimsenin gözü altından kaçır veya lisanstaki şartları bozarsa lisansı müsadere edilmiş sayılır ve yeniden hapsolunur.

(4) Lisans ile tahliye edilmiş olduğu cezaevi bölgesinin veya lisanslı kimsenin oturduğu veya bulunduğu bölgenin kısa yargılama mahkemesi, lisansın müsaderesi hakkındaki ifadeyi yeminle dinledikten sonra yakalama müzekkeresi çıkar ve tutulup bir kısa yargılama mahkemesi önüne getirilmesi halinde mahkeme o lisansın müsadere edilmiş olduğuna kanaat getirdiği takdirde o kimsenin önleme hapsine verilmesine karar verebilir. Ve önleme hapsine ayrılan cezaevlerinden birine nakledilinceye kadar bölge cezaevine konmasını emredebilir.

(5) Böyle bir lisans ile cezaevinden ayrılan kimsenin dışarıda geçireceği süre önleme hapsinde geçmiş sayılır.

16 — Kesin olarak serbest bırakma yetkisi:

Bu kanunun bu bölümüne göre lisans ile meşruten tah-

tiye edilen bir kimseyi bakanlık, öteki tahliye yetkileriyle hiç ilgili olmayarak, kesin olarak dahi serbest bırakabilir ve lisans ile tahliyesinden itibaren beş yıl geçtikten sonra lisans şartlarına riayet ettiğine ve cinayetten elini çektiğine kanaat getirdiği takdirde onu serbest bırakmağa mecburdur.

FRANSIZ CUMHURİYETİ ANAYASASI

Türkçeye çeviren:
Dr. Halim Tefvik ALYOT
 Tetkik müşaviri

Kurucu Millî Meclis tarafından 29 Eylül 1946 tarihinde kabul ve 13 Ekim 1946 da referandum yolu ile Fransız halkı tarafından tasvip edilerek 15 Ekim 1946 tarihinde geçici hükümet başkanının ilâniyle yürürlüğe giren Fransız Cumhuriyeti Anayasası.

ÖN HÜKÜMLER

İnsanı köleleştirmeye ve soysuzlaştırmağa kalkışmış rejimlere karşı hür milletlerin kazandığı zaferden sonra, Fransız milleti, her insanın, ırk, din ve iman farkı gözetilmeksizin, mukaddes ve kendisinden ayrılmaz haklara sahip olduğunu yeniden ilân eder. Fransız milleti 1789 Haklar Beyannamesi'nce kabul edilmiş olan vatandaş ve insan hakları ve hürriyetleriyle cumhuriyet kanunlarının tanıdığı prensipleri de açıkça ve kesince yeniden tasdik eder.

Fransız milleti, ayrıca, aşağıdaki siyaset, iktisat ve cemiyet prensiplerini de zamanımız için bilhassa zaruri bulduğunu ilân eder:

Kanun; kadına, her alanda, erkeğinkilere eşit haklar sağlar.

Hürriyet uğurunda çalışması yüzünden işkence görmüş her insanın, Cumhuriyet toprakları üzerinde sığınma hakkı vardır.

Herkesin çalışmak vazifesidir, iş bulmak da hakkıdır. Hiç kimse, işinde yahut vazifesinde aslı ve kökü, kanaatları yahut inanları yüzünden zarar göremez.

Her insan haklarını ve menfaatlerini sendika faaliyeti ile savunabilir; ve kendi seçtiği sendikaya girebilir.

Grev hakkı; bu hakkı düzenleyen kanunların çerçevesi içinde kullanılır.

Her işçi, delegeleri vasıtasıyla, bütün işçilere uygulanmak üzere, iş şartlarının tesbitine iştirak ettiği gibi işletmelerin güdümüne de iştirak eder.

İşletilmesi bir kamu hizmeti yahut bir fiilî tekel vasıflarını taşıyan yahut bu vasıfları sonradan edinen her mülk ve her işletme, topluluğun malı olmalıdır.

Millet, ferde ve aileye gelişmeleri için gerekli olan şartları sağlar.

Millet; herkese, bilhassa çocuğa, anaya ve ihtiyar işçilere sıhhat himayesi, maddi güvenlik, istirahat ve eğlence zamanları sağlar. Yası, bedeni yahut aklı durumu ile iktisadi durumu bakımından çalışamayacak halde bulunan her insan, yasaması için elverişli imkânları cemiyetten edinmek hakkına maliktir.

Millet; millî felâketlerin gerektirdiği yüklemeler karşısında, bütün Fransızların eşitlik ve dayanışmasını ilân eder.

Millet; çocuğa ve erkin adama öğretim, meslekî eğitim ve kültür kapılarını eşitçe açık tutmayı sağlar. Millî eğitimin her derecede parasız ve layık olarak teşkilâtlandırılması devletin bir vazifesidir.

Fransız Cumhuriyeti, geleneklerine sadık kalarak, devletlerarası kamu hukuku kaidelerine riayet eder. Fransız Cumhuriyeti fütuhât amacı güden hiç bir savaşa girişmeyecek ve kuvvetlerini asla hiç bir kavmin hürriyetine karşı kullanmayacaktır.

Fransa, barışın savunulması ve teşkilâtlandırılması için gerekli olan egemenlik üzerinde yapılacak sınırlamaları, karşılıklılık şartı ile, kabul eder.

Fransa, denizaşırı kavimleriyle, ırk ve din ayrılığı gözetmeksizin, hak ve vazife eşitliği üzerine kurulmuş bir birlik teşkil eder.

Fransız Birliği, özel medeniyetlerini geliştirmek, refahlarını arttırmak ve güvenliklerini sağlamak için kaynaklarını ve gayretlerini birleştiren yahut aralarında ayarlayan milletlerle kavimlerden teşekkül eder.

Fransa, gelenekleşmiş vazifesine sadık kalarak, idaresini üzerine aldığı kavimleri, kendi kendilerini idare etmek ve kendi işlerini demokratça yürütmek hürriyetine kavuşturmak istemektedir. Fransa, keyfî idare esasını üzerine kurulmuş her türlü sömürgecilik sistemini ortadan kaldırarak, devlet memuriyetlerine eşitçe girmeği ve yukarıda ilân yahut tasdik olunmuş haklarla hürriyetlerin fertçe yahut müştereken kullanılmasını herkese sağlar.

CUMHURİYETİN KURUMLARI

Birinci Bölüm

EGEMENLİK

Madde 1 — Fransa; bölünmez, lâyıf, demokrat ve cemiyetçi bir Cumhuriyettir.

Madde 2 — Millî arma; mavi, beyaz, kırmızı olarak eşit büyüklükte amudî üç parçadan yapılmış üç renkli bayraktır.

Millî marş, «Marseillaise» dir.

Cumhuriyetin parolası: «Hürriyet, Eşitlik, Kardeşlik» tir. Cumhuriyetin prensibi: halk tarafından, halk için, halk hükümetidir.

Madde 3 — Millî egemenlik Fransız halkına aittir.

Halkın hiç bir zümresi yahut hiç bir fert, millî egemenliği kullanmağı kendine maledemez,

Halk; millî egemenliği, Anayasaya ait hususlarda kendi temsilcilerinin oy u ve referandum yolu ile kullanır.

Halk; millî egemenliği, bütün diğerk hususlarda, genel seçimle, eşitçe, tek dereceli ve gizli seçilmiş olan Millet Meclisi'ndeki sayılavları vasıtasıyla kullanır.

Madde 4 — Fransız milliyetinden olanlarla Fransız uyruklarından siyasi ve medenî haklarını kullanabilen her erkin, kanunun çizdiği şartlar içinde seçmen olur.

İkinci Bölüm

PARLÂMENTO

Madde 5 — Parlâmento; Millet Meclisi ile Cumhuriyet Kurulundan teşekkül eder.

Madde 6 — Her Meclisin yetkilerinin süresini, seçim tarzını, seçilebilirlik şartlarını, seçilemezlik ve seçilmenin başka bir görevle bağdaşamaması usulünü kanun tâyin eder.

Bununla beraber, Millet Meclisi genel seçimle ve tek dereceli; Cumhuriyet Kurulu, komün ve iller tarafından genel seçimle ve iki dereceli olmak üzere, her iki Meclis de mülki bölümler esası üzerine seçilirler. Cumhuriyet Kurulu yan yarıya yenilenir.

Bununla beraber, Millet Meclisi, bizzat, Cumhuriyet Kurulu üyelerinin toplam sayısının altıda birini aşmamak üzere, nisbî temsil yolu ile Kurul üyesi seçebilir.

Cumhuriyet Kurulu üyelerinin sayısı 250 den aşağı ve 320 den yukarı olamaz.

Madde 7 — Cumhuriyet Kuruluna danışılmadan ve Millet Meclisince kabul edilmeden harp ilân edilemez.

Madde 8 — Her iki Meclis, üyelerinin seçilebilirliği ve seçimlerinin düzgünlüğü hakkında hüküm verir. Her iki Meclis kendi üyelerinin istifalarını ancak kendisi kabul edebilir.

Madde 9 — Millet Meclisi yıllık toplantı olarak Ocak ayının 2 nci Salı günü kendiliğinden toplanır.

Bu toplantı içinde ara vermelerin süre toplamı 4 ayı geçemez. 10 günü aşan oturum talikleri, toplantı içinde çalışmaya ara verme sayılır.

Cumhuriyet Kurulu Millet Meclisi ile aynı zamanda toplanır.

Madde 10 İki Meclisin oturumları herkese açıktır. tartışmaların tam tutanakları ve Parlâmento vesikaları Resmî Gazete de yayımlanır.

Eler iki Meclis kapalı oturumlar yapabilir.

Madde 11 — İki Meclisten her biri Başkanlık Divanını,

her yıllık toplantısı başında gurupların nisbî temsili esasına göre seçer.

İki Meclis, Cumhurbaşkanını seçimi için birleştikleri zaman, bunların Başkanlık Divanı Millet Meclisinin Başkanlık Divanıdır.

Madde 12 — Millet Meclisi toplanmış bulunmadığı zamanlarda, Meclis Başkanlık Divanı hükümetin çalışmasını denetleyerek. Parlâmentoyu toplantıya çağırabilir. Sayıların üçte birinin yahut Bakanlar Kurulu Başkanının isteği üzerine Başkanlık Divanı Parlâmentoyu toplantıya çağırarak zorundadır.

Madde 13 — Yalnız Millet Meclisi kanun çıkarır. Meclis, bu hakkı başkasına veremez.

Madde 14 — Kanun teklif etme yetkisi. Bakanlar Kurulu Başkanı ile Parlâmento üyelerine aittir.

Kanun tasarıları ile Millet Meclisi üyelerinin yaptıkları kanun teklifleri, Meclis Başkanlık Divanına verilir.

Cumhuriyet Kurulu üyelerinin yaptıkları kanun teklifleri Kurul Başkanlık Divanına verilir ve müzakere yapılmaksızın Meclis Başkanlık Divanına gönderilir. Kurul üyelerinin yaptıkları bu teklifler, gelirlerde bir eksiltme yahut giderler ihdas etmek neticesini doğurmaları halinde kabul edilemezler.

Madde 15 — Millet Meclisi, kendisine sunulan kanun tasarıları ile kanun tekliflerini, sayı, kuruluş ve yetkisini kendisinin tesbit ettiği komisyonlarda inceler.

Madde 16 — Bütçe tasarısı Millet Meclisine sunulur.

Bu kanunda tamamen malî hususlardan başka bir şey bulunamaz.

Bütçenin Meclise sunulması tarzı, bir teşkilât kanunu ile düzenlenir.

Madde 17 — Millet Meclisi sayıların, gider ihdas eden tekliflerde bulunmak yetkisine malikdirler.

Bununla beraber, bütçe ile tahminî ve ek ödeneklerin tartışılması sırasında, önceden tesbit edilen giderleri artıracak yahut yeni giderler doğuracak şekilde hiç bir kanun teklifi Meclise sunulamaz.

Madde 18 — Millet Meclisi, milletin hesap işlerini düzenler.

Bu iş için, Millet Meclisinin yardımcısı Sayıştay'dır.

Millet Meclisi, kamu masraf ve gelirlerinin uygulanması, yahut hâzinenin güdümü ile ilgili her çeşit soruşturma ve incelemelerle Sayıştay'ı görevlendirebilir.

Madde 19 — Genel af ilân etmek ancak bir kanunla olur.

Madde 20 — Cumhuriyet kurulu; Millet Meclisince ilk müzakerede kabul edilen kanun tasarıları ile kanun tekliflerini, düşüncesini bildirmek üzere inceler.

Kurul, bu tasarı ve teklifler üzerindeki düşüncesini, bunların Millet Meclisi tarafından kendisine gönderilmesinden itibaren en geç iki ay içinde bildirir. Bütçe Kanunu'na gelince, icabında, Millet Meclisinin, Kanunu inceleme ve kabul için kullandığı zamanı aşmayacak şekilde bu müddet kısaltılır. Millet Meclisi çabuk müzakere usulüne karar verdiği zaman Cumhuriyet Kurulu da Millet Meclisi Tüzüğünü Millet Meclisi müzakereleri için tesbit ettiği aynı müddet içinde düşüncesini bildirir. Bu maddede tesbit edilen müddetler toplantı ara vermeleri sırasında yürümez. Bu müddetler, Millet Meclisinin kararı ile uzatılabilir.

Cumhuriyet Kurulu Meclisle aynı düşüncede ise, yahut düşüncesini yukardaki fıkrada tesbit edilen müddetler içinde bildirmemiş ise, kanun. Millet Meclisinin kabul ettiği metinle ilân olunur.

Cumhuriyet Kurulu Meclisle aynı düşüncede değilse, Millet Meclisi kanun tasarisını yahut teklifini ikinci bir müzakerede inceler. Meclis sadece Cumhuriyet Kurulunun tesbit ettiği değişiklikler üzerinde, onları kısmen yahut tamamen kabul ve reddetmek suretiyle, kesince ve egemence kararını verir. Bu değişikliklerin kısmen yahut tamamen reddi halinde, eğer kanunun bütünü, Cumhuriyet Kurulundan Kurul üye toplamının salt çokluğu ve açık oy suretiyle çıkmışsa, Millet Meclisinde de aynı şartlarla kabul olunur.

Madde 21 — Hiç bir Parlâmento üyesi görevlerini yaparken açıkladığı kanaatler yahut verdiği oylar yüzünden

soruşturamaz, kovuşturamaz, yakalanamaz ve yargılanamaz.

Madde 22 — Hiç bir Parlâmento üyesi, milletten aldığı vekillik süresi içinde, mensup bulunduğu meclisin izini olmaksızın, suç üstü durumu hariç, işlediği cürümlerden dolayı kovuşturamaz yahut yakalanamaz. Bir Parlâmento üyesinin yakalanması yahut kovuşturulması, mensup bulunduğu Meclisin talebi halinde sonraya bırakılır.

Madde 23 — Parlâmento üyeleri memur sınıflarından birinin aldığı aylığa göre tesbit edilen bir tazminat alırlar.

Madde 24 — Hiç kimse, aynı zamanda, hem Millet Meclisine, hem de Cumhuriyet Kuruluna üye olamaz. Parlâmento üyeleri ne İktisat Kuruluna, ne de Fransız Birliği Meclisine üye seçilirler.

Üçüncü Bölüm

İKTİSAT KURULU

Madde 23 — Teşkilâtı, kanunla düzenlenen bir iktisat kurulu, yetkisine giren kanun tasarılarıyla kanun tekliflerini, düşüncesini bildirmek üzere, inceler. Bu tasarılar Millet Meclisi tarafından, Mecliste görüşülmeden önde, İktisat Kuruluna verilir.

İktisat Kuruluna, bundan başka. Bakanlar Kurulu tarafından da danışılabilir. İnsanlardan tam verimle, maddi kaynaklardan da metodlu bir şekilde faydalanma konusu hakkında bir millî iktisat plânı, yapmak için İktisat Kuruluna danışılması mecburidir.

Dördüncü Bölüm

İDİPLOMASİ ANTLAŞMALARI

Madde 26 — Yolu ile tasdik edilen ve yayınlanan diplomasi antlaşmalarının uygulanmasını sağlamak için, bunlar Fransa iç kanunlarına aykırı bile olsalar, tasdikleri için ge-

rekli olan kanuni hükümlerden başkasına ihtiyaç olmaksızın, kanun kuvvetindedirler.

Madde 27 — Milletlerarası teşkilât ile ilgili antlaşmalar, barış ve ticaret antlaşmaları, devlet mâliyesini yüklenmeye sokan antlaşmalar, yabancı ülkelerindeki Fransızların medeni durumu ve mülkiyet haklıları ile ilgili antlaşmalar, Fransa'nın iç kanunlarında değişiklik yapan antlaşmalar, toprak terki, mücadelesi ve ilhaki ile ilgili antlaşmalar bir kanunla tasdik edilmedikçe kesinleşemezler.

Üzerinde yaşayan halkın rızası alınmadan yapılan hiçbir toprak terki veya mübadelesi veya ilhaki muteber değildir.

Madde 28 — İç kanunlardan üstün kuvvette olup yolu ile tasdik edilen ve yayınlanan diplomasi antlaşmalarındaki hükümlerin ilgası, değiştirilmesi yahut uygulanmasının sonraya bırakılması ancak, diplomasi yolu ile yapıları usulüne uygun bir bildirim ile olabilir. 27 nci maddede gösterilen antlaşmalardan biri hakkında yapılacak ilga, değiştirme yahut talik bildirimini için, ticaret antlaşmaları hariç, Millet Meclisinin izin vermesi gerektir.

Beşinci Bölüm

CUMHURBAŞKANI

Madde 29 — Cumhurbaşkanı Parlamento tarafından seçilir.

Cumhurbaşkanı yedi yıl için seçilir ve yalnız bir ikinci defa daha seçilebilir.

Madde 30 — Cumhurbaşkanı; Danıştay üyeleri, «Legion d'Honneur» ün Büyük «Cancelier» sini, elçiler ile olağanüstü murahhasları, Millî Savunma Yüksek Kurulu ile Millî Savunma Komitesi üyelerini, üniversite rektörlerini, valileri, merkezî idareler müdürlerini generalleri, hükümetin denizaşırı memleketlerindeki temsilcilerini kendi başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulunun kararı ile tayin eder.

Madde 31 — Cumhurbaşkanı, milletlerarası görüşme-

lerden haberli tutulur. Andlaşmaları imzalayan ve tasdik eden Cumhurbaşkanıdır.

Cumhurbaşkanı yabancı devletler, nezdine elçiler ve olağanüstü murahhaslar gönderir; yabancı elçiler ve olağanüstü murahhaslar da onun nezdine gönderilir.

Madde 32 — Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kuruluna başkanlık eder; oturumlarda tutanak tutturur ve bu tutanakları saklar.

Madde 33 — Cumhurbaşkanı, aynı yetkilerle, Millî Savunma Yüksek Kurulu ile Millî Savunma Komitesine de başkanlık eder ve ordular şefi unvanını alır.

Madde 34 — Cumhurbaşkanı. Yüksek Yargıçlar Kuruluna başkanlık eder.

Madde 35 — Cumhurbaşkanı af hakkını, kendi başkanlığında toplanan Yüksek Yargıçlar Kurulunun verdiği karara göre kullanır.

Madde 36 — Cumhurbaşkanı, kesince kabul edilerek hükümete verilmesinden itibaren 10 gün içinde kanunları ilân eder. Millet Meclisinin müstaceliyet beyan etmesi halinde bu müddet beş güne indirilir.

İlân için tesbit edilen müddet içinde, Cumhurbaşkanı, gerekçeli bir mesaj göndererek, kanunun yeniden müzakeresini iki meclisten isteyebilir. Bu müzakere isteği reddedilemez.

Cumhurbaşkanı, bu anayasa ile tesbit edilen müddetler içinde kanunu ilân etmezse, bu iş Millet Meclisi başkanı tarafından yerine getirilir.

Madde 37 — Cumhurbaşkanı, Parlâmentoya bildireceklerini Millet Meclisine gönderdiği mesajlarla bildirir.

Madde 38 — Cumhurbaşkanı'nın çıkardığı her kararda, Bakanlar Kurulu Başkanı ile bir Bakanın imzaları bulunması gerekir.

Madde 39 — Cumhurbaşkanı'nın yetkilerinin sona ermesinden en çok 30 ve en az 15 gün önce, Parlâmento yeni Başkanın seçimini yapar.

Madde 40 — Yukarıdaki maddenin uygulanması halinde, seçim, 51 inci madde gereğince, Millet Meclisinin fes-

hedilmiş bulunduğu bir zamana rastlayacak otursa, iş başındaki Cumhurbaşkanının yetkileri yeni başkanın seçimine kadar uzatılır. Parlâmento yeni başkanın seçimini, yeni Millet Meclisi seçiminden itibaren 10 gün içinde yapar.

Böyle bir durumda, Bakanlar Kurulu Başkanının tâynini, yeni Cumhurbaşkanının seçiminden itibaren 15 gün içinde yapılır.

Madde 41 — Parlâmentoca, gereği üzere belirtilerek kabul edilen bir mâni yüzünden ve ölüm, çekilme yahut herhangi başka bir sebepten Cumhurbaşkanlığı yerinin boş kalması hallerinde. Millet Meclisi Başkanı, Cumhurbaşkanının görevlerini muvakkaten ve vekil olarak sağlar. Bu sırada, Millet Meclisi Başkanının kendi görevlerini, başkan vekillerinden biri yerine getirir,

Yeni Cumhurbaşkanı, yukarıdaki maddede gösterilen durum hariç, 10 gün içinde seçilir.

Madde 42 — Cumhurbaşkanı yalnız, vatana hainlik durumundan sorumludur.

Cumhurbaşkanı, aşağıdaki 57 nci maddede gösterilen şartlar içinde Millet Meclisince sanıklanarak Yüce Divana yollanabilir.

Madde 43 — Cumhurbaşkanlığı ödevi hiçbir kamu hizmeti ile bağdaşamaz.

Madde 44 — Fransa'da hükümdarlık etmiş olan ailelerin üyeleri Cumhurbaşkanlığına seçilemezler.

Altıncı Bölüm

BAKANLAR KURULU

Madde 45 — Cumhurbaşkanı her dönem başında, olağan danışmalardan sonra, Bakanlar Kurulu Başkanını seçmez.

Bakanlar Kurulu Başkanı da, kurmağa giriştiği hükümetin siyaset ve programını Millet Meclisine açıklar.

Bakanlar Kurulu Başkanı ile Bakanların tâyin edilmeleri. Millet Meclisinin toplanmasına engel olan mücbir se

bepler dışında, ancak sayıların salt çokluğu ve açık oy ile Millet Meclisinin kurul başkanına güvenoyu vermesinden sonra 'mümkün olur.

Bakanlar Kurulu Başkanı ile Bakanların, dönem içinde, ölüm, çekilme veyahut herhangi bir sebeple yerlerinin açılması halinde tâyinleri de, aşağıdaki 52 nci maddede gösterilen durum Hariç, aynı şekilde olur.

Bakanların tâyin edilmelerinden itibaren 15 gün içinde çıkan herhangi bir Hükümet buhranı için 51 inci maddenin uygulanması gerekmez.

Madde 46 — Bakanlar Kurulu Başkanı ve onun seçtiği Bakanlar. Cumhurbaşkanının kararnamesiyle tâyin olunurlar.

Madde 47 — Bakanlar Kurulu Başkanı, kanunların uygulanmasını sağlar.

Bakanlar Kurulu Başkanı, 30, 46 ve 84 üncü maddelerle gösterilenler hariç, mülki ve askerî bütün memuriyetler için tâyinler yapar.

Bakanlar Kurulu Başkanı, silâhlı kuvvetlerin güdümünü sağlar ve millî savunmanın çalışmağa geçmesini düzenler.

Bakanlar Kurulu Başkanının bu maddede gösterilen kararlarını, ilgili Bakanlar da imzalarlar.

Madde 48 — Bakanlar, Millet Meclisi karşısında, hükümetin genel siyasetinden müştereken ve kendi yaptıkları işlerden de şahsen sorumludurlar.

Bakanlar. Cumhuriyet Kurulu karşısında sorumlu değildirler.

Madde 49 — Güvenoyu, ancak Bakanlar Kurulunda görüşüldükten sonra. Meclisten istenebilir; bunu yalnız Bakanlar Kurulu Başkanı ister.

Hükümetin güven istemesi, bu isteğin meclis önünde yapılmasından itibaren tam bir gün geçmeden oya konamaz. Bu iş. açık oy verme yolu ile yapılır.

Hükümetin istediği güvenin reddedilmesi, ancak meclisteki sayıların salt çokluğu ile olur.

Bu red, hükümetin müştereken çekilmesini gerektirir.

Madde 50 — Hükümetin gidişini takbih eden bir öner-

genin Meclis tarafından kabul edilmesi, hükümetin müştereken çekilmesini gerektirir.

Bu önerge. Meclise verilmesinden itibaren tam bir gün geçmeden oya konamaz, Bu iş, açık oy verme yolu ile yapılır.

Hükümetin gidişini takbih eden önerge, ancak Meclisteki sayıların salt çokluğu ile kabul edilebilir.

Madde 51 — 18 aylık aralıksız geçen bir zamanda, 49 ve 50 nci maddelerde gösterilen şartlar içinde, iki defa hükümet buhranı çıkacak olursa. Bakanlar Kurulu, Meclis Başkanının düşüncesini aldıktan sonra, Millet Meclisini feshe karar verebilir. Fesih, Cumhurbaşkanının bu karara dayanan bir kararnamesiyle bildirilir.

Yukarıdaki fıkranın hükümleri, ancak dönemin ilk 18 ayı geçtikten sonra uygulanabilir.

Madde 52 — Fesih halinde, Kurul Bakam ile İçişleri

Bakanı hariç olarak hükümet, günlük işleri yürütmek üzere, görevi başında kalır.

Cumhurbaşkanı, Millet Meclisi Başkanını Bakanlar Kurulu Başkanlığına seçer. Bakanlar Kurulu Başkanı da, Millet Meclisi Başkanlık Divanı ile anlaşarak, yeni içişleri Bakanını ve hükümette temsil edilmiş gurupların üyelerinden de Devlet Bakanları seçer:

Genel seçimler, feshinden en az 20. en çok da 30 gün sonra yapılır.

Millet Meclisi, seçilmesinden sonraki üçüncü Perşembe günü kendiliğinden toplanır.

Madde 53 — Bakanlar her iki Meclise ve bunların komisyonlarına girebilirler. İstedikleri zaman kendilerine söz verilmesi mecburidir.

Bakanlar, Meclis tartışmalarında, kendi yerlerine kararname ile tâyin edilmiş sözcüler bulundurabilirler.

Madde 54 — Bakanlar Kurulu Başkanı kendi yetkilerim Bakanlardan birine bırakabilir.

Madde 55 — Başkanlık yerinin, ölüm yahut herhangi başka bir sebeple açılması halinde. Bakanlar Kurulu, üye-

rinden birini, Kurul Başkanının işlerini muvakkaten yürütmekle görevlendirir.

Yedinci Bölüm

BAKANLARIN CEZAÎ SORUMLARI

Madde 56 — Bakanların görevlerini yaparken, işledikleri cürümlerden cezai sorumluları vardır.

Madde 57 — Bakanlar, Millet Meclisince sanıklanarak Yüce Divana yollanabilirler.

Millet Meclisi, kovuşturma, soruşturma yahut du yargılama için görevlendirilmek üzere ayrılacaklar hariç, üye toplamının salt çokluğu ve gizli oy ile karar verir.

Madde 58 — Yüce Divan, her dönem başında Millet Meclisi tarafından seçilir.

Madde 59 — Yüce Divanın kuruluşu ve uygulayacağı usul, özel bir kanunla tâyin olunur.

Sekizinci Bölüm

FRANSIZ BİRLİĞİ

Kesim I

PRENSİPLER

Madde 60 — Fransız Birliği, bir yandan anavatan Fransa'sını, deniz aşırı illerini ve memleketlerini içine alan Fransız Cumhuriyetinden, bir yandan da ortak memleketler ile devletlerden teşekkül etmiştir.

Madde 61 — Fransız Birliğine dahil bulunan ortak devletlerin durumunu, bunlardan her birinin branşa ile olan münasebetlerini tesbit eden sözleşmeler tâyin eder.

Madde 62 — Fransız Birliği üyeleri ellerinde bulunan imkânların hepsini Birlik bütününün savunulmasını sağlamak için birleştirirler.

Cumhuriyet Hükümeti bu imkânları düzenlemeyi ve bu

savunmayı hazırlamağa ve sağlamağa elverişli bir siyaset gütmeği üzerine alır.

Kesim II

KURULUŞ

Madde 63 — Fransız Birliğinin merkezi uzuvları şunlardır: Başkanlık. Yüksek Kurul ve Meclis.

Madde 64 — Cumhurbaşkanı Fransız Birliğinin başkanıdır ve Birliğin daimi menfaatlerini temsil eder.

Madde 65 — Fransız Birliği Yüksek Kurulu. Birlik Başkanının Başkanlığı altında Fransız Hükümetinin murahhas heyeti ile ortak devletlerden her birinin Birlik Başkanı nezdine göndermek iktidarına sahip bulunduğu temsilciler heyetinden teşekkül etmiştir.

Yüksek Kurulun görevi Birliğin genel güdümünde hükümete yardım etmektir.

Madde 66 — Fransız Birliği Meclisi, yarısı Anavatan b tansa sim temsil eden üyelerden, yarısı da denizaşırı memleketleri ve illeri ile ortak devletleri temsil eden üyelerden olmak üzere teşekkül eder.

Halkın muhtelif kısımlarının hangi şartlar içinde temsil edilebileceğini bir teşkilât kanunu tâyin edecektir.

Madde 67 — Birlik Meclisi üyeleri, denizaşırı illeri ile memleketleri için mahallî meclisler tarafından ve Anavatan Fransası için üçte ikisi Millet Meclisinin Anavatanı temsil eden üyeleri, üçte biri de Cumhuriyet Kurulunun Anavatanı temsil eden üyeleri tarafından seçilirler.

Madde 68 — Ortak devletler, bir kanun ve her devletin çıkardığı dahili bir kararname ile tesbit edilen şartlar içinde. Birlik Meclisine murahhaslar tâyin edebilirler.

Madde 69 — Fransız Birliği Başkanı, Fransız Birliği Meclisini toplantıya çağırır ve toplantıya son verir, Başkan, Birlik Meclisi üyelerinin yarısının isteği üzerine Meclisi toplantıya çağırarak zorundadır.

Fransız Birliği Meclisi, Parlâmentonun toplantıya ara verdiği zamanlarda toplanamaz.

Madde 70 — 8. 10, 21, 22 ve 23 üncü maddelerdeki kaideler, Cumhuriyet Kuruluna uygulanan aynı şartlar içinde. Fransız Birliği Meclisine de uygulanır.

Madde 71 — Fransız Birliği Meclisinin, Millet Meclisi yahut Fransız Cumhuriyeti Hükümeti veyahut Ortak Devletlerin hükümetleri tarafından kendisine verilen tasarı ve önermeleri, düşüncesini bildirmek üzere incelemek yetkisi vardır.

Meclis, üyelerinden biri tarafından sunulan karar teklifleri hakkında karar vermiye ve eğer bu teklifleri uygun bulursa, Millet Meclisine gönderilmesi için Başkanlık Divanım görevlendirmeye yetkilidir. Meclis, Fransız Hükümetine ve Fransız Birliği Yüksek Kuruluna tekliflerde bulunabilir.

Yukarıdaki fıkrada gösterilen karar tekliflerinin kabul edilebilmesi için, bunların denizaşırı memleketleriyle ilgili kanunlar hakkında yapılmış olmaları gerekir.

Madde 72 — Denizaşırı memleketlerinde. Ceza Kanunları, kamu hürriyetleri rejimi ile siyasi ve idari teşkilât hakkında yasama yetkisi parlâmentonundur.

Bütün diğer işler için, denizaşırı memleketlerinde Fransız kanununun uygulanması, ancak açık bir hükümle, yahut Birlik Meclisinin düşüncesi alındıktan sonra bu kanun bir kararname ile denizaşırı memleketleri için genişletilmiş ise, mümkün olur.

Bundan başka, Cumhurbaşkanı. 13 üncü maddeye aykırı şekilde, Birlik Meclisinin düşüncesini aldıktan sonra, kendi başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu kararıyla, her memleket için özel hükümler koyabilir.

Kesim III

DENİZAŞIRI İLLERİ VE MEMLEKETLER'

Madde 73 — Denizaşırı illerinin kanun rejimi, kanunun çizdiği istisnalar hariç, anavatan illerinininkinin aynidir,

Madde 74 — Denizaşırı memleketlerinin, Cumhuriyetin menfaat bütünlüğü içinde kendi menfaatlerini gözünün de tutan özel mevzuatı vardır.

Bu mevzuat ile, her denizaşırı memleketinin yahut her memleketler gurubunun iç teşkilâtı. Fransız Birliği Meclisinin düşüncesi alındıktan ve mahallî meclislere danışıldıktan sonra kanunla tesbit edilir.

Madde 75 — Fransız Birliğinin ve Cumhuriyetin üyelerine ait mevzuatlarda gelişmeler yapılabilir.

Mevzuatta yapılacak değişiklikler ve 60 ıncı maddenin çerçevesi içinde tesbit edilen bir sınıftan öbür sınıfa geçmeler: ancak Mahallî Meclisler ile Birlik Meclisine danışıldıktan sonra Parlâmentoca kabul edilen bir kanunla olabilir.

Madde 76 — Cumhuriyetin yetkileri her memleket yahut her memleketler gurubundaki hükümet temsilcisine bırakılmıştır. Hükümet temsilcisi memleketin idare teşkilâtının şefidir.

Hükümet temsilcisi yaptığı işlerden hükümete karşı sorumludur.

Madde 77 — Her memlekette seçim yolu ile bu meclis kurulur. Bu meclisin seçim usulü, kuruluşu ve etkisi kanunla tâyin edilir.

Madde 78 — Memleket guruplarında müşterek menfaatlerin güdümü, mahallî meclislerin seçtiği üyelerden kurulmuş bir meclise bırakılır.

Bu meclisin kuruluşu ile yetkileri kanunla tesbit edilir.

Madde 79— Denizaşırı memleketleri, kanunun gösterdiği şartlar içinde. Millet Meclisine ve Cumhuriyet Kuru (una temsilciler seçerler.

Madde 80 — Denizaşırı memleketlerindeki bütün uyruklar tıpkı denizaşırı memleketlerinde yahut Anavatandaki Fransız milliyetinden olanlar gibi vatandaş sıfatına maliktirler.

Uyrukların, malik buldukları vatandaş haklarını hangi şartlar içinde kullanacakları özel kanunlarla tâyin edilecektir.

Madde 81 — Bütün Fransız milliyetinden olanlarla

Fransız Birliği uyrukları Fransız Birliği vatandaşı sıfatına maliktirler. Birlik vatandaşı sıfatı, kendilerine, bu anayasanın baş sözü ile inanca altına konmuş haklar ve hürriyetlerden faydalanmağı sağlar.

Madde 82 — Medeni durum bakımından Fransız kanununa bağlı olmayan vatandaşlar, kendileri vazgeçemedikleri müddetçe, şahsi kanunlarını muhafaza ederler.

Bu şahsi kanunlar Fransız vatandaşlığı sıfatına bağlı haklar ile hürriyetleri tanımamak yahut sınırlamak için hiçbir suretle bir sebep teşkil edemez.

Dokuzuncu Bölüm

YÜKSEK YARGIÇLAR KURULU

Madde 83 — Yüksek Yargıçlar Kurulu 14 üyeden kurulmuştur:

- Başkan Cumhurbaşkanı;
- Başkan Vekili, Adalet Bakanı;
- Millet Meclisi tarafından üçte iki çoğunlukla ve kendi üyeleri dışında seçilmiş altı yüksek şahsiyet ile aynı şartlara göre seçilmiş altı yedek üye;
- Aşağıda gösterildiği şekilde tâyin edilmiş altı yüksek şahsiyet;
- Kanunun gösterdiği şartlara göre, yargıç sınıflarından herbirini temsil eden ve altı yıl için seçilmiş dört yargıç ile aynı şartlarda seçilmiş dört yedek;
- Cumhurbaşkanının Parlâmento ile yargıçlar sınıfı dışından olmakla beraber Adalet mesleklerinde bulunanlar arasından tâyin ettiği iki üye ve yine aynı şartlarla tâyin edilen iki yedek

Yüksek Yargıçlar Kurulunda kararlar çoğunlukla verilir. Oyların denk gelmesi halinde, Başkanın oyu üstün sayılır.

Madde 84 — Cumhurbaşkanı. Yüksek Yargıçlar Ku-

rulunun teklifi üzerine, savcılar hariç bütün yargıçları t ayin eder.

Yüksek Yargıçlar Kurulu, yargıçların disiplinini, bağımsızlıklarını ve adalet mahkemelerinin idaresini kanun gereğince sağlar.

Yargıçlar azledilemezler.

Onuncu Bölüm

MAHALLİ TOPLULUKLAR

Madde 85 — Tek ve bölünmez bir bütün olan Fransız Cumhuriyeti, mahallî toplulukların varlığını kabul eder. Bu topluluklar, komünler, iller ve denizaşırı memleketleridir.

Madde 86 — Komünlerin, illerin ve denizaşırı memleketlerin sınırları, genişlikleri, taksimatlarının yeniden düzenlenebilmesi ve kuruluşları kanunla tesbit olunur.

Madde 87 — Mahallî topluluklar, genel seçimle seçilmiş Kurullar tarafından serbestçe idare olunurlar.

Bu Kurulların verdiği kararların uygulanmasını Kurul Başkanı yahut Belediye Başkanı sağlar.

Madde 88 — Devlet memurlarının çalışmaları arasında düzen kurulması, millî menfaatlerin temsil edilmesi ve mahalli toplulukların idari denetlenmesi, il sınırları çerçevesi içinde. Bakanlar Kurulunun t ayin ettiği hükümet murahhasları tarafından sağlanır.

Madde 89 — Teşkilât kanunları, il ve komün hürriyetlerini genişletecektir. Bu kanunlar bazı büyük şehirler irin küçük komnlerinkine benzemeyen kuruluş ve çalışma kaideleri koyabileceği gibi, bazı iller için özel hükümleri de ihtiva edebileceklerdir. 85 inciden 88 inciye kadar olan yukarıdaki maddelerin uygulanma şartlarını da bu kanunlar tesbit edecektir.

İdare edilenlerle idare edenleri birbirine yaklaştırmak üzere, merkezî idarelerin mahallî hizmetlerinin hangi şartlar içinde işleyeceği de yine kanunlarla tesbit edilecektir.

Onbirinci Bölüm

ANAYASADA DEĞİŞİKLİKLER YAPILMASI

Madde 90 — Değişiklik, aşağıdaki şekillerde yapılır:

Değişiklik yapılmak üzere Anayasanın, gözden geçirilmesine, Millet Meclisi tarafından üye toplamının salt çoğununca kabul edilerek karar verilmesi lâzımdır

Değişiklik yapılmak üzere gözden geçirilecek konu, kararda açıkça tesbit edilir.

Cumhuriyet Kurulu Millet Meclisi tarafından kendisine gönderilen kararı salt çoklukla kabul etmezse, bu karar, en az üç ay içinde ve aynı birinci müzakeredeki şartlarla bir ikinci defa müzakere olunur

Millet Meclisi, bu ikinci müzakereden sonra, Anayasada değişiklik yapılması için bir kanun tasarısı hazırlar. Bu tasarı Parlâmentoya gönderilerek orada basit kanunlar için tesbit edilmiş şerh ve koşullara göre ve çoğunlukla kabul edilir.

Millet Meclisinin ikinci müzakeresinde üçte iki çoğunlukla yahut her iki Mecliste beşte üç çoğunlukla kabul edilmesi hali dışında, bu tasarı için referandum yapılır.

Bu tasarı, kabulünden itibaren sekiz gün içinde, Anayasa vasfını haiz olarak, Cumhurbaşkanı tarafından ilân olunur.

Cumhuriyet Kurulunun varlığı ile ilgili hiçbir Anayasa değişikliği, bu Kurulla anlaşmadan yahut referandum yoluna gitmeden gerçekleştirilemez.

Madde 91 — Anayasa Komitesine Cumhurbaşkanı başkanlık eder.

Bu Komitede Millet Meclisi Başkanı, Cumhuriyet Kurulu Başkanı, Millet Meclisi tarafından her yıllık toplantı başında gurupların nisbî temsili esasına göre ve kendi üyeleri dışından seçilmiş yedi üye ile Cumhuriyet Kurulu tarafından aynı şartlara göre seçilmiş üç üye vardır.

Anayasa Komitesi, Millet Meclisi tarafından kabul edilen kanunların Anayasada bir değişiklik icap ettirip ettirmediğini inceler.

Madde 92 — Bu iş için, kanunun ilân müddeti içinde, Anayasa Komitesine, Cumhurbaşkanını ile Cumhuriyet Kurulu Başkanını müştereken müracaatta bulunurlar. Cumhuriyet Kurulu Başkanının müracaatta bulunabilmesi için. Kurulun üye toplamının salt çokluğu ile karar vermiş olması lâzımdır,

Komite, kanunu inceler, Millet Meclisi ile Cumhuriyet Kurulu arasında bir uzlaşmaya varılmasına çalışır, eğer başaramazsa, müracaattan itibaren beş gün içinde bir karar verir. Acele hallerde bu müddet iki güne indirilir.

Komitenin, ancak bu Anayasanın birden onuncu bölümüne kadar giren hükümler üzerinde değişiklik yapılabilmesine karar vermeye yetkisi vardır.

Madde 93 — Komitenin düşüncesine göre. Anayasada bir değişiklik gerektiren kanun, yeniden müzakere edilmek üzere Millet Meclisine geri gönderilir.

Eğer Parlâmento, ilk verdiği oy üzerinde kalırsa, 90 inci maddede gösterilen şekiller içinde Anayasada değişiklik yapılmadıkça, kanun ilân edilemez.

Eğer kanun, bu Anayasadaki birinciden onuncuya kadar olan bölümlerin hükümlerine uygun olduğuna karar verilirse. bu kanun 36 ncı maddede gösterilen müddet içinde ilân olunur. 36 ncı madde, yukarıdaki 92 ncı maddede gösterilen müddetleri uzatmış bulunmaktadır.

Madde 94 — Anavatan topraklarının bütününe yahut bir parçasının yabancı kuvvetler tarafından, işgali halinde Anayasada değişiklik yapma usullerinden hiçbirine girişilemez yahut önceden girişilmişse devam edilemez.

Madde 95 — Hükümet şeklinin Cumhuriyet olması, bir değişiklik teklifine konu olamaz.

Onikinci Bölüm

GEÇİCİ HÜKÜMLER

Madde 96 — Kurucu Millî Meclisin Başkanlık Divanı, yeni Millet Meclisinde sayıların toplanmasına kadar

milletin temsil edilmesinin aralıksız devamını sağlamakla görevlidir.

Madde 97 — İstisnai durumlarda. Kurucu Millî Mecliste çalışmakta olan saygınlık. Meclis Başkanlık Divanınca gerek kendi isteği ile gerek hükümetin isteği üzerine, yukarıdaki maddede gösterilen tarihe kadar içtima ettirilebileceklerdir.

Madde 98 — Millet Meclisi, genel seçimlerden sonraki üçüncü Perşembe günü kendiliğinden toplanacaktır.

Cumhuriyet Kurulu, seçiminden sonraki üçüncü Salı günü toplanacaktır. Bu Anayasa, bu tarihten itibaren yürürlüğe girecektir.

Millet Meclisi, 2 Kasım 1945 Kanunu ile, kendi yetkilerini Kurucu Millî Meclise bıraktığından, Cumhuriyet Kurulunun toplanmasına kadar kamu kuvvetleri teşkilâtı işbu 2 Kasım 1945 Kanununun koyduğu düzen dahilinde kalacaktır.

Madde 99 — Yukarıdaki 29 uncu maddede tesbit edilen şartlar içinde Cumhurbaşkanı seçilir seçilmez, 98 inci madde gereğince kurulmuş Geçici Hükümet kendisine istifasını verecektir.

Madde 100 — Kurucu Millî Meclisin Başkanlık Divanı, bu Anayasa ile kurulmuş meclislerin toplanması için hazırlık yapmağa ve bilhassa, kendi Başkanlık Divanlarının toplanmasından önce, bu meclislerin çalışmaları için gerekli yerler ile idari vasıtaları sağlamakla görevlidir.

Madde. 101 — Cumhuriyet Kurulunun, Millet Meclisi toplantısından itibaren, en çok bir yıllık bir müddet içinde, üyelerinin üçte ikisinin seçilmiş oldukları ilân edilir edilmez, yapacağı müzakereler meşru sayılacaktır.

Madde 102 — Anayasanın ilânından itibaren bir yıl içinde yapılacak olan Belediye Kurullarının yenilenmesini takip eden yılda. Birinci Cumhuriyet Kurulu tamamiyle yenilenecektir.

Madde 103 — İktisat Kurulunun kurulmasına kadar ve Millet Meclisinin toplanmasından itibaren en çok 3 aylık

bir müddet içinde, bu Anayasanın 25 mci maddesinin uygu farıması talik olunacaktır.

Madde 104 — Fransız Birliği Meclisinin toplanmasına kadar ve Millet Meclisinin toplanmasından itibaren en çok bir yıllık bir müddet içinde, bu Anayasanın 71 ve 72 nci maddelerinin uygulanması talik olunacaktır.

Madde 105 — Bu Anayasanın 89 uncu maddesinde gösterilen kanunların ilânına kadar, bazı illerle denizaşırı memleketlerdeki nizamı tesbit eden bükümler hariç Fransız Cumhuriyeti illeri ve komünleri, yürürlükte olan kanun lara göre idare edilecektir. Devlet polisini belediye başkanının emrine veren 5 Nisan 1884 Kanununun 97 nci maddesinin ikinci ve üçüncü fıkraları bunun dışındadır.

Bununla beraber, ilin temsilcisi sıfatıyla. validen çıkan emirler, il meclis başkanının devamlı denetlemesi altında, polis tarafından icra edilecektir.

Yukarıdaki fıkranın hükümleri Seine İl'i için uygulanamaz.

Madde 106 — Bu Anayasa, referandum sonuçlarının açıklanması tarihinden sonraki iki gün içinde, Cumhuriyetin geçici hükümet başkanı tarafından aşağıda gösterilen şekilde ilân edilecektir:

«Kurucu Millî Meclisin kabul ettiği.

«Fransız Milletinin uygun bulduğu,

Cumhuriyetin Geçici Hükümet Başkanının da ilân etliği Anayasanın metni aşağıdadır:”.

İDARİ COĞRAFYA

ABANA İLÇESİ

Cemil POLATSOY

TABİİ ve COĞRAFİ DURUM:

Güzel yurdumuzun kuzeyinde bulunan Abana İlçesi, yeşil renkli etekleriyle Kara Deniz kıyılarını süsleyen, doğusunda Ayancık ilçesi, kuzeyinde Kara Deniz, güneyinde Taşköprü, Devrekani. Küre ilçeleri, batısında İnebolu ilçesi bulunan bir denizciler diyarıdır. Yüz ölçüsü 1000 metrekaredir.

İklimi: Kara Deniz sahillerinin mutad hususiyetlerim kendinde toplamış (dan Abana'nın ilkbaharı gayet sisli, dumanlı, çiseli geçer. Bazan Hazirana kadar havalar umumiyetle bu şekilde devam eder. Yazları mutedil geçer poyraz rüzgârları yazın eksik olmadığından bunaltıcı sıcaklar burada görülmez. Sonbaharı umumiyetle güzel ve lâtif geçer. Kışları yağışlı olursa da fazla soğuklar az olur. Daha ziyade kış mutedil geçer. Kar Aralık ayında başlarsa da yukarı mıntaka köylerinde daha evvel yağar. Kasım ayının ortasından itibaren yukarı köylere bazen kar düşer. Sahil kısmında kar fazla durmaz. Birkaç gün içerisinde erirse de yakarlarda ilkbaharın sonlarına kadar kalır.

İlçenin en sıcak ay; Temmuz ayıdır. +32°ye kadar yükseldiği vakidir. En soğuk ay Ocak ayıdır. (-8°) ye kadar düştüğü bazen görülebilir. Yağmur en çok sonbahar ve ilkbaharda yağar; vasati 380 santimetreye kadar yağmur nüfuz eder.

İlçe tamamen dağlık ve arızalıdır, hiç ova yoktur. Tarlalar tamamen dağ yamaçlarındadır. Esasen fazla yağmurlar ve sellerle birçok tarlalar akarlar. İlçe merkezi sahilindedir, içeriye doğru 300, 500, 800 metrelere tedricen yükselen birçok tepeler, dağlardan teşekkül eder ve şimal Anadolu dağlarına sırtını dayar. En yüksek dağlan Göynük dağı 1780. Ulu yayla 1600, Kütüklü 1200, İnanya Dağı 1000 metredir. Arazi volkanik değildir. Sahil tepeleri bil-

hasa daima heyelanken. Büyük zelzelelerin burada izleri yoktur, ancak bazen ufak sarsıntılar hissedilirse de bunlar şimdiye kadar ilçeye zarar vermemiştir, İlçenin tamamen dağlık bulunması ve sahil kenarında olması, yağmurların bol olması, netice itibariyle akarsuların çok olmasını intaç ettirmiştir. (19) millik saha içerisinde denize dökülen irili ufaklı bir sürü dereden en mühimleri Evrenye, Darsu, İlişi, Abana, Hacı Veli. Kuğu. Harda, Çatalzeytin dereleridir. Bunlar bilhassa ilkbaharda karlar erirken ve yağmurlar fazla yağdığı zamanlar taşarlar üzerlerindeki köprüleri alırlar. Ve bazen can "kayıplarına da sebep olurlar. Arazi meyilli olduğu için dereler bilhassa, şiddetle akarlar. Bu derelerden en mühimleri Abana deresidir. Bu deve Abana'ya. yarım saat mesafedeki Sınarcık köyünün üçte ikisini almış götürmüş olup bu. köyün ve Bozkurt köyünün yarısını ve çarşısını ve Abana'nın en mühim kısmım tehdit etmektedir. Bu sene Bozkurt köyünde 100 metre boyunda muvakkat olarak bir domuz damı yaptırılmıştır, tehlikenin kısmen önlenmesine çalışılmıştır.

TARİHİ DURUM

İlçenin tarihi, mevcut eserlere göre Hititliler, Romalılar, Bizanslar, Selçukilerden bize intikal etmiştir.

İlçede tarihî kıymeti haiz eserler yoksa da, ilçeye bağlı Hacı Veli kayalığında bir iki ufak heykelcikler ile bazen bir iki adet Osmanlı* ve Bizans altınları bulunmaktadır. Bu da bilhassa çok fırtınalı havaların sonunda bu kayaların altında görülmektedir. Bundan başka ilçeye bağlı Gin Oğlu köyü vardır ki, fırtınalı havalarda ufak yelkenlilere sığınak olabilir. Burada Cenevizler zamanından kalma bir korsan kalesi varsa da; bunlar tamamen yıkılmış harap olmuştur. Bunlardan başka kıyılarda hâkim tepelerde ufak, yıkılmış, harap olmuş kaleciklerin enkazları görülmektedir, ilçenin içerisinde doğru askerî harekâta müsait yollar olmadığından biç bir askerî harekâta sahne olmamış, bilhassa Umunu Harpte ve İstiklâl Harbinde düşman donanmaları tarafından bazı iskeleler topa tutulmuştur ilçenin tarihi hakkında hiç bir malumatımız yoktur Bilhassa ilçeye bağlı Evrenye

nin Fatih Sultan Mehmedin denizcilerinden Şeyh Avran Beyin Bizanslılardan alarak Türkleştirdiği bir ver olduğu mezar taşından anlaşılmıştır.

Abana. 100 sene evvel etrafındaki 84 köy ile birleşerek bucak olmuş ve İnebolu ilçesine bağlanmıştır.

327 de Çatalzeytin, etrafındaki 23 köy ile birleşerek Abana bucağından ayrılmış ve yeni bir bucak olmuştur Ve İnebolu'ya bağlı kalmıştır. Küre bucağına uzaklığı, Abana bucağına yakınlığı nazarı itibara alınarak, 334 senesinde 1 1 köy Abana bucağına verilmiştir. 332 senesinde nahiye merkezi Abana'dan Evrenye'ye kaldırılmış ise de bilâhare yine iade edilmiştir.

1/8/945 de. 4769 sayılı kanunla Abana. Çatalzeytin bucağı ile beraber 84 köy muhtarlığından müteşekkil bir ilçe olmuştur. Köylerinin hepsinde Köy Kanunu tatbik edilmektedir. Belediye teşkilâtı yalnız ilçe merkezinde vardır.

Köyler hep dağınıktır, üç beş ev bir arada topluluk teşkil eder. Sebebi de arazinin heyelanlı ve bakıma ihtiyaç göstermesi ve bilhassa nüfusun fazla, arazinin az olması dolayısıyla arazinin çok kıymetli olması yüzünden herkes arazisinin başında bulunmak istemiş ve bu yüzden köy evleri vadiler, dağ tepelerinde, âdeta serpiştirilmiş vaziyette bulunmaktadır.

NÜFUS VE İSKÂN DURUMU

İlçe merkezinin nüfus kayıtlarına göre nüfusu 596 kadın, 980 erkek olmak üzere 1176 ve ilçeye bağlı köylerin ise 21,795 kadın ve 21,026 erkek olmak üzere hepsi 43,997 nüfustur. Fakat 940 yılında yapılan sayıma göre 29,214 nüfus tespit edilmiştir.

Bu iki kayıt arasındaki farka sebep erkeklerin dışarı ya çalışmaya gitmiş olmasıdır. Ayrıca arzedildiği gibi arazinin çok dar olması, bilhassa erkek sınıfını başka yerlerde iş aramağa mecbur etmiştir ve hükümetçe de bu durum gözönüne alınarak 926 yılında İskân Kanunu'ndan istifade edilerek bu mıntaka halkından bir kısmını Marmara adalarına hicrete tabi tutmuş ve bu meyanda merkez Abana'dan yetmiş hane halkı Marmara ve Ekinlik adalarına yerleşti-

rilmiş olup bunlar şimdi çok iyi bir hayat seviyesine erişmiş bulunmaktadır. Fakat iş bununla iktifa edilmiş kalmıştır.

Bu hususta daha fazla cezri tedbirler almalı ve geçimi burada çok müşkül olanların mahallî hükümetçe tespitle bunların geçinebilecekleri yere mecburi tehcirine gidilmelidir Aksi halde kendi isteklerine bu işi, bırakmakla iste nen faydanın elde edilmesine imkân yoktur.

Nüfusun senelik vasati artış miktarı %2 ve azalış ise % 1 dir. Artışın bu şekilde olması sebebi halkın sağlık kaidelerine dikkat etmemesi ve bilhassa iktisadi bakımından biraz düşük olması ve köylerdeki fazla çocuk ölümüdür.

Halkın hepsi Türktür. Yalnız Çatalzeytin bucağına bağlı Hamidiye köyüne 93 de Gürcüler yerleştirilmiş olup, bunlar da etrafındaki köylerle sihiri münasebetler tesis etmişlerdir.

Mıntakamızda iskân edilmiş veya edilmemiş hiç bir aşiret yoktur.

İDARİ DURUM

Kaza Teşkilâtı ve Memurları

İçişleri:

Bir kaymakam, bir bucak müdürü, bir ilçe tahrirat kâtibi. bir nüfus memuru ve bir nüfus kâtibi

İlçeye ya bir seferberlik memuru veya bir tahrirat kâtibi refiki ile, nüfus işlerinden bunalmış olan nüfus dairesinin işlerini azaltmak için ikinci bir nüfus kâtibine daha şiddetle ihtiyaç vardır.

Adalet:

Bir yargıç, bir başkâtip (ayni zamanda noter ve icra memurluğuna bakar), bir zabıt kâtibi, bir mübaşir, bir gardiyan, bir odacı.

Ziraat:

Ziraat teşkilâtı yoktur.

Tapu:

Bir tapu sicil memuru vardır.

Fosta ve telgraf:

Bir merkez şefi, bir muhabere memuru, bir hat bakı-

cı, iki atlı dağıtıcı, Evrenye'de bir şef bir hat bakıcı bir atlı dağıtıcı; bundan başka Çatalzeytin bucağında bir postane, bir şef, bir hat bakıcı, iki atlı dağıtıcı vardır.

Maliye:

Bir malmüdürü, bir gelir memuru, bir tahsil memuru bir veznedar, iki tahsildar, bir odacı.

Özel saymanlık;

Bir özel saymanlık memuru, iki gelir memuru, bir tahsil memuru, bir daimi kâtip. (Köy bürosu işlerine bakar, ücretlidir) beş tahsildar, bir hademe.

Jandarma:

Bir bölük komutanı.

Polis teşkilâtı yoktur iki çarşı bekçisi vardır.

Belediye:

Bir belediye reisi, bir muhasip bir belediye zabıta memuru bir tahsildar, bir gazhane memuru, bir odacı.

Sağlık:

Bir hükümet doktoru, üç sağlık memuru, bir odacı.

Kültür:

Bir millî eğitim memuru 27 öğretmen, özel idareden maaşlı 11 enstitü mezunu, 6 eğitmen, 7 hademe.

Orman:

Bir bölge şefi, bir bölge kâtabi. 4 bakım memuru, 4 depo memuru, bir odacı, bir aşçı bir seyis.

Tekel:

Bir idare memuru, bir odacı, ayrıca Çatalzeytin'de bir idare memuru, bir odacı ve bir bekçi.

Gümrük muhafazası:

6 Gümrük muhafaza memuru.

BAYINDIRLIK DURUMU

İlçe dahilinde şose devlet yolu yoktur. 930 senesinde Evrenye ile Devrekani arasında o zamanki Nafia Müdürü tarafından tesbit edilen güzergâhtan Köy Kanunu na göre köylüler tarafından yolun yapılmasına teşebbüs edilmiş ve o zaman bir bucak olan Devrekani tarafındaki kısım Dev-

rekânililer tarafından Küre hududuna kadar yapılmış ve Evrenye kısmı. da Abanalılar tarafından Küre hududuna kadar yapılmış, fakat arada Küreliler çalışmadıklarından.

15 kilometrelik: bir kısım bu suretle yapılmamış kalmış ve arazinin daima heyelânlı olmasından Abana kısmındaki yolun birçok yerleri, bozulmuştur.

Bundan sonra Abana'nın 1/8/945 de ilçe olması üzerine Abana merkezinin her ne bahasına olursa olsun Kastamonu'ya bağlanması düşünülmüş, 943 sonbaharından 946 baharına kadar ve bütün yaz hayretle çalışılmış ise de nihayet yolun ancak 20 kilometrelik bir kısmının toprak tesviyesi yapılmıştır. Bu arada uzun zamanlar görülmeyen şiddetli yağmurların neticesi arazinin heyelânlı ve dağlık olması dolayısıyla bu yolun güzergâhındaki bir kısır arazilerin çökmesi ve bu meyanda üzerinde yapılan köprülerin yıkılmasını intaç etmiş ve yapılan masraf ve emeklerin çoğunun boşa gitmesine sebep olmuş ve hali hazırda yol bu vaziyette kalmıştır 947 baharında tekrar vilâyetçe de yardım yapılarak yolun Devrekani'ye kadar olan kısmının toprak tesviyesine başlanacaktır. Bu yolun her ne kadar köylü tarafından yapılmasına başlanacaksa da nihayet bu, yolun toprak tesviyesinden başka bir şey olmayıp yazın kurak havalarda ancak tekerlekli vasıtaların işlemesine elverişli olacaktır. Abana esasen sahilde olması ve iskele de bulunmaması dolayısıyla bazı zamanlar etrafla irtibatı kesilmiş durumda kalmaktadır ki, bu sebeple Abana - Kastamonu yolunun, köylünün yapmasına bırakılmayıp mutlak surette ve hususi idarece yapılması ve ilçe merkezinin vilâyete ancak bu şekilde sağlam ve her zaman işleyebilecek bir şose ile bağlanması lâzımdır,

İlçenin köyleri arasındaki yollar tamamen patikadır. Esasen köylerin ve evlerin tamamen dağınık olması dolayısıyla her hangi bir köyün esaslı bir yolu olmayıp ancak okul ve cami yanlarına hayvanların işleyebileceği patikalar yapılmasına ve köylünün boş zamanlarında bu yollar da mümkün olduğu kadar ıslah edilmesine çalışılmaktadır.

Esasen gerek köy işlerinde ve gerek bilhassa koy yol Harında çalışanların %90ı kadındır. Ayrıca arzedildiği gibi

erkek nüfusunun çalışabilecek durumda olan kısmının tamamen dışarda olması dolayısıyla kadınların çalışmasıyla de istenilen işler istenen zamanda ve şekilde olmamaktadır Bundan başka İneboluda şimdi muazzam bir liman yapılması dolayısıyla İnebolu - Abana şosesi bugün en mühim bir zarurettir. Bu yola 926 yılında başlanılmış ve İneboludan itibaren 5 kilometrelik kısmın tesviyesi yapılmış ve sonra bırakılmıştır. Bu yol Abananın hayati yolu olacağından bunun da yapılması lâzımdır.

Abana tamamen denizci bir memlekettir. Halkının çoğu deniz vasıtalarında çalışır. Abananın ilçe olmasından sonra vaki müracaatlar hükümetçe kabul edilerek Abanaya 15 günde bir vapur uğraması temin edilmişse de bu kâfi gelmemekte ve bunun mutlaka haftada bir olması icap etmektedir. Bundan başka Abanaya yolcuların gidiş gelişlerinde kolaylıkla motorlara binme ve inmeleri için mutlaka Deniz Yollarınca bir iskele yapılması lâzımdır Abana bele diyesi ve halkı fakirdir. Bu iskeleyi yapmağa imkân yoktur. Bu iskele yapılmadığı takdirde bu günkü basit ve iptidai usulle devam etmek bu zaman için çok feci olacaktır.

İlçede herhangi bir sulama teşkilâtı yoktur. Esasen ilçede ova yoktur. Araziler hep meyillidir. Bazı deniz kenarlarında ufak bir bahçe, tarla varsa da onlar da dere suyundan sulanır ve dereler taşınca o tarla ve bahçeyi de alıp götürür

Kasabanın suyu kasabanın üstündeki dağdan bir boru ile gelirse de bu pek azdır. İki çeşmeye inhisar eder halk umumiyetle kuyu suyu içer Kasaba evleri umumiyetle iki katlıdır ve ahşaptır.

Kasabanın halihazır haritası Kızılay tarafından yaptırılmış olup imar plânının da yaptırılacağı zannedilmektedir.

Hükümet binası halk tarafından yapılmış olan eski nahiye binasıdır Gecen sene ve bu sene 12.000 liralık bir tahsisatla kâfi şekilde tadilat ve tamirat yapılmıştır. Şube, jandarma. adliye hariçte kira ile oturuyorlar. P.T.T. nin kendi binası vardır. Belediyenin binası şimdilik ihtiyacına yetecek derecededir. Belediye, Halkevi, Parti hepsi bu binadadır

Kasaba evleri bir kısmı kiremitli bir kısmı da üzeri

taşla örtülüdür. Kasaba içersinde 1000 metre kadar bir kaldırım şebekesi vardır, esas kasaba imar plânı yapıldıktan sonra inkişaf edecektir. İlçe çevresinde fabrika yoktur. Köylerde ancak mahallî ihtiyaçları karşılayacak şekilde su değirmenleri vardır. Köylerde eski tip el tezgâhları ile bilhassa ketenden dokuma yaparlar. Fakat bir kısmı kendi ihtiyaçlarını karşılayacak miktardadır bu da bilhassa yukarı köylerdedir. Sahil köylerinde dokumacılık pek azdır. Giyeceklerini tamamen dışarıdan alırlar. 945 de Ekonomi Bakanlığının verdiği 20 tezgâh köylere dağıtılmış olup bunlar köylüye numunelik olmakta ve eskileri bunlara göre tadil ve ıslah edilerek yerli tiplerle dokumaya çalışmaktadır.

İlçemizde ham derileri işleyen iki tabakhane vardır. Senede 5000 deri ihraç edilir.

Zirai sanatlardan peynircilik yoğurtçuluk, bağcılık iptidaidir. Bunlar ancak mahallî ihtiyaçları temin edecek mahiyettedir. İlçe dahilinde Ziraat Bankası. Tarım Kredi Kooperatifi vardır.

İhracat tamamen vapur ve motorlardır. 15 günde uğrayan vapur kâfi gelmemektedir, bunun haftada bire çıkarılması lazımdır.

İlçenin ihracatı :

Bilhassa üzüm, elma ve harpten evvel yumurta ibra çatı çok verimli iken harple beraber bu da körlenmiştir. Fakat şimdi yavaş yavaş canlanmaktadır Üzüm daha ziyade Zonguldak'a sevkedilmektedir. Elma, İstanbul'a sevk edilir. Bu meyanda sebze ihracatı da günden güne artmaktadır, memleket iktisadiyatında önem kazanmaktadır. Canlı hayvan ihracatı yok gibidir. Senede bir iki adet olup ticari bir kıymet ifade etmez.

İthalâtı daha ziyade manifatura, tuhafiyeye üzerinedir. Halkın çoğu motorcudur. İlçe merkezinde ve ilçeye bağlı sahil köylerinde hepsi 32 motor bulunmaktadır. Bundan başka İstanbul ve İzmir limanlarında sahipleri ilçe halkından olan büyük tonajdaki motorlar çok görülür.

Kasaba merkezinde ve kasabaya yarım saat mesafede Bozkurt köyünde Perşembe günleri, Evrenye köyünde ve

Çatalzeytin bucağında, İlişi köyünde Cuma günleri pazar kurulur. Bu pazarlardan bilhassa Çatalzeytin ve Bozkurt pazarları çok kalabalık olur.

Bunlardan başka kasaba merkezinde her sene Eylül ayında üç gün süren bir panayır kurulur.

Madenler:

İlçe dahilinde mekşüf olan ve olmiyan madenler vardır. Evrenye bölgesinde manganez mevcuttur, mekşuftur, fakat işlenmemiştir.

Şeyh Şaban köyü mıntakasında 326 senesinde bir İtalyan şirketi tarafından işlenmiş cıva, gümüş, altın, bakır gibi cevherleri taşıyan bir maden vardır. Bundan başka Zuma, Ava, Izmana köylerinde kömür madeni olup mekşuf değildir. son defa Etibank tarafından bir mühendis gönderilerek buralarda tetkikler yapılmıştır.

TARIM DURUMU

İlçe arazisi esas itibariyle dağlık olduğundan, memleket geniş mikyasta bir ziraat memleketi olmadığı gibi toprakları da verimsizdir. İşte bu yüzden ki geçim zorunda kalan halk geçimini temin için meyveciliğe özenmektedir. Dere, çay boylarındaki müsait arazilerde de sebzeçilik yapılmaktadır. Patlıcan, marul, hiyar, dolmalık, turşuluk biber gibi cinsleri ıslah edilmiş sebzeler motorlarla İnebolu, Zonguldak, Ayancığa ve hayvanlarla Kastamonu ve Devrekâniye sevk edilir.

20 senelik ömrü olan bağcılık da Hayli ilerlemiş, sahil mıntakasında şimal rüzgârlarından mahfuz yerlerde, ilçe merkezinde; Poza, Igrava, Bozkurt, Sımarcık, Narba, Heni köylerinde yetiştirilen Üzümler de keza motorlarla aynı yerlere sevk edilmektedir. Senevi vasatı 500 ton üzüm ihraç edilir

Fındıkçılık: 340 ve 341 senelerinde vilâyetçe yapıları teşebbüs neticesi çok fidan diktirilmiş ise de henüz mahalli ihtiyacı bile karşılayacak durumda bulunmamaktadır.

Zeytincilik: Keza 340 ve 341 senelerinde yapılan teşebbüste bu hususta daha çok muvaffak olunmuş ve halk ta bu ihtiyacı anlayarak dört elle sarılmıştır. İstikbali parlak gö-

rülmektedir ve şimdiden bazı mıntikalarda mahallî ihtiyaç kısmen temin edilmiş bulunmaktadır. Fakat zeytinciliğin gerekse meyveciliğin ıslahı için ilçemizde bu hususta mütehassıs bir ziraat muallimine şiddetle ihtiyaç vardır.

Arazi arzettiğimiz gibi umumiyetle dağlık olduğundan işlenmiş arazi ancak 118 kilometre karedir.

Elma 500, armut 100. kestane 50, fasulye 150, ceviz 50 ton olup hububat umumiyetle mahallî ihtiyacı karşılayamadığından her sene dışarıdan ve ofisten mubayaa yapılır. Diğer mahsullerin hepsi ihraç edilir.

Tarım eskiden kalma karasabanla yapılır, ilçede Tarım Bakanlığının ve Zirai Donatım Kurumunun hiç bir tesisatı yoktur. Halk babadan gördüğüne devam etmektedir.

Hayvan cinsleri çok kötüdür, ıslahı için ayrıca gönderilen 2 boğadan biri geri alınmış diğeri de ölmüştür. Halen Ziraat Bankasında bu husus için para varsa da boğa gönderilmemiştir.

Hayvanların bakımı çok zordur, bilhassa sahil mıntıkası civarındaki köylerde hayvanların bakımı çok müşkülât gösterir. Dışarıdan cimit dedikleri keten tohumu küspesin' getirterek hayvanlarını beslerler. Her evin kadını zaten tek olan ineğini yularından tutarak ev aralarında, bahçe kenarlarında çalıların üstündeki otları yedirmek için sabahtan akşama kadar gezdirir. Yukarı kısımlarda da hayvanları besleyecek geniş meralar yoktur

Esasen ilçenin hayvan mevcudu bu yüzden azdır. Bütün ilçede (2280) koyun, (1113) kıl keçi, (127) tiftik keçi, (117) at. (224) katır. (1010) merkep, (5936) öküz

(8060) inek (266) manda vardır.

İlçede veteriner teşkilâtı olmadığından hayvan hastalıklarının teşhisine imkân bulunmamakta ve bu yüzden bazı şüpheli ölümlerin mahiyeti anlaşılamamaktadır.

Muzır hayvanlarla bilhassa domuz ve ayı ile her sene mücadele yapılır.

Ormanlar:

İlçenin ormanları geniştir 18.000 hektar tahmin edilmektedir. Ağaçların % 80 i kayın geri kalanları meşe, köknar, kestane dir. Ormanlar işletme tarafından muhafaza edil-

mekte ise de matlûp hasıl olamamaktadır ve bakım memurlarının daha verimli çalışması icap etmektedir.

KÜLTÜR DURUMU

İlçede genel olarak okuma çağında (2664) kız ve (3595) erkek olmak üzere (6260) çocuk vardır.

İlçedeki okul sayısı 32 dir, bunlardan 26 sı özel idareden maaş alan öğretmenli ve bir tanesi enstitü mezunu öğretmenli, beş tanesi de bağımsız eğitmenlidir.

Okul binalarının bir kısmı yeni ve Millî Eğitim Bakanlığının plânlarına uygun olarak işlikleriyle beraber yapılmış bir kısmı da eski ve ilçe merkezindeki okul ise ihtiyaca kâfi gelmemektedir.

İlçe merkezinde bir halk odası varsa da bu partinin malı olmayıp belediyenin bir odasından ibarettir. Kaza için kâfi değildir. İlçe merkezinde mutlak geniş bir halkevi binasına ihtiyaç vardır. Bundan başka Bozkurt, Evrenye, İlişi. Çatalzeytinde, Altinkulaçta birer halk odası vardır. Halkevi çalışmaları çok yavaş gitmektedir. Bunun sebebi lüzumlu elemanın bulunmaması ve muhitin çok dar bulunmasındandır.

SAĞLIK DURUMU

İlçede hiç bir sıhî müessese mevcut değildir, hükümet doktoru da askere gittiğinden doktorumuz yoktur. Bir gezici sağlık memuru ile enstitüden çıkan iki sağlık memuru bütün kazanın sağlık işlerini görmektedir.

İlçe halkının daimi şekilde dışarı ile temasta olması sâri hastalıklara her zaman burasının açık olduğuna en bariz delildir. İlçede sıtma pek azdır, fakat zührevi hastalıklar bilhassa frengi ilçenin istikbali için tehlikeli bir bal almaya başlamış ve bu hususu önlemek için hiç bir sıhî tedbir de alınmamıştır. Çocuk ölümü yüzde altmış nispetindedir. Bunun yegâne sebebi sıhî teşkilâtın olmaması, ebe bulunmaması Ve sahil mıntıkası halkı biraz temizliğe riayet ederse de içeri köylerde bu hal pek azdır. Köylerde helâların hemen hepsi açıktır Bozkurt köyünde ve bir de İlçe merkezinde

ve Evrenyede ve Çatalzeytinde bir umumi hela vardır, kasabada çukurların ağız örtülüdür, kanalizasyon yoktur.

İlçe merkezinde esaslı şekilde iki lokanta, iki otel ve bir kahve ile on beş dükkân vardır

İlçede bataklık yoktur, su tesisatı hiç bir yerde yoktur. Kasabada iki çeşme vardır. Köyleri çeşme ve pınarlar dan su ihtiyacını giderebilir. Mezarlıklar umumiyetle bakımsızdır.

Belediyenin tanzifat teşkilâtı: bir belediye tanzifat amelesi ve bir el arabasından ibarettir. Kasabada hamam yoktur.

Çatalzeytinde ve Altıkulaçta birer tane sağlık memuru evi yapılmaktadır.

SOSYAL DURUM

İlçe halkının erkek kısmı umumiyetle dışarıda çalışır. 8u husus sahil halkında daha fazladır. Diğer kısmı denizcilik ve ziraat yaparlar. Sebzeçilik, bağıcılıkla uğraşanlar gittikçe çoğalmaktadır. Halkın geçimi umumiyetle vasat: durumdadır. Senenin birçok zamanlarında yiyeceklerini dışardan alırlar. Erkekler kilot giyerler, sahil halkının erkekleri ekseriyetle düz pantolon giyerler Kadınlar beyaz bas örtü ve bellerine beyaz peştemal kuşanırlar. İstanbula gezmeğe giden kadınlar orada manto giyerlerse de buraya gelince derhal mantoyu çıkarıp yine basma beyaz başörtü ve beline peştemalı geçirirler. Yukarı mıntıka kadınları ise aynı şekilde fakat daha koyu renklerden giyinirler. Yukarı ki sim erkekleri daha ziyade kendi dokudukları kumaşları giyerler. Muayyen bir giyiniş sistemi yoktur. Halk geçimin; temin etmek zorundadır, pek neşeye, eğlenceye meyilli değildirlen.

Arazi meseleleri yüzünden çok defa kardeş kardeşi öl dürdüğü vakidir Nüfusu çok, arazisi az ve bu yüzden bir karış toprağa icabında kardeş bile fena edilmektedir. Köylerde kumar, alkol pek görülmez, muayyen birkaç köy vardır ki, onun haricindeki köyler böyle şeyler bilmezler.

İÇTİHATLAR

UYUŞMAZLIK MAHKEMESİ KARARI

Esas No. 46/36

Karar No. 23

Özeti:

Evkaf İdaresi memurlarından Sadık Barkın in Bakanlık emrine alınması hakkındaki muamelenin Danıştay'ca iptal edilmiş olduğundan bahisle Ankara ikinci Sulh Hukuk Mahkemesinde Vakıflar Umum Müdürünün şahsı aleyhine açılmış olan tazminat dâvası hakkında.

Evkaf idaresi memurlarından Sadık Barkın'ın Bakanlık emrine alınması hakkındaki muamelenin Danıştay'ca iptal edilmiş olduğundan bahsile Ankara İkinci Sulh Hukuk Mahkemesinde Vakıflar Umum Müdürü Fahri Kiper'in şahsı aleyhine açmış olduğu tazminat dâvasına Evkaf idaresinin müdahale ederek vazifesizlik itirazı dermeyan etmesi üzerine mahkemece dâva 6/6/1946 tarihli kararla vazife dâhilinde görülmüş ve Başbakanlık'ın tahriki üzerine de uyuşmazlık, Danıştay Başkanının Sözcüsünün 19/10/1946 tarihli yazısıyla Uyuşmazlık Mahkemesine intikal ettirilmiş olduğundan dosya muhteviyatı okunup ve Başkanın Sözcü sünün ortada şahsi bir kusur bulunmadığı ve şahsi gaye güdülmeden yapılan usul ve kanuna aykırı muamelelerin şahsı mesuliyeti mucip olamayacağı ve bu sebeple adalet mahkemesince verilmiş olan vazife kararının yolsuz bulunduğu yolundaki düşüncesi dinlenildikten sonra keyfiyet incelenerek icabı düşünüldü:

İdari yargıca çözülmesi gerekli bir dâvaya bakmağa genel mahkemeler kendilerini vazifeli gördükleri takdirde bakanların veya valilerin tahriki üzerine Danıştay Savcısı-

nın vazife konusunun Uyuşmazlık Mahkemesinde incelenmesini isteyebilmesi 4788 numaralı kanunun Uyuşmazlık mahkemesine başvurma yollarını gösteren 8 inci ve müteakip maddeleriyle tesbit ve tâyin edilmiş olan esaslara riayetle mümkündür:

8 inci maddeye göre uyuşmazlık ihdası için adalet mahkemelerinde idare aleyhine bir dâva açılmış olması ve dâvâlı idarenin en geç mahkemenin ilk oturumunda vazife itirazı dermeyan etmesi ve mahkemenin de vazifeli olduğuna karar vermiş bulunması şarttır.

Hadisede ise adalet mahkemesindeki dâva şahıslar arasında cereyan etmekte bulunmuş ve gerçi idare dâvaya müdahale ederek vazifesizlik itirazı dermeyan etmiş ise de. müdahiller bağımsız birer taraf teşkil etmeyip iltihak ettikleri tarafın hüviyetine dahil buldukları ve kendilerine Danıştay Kanunu ile matufunaleyh olan Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun 75 nci maddesine göre hüküm izafe edilemeyeceği cihetle dâvada idareyi bir taraf olarak kabule kanunen cevaz olamaz. Binaenaleyh adı geçen 8 inci maddenin açıklamış olduğu şart tahakkuk etmiş olmadıkça Başbakanlık'ın hariçten uyuşmazlık ihdası için tahrir yetkisini tanımağa ve mevzu hukukun tahdit etmiş olduğu bir usul kaidelerini tevsian tatbika imkân yoktur.

Memurların şahısları aleyhine açılan bu kabil tazminat dâvalarının idari hizmetle sıkı ilgi ve münasebeti dolayısıyla idareyi yakından alâkalandıracağına ve memurlardan vazifelerini ifa maksadiyle sâdır olacak herhangi bir eylemin şahsi kusur telâkki olunarak kendilerinin adalet mahkemelerine şevki ve bu sebeple idari hizmetlerin bu mahkemelerde tahlil ve tenkide maruz bırakılması diğer bir yoldan idarenin adli otoritenin nüfuzu altına girmesi demek olup idari sistemi kabul etmiş olan memleketlerde bu hale cevaz olmamak lâzım gelirse de, uyuşmazlığın ne yolda ve ne gibi şartlar altında ihdas edileceği kanunen çerçevesi belirlenmiş bulunduğu ve usulî hükümlerin kıyas yoluyla tevsii caiz olamayacağı cihetle bu mahzurun içtihaden Önlenmesi yoluna gidilmesine hukukan cevaz görülememiştir.

Şu vaziyet karşısında uyuşmazlığı tevlit eden dâva idare aleyhine açılmamış ve müdahil mevkiinde bulunan idareyi davalı olarak tanımağa usul kanunları müsait bulunmamış ve idareye hariçten uyuşmazlığı tahrik yetkisini tanımağa da Uyuşmazlık Kanununun 8 inci maddesi engel teşkil etmekte bulunmuş olduğundan Danıştay Başkanın Sözcüsünün 4788 numaralı kanun hükümlerine uygun bulunmayan isteminin reddine 19/12/1946 tarihinde bir oya karşı çoklukla karar verildi.

DANIŞTAY KARARLARI

BİRİNCİ DAİRE

E :8

K : 14

Özeti :

Bakanlar Kurulunca valiler hakkında alınan emekliye çıkarma kararlarının sonradan kaldırılması halinde memurluk hizmetinin devamlılığı bakımından ilk kararın her hangi bir netice ve tesiri kalıp kalmayacağı hakkında.

1426 sayılı kanunun 1851 sayılı kanunla değiştirilen 17 nci maddesinin son fıkrası hükmüne göre Bakanlar Kurulunca valiler hakkında alınan emekliye çıkarma kararlarının sonradan yine Bakanlar Kurulu kararıyla kaldırılması halinde memurluk hizmetinin devamlılığı bakımından ilk kararın herhangi bir netice ve tesiri kalıp kalmıyacağı noktasından Danıştay'ın düşüncesi alınmak üzere Yüksek Başbakanlıktan Danıştay Yüksek Başkanlığına gönderilip Birinci ve İkinci Dairelerce birlikte görüşülmek üzere havale buyrulmuş 21.3.1946 tarih ve 6/795 sayılı tezkere okundu:

Yüksek Başbakanlık tezkeresinde:

«İdari kararların, bunları almağa yetkili makamlar tarafından kaldırılabilceği, bu takdirde kaldırılan kararın baştan alınmamış gibi hiç bir netice ve tesiri kalmamak lâzım geleceği düşünülmektedir. Burada iki nokta üzerinde durulabilir:

1 — İlk alınan kararın sonradan kaldırılması kanuni bir engelle karşılaşmamak lâzımdır.

Meselâ kanunun aradığı şartları haiz olarak yolunda yapılmış bir işlemler her hangi bir göreve tâyin edilen ve işe başlamış olan bir memurun tâyin kararı kaldırılamaz; çünkü bunu kaldırmak hizmette bulunan bir memurun hizmetine son vermek demektir. Bir memurun hizmetine ne sebeple ve ne şekillerde son verilebileceğini kanunlar tâyin etmiş bulunmaktadır.

2 — Yine ilk alınan karar ilgiliye bazı haklar temin etmiş ise kararın kaldırılması hakların iptaline yol açmamak lâzımdır. Meselâ yine yukarıki misalde olduğu gibi, yapılan bir tâyinde, memurun kusurundan doğmamak şartıyla kanuna uymayan bir cihet somadan meydana çıkar ve tâyin hükümsüz sayılırsa hizmet müddetince hak kazandığı ve aldığı aylıkları geri istemek mevzu bahis olamaz.

Bu iki kayıt haricinde alınmış bir kararın kaldırılması caizdir ve kaldırılan karar baştan alınmamış hükmündedir. Nitekim kaza mercilerinin iptal kararları bu neticeyi vermektedir Aradaki fark sadece, kaza mercilerince verilen bu türlü kararların taraflardan yalnız birinin isteğine dayanarak ve diğer tarafın isteğine rağmen, ihtilafli vaziyette bulunması ve bu sebeple kaza mercilerine intikal etmiş olmasıdır.

Binaenaleyh bir valinin hakkında alınan emekliye çıkarma kararını kaza mercilerine başvurarak kaldırtması ne netice verirse emekliye çıkarma kararı veren yetkili makamın bunu kendiliğinden kaldırması da aynı neticeyi vermek lâzım gelir.

Bu suretle hakkındaki emekliye çıkarma kararı kaldırılan ve yeniden hizmete alınan bir valinin ileride yeniden

emekliye çıkarılması halinde, eski ve yeni hizmetleri arasında fark gözetmeden bunların birbirine eklenmesi ve bütün hizmet müddetine göre emeklilik haklarından faydalanması tabii görülmektedir.

Ancak bu Vaziyette, ilk emeklilik kararını kaldırmamanın sadece yeniden hizmete alınmak hakkını vereceği ve yeni hizmetin emekli olarak istihdam mahiyetinde bulunduğu mütalâası da ileri sürülebileceğinden keyfîyidin Yüksek Danıştay'ca incelenerek neticenin bildirilmesi...» denilmektedir.

İş kanunu esaslara ve ilmi prensiplere göre incelendi :

Üyelerden Cudi Özal, su düşüncede bulundu: «kanuniliğin üstünlüğü ve kanunun egemenliği millî kamu hukukumuzun temelli prensibidir. İcra erkini kullananların, bilerek bilmeyerek, haksız ve kanunsuz bir harekette buldukları, yaptıkları idare tasarrufları ile her hangi bir vatandaşın hak ve menfaatlerini ihlâl eyledikleri takdirde, bu haksızlıkları ortadan kaldırmak ve kanunun egemenliğini sağlamak üzere, asri idare rejimimiz çeşit çeşit müracaat yolları, hakkı ihkak mercileri meydana getirmiş ve bu hukuki müesseselerle mağdur olanlara kıymetli teminat sağlayarak insanlık şeref ve haysiyetini korumuştur.

Müracaat yollarından en kolayı ve en tesirlisi, şüphe yok ki atıfet müracaatıdır; bu da, idari tasarrufta bulunan mağdurun başvurarak yaptığı işlemin kanunsuz ve hattâ idare ahlâk ve ananelerine uygunsuz olduğunu isbat ederek tasarruf failini ikna etmesiyle rücuu yani idari tasarrufun iptalini, hiç yapılmamış hale getirmesini sağlamağı tazammun eder. Bundan daha kolay ve daha insani bir müessese de rücutur ki: Bu, idari tasarrufu yapanın, haksızlık işlediğini farkettiği anda, bu tasarrufu ortadan kaldırmasını ifade eder; öyle ki, tasarruf asla mevcut olmamıştır, sayılır.

Bu müessese, (Yanlış hesap Bağdat'tan döner) atalar sözünün delâletiyle millî vicdandan olduğu kadar insanlığa taallüku bakımından tabii hukuktan da kaynağını almaktadır. Bu müessesenin esaslı şartları Fransız Danıştay'ının insan ve vatandaş haklarından ilham alan içtihatlarına dayanılarak âmme ve idare hukuku âlimleri tarafından tesbit edil-

mis ve medeni devlet ve halk idareleri için genel ve müşterek hukuk prensipleri halinde belirtilmiştir.

(R. Bonnard, İdare Hukuku 1935, S: 22 7; L. Rolland.. İdare Hukuku 1928, S: 229; P. Dareste, Âmme Kudreti Tasarruflarına Karşı Müracaat Yolları 1914, S: 300, .326 ve 122; G. Yeze, İdare Hukukunun Genel Prensipleri 1925, Cilt 1, S: 178, 204; S. S. Onar, Armağan 1939, S: 309; İdare Hukuku, S: 87)

Kazai dairelerimizin bu husustaki kararları bilhassa müddet şartı bakımından daha geniştir: Dâva Daireleri Genel Kurulu: 9.3.935 - 19.31; 3.1.1936 - 808; 20.5.1941 23, 24/156; 21.1.1944, 79/14)

Hattâ hakkındaki iptal dâvası Danıştay c£ reddedilmiş bir tasarrufu bile idare «Onu muhafaza etmek yahut bilâkis iptal veya ıslah etmekte serbesttir.» (M. Valine, İdare Hukuku 1939, S: 169)

Başbakanlığın tezkeresinde misal olarak gösterilen tâyin ve azil işlemleri ise rücu ile zıt ve muhalif bir tasarrufun tatbikinden ibarettir. Bu da şunu ifade etmektedir ki, eğer tâyin tasarrufu kanuni ise ancak zıt bir tasarruftan yapılmasıyla ortadan kaldırılabilir; ve bunun için de, kanunda yazılı şekil, şart ve yetkilere riayet edilerekten ve bunu yalnız tasarrufun faili değil halefleri ve başkaları da yapabilir. Bu gibi tanzimler sırf müktesep hakları korumağı istihdaf eder. Yoksa tâyin ve azil, tekaütlükle hizmet dışı etme ve tekrar hizmete alma hallerinin kanunda derpiş edilerek bu tasarruf sahibinin, idarecinin hak ve madelet icaplarını yerine getiremeyeceğı mânasını ifade etmez. Çünkü, sırf hukuka uygun tasarruflarda bulunmak üzere kendisine kudret veren kanunun bu kudreti, her ne şekilde olursa olsun, bir vatandaşı mağdur etmek suretiyle etki ve yetkisini kötü kullandığını veya kanunun güttüğü amaçtan başka bir amaç güttüğünü itiraf eden ve bunu tamir ve ıslah etmek isteyen bir idareciden bu asil ve asil vazifenin ifasını, hâkim olan kanunun hükmünün yerine getirilmesini idare hukukunun menetmesi nasıl tasavvur edilebilir. Hukuka böyle bir maksat isnatlamak atıfet ve müratebe idare müracaat yollarıyla

kazai müracaat yollarının vücutlarının sebep ve hikmetini inkâr etmek olur. Çünkü, benim yaptığım bir hata ve yolsuzluğu idari ve kazai müracaat yollarıyla başkaları tashih edebilirler de bizzat kendimin bunu tashih edememeliğim akla ve mantığa uygun düşmesi gerekir. Hele meselemizde olduğu gibi mafevk müratebe yolu olmadığına ve takdiri işlere kazai müdahale ve mürakabe caiz olmadığına göre ihkakı haktan imtina gibi bir yol açılmış olur: buna ise millî kamu hukukumuz müsait değildir.

İmdi, tasarrufu yapanın yolsuz ve haksızlığını bizzat tashih etmesi, müktesep haklara dokunmaksızın ve açık ve kesin bir kanun metniyle çatışmaksızın tasarrufu, hiç yapılmamış gibi bir netice vererekten, geri alması yalnız mantıki ve hukuki değil ve fakat amelî faideleri de haizdir.»

Üyelerden Raşit Çelebioğlu da görüşünü şu şekilde bildirdi: «İller Kanununun muaddel 67 nci maddesine dayanılarak emekliye çıkarılan valiler hakkında emeklilik muamelesinin tatbik şekline dair bir kanunda bir kayıt olmadığından 1683 sayılı kanun hükümlerinin mütalâası icap eder.

1683 sayılı kanunun muaddel üçüncü maddesinde belirtildiği üzere mülki memurlardan,

A— 65 yaşını bitirmiş olanların,

B — Malûl olanların

C — Memurin Kanunu'nun 84 üncü maddesinde yazılı müddetlerden fazla hastalığı devam edenlerin,

D — Memurin Kanunu ve hususi kanunlar mucibince,

E — Kanuni şartları tamamlayanlardan isteyenlerin,

F — Sicilleri üzerine.

G—Tahdidî Sin Kanununa göre, emekliye çıkarılmaları mensup oldukları bakanlığın tasdikiyle yapılır. Bu maddenin (Emekliye çıkarılmaları, mensup oldukları bakanlığın tasdikiyle yapılır) cümlesinden anlaşılacağı üzere bir memurun; emeklilik müessesesine intikal edebilmesi, diğer bir deyim ile emeklilik muamelesinin tekemmül edebilmesinin kanun vazınının bu husustaki nokta

nazarını belirten 2026 sayılı kanunda (sakıt hükümetçe 16 Mart 336 tarihinden sonra her ne suretle olursa olsun tekaüde sevk edilip de tahsis edilen tekaüt maaşını almak suretiyle fiilen tekaüt vaziyetine girmiş olanların...) denildiği gibi - mensup olduğu bakanlık tarafından emekliliği onan diktan sonra yapılan tahsis muamelesinin Sayıştay'ca tescil edilmesine bağlıdır

Diğer taraftan yetkili makam bir memurun emekliye çıkarılmasını onarken sözü geçen 1683 sayılı kanundaki şartların tahakkuk etmiş olması lâzımdır.

Bu cümleden olmak üzere 65 yaşını bitirmemiş olan bir memuru 65 yasını bitirmiş bulunduğu sebebine dayanılarak veya malûl olmayan bir memuru malûl olduğu kaydiyle ve kanuni şartları tamamlayanın dileği üzerine vesair sebeplerle emekliye çıkarılmasını onayan bakanlıkça sebebin tâyin ve takdirinde zühul ve hata edilmiş olması muvacehesinde (tatbikatta görüldüğü gibi) Sayıştay'ca istizahen tahsis evrakı iade ve bakanlıkça da bu zühul ve hata kabul olunabilir ve olunmaktadır. Zuhul ve hata kabul olunmakta iken o memurun mağdur edilmesini ve kaza mercilerine sevk edilmesi lâzım geleceğini düşünmek bile hak ve adalet prensiplerine uygun olamaz. Zuhul ve hatanın tashihi ve memurun mağduriyetten korunması; hükümetin, bakanlığın başlıca vazifelerindedir.

İller Kanunu'nun 17 nci maddesine göre. Bakanlar Kurulu bir valiyi emekliye çıkarırken sebep göstermek zorunda olmamakla beraber bir valinin, muayyen bir sebebe istinaden emekliye çıkarılmış olduğunu ve diğer bir tabirle sebepsiz çıkar ilam ayacağıın m kabulü icabeder.

Dayanılan bu sebepte zuhul vukuu kabul edildiği takdirde (diğer memurlar hakkında düşünüldüğü gibi) emeklilik muamelesinin kaldırılması suretiyle düzeltilmesine kanuni engel düşünülemeyeceği gibi düzeltilmesi de ancak hale ve adalete uygun olur.

Ancak emekliye çıkarılması kabul edilen ve emekliliğe ayrılma hususunda kanuni şartlan haiz bulunan bir me-

murı, emekliye çıkarma hususunda yetkili makamın iradesi lâhik olduktan sonra bu iradesinden rücuu o memurun kabulüne mütevakıf olduğu gibi emekliye çıkarılan ve tahsis muamelesinin tescili suretiyle emeklilik müessesesine intikal eden (valiler de dahil olduğu halde) bir memurun bu müessese çerçevesi içine girdikten sonra bu sıfatının idari makamlarca kaldırılmasına imkân yoktur.»

Çokluk ise şu kanaatte bulundu:

Hukukun en esaslı prensiplerinden birisi, her hukuki tasarrufun bir sonuç hasıl etmesi ve başka bir deyimle her tasarrufun kendisine mahsus bir hüküm ve yeni bir statü meydana getirmesidir. Gerek özel ve gerek kamu hukukunda tasarruflar çok defa belli şekil ve şartlara bağlanmakla beraber bazan da - bilhassa kamu hukukunda hiç bir kayıl ve şarta bağlanmadan onları yapmak yetkisi mutlak olarak belli bir makama verilir. Olayımızın dayandığı (1426) sayılı (Vilâyet İdaresi) Kanununun değişik 17 nci maddesinin son fıkrası, iste bu kategoriye giren yetki ve tasarruf kaidelerindedir.

Kanunun, belli şekil ve şartlara bağlı olarak idari otoritelere verdiği tasarruf yetkilerinin hukuki bir sonuç ve yeni bir statü meydana getirebilmesi için; tasarrufun bu şekil ve şartlara uygun olarak yapılmış olması lâzımdır. Aksi takdirde bu tasarruf, yetkili yargı makamı tarafından bozulur. Kanuni şart ve unsurları taşımayan böyle bir tasarrufu, idari makam da her vakit kendiliğinden düzeltebilir. Ve hattâ hukuk kaidelerine bağlılığı prensip olarak kabul eden bir idare için bu düzeltme zaruridir. Bilfarz kanunun emeklilik statüsü için belirttiği sebep ve şartlardan herhangi birinin mevcut bulunduğu zannıyla emekliliğe sevk edilen bir memurun; sonradan bu sebep ve şartı haiz bulunmadığı anlaşılınca, yetkili idari makam emeklilik hakkındaki tasarruf ve kararını ikinci bir tasarruf ve kararla bozarak durumu düzeltmesi lâzımdır. Çünkü birinci tasarruf maddi, ve yanlışlıkla malûl ve kanunun belirttiği unsurlardan mahrumdur. Bu ikinci tasarruf birincisini - hiç olmamış gibi - bütün sonuçlarıyla birlikte ortadan kaldırır.

Olayımızın konusu olan valilerin 17 nci maddeye göre emekliliğe şevkleri hakkındaki tasarrufa gelince: Bakanlar Kuruluna verilmiş olan bu tasarruf, hiçbir kayıt ve şarta bağlı değildir. Bu bakımdan bu tasarruf bir kere yapılıncaya, hukuki sonucu da aynı zamanda doğar ki o da önceden Özel kanunla objektif kaidelere bağlanmış olan emeklilik durumudur. Bunun aksini kabul etmek, Bakanlar Kurulu gibi en yüksek bir idari otoritenin kanuni yetkisine dayanarak yapmış olduğu bir tasarrufun hukuki bir sonuç vermesi iktidarından mahrum bir hareket sayılması gibi hukuk prensipleriyle uyuşmasına imkân olmayan bir uygulama sistemi kabul etmek sonucunu verir.

Kaldı ki Bakanlar Kurulunun, bir valinin emekliliğe şevki hakkında verdiği birinci kararın herhangi bir maddi yanlışlık dolayısıyla ikinci bir kararla düzeltilmiş olması da düşünülemez Çünkü Bakanlar Kuruluna bu yetkiyi veren kanun maddesinde bu iste herhangi bir yanlışlığın belirtilmişine hizmet edebilecek hiçbir kayıt ve ölçü yoktur. Madde mutlak olduğu gibi buna dayanan yetki de kayıtsız ve şartsızdır. Şu halde her iki karar ve tasarrufu, hukuki sonuçlarını hasıl etmiş diye kabul etmek zaruridir: Birinci karar, valiyi emeklilik statüsüne koymuş, ikinci karar da (1683) sayılı kanunun (7) nci maddesinin verdiği yetkiye dayanan (Emekli olarak kullanılmak) durumuna sokmuştur.

Bu sebeplere binaen bir vali hakkında verilen (emekliye çıkarma) kararının ikinci bir kararla kaldırılması birinci kararın - hiç verilmemiş gibi - sayılmasını değil onun sadece emekli bir memur sıfatiyle tekrar hizmete alınması hakkını vereceğine göre bu gibi valiler hakkında (1683) sayılı kanunun (7) nci maddesi hükmüne göre işlem yapılması lâzım geleceğine ve dosyanın yüksek başkanlığa sunulmasına 3.4.1946 tarihinde çoğunlukla karar verildi.

GENEL KURUL

E : 46/68

K : 64

Gereği düşünöldü: Üyelerden Cudi Özal: Her hukuki tasarruf gibi idari tasarrufların da hukuki netice hasıl etmesi tabii olmakla beraber fazladan olarak idari tasarruflar icrası lâzım niteliğini taşıdıklarından çokluk kararının gerekçesinde yazılı «bir tasarrufun hukuki bir sonuç vermesi iktidarından mahrum» sayılmıyacağı gibi hata etmez, kusur işlemez sıfatını haiz olmayan insanların birer birer veya kurul halinde toplu olarak aldıkları kararlarda isabetsizlik varit ve muhtemel olduğundan yanlışlık dolayısı ile ikinci bir kararla yanlışlığın, haksızlığın düzeltilmesi lüzumunu da varit ve tabii görmek gerektir, işte bu sebeplerdir ki bu gibi kararlara karşı kazai yol açık tutulmuştur.

Yanlışlığın sırf maddi sebeplerden doğmuş olması lâzım gelip gelmediği cihetine gelince; idarenin rücu yetkisi hakkında üzerinde oy birliği toplanmış olan şekil ve şarta bağı hukuki tasarrufları tahlil ve tetkik icap eder: Sekil ve şartlar ve daha geniş bir ifade ile iptal dâvasını açma sebepleri sırf idare edilenlere hukuki teminat sağlamak için ihdas ve tedvin edilmişlerdir. Çünkü vatandaşların hak ve haysiyetlerinin kıymeti ancak bunların teminata bağlanması ile sağlanabilir. Buna binaen idare edilenler idarenin haksız, yanlış, yolsuz tasarruflarını şekil ve şarta daha doğrusu kanunumuzun tabirine göre (Esas maksat, salâhiyet ve şekil sebeplerine dayanarak) teminatı sağlayan yollardan biri olan kazai yol ile iptal edebilirler. Yâni bu kadar açık kayıtlarda idare hata edebilir ve maddi sebeplere şekil ve şartlara bağlanmayan ve fakat idarenin takdir yetkisine bırakılan ve takdir olmakla kayıt ve şart edilemez zafî derunî bir düşünce bir iç âlemi mahsulü olduğundan hata ihtimali daha kuvvetli olan tasarrufların, isabetsizliğini teslim eden tasarrufu yapanlar tarafından bile, iptal edilmemesini kabul etmek zaten mahiyetleri bakımından idare zaruretleriyle hukuki teminata mazhar olamamış bulunan idare edilenlere

karşı kalan hakkı ihkak kapısını kapamak ve idare edicilere hata etmez ve kusur işlemez gibi mistik bir sıfat isnatlamak gibi bir sonuç hasil olur.

Bundan başka; takdiri tasarruflar hükümet tasarruflarını andırdığından idarenin hükümet tasarruflarından da rücu etmemesini iltizam eder ki böyle bir hukuk nizamında kalan idarenin eli ayağı bağlanmış ve sorumlu hükümete âdeta sorumsuz yargıç sevk ve idaresi altında bulundurulmuş olur. Kaldı ki: Bize örnek olan Fransız Danıştay takdiri yetki ile alınan tasarruflara karşı yalnız idarenin rücu- unu kabul etmekle kalmamış ve fakat idare edilenlere daha ciddî, daha tesirli teminatı sağlamak için (salâhiyetin yolunda kullanılmaması) iptal sebebini halletmiştir. Bu hu susta büyük ammeci Haurieu der ki: «Salâhiyetin yolunda kullanılmaması ise Danıştay idarenin takdiri salâhiyetini frenler» (İdare Hukuku 1919, S: 474).

Nihayet, bütün yetkiler âmmenin hayrı ve menfaati ve hizmetlerin iyi yapılması amacıyla idarecilere verildiğine göre bu amacı görmeyen veya sağlamayan tasarrufların, sırf tasarrufların tasnifi dolayısıyla kurulan ve müktesep hakları korumağı gözeten nazari kurallara dayanılarak bir haksızlık ve yolsuzluğun tasarruf sahipleri tarafından düzeltilmesine imkân verilmemesi hukuk ve devlet mefhumlarıyla uzlaşmasa gerektir.

Yine basit bir tevbih cezasına uğrayan küçük bir memurun cezaı veren âmirine karşı müracaat hakkını tanıyan ve hakkı ihkak yolunu açan müsbet hukukumuzun hizmete kudretsizliği ve kabiliyetsizliği sebebiyle faal kadrodan çıkarılan ve bu suretle mesleki hayatına nihayet verilen ve bu mânevi zararlardan başka, tekaütlüğü sebebiyle, herhalde hizmet maaşının yarısını bile alamayacağından ağır maddi zararlara uğrayan büyük bir memurdan hakkı ihkak yollarını açık bulundurmaktan çekinmesi, yani küçük memurların küçük zararları için hizmet şeflerine yetki tanıdığı halde büyük memurların ağır ve büyük zararları için şeflerden bu yetkiyi esirgemesi vârit olmasa gerektir, denilmiş ve üyelerden Hüsnü Berker de bu düşünceye katılmış olduğu

gibi Raşit Çelebioğlu tarafından metni yukarıda yazılı daire tutanağındaki düşüncesi tekrarlanmış olmasına karşı çokluğun düşüncesine göre işin esası, 1426 sayılı (Vilâyet İdaresi) Kanunu'nun değişik 17 nci maddesinin son fıkrasına dayanılarak Bakanlar Kurulunca bir valinin emekliye ayrılması hakkında karar verildikten sonra bu emeklilik, kararının hiç vücut bulamamış gibi yeni bir kararla ortadan kaldırılmasına hukuken imkân olup olmadığı belirtilmesinden ibarettir. Adı geçen kanunun maddesiyle kanun vazınının gözettiği amacı belirtmek için azlık düşüncelerinde ileri sürüldüğü üzere evvelâ bu madde hükmünü uygularken başka kanunlardan bu cümleden olarak 1633 sayılı Tekaüt Kanunu hükümlerinden istinae etmek mümkün ve lâzım olup olmadığı ve anılan 17 nci maddeye dayanılarak Bakanlar Kurulunca bir valinin emekliye ayrılması hakkında verilmiş olan kararlarda yanlışlık yapılmış olması ihtimalinin araştırılmasına hukuken imkân bulunup bulunmadığı noktalarının açıklanması gerekli olup kanun vazo, tekaüt konusu ile ilgili olmayan bir kanun içinde yani Vilâyet idaresi Kanunu'nun değişik 17 nci maddesinin son fıkrasıyla Bakanlar Kurulunca vermiş olduğu bu tasarruf yetkisini hiçbir kayıt ve şarta bağlı olmaksızın mutlak olarak verdiği cihetle emeklilik muamelesinin uygulama şekline dair bu kanunda bir kayıt olmadığı sebebiyle 1683 sayılı Tekaüt Kanunu hükümlerine gidilmesi gerektiği yolundaki azlık, düşüncesi, mutlak olan bir kanuna ibare eklenmesini tazammun etmek bakımından verinde görülmediği gibi bir valinin bu suretle emekliye ayrılmasına dair Bakanlar Kurulunca kanuni yetkiye dayanılarak yapılan tasarruf yapılmasını müteakip bir hüküm ifade ettiği yani o valiyi tekaütlük statüsü içine alarak tekaütlük durumu hasil olduğu ve bundan sonra yapılacak işlemle, Sayıştay'ın işi inceleme ve onanması keyfiyeti tekaütlük işinin ilgili kanunda gösterilen hüküm ve şartlara uygun olup olmadığı cihetlerinin anlaşılmasına ait olup yoksa tekaütlük akdinin tamamlanmasıyla ilgili bulunmadığı cihetle tekaütlük, kararının yetkili bakan tarafından onandıktan sonra tahsis muamelesinin Sayıştay'ca tescil edilmesiyle tekaütlük ak-

dinin tamamlanmış sayılacağı yolundaki noktai nazar da kabule değer görülmemiştir.

Vilâyet idaresi Kanunu'nun bahsi geçen 17 nci madde sine dayanılarak Bakanlar Kurulunca bir valinin emekliye ayrılması hakkında verilmiş olan kararda zuhur ihtimali mevcut olup olmadığının araştırılması hukuken mümkün ve caiz olup olmadığı cihetine gelince; metni yukarıya alınan daire kararında da gösterildiği üzere Bakanlar Kurulunca bu yetkiyi veren kanun maddesinde herhangi bir yanlışlığın belirtilmesine hizmet edebilecek hiçbir kayıt ve ölçü bulunmadığı, bu tasarruf ve karar yetkisi mutlak olarak verildiği cihetle yetkili Bakanlar Kurulu tarafından verilen ve emeklilik durum ve sonucunu meydana getiren bu kararın tevhit ettiği hukuki neticenin yanlışlık vukuu bahanesiyle ortadan kaldırılamayacağı aksi takdirde bunun kaldırılmasına dair verilecek ikinci karar kanuni mesnetten mahrum, indi bir hareket sayılacağı gibi en yüksek bir idari otoritenin kanuni yetkisine dayanarak almış olduğu bu kararın istikrar ve kat'iyetini de vehme uğratacağı tabiidir. Bu sebeple bir vali hakkında verilen (emekliye çıkarma) kararının ikinci bir kararla kaldırılması, birinci kararın hiç verilmemiş gibi sayılmasını değil sadece emekli bir memur sıfatıyla tekrar hizmete alınması hakkını vereceğine göre bu gibi valiler hakkında 1683 sayılı kanunun 7 nci maddesi hükmüne göre işlem yapılması lâzım geleceğini tazammun eden daire kararı 18.4.1946 gününde çoklukla onandı

BİBLİYOGRAFYA

BRAND. Ernest:

İptal davası. 1946

ÖKTEM. İmran:

Kollektif mülkiyetten: İştirak halinde mülkiyet.

GÜCÜN. Prof. Cevad Abdürrahim.

Nazarî ve amelî Hukuk dâvaları. Kitap II. ... İst. Üniversite K.. 1946
(24,5x17) 928 s. F 1500 K.

BAŞGİL, Ali Fuad.

Hukukun ana mesele ve müesseseleri ... İst., Hak K. 1946, (25x17)
XII+ 468 s. F. 750 K.

BERKİ. Ali Himmet,

Vakıflar. İkinci bası. İst., Aydınlık B. 1946 (25x18).337+14 s.
F 600 K.

TEPECİ. Kâmil.

Notlu ve İzahlı Türk Kanunu Medenisi, cilt I. II. Ankara, Doğu-
Matbaası 1946. F. 600 K